III

[redacted]

Pawlicki Stefan, ks. dr.

Historia pozytywizmu i szkół pokrewnych.

 Wstęp.

Powied. trafn. Guizot, że pozytywizm jest to słowo gramatyki barbarzyń. a filozofi. zarozumiałe. (Méditations sur l'état actuel de la religion chrétienne. Paris 1866. p. 249) W isto: wszyst. dawn: syst: lub nau: nazywa: się albo od założy: jak Pitagoreizm lub Platonizm, albo od kierun. umysło: jak Idealizm lub ~~Materyalizm~~ Sceptycyzm, albo od ~~rzecz~~ przedmio. któr. się zajmu. jak Geolog. lub astron; pierw. zaś pozyty: przezw: się od pochwa: dyskusji ziszczeń. że był on prawdz: t. j. pozytywny. Któraż nau. nie ma ~~by~~ preten: że jest w tem znacze. pozyty:

Nadto pozyty: wprowadz. zamiesz: pomiesza. pojęć, nadaw. wyrazo: nowe niezwykł. znacze: Aż do wystąp. Comt'a wyr. „pozytywny" miał ścisł. określ. znacz: wedł. tego, czy był używ. w teol: w matem: lub w fizy. W teol. mamy dogmat. pozyty: w matem: ilości pozyty: w fizy: biegun elektry. pozyty: Wszyst. te znacze: jedn. i tego sam. wyrazu, są ściś. określ. Teraz pozyty: nauka pozyty: która w zasadz. pozytywist. ma bezd. ciemniej. znacz: Czas: jak któr: w znacz: nauki przyrodz: co jest nie właściw: czas. w znacz. ścisł: co jest błęd: czas. w znacz. nau: prawdz: co jest arogancy.

W isto: filozo: pozyty: z wszyst. najmniej jest pozyt: a wszys. wyłd: okaz. się, że

~~najpier~~ jest uczą. wielk. prawo. tak
jak liberalizm jest zaprzecz. wielk. wolno.
dowód bow. przecz. choć kil. stron w zasadn.
tomow. dzie. Comte'a: ~~La~~ Cours de philosophie po-
sitive, aby przekon. się, że to najczyst.
~~materyal.~~ sceptyc. podszyt. materyaliz.
Że jest materyali. poka. te słow.:
„Filozo. pozyty. jest to całość wiedzy
ludzk. Wiedz. ludz. jest zadan. nt. materia.
i mater. i warun. lub praw, które rząd.
temi ciała. (Littré: Auguste Comte
et la philosophie positive p. 42)
Że jest sceptyczną: pokazu. ten drugi
ustęp:
„Charakt. fundam. filozo. pozyty. w
tem jest, że uważ. wszyst. zjawis. jako
poddane niezmien. prawo. przyrodzo. i
że uważ. jako zupeł. niepotrzeb. i pozba-
wio. sensu dla nas szukan. tego, co
nazywa. przyczyn. pierwszemi lub
końcow. (t. j. celami) (Cours de
philos. posit. t. I. p. 11)
Otóż każ. nau. czy. ogólni. wyklucza.
z dziedzi. swoj. badan. ~~przyczy.~~ pierw. czy ostat.
jest sceptyc. bo na dwa pyta. skąd
wszyst. jest? i po co wszyst. jest? nie
tyl. odpow. że nie wie, lecz że nikt nic
nigdy wiedz. o tem nie może.
A że ~~jest~~ sceptyc. nierząd. się z żadn. syst.
teolo. lub filoz. stanow. powsz. Comte
i w tem jest w zgodz. z założ. swoj.
że „filoz. pozyty. nie da się pogodz. z

zech. filozo: teolog. lub metafi. a uczsp.
z ziadn. syst: polity: ~~odpowiad~~ który wiąże się z „organiz filozoficzną".
(Littré, ibid. p. 194.)

Jeżeli się pyta: dla czego pozyt. dotąd
tak nie ... : wszystko: i w niektór. kraj. został
w niczym, ... ze nowa ewenie. dają
odpowiedź. dotad. już to wciąż: wśród któr.
powst. już to stało. natur. ludzk: które
zaw: jest ta samą. czy dziś. czy pięćset
lat przed Chr: Natur. ludz. przyrz. nowo:
a nawet nie starą przyjm. chęt. jeżeli
ozdobiona nową nazw: Materyalizm od
czas. Demokry. i Epiku: kilkakrotnie
zbankruto: a po kaz. przecie. stule.
powsta. tak. zgub: tak wszyst. stat.
społeczno-moralne a tak. często nawet
w naszy. czas: był zbijany umie[jęt]nie ze
starą. powagą: wady ich nosić
nie chce. Sceptyzm. tak. stary, jak
filoz: greck: i dziś szary się wszyst
w ciągu wiek: Ale Komtii. z materya.
i sceptyc: ~~..~~ upiększo. nową
etykietą, posiad: wszyst. któr. w
opozy: z chrześcij: pragną zamknąć
życie ludzkie w ciasn. granicy doczesn:
i przetrz. związ. wszel: międzyd duszą
a Bogiem.

„Stan pozyt. ten jest (powiada Littré
w wspomn. księgi. p. 128 i 235) w którym
duch ludz. pojmu. zjawis. świat. jako rządz.
przez prawa im wrodz. od któr. nie może. nie

morz. otrzym. przez modli: lub nabożeń."
Bo ż dzien. że wszys. ateiści, materyc.
i bud. pokrew. czy prześ. czy instynk.
gorą: przyję: nową nam: lub raczej
nowa wiarę, to nam: nie jest, jak prze.
przekona. się

A pot. wewn: wiod. któr. powsta.
i przedstaw. się nowa teor: tak: co
tego rodz. że rzeczy: wszyst. sympa.
Upra: nauk. przyrod. wyda. tak wiel.
owoc w wszystk. dzied. życ: dobo.
i człeczego że każd. przemawi: w imię
tych że nauk. i ~~dopiero~~ wszystk. rzetelne: ucha.
Pozytyw. wszystkie. To bli. od razu
przypodob. się w poważ. badacz. przy.
i miły w imię. nauk. przyrod. wygła.
swoje pomysł: Pyt, raczej: niedost.
sprawdz: ich twierdz: a przypuść. że
to najpewn: orkny: przypisu. im
te same pewność: co rezulta. badań
przyrod.

Pluma: te uwagi: dostate. wyb. rozwoj.
pozytyw: U nas jeszcze specyal. do
tego tęsk. się porzyg: Żyliśmy tyle lat
poezya, która nas prowadz. na beztro:
a ~~wino~~ ~~tylko~~ ~~katolic.~~ ~~karo~~: w
tak głębo. zostaw. ~~niczego~~ katolicy.
że nie wrócił: ~~dobrze~~ wew. rob. zpra:
ani z przed ani z ich żywot. relig.
chrześ. Nie tedy dziw. że młodz.
widząc. człowiek. mło. Ukaje, przeg.
odrod. smutk. idea społeczeń. wspa.
zen Lange przyrad.

nowe hasło: przez z mędrc. przez z
poezyą, padamy dzieżmi. zatapiamy ~~toni~~
najgorętsz. narodu: Zaw. się tej, że
pozytywizm da nam wszyst: to, czego
dotąd nie było przy bardzo opanuje.
zasł: przemyśl. hand. rozum i bez.
ale zapomni. o jedn: że cały żywot
sieb. samych wiarę w Boga i Chrześcia.
duszy, tracą: te ideały, bez któr.
myśl. ni. nie zrobiło ~~...~~ wielk. ni trwałe. izb.

A jak. za granic: tak u nas, pozytyw. obejmu: ludzi najrozmait. przekonań. „Jedni, powiada Flint, uważ. siebie za pozytyw. poniew. za pewni, że materya jedyna jest rzeczywist.; inni, poniew. za pewni, że wraż. zmysło. sa jedyn. źródł. i miarą wielk. wiedz.; inni, poniew. za pewni, że Boga nie mamy, czy duszy czy życia przyszł.; inni znowu, poniew. sa pewni że nie znacz nic pozytywnie pewnego, a wreszc. inni dla inn. przyczyn" (Antitheistic Theories by Rob. Flint. Edinburgh and London 1880. p. 505.

§ 1. Zofia Germain

Twórca pozyty. jest sławn. Comte, zacz. jedn. wystawi. jego życ. nau. i nową relig. wyp. poświę. krótk. wzmian. myślicielce, która nie. zna Comta uważ. za jego poprzedniczkę, i której myśli nie tyl. podob. do jego wiersz. lecz w dziel. jego sied zostawiły.

Marya

Zofia Germain ur. w Pary. 1 kw. 1776 z rodzi. ~~zamożn.~~ mieszczańs. Miała lat 13 gdy wybuch. rewolu. wiel. a że wtedy pierws. klasztor. były zamkn: a szcze. szkoła. nie istnie: przyszł. nauczy: tak. należa. do wielk. rzadko: uczy: się sama wszystk. Ojc. zamożn. złotn: pot. deputowan: nareszc. dyrekt. banku, miał bogat. bibliot: w któr. spędz. wszk. całe dnie, wyb. bez wybo: Śmierć tragicz: Archimed. którą przeczyt. w „Historyi matem." Montukli zrob. na niej tak potęż. wraż: że postano. wszed. odda. się tak wspaniałej nauce. Zabr. się zaraz do pracy, ucza. się z bezd. lich. podręczni. (lepsz. nie było pod ręką z wiel. zapał: i pomi. przeszk. stawia. przez rodzi. W kon. rodzic. znuże. jej uporem zostawi. jej zupeł. swobodę. Nareszc. dost. się do dzieł Cousina z któr. pozna rachun. różniczkowy i wyż. analizę. Ponieważ. ważne dzieła matematyczne były w języ. łaci. nauczyła się łaci: aby wyż. algebrę studyow. z dzieł Newtona i Eulera.

Tymczas: po upad. Robespierra zarz: rewol: zbier. się uczeni, którzy wol. głosowali i założ. szko. politechn: w której Lagrange, Berthollet, Fourcroy, Chaptal od razu świetn. wykład: podnieśli do europej. znacze.

Dało to sposobn. Zofii G: zazna. się z uczon: bez któr. nie była by może nigd. doszła do pożąd. celu. Lagrange ucze:

jej woląc: duchowościami jej poświęcić: a za jego
przykładem: inni uczeni matem: z uczonym Gaussem
korespondowała pod przybranem nazwiskiem Le Blanc
i dopiero w 1806 dowiedział się, że ma do
czynienia z panną. Po bitwie pod Jeną
Francuzi zabrali także Brunświk a wtedy
Zofia Germain napisała do jen. Pernetty
znanego jej rodzinom aby oszczędził Gaussowi
losu Archimedesa. Pernetty który wtedy
oblegał Wrocław, posłał bez zwłoki
majora do Brunświk. a wtedy wyjaśniło
się, że panna Germain, znająca
nad życie nauki matem. była owym
Le Blanc-iem, z którą korespondował od kilku
lat.

Nowa chwila w jej rozwoju umysłowym
nastała: gdy Chladni w 1808 przybył
do Paryża i pokazał swoje eksperymenta
nad wibracyą brzmiących płaszczyzn.
Akad. paryzka ogłosiła wtedy temat konkursu
„Wyłożyć teoryę matematyczną płaszczyzn
elastycznych" temat niezwykle trudny:
tworzenia teoryi linii wibrującej zostało
przez D'Alemberta rozwiązane z ogromnemi
trudnościami. Teraz nie chodziło o linię, lecz
o płaszczyznę: (a to była rzecz nierównie trudniejsza)
To też żaden matematyk nie miał ochoty stawać
do konkursu: tem bardziej że Lagrange
uważał rozwiązanie za niepodobne. jeśli się
wprzód nie wynajdzie nowej metody analizy.
Sama Zofia G. nie przedstawiła: złożyła rozpra

których wypraw: nie zosta. uwieńczo: ale wszyst. zdan.
znaw: zawierał: wszystk. wyrazi. do przypatr-
rzenia. i opiekując się na nich, tak
Biot jak Lagrange odkry. każd. rozwi.
nowe równa: nie Akad. ogłosi. wtedy nowy
konk. do któr. znów. stanęła Zofia G. Tym
raz. odnio: wyznaczon. Alubu. Najpo. nie
wrodzo: żąda: Znalaz. równa. prawdzi. ale
nie wraz. z niej go dostateczn. Akad. po raz
trzeci rozpisa. konk: na ten sam temat
a wtedy w 1816 rozprawa autorki zosta. uwieńczo-
na. Biot wspom. o tem sprawozdan: powied.
że między kobie. żad. nie znikn. tak głęb. w
tajemnic. metem:

Gdy się wspom: że równa. znalez. przez
Zofię G: umiejętni. metem: przystąp.
do jednej trudni. z najtrud. problem: do
któr: rozst. w środk. kierun. (odtąd się)
a wstęp. do poznania skła. molekularnego ciał
nieorgan. przez. bez pomocy. że gen. któr.
tej kobie. posiadać metem: dalej
w sposób niepospolity.

Odtąd Zofia G. zacz. ogła: swoje
prace W 1821 przedłoży. Akad. streszcze-
nie prac dawniej. pod tytu: „Badanie
nad teoryą płaszczyzn elastycz.": w któr. gruntownie
ale stanow. ołbrzy. kryt. twierd. słynnego Poisson'a.
Rozpra: ta ukaza. się druk. 1824. Dwa
lata później wyd: Uwagi nad natu. rozgranic
i objęto: kwestyi o płaszczy: elastycz:
która była koment. i uzupełn. dawniejsz.
Ciekawa Dalszy prac: ogłasza: w Roczni.
Fizyki i Chemii i w dzienniku Crell'e:

Journal für reine u. angewandte Mathematik – wychodz. w Berl. od 1826.

Była regular. na posiedz. Akad. mając. w środ. sali zarezerwow. dla sieb. miejs.

Prace te nuże, jednostaj. nie wspomin. w niej zresz. były zaw. wszyst. dobra, a nieraz ~~gardziła~~ nieznacz. wśród koleg. nauki. W r. 1822 gdy wybór sekre. akad. chwiał się międz. Fourièrem a innem stanow. rozstrzyg. ze któr. po tajn. niektór. intrygow. przeważyła wpływ. umi. zręcz. wyższ. na rzecz pierwszego.

Ci co ją znali osobi. jak Libri wystawi. rzadko. jej myśli, łatwo. chwytania w rozmo. myśli głównej i doprowadz. jej do ostatn. wynik. przyt. otwarta. rozmo. rzadk. dowcip. i wiel. ~~dobra~~ życzliwość zapominając zaw. o sob. ile razy chodziło o interes nauki a w każdej uprzejmości postępow. odznacz. się niezwykł. szlachetno.

Umarła przed. nie pożąd. było dla nauki. W 1828 zaraz. choro. na raka i znosi. męż. wiel. cierp. Nie przest. pogodzona, nie ustawała w prac. Podcz. rewolucjo. (1830) była już tak. stab. że wychodz. nie mogła ale jesz. kończy. ostatnia prac. swoj. przy których mat. dla rozwiąz. Crelle'a: Pamiętnik o skrzywieniu płaszczyzn. W jedenaście. pot. pochow. ją na cment. Père Lachaise, gdzie tyle spocz. znakomito. francuz.

Gdyb. Zofie G. była dyt. pracow. w
dzied. matem. nie mie. b. miej. w filoz:
ani dzi pozytyw: nie byliby rzęźli się odnowieniem
jej grob. Ale skreśli: Kst. uwag filozofi
któr. wydan. po jej śmier. przez jej siostrzeń.
Lherbette wypełnia. ledwo 100 stron. Była b.
bowiem: utonęła w powodzi dział, drukowa-
ną w Paryżu: roku rocznie, gdyb. Aug.
Comte nie odgad. jej znacze: i podkreśl.
z właś. swoj. teorya To też w „Kursie filozofii
pozyty." (Tom II. 415) Comte wspomni o niej
z uznan: „Pojmowanie. bard. niedokłe. znacze.
panny Zofii G. gdyby radzo. ją tyl. z punktu
widze: geometryczn. jakkolw. matkom. by-
mowa jej zostan. w matemat: których dela
dowodz. Wybor. jej rozpra: pośmiert. wydanej.
w 1833 o „Stanie nauk. i literatu." odsłan.
w niej filozofia bard. wznio. zarazem. madr.
i energię. o któr. mało umysł. wyższ. ma
dziś pojęc. rówm. dokład. i głębo. Będę
zaw. przyznawał cenę bez. wiel. do tego.
pozności. którą spostrzeg. między tem pism.
a własn. moj. zapatryw. się na całość. rozwoj.
umysłow. ludzko." Tyle Comte ale
sam wtedy jeno. bez sławy nie dopomógł. ustal:
jej rozgłos. Gdyb. nie uczniow: jego: wydobyl.
z zapomnie. rozpraw. która tak się spodoba
ich mistrzowi. a jeden z nich Hipp. Stupuy
nie wydał na nowo. poprzedziwszy ją wiadomo.
biografi. a dodan. kilkanaście list. (Oeuvres
philosophiques de Sophie Germain. Paris 1879)
W Niem. Dühring w swojej Histo: Filozo:
zwró. uwa: ia podkreśl: tej rozpraw: z doktry.
pozytywn: i stara: ~~je~~ ocenił jej wartość:

w tej piękn. postawa: że w najwyż. zam. iwo. zawie. więc: wyżli systematy. niż czas. wykłuć. filozo: wielostronn.

Tyt. rozpraw: tej: Considérations générales sur l'état des sciences et des lettres; sama rozpr. się na dwie części:

W pierw. kwórach: tiera: 16 stronn: (cała rozpra: w wyda: Stupnys. ma ot 200 mate-forma:) dow: że wszyst. utwo. nauko. czy litera. rodzą się jedn: wspólne prow. lub zaw. jedn. wspólne. Dowyż: To prow: dosyć pospoli: bo jak. nie: by inacz. być, skoro wszyst. kreacye ducha ludz. płyn. z jedn: źród. wspól. Jednac: pod ta prawd. pospoli: kryj. się drug. głęb:

Cel. i treść. każd. pracy nauko. jest praw: a istot. każd. dzie. sztu. lub litera. jest piękn: Może. wted. zapyt: co mają wspólne. piękno i prawda? a chcąc na to odpowie: trzeb. okreś. natur. obu pojęć. należą. do niej trzeb.

O prawd. mówi autor. że każ. stwo. ma jej typ w swoj. duszy. objawi. się jako głęb. poczu. porząd. i propor. A piękn. jest tak. podobn. uczu: bo w każ. dzie: piękn: koniecz. być musza porząd. propor. i prosto. Jest więc typ jakiś zarów. do prawdy jak. do piękn. należący. Rozwij. dal. to założen: docho: autorka do twierdz: że „litera: nasprzeciw: i odkrycia: które wzbogaci. wiedz. zosta. natchnio. poczu: porząd. i propor: a to poczu. jest regulator: każd. ruchu umysłu.

„Nie dziw. się temu, mówi jeszcz. wszak wszyst.
ludz. postaw. jest pewn. praw. a praw. te są
praw. jego bytu i one dostarcza. mu mias. współn.
dla wszystk. jestes. któr. dostrze. rown. sieb;
one też stają się koniecz. zgrzyj. wszystk.
praw. i źród. wszystk. uciech dla niego."

Teor. autor. wychodz. na to, że tak.
wszyst. naukow. jak wyobraź. poety odkryw. w
każd. rzecz. mnóst. przymiot. i mnóst. stosun.
do inn. stworz. Jeże. uczony lub poeta po-
traf. te różnorod. dane powiąz. w jedn. całość.
o ścisł. proporcyonal. a następst. logiczn.
wyjaśnie. wtedy. będz. w pierw. razie gotow.
jak. prawd. nauko. a w drug. jak. utwór
piękny. –

Ta teor. opier. się na fakc. prawdzi.
że dusza jest jedn. choć posia. wiele. rozlicz.
a tak samo wszystk. prawa istnie. i myśle.
jedne są. Stąd mówio. w średn. wiek: ens
bonum, unum, verum convertuntur, czy-
li Byt rzecz która istn. musi być jedn.
i prawdz. a pod pewn. wzgled. dobrą. Jeże.
śród tych pojęć transcendentnych nie wymien.
także pulchrum to dla tego, że piękn. w
wyższ. znacze. nie różnej. się. od bytu
prawd. i jedno. Nie wszys. co jest, tak.
piękn. być musi chociaż. były w sobie jedn.
dobr. i prawdz. Ale na odwrót nie może
utwór piękn. nie być jedn. dobr. i prawdz.
on. zamie. lub być kochan. bez udzia. rozu.
i serc. i woli to jest wszystk. władz duszy.

Jednak defin. piękn. u Zofii G. nie
jest komplet. Gdy mówi. że piękn. jest jedno.
propor. lub harmonia wymienio. nie obejm. jego

przymio. ale nie stanowiąc. istoty. Powstał wszelki
utworów liter: (to zem. da się powied. o inn.
gałęz. sztu.) które posiad. i jedno. całości,
i propor. części i miarę i dźwięk. w budo.
wierszy. a jedn.: są nudn. niedające się
przeczyt. np. trzyzg. frasz. z przeszłe.
stule. Braku. w nich życie.

Istota twor. piękn.: jego treść i dusza
jest życie a proporcyja i harmon. są być. wa-
runkami jego objawów: żadne zmysło: po-
trzeb. w świe. dozes. A życie to ruch i
dźwięk: w martw. twor. n. p. w architek-
turze i rzeźb. zastępuje. Koloryt. Tego pierwiastku
dynamicznego brak. w defin. geometry.
Zofii G. a zat. brak. organi. najważn.
który objaś. dzieła: dzieło sztu. trafia.
do naszej duszy. Wszak. dusze nasze jest
siłą, ruch. i życie.

Defini. prawdy jest. mniej dokład. ua
Zofii G. Przypuściw. że mamy w rob. typ
prawdy, jakim zmys. porząd. i propor. i
ze wszystko: co w świe. zewn.: odpowie: temu
typo: to tak określe. prawdy stosu. się
do matem.: a i tam jedyn. z pewną rezerwą.
W inn. gałęz. wied. ludz. takie defin. nie
miało sensu: bo, jak wiad.: są różn.
rodzaje prawd. Są praw. logiczno-mate-
matyczne. są przyrodn. są history. moraln.
są teolog. Przy każ. z nich wol. zapyt.:
czy rzecz jest? i jak jest? ale wol. także
zapyt.: skąd jest? na co jest? jak
powstała? jak działa? i jak. pobud.?
Definiowanie praw. jako prawdziwo. lub
propor.: zgad. się z natu. wied. matem.

gdy. każ. przew. wyra. stronn. twórcz., ale nie
przyped. do nauk przyrodz. ponieważ
będąc. początk. i rozwoj. jestes. ani do
dzieła. zjawisk rozpoło. gdzie sztuka motyw.
i celów, nie dające się pomieścić pod formuł.
geometry. Jest zat. niedostat. defin. prawdy,
mieści w sob. pojęcie: stąd zasadni. później.
pozytyw. a stwierz. się jednostron. matem.
wykształcen. autorów. Życ. ludz. jest dziś wię.
niż przepor; jest siła żywa, źródł. zamożn.
przyg. i myśli, zamier. i dzieła.

Druga część rozpr. jest ośm razy dłuż.
od pierw. a trakt. o stan. nauk i piśmiennic.
w róż. epok. ich kultu. Streszcz. ją w
głów. punkt.

Litera. i nau. zacz. od poezy. a ta
stwarzy: zjawis. przyro: antropomorfizując.
Człow: swoj. indywidualno: i umysłowo. przeno.
do świa. zew. i zjawis. przyro. uwa. za dzieł:
woli rozumnej. Nie widzi. nigd. tej osoby lub osób
nadzorc: świat. zamiesz. ich w niewidzial.
bogi, półbog. lub duchy wyższe, któr. przypisu.
namiętno. i uczu. ludz. Nie widz. ich nigd.
wyobra. sob. że są bez mater. a później
według. praw. analogii: do własn. podobn. uważ.
lub porówn. przydaw. Takie jestes. niewidz.
czyli duchy. Z tych fikcyi wyobraź: czerpa:
filozo. swoj. syste. a relig. pierwias. swoich
wiar.

Powoli człow. doskonalił swoj. poję.
o wszystk. istot: Przypuszcz. byt. jed. dawniejszego
od świa. o woli niezmien: a nie znający. nigd.
końc. Pod. stworz. w Boga nieśmiert. te
zam. przymio: własn. duszy przypisyw.

Podobn. rozwój teolog: u lud. pierwot. od fetyszyz. i politeiz. do monoteiz. w przeciw. wiek. przyjmow. Encyklop: a w nast. wszys. pozyty: Ale tak. twierdz. zupeł. pozbawi. podstaw. historycz. Nie było przykład. aby naród politeistycz. przekształ. się sam: w monoteizm. Przeciw. zna. przyp. gdy wierz. w jedn. Bo. rozbiła się w wielobóst. Im dalej cofa. się ku początk. rodu ludz. tem wyraźn. idea: boska. a wyraźniej monoteizmu; Im dłuż. przeciw. rozwój: się czystość. pogańs. tem więc. bóstw. Najpiękn: złot. za Augu: kiedy zapełni. się niebo." Jeśli Grecy i Rzym. doszli w końcu do monoteizm. to nie przez rozwój natura: swoj. wielobóst. lecz zaniech. je na wzór chrześ. dzięki apostoł: Bóg „nieznany" o któr. prawił św. Paw. Ateń-czyk. nie był syntezą długiego filozof. roz-woju, lecz zapomnieniem Boga jedynego który na początk. świata objaw. się wszystkim ludziom a był u Żyd: był ciąg. znan. Widzimy że wywod. autor. o rozwoj. relig. uważ. za zupeł. chybio.

Inna rzecz: wszys: zgodz. się z Kantem którego wprowadzenie Boga do porządku moralnego gdy go wyrugował z porządk: materyal. autorka stoi z krytyki: przy nim objawia się zła znajomość jego systemu

Sama odrzuca tak. wielk. idee Boga, początku świa. duszy niematery. i nieśmiertel. uważ. wszyst. tory za illuz. Pierwsza jest tyl. odbic. nasze. ja na tle zjawisk przyro. Nie uważając. istnien. ist praw, niezachw. rozum. prawdzi. wszyst isti istot. na podobień. swoją istot. która

stwory. i niemi rząd. Idea duszy jest błędną
jeszcze. bo kopie z kopii, jak widzieliśmy.
Zostaje porząd. świat. na który patrzy autork.
jak agita pozytywist. i to stano. właściwie
jej znaczen. w dziej. filozo.

Uwaten. Zofia j. jed. z przyczy. ludzk.
omyłek błęd. w tem, że zew. wiedz. porząd.
wszyst. rzeczy. Matem. tego nie robi. i dla-
tego zachow. się woln. od błęd. To też
zapo: matem: dokonć. się refor. nowoży.
nauk przyrodz. a ta refor. zasad. się
główn. w tem, że przesta. wiedz: przycz:
a zamia: przyt. się, dla czego lub skąd jest
jest. ujawi. raczej bada: jak jest. Taka
drog. wyzna. autor. wszyst. badan. naukow.

Takie jej twierd. jest antypozycyą
pozycji. pozyty: Zupeł. tak samo Celestyn
de Blignières, jed. z gorliw. uczniów Com.
„Duch ludz. może tyl. dochod. do jak, ale
to jak wystar. zupeł. dla rzeczywistości. naszej.
życ." Com. sam upewnia: że żad.
wszyst. rozsąd. nie stara się dowiedz.
zapyt. dalej!" Littré tę samą wszyst.
jasno. jaskraw. wyra: „Przy począt. rzeczy
nie byliś. przy ich końc. nie będzie, nie mamy
żad. sposo: poznaw. ich począ. lub koń."

Oczywi: taki sceptycy. wszystko. na
ateizm, bo zabraniania. wszystk. byłby poznow: się
począt. i przeznacz. rzeczy, zawsze zagrod.
nam jedyn. drog. wiodą. do pozna. Boga.
Nie znam. poz. Go możemy jak. tworzy. w stworze.
ślady Jego wszechmo. i mądro. Coeli enarrant
gloriam Dei et opera manuum ejus
annuntiat firmamentum.

Zamknow. wielk. drog. przyczynow. zaprze-
czeń Zofia G. zb. mog. od świa. skończo.
odchodz. do Istot. Nieskończo. Ale znalez.
się wobec trudno. niemał. Bo zjawis.
świa. powsta. gdyby mogły b. nie być,
bo nie maj. w sob. żadn. racyi bytu, lecz
mają ją skądin. Faktor. Ostate. najd.
tę racy. byt. w Bo: Zofia G. ratu. się
twierdz. że świat jest fakt. jedyn. i
koniecz. Oczywi. więc materyali któr.
nie przyzna. Bo: dowod. że zjawis. świa.
są przypadko. a jego istnie. koniecz.
Przed Zofią G. powied. D'Alembert,
że wszechśw. gdyb. kto potraf. go obj.
jednym rzut. oka, był. fakt. jedyn.
prawdą wielką.

Uniwersal. różni. wiel. międ. Bog. a
świat. byt. koniecz. a przypadko. mie-
rzyć a zmysłowo. stałe a dowol, zostaw.
autork. fakt jed. jakiś szczyt. punkt.
któr. równowa. będz. praw. dla umysł.
piękn. dla wyobra. dobr. dla serc. Jedno
prawo rządz. wszystki. zjawis. czy w
dziedzi. życ. społecz. czy w nauk. i sztu.
a prawo to tak. powszech. i niezłomne
że dla woli wolu. i rozumu. ludzk. czy
boskk. ani nad nim ani pod nim miejs.
nie mają

Zapowia. dal. autor. że ~~[illegible]~~ format. mate-
ryą kied. stosow. do ety. polity. metafiz.
a nawet do objaw. dobr. zac. i estety.
Wszystk. to [illegible] sympat. dzisiej
materyali. i przyg. dla Zofii G. +

+ Dziełko jej, nie tyl. jest, jak mówi Göring, „rozum. gruntow. jak. dozwa[illegible]. wstęp. do filozo. nauko-ścisłej" lecz jest ocenio. więc. bo streszcza w sob. jasno i sposob. pełn. wszystk. filozo. materyalist. przeto. wię. Zofia G. jest ogniw. międ. szko. Condorcet'a i Diderota a współczesn. materia. born. i skłon. do zrozum. ruchu pozytywn. który w świecie: jej dzieł. studyowa. ukazu. się tem czem jest, dalsz. ciąg. ateizm. materia. D'Alemberta.

§3. August Comte

Littré: Auguste Comte et la philosophie positive. Paris 1864
(Jest to bardzo obszerna, choć bezład. a zest. niekorzyst. biograf.)

Lewes: Geschichte der Philosophie von Thales bis Comte. 2 Bde. Berlin 1876.
(W drugim tomie tego z angiel. orygin. dokonan. przekład. od str. 698 pozyw. miejdu. się cenn. uwagi do życi. filozo: Auto. jest pozytyw. i pisze z uwielbien. dla Com. w któr. widz. najwyż. obraz nowoczes. filozo.)

Dr. Pawlicki: Studya nad Pozytywizmem. 1. August Comte w zeszyt. lutow. i marco: Przegl. Pols. z r. 1883.

Stuart Mill: Auguste Comte et le positivisme. Paris 1879. 2e édit.
(Krytyk. ścisła: gruntow: ale z punktu widzen. pozyty: na któr. zostaw. Mill)

Aug. Comte ur. się 19. stycz. 1798 w Montpellier. Od dzieciń. był obdarz. wiedz. i miał pilno. żelaz. ale także chara. gwałto. nieposłu. W 16 tym ro. życ. odda. do szkoły politechn. w Paryż. zostaj. z niej wydalo. za rozruchi. burdy. W Montpell. nie mógł dłu.

97

wytrzym. bo rodzi. byli bogoboj. i przywiąz. do
dawn. dynast: on zaś był republik. i niedowia.
Wraca więc do Pary. i spróbowaw. różn. sposob.
życ. gdy jest blis. rozprz. i praw. umie. z głod.
zakłady przytułk. u hr. Saint-Simon, założy.
znan. sekt. religijn. Stało się to w 1818.

St Simon był z dawn. możn. rodu. Wychow.
w komplet. niewie. przez D'Alemberta, walczy
pot. za wolno. Ameryk. w Stan. Zjedn. pot.
rzuca się w spekula: ziem. przekop. między-
morze Panama, a następ. Madryt połącz.
z morz. przez kanał. Gdy wybuch. wiel.
rewolu. spiesz. na powr. do ojczy. wchodz. do
najgorętsz. Klub. demokra. zrzek. ze wszelk.
szlach. od urzęd. i znacz. polity., zamiesz.
z ambasad. prus. w Londy. konsorcyum
finanso. i kupu. dobra konfisko. szlach.
i duchowień. Dorobiw. się znacz. mająt: przecz.
ciąg jakiś nad nauk. przyrod. pot. kończ.
podróż. po Euro. nareszcie żeni się i wsza.
rok. rozwodzi. majątek zno. się rozpro.
i popa. w zupeł. nędzę. z któr. po restaur.
Burbon. wydobyt. go rodzi. zapłaciw. jego
dłu. i wyznaczyw. mu roczn. pensy. Właśn.
gdy zakład. now. relig: mają. zapewn.
ludz. raj na ziemi ucz. mu się Comte
Przyjaźń trwa. lat pięć i z jego polece.
napis. Com. pierw. rozpra. swoj: Plan
prac potrzeb. do reorganiza: społeczeń.
W tej rozpra. znajdu. się już zarodek przyszł.
pozytywiz. Ale każ. wdzięcz. uczyn. Com
Dorobiw. się trzeb. znacz: pomyśl. zerw. z
hrab: Ukoronow. była nowa rozpra. którą przy-
należ. a nie napis. Wted. hrab. z nim zerw.,
a w 1825 śmierć hrab. uwolni. go od długi.

wdzięczn. i od niebezpiecz. rywa.

Po wstąpie: się z hr. Saint-Simon wda się
Com. w ras. dwy: Ożen. się w 1825 ale ~~pr~~ zmusi:
żon: do pozostań. na akcie cywil: co w ow. czas.
zwali. jak. najgor. wraż: i zemkną. dla jego
żon. wszyst. domy. W starsz. bom. podej.
ozyn ten jako „rzyzem nieusprawiedliw. opory.
przeciwko obyczaj. narodowe. i porząd. Kościo."
W r. 1826 zapowied. 2 kwiet. ~~otwor.~~ w mieszkan. swoj: „kurs
filozo. pozyty: " w któ. chcia. wyłoż. wszyst.
osię: nied. ludz. wedł. zasad nowy. pozyty. Zacz. 2. kwiet.
od wobec. któ. znał dobr. i na pierw. dza
osły: przyby. dużo stow. nowo: jak Al.
Humboldt, Poinsot, Blainville, Carnot
i t.p. Zadowol. były wiel: ale gdy zabra.
się prelegent do treści wykła. zwariowa.
Leczon. na próż: w szpita. zakła. Esquirol'a
od 15 kwie. do 2. grud. 1826; dopie. w domu,
pod troskli. opie. żony przy: do zdrow.
Lubi. powta: że głow. jej pielęgnow. zawdzię.
odzyskan. władz umysło.

W stycz. 1829 czuł się przy tak. sile
że zacz. na nowo wykła. przer. Miał dużo
pracy, bo oprócz tego pełni. obowiąz. repe-
ten. i examinato: przy szkol: politechn:
Dwie te posad. przynosi. mu około 10000
fr. a posiad. examinato: dostarcz. mu
i szerz. wraż. Miał drugi rza: do napisa.
nieuło domo. dzie. któ. wołi. jego stan.
Był drugi ongili. z żon. a miał dużo ~~stro~~ wrogów przeciw.
przyja. Ta epo: wiejo Czyc. była najnarzeni.

Pierw. tom „filozo. pozyty." ukaz. się
w 1830, siód. i ostat. dopie. w 1842. Ostat.
~~Ks~~ tom stał się źródł. kłót. nieroz. dla auto: +
zeny: epok. ongili. jego życ: a otwie. drugą

burzliw. peln. kłopot. 4

W przedm. świat. tome zeszyt. publicz. żywej osob. a zwłasz. to w sposo: niewłaściw: grubian: Żali się na smutn. położ. swoj. i mówi o obel. na wszyst. który się przyjmow. jego filoz: t. j. na wszyst. Francuz. Przyzn. żałow. było wyd. woli: ponieważ go dwa razy przy obsadzan. profesor. zwyciężał. Widz. w tem wiel. intryg. sfkojarzo[ny] przeciw. robie. trzech stronni: który. jak mówi. kierowa. podwó. żyć: wszyst. Franc: stronni. teologi: metafi: i nauko. Wid. miał wierzen. od teologo. wzgl. od metafi. niestęd. od nauk:

Z metafizy: obu. wob. za przedn. napa: Guizot'a, nie krytyk. jego zdań filozofi. lub history: bez wiedzac. że to, że nie chciał utwor. dla niej. kated. dziejów nauk w Collège de France.

Guiz. w pamiętn. swoi. opowiad. o nim że +

\+ kiedy był minist. wychow. publi. przyszed. do niego osłow. pros. uczniów; przekonan głębo; wyłożo. od-dany pomysł. swoim, na pozór skrom; ale w grun. niestęd. śmiały, a mianowicie się był pozwo-la. do otwor. ery now. dla duchow. ludz. i dla społeczeń. Tym otwor. był ksiąg. Com. Dodaje Guizot że

wiedz. nie miał zamia. założy. tej kate: a gdyb. już był założy. nie byłb. jej powie. Com. bo uważ. zasa. jego za głębo. niemoral. Nie uważa. minist. należ. powied. że jego następcy tak: odmówi. utworz. tej kate. dla Com. ponie. należy. jego przyjść. Żad. rząd nie ~~może~~ zamianuj. profeso: który wszystkim bez wyjąt. trady: szko. i stronnictw. w narod. razem wypowie wojnę. chy nie ul. żywo. założ. nową relig. rozpęd. zastroj.

Jeżel. Com. w przedmo: źle obszedł się z Guiz. to z przyjaz. ~~[illegible]~~ wściekło. rzucił się na biedną katego. przeciwn: uczonym: t. j. na uczon. Tutaj gniew.

się pro domo sua, że nie zrobio. go profes. ale
Koleg. mieli bard. ważn. powod. że nie przyjmo.
go na opróżnio. posad. Najwię. zaś dosta. się
Aragowi, stykane ~~mat~~ ostrzeż.: Który posad.
o Konszach. z jego koleg.: chce nie był wcale
profes. w politech. Zamiast na mistrzowi.
nemy, a iż księga Bachelier był w pewn.
zależno. od dyrekto. Obserwatoryum, przeto,
nie może się ~~drugo~~ Com. przed jego potęgą,
umieści. oświadcz. jako potęp. swego: Com.:
Ten wybuch. prze.: i księg. został skaza.
na zniszcz.: dodat. i znaczn. koszta. Ale
profesor.: politech.: zemścił się, nie wybrew.
Com. więc.: Examinato.: ze swego posad
tak. utrac. drug. posad.

Com. w tym sam. czas. rozwiódł się z żoną
przyg. cała wina była po jego stron. a potrzebn.
środ. życ. nie mógł czas zabr. się do jakiejś
pracy lukratywn. ustoż. na przyjęc. angiel.
Kontrybu.: Ci ze poświadcz. Mill'a posta.
~~na na~~ rok jed. 6000 fr. ale wtrzecie.
się płacić na dalsze lata. Stąd gniewy
i zerwan. z Mill'em i Lewesem.
Gdy w 1848 utracił wszyst. docho., Littré
zarząd ~~m~~ zbiór. składk. na swego miejsc.
a gdy Com. tak z tymi najszczersi. i najostat.
z uczni. się poróżni.. zem rozpoczęło 10 rok
skład. na nowie. i wpo. nieprzyja. i wszys.
gwiaz, uważ. sieb. za głów. docho. i polity.
wszyst. pozyty. a ten sam.: za upraszczon.
do ~~żeby~~ rozpinan. podat.

Poza w r. 1845 ~~we~~ i poznał. Klotyldę de Vaux
a gdy „święta towarzyszka" jak ~~nazw~~ ją
nazyw. po jej umow. zamienił się dla jego

wyobra. w rodz. bożyszcz. które przerwało
„najlepsz. uosobien. Wielk. Jestest." Któr.
przypom. sob. że miał niegd. matk. któr. zrzekła
pięknie życia, nie bar. koch. i nadał jej rolę dru-
giego anioł. stróża. Klotylda de Vaux i Ro-
zalia Boyer były odt. jego „strażą sub-
jektywną". Ale potrzebo. jeszcze „straży ob-
jektywnej" a tę ~~mi~~ znalazł w Kuchar.
swoj. Zofii Bliot „znakomi. proletarce"
jak ją nazyw. a tak trzy typy za-
dziwiającej „kobiety" wyzwoliły w nim trzy
instynkt. sympatycz: „t. j. przywiązan. do
równych (Klotylda), cześć dla wyższych
(matka) dobroć dla niższ. (Kuchar.)
Te trzy instynkt. weszły do jego teor. społe-
czn. któr. „porząd. normal. wynik. głow.
z podwój. Towarzy. filozofów z kobiet. i
proletarya:" I tak wstąp. w now.
epo. życ. która uznać. nazyw: „subjekty."
on sam zaś „przewa z serc. nad rozu."
Zdarz. się jemu, że odt. poczę. całą praw.
i że zupeł. przystąp. do ognia.

Gdy wybuchł. rewolu. 48 r. założ.
„Tow. oświa. pozyty." dla całe. rodzaju.
W lip. t. r. ogłos. progr: Discours
sur l'ensemble du positivisme". W nim
dowodz. że nale. zreorgani. społecz. bez
Boga i bez król. przez kult systematyczny.
Tow. pozytywis. odzysk. burzliw. porządk.
i dorz: być rodz. Jakubinów. Ogłosz.
bez królów. które nie potrz. dopó. świat
cały nie będzie nawróco. na pozyty. Rządy
nad Fran: miały być odda. tryumwira.

wybieran. z paryzk. proletary: na czas nieogr. izb. deputow. pozost. tyl. prawo uchwal. podat. Te projekt. wcale. wychodzi. z pod pió. Littré go który wted. już miał osiemd. kil. lat i zwiek. umysł. rozsąd: Sam poźn. przyzn. że to był niedorzec. i niemożl. Zrzec. prezydentu. Napol: przeciw. wszyst. te agita:

Od ~~[illegible]~~ siedemnas. lat miew. Com. popul. wykł. o astron. dla robotni: w któr. dopuszcz. się gwałtown. wyrażeń. przeciw relig: dowod. że ta kiedyś mog. była potrzeb: dziś nie ma już żadn. celu a wkrót. „chyba dla psów dobra będz." i t. p. Można wyobr. sob. jak. tego rodz. wykła. umoralnia. robotn. francuz. Gdy Napol. zost. prezyd. ~~[illegible]~~ pozwol. mu podobn. wykła. miew. przed zgrom. publiczno które odbyw. się co niedz. przez trzy lub czte. godzi. aż do 10. paźd. 51 W tej ostatn. konfer: oświad. Com: że od teor. przecho. do praktyk. i że bierz. ~~pod~~ w swoj. ~~[illegible]~~ ręce dyrekt. spraw ziemsk. aby stworz. prawdzi. opatrzno. moraln. umysło. i materyal. „z wyklucz. nieodwołal. wszyst. niewoln. Boga, katoli. protest. ~~[illegible]~~ i deist. jako zacofan. wstrzyąc." Wted. wreszc. rząd salę zamk. i nie pozwol. więc. Com. miew. wykła. Filoz. pociesz. się tem, że jako „wielk. kapłanowi ludzko. nie wypad. ukazyw. się przed publiczno." Tę rolę wielk. kapł. brał odtąd na serjo.

Nie maj. więc. Kated. propago. now. relig. przez piś: Wyd. „Katechizm pozytywist." w 13 dyalog. międ: „Kapłan. ludzko" a Kobię.

Pierw. wyd. z r. 52, drug. wyr. w 74 stara. Laffitt'a, następ. Com. w godz. anyklapd. Od r. 51–54 wyszło jego obszer. 4tomo. dzie: „System polity. pozytyw." Któr. 2ie wyd. ogłosz. w 80-83. Do 4go tomu dodan. pism. pomniej. Com. z lat młodoś; a na końc każd. tomu znajdz. się obszern. przedmo. i dokum. osobis. Z tych dokum. jest najważn. list do ces. Mikoła. z d. 20. grud. 52.

List do ces. Mikoł. jest obszern. rozpra. Podaje najabsolutniejszemu z król. plan odrodze. ludzko. ~~W~~ sam, jak mówi, nie cierpiąc zacho. który przywrac. jeszcze do wiar religijnych, wrogich dla rozu. ludzk. Car zaś nigd. nie przestał. godz. przewodnic. ruchu cywilizacyj. w swoich rozleg. państ.; ~~zach~~ istniej więc międ. Com. a car. stosun. normal. bo wspól. ideę: Com. nie lubi zachodniej anarch. umysło. a car stał. czuw. rozprz. aby do jego kraju nie dostały się zgubn. księg. zachod. Dzięku. zresz. że nad rosyj. nigd. nie stawiał przeszk. szerzen. jego pism, bo, jak mu doniósł hr. Romanzow, wybór intellig. rosyjs. sympatyzu. z jego poglądam. —

Opowia. następ. że pod „święt. impul. kobiec." założ. relig. now. której bar pomn. dopom. do zwycięs. bo on nale. do rodu wyjątkow. który, podobn. jak cesarz. rzyms. poświęc. zew. swoj. istn. ludzko. Jeże. Car przyjm. nową relig. to uprawn. utra: władz. duchow. nad poddany. bo ta przejdz. w ręce Com. i duch

pozytyw. ale za to car będz. w swoi. kraj. jedyn. dyktat. gdy zaś na zachodz. władz. polity. będz. przy trzech dyktato. drzymotu. Trzec. gdy świat. pozytywi. należy oświe. społeczeń. rosyjs. ~~Car~~ car odbywał. wyrzek. się koro. dziedzi. i zapewnić. następ. przez adopcyę. Praw. że pozytyw. wołkta. wiel. państ. na drob. autonomii. powia. ale dla Ros. nie przed. nast. ta potrze: bo ona jenn. dla istn. masi jako siła. rozleg. ~~państ~~ imperyj. aby na swój wymysł: ucznsy. ludz żyć w zgod: i przygot. się dla filozo. pozyty. Pols. zaś, jako przyrosz do idei zachodn. powi. car wydziel. ze swe. państ. rozłożyw. jedn. „tę niedoskon. narodowo." na drob. ludy, aby nie została być now. zewnętrz. źródł. dla Euro.

Tymcza. niech. resc. obostr. jak najścisl. cenzu. żąda. od pisa: gruntow. reform. Cesar. zaś przed oczy staw. Fryd. II i bab. jego Kateryn. wzo. god do naśladow.

Ten dzi. niezmie. list wymow. jest koment. do słów Guizota, że Com. robi i mówi najniemoral. rzeczy, nie zdaj. sob. naw. z tego sprawy. Car na ten list nie odpis. wcale Com. niestyty. obraził. poczu. się, że przyn. car będz. przystępniej. dla jego filozo. Odwróci. się zaś od car. dla dwóch powod. raz dla tego, że car wyda. wojn. Turcyi, Com. zaś pokład. taką wiel. nadz. w Rzeczypospolicie Paszy. To też dał wyr. oburze. wojnie w przedmo. do IV to. „Polity. pozytyw." Drug. powod. dla któr. Com. odwró. się od cara, był zam. stanu Napol. III i ogłosze. cesarst. w 1852, o co poróżni. się z wszys. najwierni. uczniem Littré, któr. był zagorz. republi. Wier. wróżył Com. że za niedługo lub dwanaś. lat

złoż. Napol. rząd. w jego ręce, a że w przysz. trzy
lat zpodzie. się cztery Europ. nawróc. na pozyt.

Od tego cza. filoz. tw. bardz. dziwa. Uważ.
nieb. za osob. wszystk. urządz. a ziemię za świę.
Wstaw. o 5ej, modli. się dłu. pot. przygot. do
św. wraz. czyty. w dzień rozd. o Naśladow. Chry.
i jedn. pieśń z bosk. komed. Dant. Wład. zew.
zam. Boga ludzko. Tak połcz. Kat. nowszy.
zwrócił, aby wsoli. Starsz. i poważniej. uczn. już
nie widzi. a młodsi wszys. pochwal. W środ.
popołud. odwiedz. grób Klotyl. de Vaux. O 10ej
wiecz. dłu. się modl. pot. wedł. na spoczyn. Te
modlit. nie zwrócą. do Bo. któr. jeden jest żywot.
i światło. dusz, lecz bard. rozstraja. jego
nerwy. Na śniad. pił trochę mleka, na obiad
jadł troch. obfitszej, po obiedz. spożyw. kawał.
such. chle. i rozpamięt. położ. ubog. nie ma-
jących chleb. ojciec. Przyt. rosł. coraz bard. w
rozumie. o swoj. wielko. i swoj. posłannict. Sieb.
nazyw. „wielk. kapła. ludzko" a swoj. listy bre-
wiami. Utwór. kalend. o 13 miesi. i licz.
święt. Niektór. uczn. zwrócił kanoniczn. że żył.
jako Blainvill'a, słynn. zoolo. ale dobr. katol.
który wypra: się od tego zaszczy. Na jego po-
grzeb. wystąp. Comte w roli arcykapł. nowe obrz.
obecn. katol. a zwiastu. rozumniej. pozytywi.

Przy wszystkich. ascetycz. sposob. życi. siły
jego coraz bardz. Nosił się jeszcze z dzieł. nowe.
bard. obszern. którego tylk. część pierw. ogło: w 1856
„Synthèse subjective". Jest to rodz. logi. matema-
tycznej. Dru. część. mia. obejmo. etykę pozyty. a
trzecia teorya przemysłu. Ale już 5. wrześ. 1857
życ. dokon. Garst. ucz: towarzysz. jego zwło.
na cment. Père Lachaise - przekon: że pochow.
nowe. mesyasz, założy. nowej ery ludzko.

§ 4. Filozofia pozyt.

„Kurs filozo. pozytywnej" (Cours de philosophie positive) zacz. wychod. r. 1830 a ukończo. zost. w 1842. kied. ukaz. się tom 6ty ostat. Przechodzi w nim auto. cały obszar wied. ludzk. podziel. na szereg nauk: matem. astrono. fizyk. chem. fizyolo. socyol. Uwa. taki porząd nauk za usprawiedl. już to genetycz. już to dydaktycz. wzgląd: 1° genetycznie wiedz. ludz. tak wzrastała że najpierw matem. powsta. pot. astrono. i fizy dalej: późn. chem. jeszcz. późn. biolo. czyli nau. o żyw. jestest. a na sam. kon. powst. socyol. ktor. twór. mieni sieb. Comte. Zat. gene: nauk wedł. nieg. usprawiedl. tak. ich następst. 2° Dydaktycznie tak. ich porząd. jest najracyonal. bo bez matem. nie moż. się nauczy ani astron. ani fizy. gdy przeciw. moż. uczy. się matem. bez znajom. innych nauk. Chem poleg. znowu na matem. i fizy. a biolo. na wszystk. trzech. Socyol. wreszcie przypuszcz. wszyst. nau. wymien. jako niezb. podstaw.

Odpowia. na to, że ani genet. ani dydakt. nie jest usprawiedl. taka klasyfika. nauk. Nie jest usprawiedl. genety. bo w dziej. zjawi. się nau. w innym. porząd. Polity. Ety. Logi. Psychol. Juryspru. dosięg. się wiel. rozkwi. w starożytn. zanim coś wiedz. o chem. lub fizyolo. Dydakty. tak. porząd. niesprawi. bo moż. dosko. uczy. się polity. bez znajo. fizy. lub astro. i t. d.

Rozwój nauk był naoz. taki, że naprzó. powsta.
jedn. ogól. filozo: z któr. pot: wydzieli. się
nau. speczal. U wszyst. lud. oświeco. była
ogól. jak. wiedz. rozmaj. się tajemni. Bóst.
i świa. żyj. i umier. duch. i mater. a dopie.
gdy zbyt wie. nagromadz. się materyał. powsta.
fizy. logi. ety. jako nau. specya. Mate.
zaś jest gra. tyl. empiry. umiejętno: które
dale. pój. ze czas. greck. przez filoz. zosta.
podniesio. do godno. nau. systema.
Przechodz. ter. po kole. nauk tomów. Pierw. za-
czyna. się od dwóch rozdz. poświęco: poję. ze-
wnętrz: pozytywizmu i klasyfi. wiedzy
ludz: reszta zajmu. się matem. O klasyf.
wiedz. ludz. mówi. dotąd. o poz. pozyty.
pomówi. późn. Sama matem. wyłożo. grun.
tow. Tu i owdz. z nowe. pogląd. zwła. anali.
matem. geome. ogól. i zasa. mechani. racyonal.
Są tam i błędy. twierdz. n.p. że tyl. przez
mat. moż. się wyrob. poję. ścisł. i głębo.
o isto. nauki lub że nau. która jest ze-
stawie. fak. lub że poję. jakoś dają się
zaw. sprowadz. do poję. ilości lub że zjawi.
biolo. nie róż. się w grun. od zjawi. mechan.
w ciał. martw. i t.p. Ale pomij. te
błę. nale. wyzn. że mat. jest trakt. grunto.
z bogact. myśli oryginal. i z wiel. fachowością.
Tom 2i poświęco. astron. i fizy:
jest dale. słab. Napotyk. tyl. rozd. piękne
n.p. o ruchu ziemi i o praw. Keplera.
Ale nigd. nie znaj. poz. wyż. filozofii.
Auto. ogran. astron. do ciasn. gran. nasze.
syste. planetar., kt. jej tyl. zajmo. się

zjawis. geometr. i mechani. a zabro. badać porząt. ciał nieb. ich temperat. ich skła. chemi. lub zmian fizykal. To zaś w, pozyt. stąd pocho. że mię. 1830–42, kied pisa. swoj. tomy ~~astro~~ nie zgo. nie wyty. Wted. astron. pozy. wchodz. na nowe zaped. tory, usuną. mechani. i geome. nieba na plan drugi a coraz wię. (w tak zwan. astrofizyce) zajmow. się badan. składu chemi. i mineral. planet, gwiazd stał. i nebulozy. Niekt. auto. do tych stud. przypomi. upór Hegla, któr. w 1801 dowod. że pomię. Mars. a Jowi. nie moż. być żad. plane. więcej. Tymczasem w tym sam. cza. Piazzi już był odkr. Cererę. Com. dla tego zakreś. tak ciaś. grani. astron. aby z nas. nie ułatw. dowod. istnie. Boga. Dla tego mówi, że niebio. nie głosz. chwa. boży. lecz chwa. Hipparchów, Keplerów i Newtonów; dla tego zabra. astro. zajmo. się porząd. świat. i pierw. przyczy. a tyl. pozwa. stan. niezmie. hypo. co najwyż. o powsta. naszeg. systę. planetar. Wszyst. te twierdz. dowod. że Com. nie był astro. i że nie wiedz. co koło nie. dzie. się w tej nau.

Teraź. astron. po większ. nas. w dzie. Com. przedsta. się po wszyst. nas: jako kompila. do jenn. stab. fizy. które wyprzed. zestę 2° tomu, a zaprzed. bezwarto. tom 3i obejmu. ~~fiz~~ chem. i biolo. Wszys. co mówi o tych nau. było przestarz. nawe. w 1835

i 1836 kied. pisał tom 3ci fizy. chem.
biolo. rzeczy wted. uczyn. olbrzym. krok. a Com.
wted. nie nie czytyw. jak wie. z biogr. Littré'go
Jed. słow. ucz. przy wielk. pra. nie były. postęp.
postępow. ze niemi. To były. studia. jak n.
p. w fizjolo. mógł Com. uważ. jedn.
syst. frenolog. Gall'a za prawdz. Kiedy
ucz. w Fran. wiele mógł. w tej mater. nie
wiedz. Uważa to najgorliw. zwolen. Com.
ale powie. że te braki ~~odkry.~~ wynagra. aż nadto
odkry. wiel. prawo socjolog: Ma ono pod.
tak ważne, równ. wiel. znacz. jak odkry.
geometr. anality. przez Dekarta lub odkry.
diferencjałów przez Leibn.: Aby ocen.
to prawo, należ. przejść do trzech ostatn.
tomów: filozo. pozyty.

Nie będ. długo zastanawiać się nad tom.
4tym, wykład. statykę społecz. czy. warun.
istnie. i czę. składo. społeczeńs. Cały ten
tom wraz, niestety, obszern. traktow. w
~~relig.~~ polityce pozyty. o któr. późn. będz. mowa.
Nadmie. tylko że 4ty tom nie zawie. nic
ciekaw. lub waż. oprócz kryt. myśl. tycza.
się małżeń. i jak. kierow. uważ. któr. ma
być powierzo. wychow. młodzi. i nadzór nad
opin. publi. kraju. Sam Mill uważa tę
część za najsłab. z całe. dzie. a jeże. Com.
najważ. stwórca socjolo. to chyb. ze tom.
5ty i 6ty, w któr. wyłoży. dynamikę społe.
a mianowi. prawo o trzech epok: które
jest duszą socjol. Com.

§ 5. Prawo ~~socjologiczne~~ dziejowe pozytywizmu

Dusza dynami. społecznej, wyłożon. w 5. tym i 6 tym tom. jest tak. zw. prawo socjol: Littré uwa. to wor. prawo dziejów za najwięk. odkry. Comt. a za największ.. odkry: nauko. czas. nowsz. Wedł. prawa tego odbył się rozwój ludzko: w trzech epok: a każ. jedno: rozw. ducho. odby. się także samo. Mówi. prawo to streść. w sposób następ.

Człow. każ. z nas jest dzieć. pot. młodz. wreść. męż. dojrzał. Tak samo ludzko. ctd. przeby. trzy epo. wiel. W dzieciństw. swoj. zastana. się nad przyro. i nad sob. ale dume. każ. zjawi: za pomo: nadprzyrodzo. czynni. Świat powst: przez bogów. Każ. rzecz ma wszczo nadane jej przez bogi. Gwiaz. myśli. zmarłe, mają w sob. coś bosk. lub uważ. za bog. Każ. fenom. astronomi. chemi. fizyk. jest dzie. bóst. jakiej; każ. słowo. każ. zach. lub zmut: mądro. i wiedza, sztu. i przemy. od bog. dostaj. się ludziom. Gdy taki panu. stan umysł. teolo. staj. się jedy. nau. a kapła: zajmu. najwyż. stop. w hierar. społecz. Jest to epo. teolog. Teolo: pogląd. na świa. wytwa. odręb. form. polity. zwaną militaryzmem. Dowódz. naj. swe. w Rzy: twa on z nie zmniejszo. siła po przez wieki śred. w monarch. feodal. Ale za nim teolo. i military. doszły do naj. swe: znacze. i do najdoskonal. swoj. formy, długo te epo: przeby. kilk: ewolucyi, stano: trzy pomniej. epo: fetyszyzm, politeiz. i monote:

Najpierw fetyszyzm. Wted. ludz. ciem. ubóstwia. kaź. przedmio. nadzwyczaj. niezwykł. mazelę lub stary pień. Pot. nastap. politeizm, gdy ludz. po woli nadaw. swoi. pojęc. religij. form. doskonal. ludzkiej, nazwan. antropomorfizm. Doszły do wielobóst. a to rozwija się już to jako politei. konserwaty. n.p. w Egipt. przywiąz. do dawn. ceremon. ~~form~~ i tradycy. – już to jako politei. liberal. n.p. w Grecyi i Rzym. Któr. daw. pogląd. modyfiko. coraz nowe. idea: Nareszcie do tego kieru. politeiz. pod wpływ. oświec. filozo: przechodz. w monoteiz. który najdosko. form. relig. katoli. a na niej opar. przewa. biskup. rząd. nad feodaliz. średniowie.

Epo. teolog. kończ. się w XIV wie. nawr. ery, kied. wal. filozo. przeciw wierz. a legist. przeciw wład. papież. burzy niezmierz. z razu, pot. coraz śmiel. stary gmach. Nareś. runę. wszechwładz. kapłan. i feodalizm germ. i romań. barw. a na ich zgruz. wznosi się nowa bud. społecz. monarch. absolut. jednocza. w sob. całą potęg. papież. i wszyst. przywil. ~~baron.~~ arystokra. feodal. Rząd. z teolo. upa. tak. military. a zam. nie doch. do zmarz.: hand. i przemy. A jak military. ustęp. przed industrya, tak. teolo. przed metafizy.

Epoka dru. metafizy. zacz. się od poło. wie. XIV ale długo nie potr. bo wszyst. jej siły szły czysto ujem. natu. Ona rozbija arystokra. dziedz.; odzysk. ludz. od Rzy: przez reforma. podkopa. wład. relig. przez niedowiar

i kryty. filozofi. Ale na tem skończo. rola tej epo. Przeznacz. jej było, zburzyć wszys: co w życ. i ciężyło się epo: pierw. ale sama niczego: stworz. nie powinna ani nawet nie potra. gdyby chcia. Szczyt. epo. drug. jest wiel. rewolu. w któr. najwięc. burzo. naw. zc nie. jak zdaj. się Com. ale gdy rewolu. chcia. zost. potę. konserwa: i umieszcz. swoj. zasa. najprzód ze Napoleo: a pot. w now. monarch. króla Ludwi. Filipa wypadła z swej roli. Autor się gniewa, że epo. drug. przedłuż. niepotrze. swoj. egzysten. a nie dozwo. ~~na doln~~ epoce trzeci. rozpocz. sweg. panow. Stąd Com. przez jalousie de metier miecie: rewolu. wiel: a z szczegól. pogar. traktu. Jakuba Rousseau, Woltera, Jakubinów i władz. ludu. De Maistre jest w oczach jego szlachet. a nieszkodli. utopis. na prze. silny. szkoda. to, co umaw. na zew. ale rewolu. to niebezpiecz. i dla tego znienawidzo. rywalka, która chce sama: zagrod. drog. do panow.

Trzecia epo. ma się rozpocz. z Com. Przed nim znali lud. tyl. teolo. opar. na wierz. lub urojen. metafiz. nie wiele lepsz. Com. poznał. przeczu. pozytyw. która porosła. ślad swoj. wszyst. wiek. przesz. Wted. ludzko. rozpocz. swoj wiek męski i z pod uroj. metafi. przejdz. pod rząd. pozytywiz. Rządy te pozna. niebaw. gdy będz. mowa o polity. pozytyw.

Poniew. ważko. prawo socyologiczn. Com. ~~jest~~ ma być prawo. dziejó: powinna histor. je orzadz. Tyl. histor. może dowieść, że ludzko. przeby. już dwa stany lub dwie epo. a ter. wstępu. w trzec: czy jest praw. że najprz. ludzko. żyła w teol. pot.

*) [illegible] jest [illegible] [illegible] [illegible]
drug. epoki [illegible] metafizy.

w metafi. a teraz żyć będz. pozytyw.?

Że teolo: lub racz. relig. wyznaw. zew. ograniczyły. ne rozwój i życ. ludzko. jest praw. niewątpl. a naw. sam Comt., ~~jak przyjętem~~ to twierdz. stworzyć relig. nową. Ale nie było nigd. epo. teologicz. Bo od pocz. ludzko. posied: mnóst. wiadomo: a naw. nau. któr. najzupeł. były pozytyw. Matematy. od począ. była nau. pozyty. jak sam Comt. przyzn. Egipcy. i Chaldej. uprawia. empiry. sposo. geometr. arytm. mechan. hydrauli. a nigd. nie tłumac. praw matem: n. p. równoległo. dwóch linii prost. za pomo. jest. lub sił nadprzyrodz. Też. tego nie czyni: owi mieli mnós. wiadomo. niezależ. od wier. relig. Ubóstwian. najrozmai. stworzeń ale nie było naro. któryb. uczcił bożka ciężko. (Smith) Najpolwz. ludz. mają prawd. matematy. za niezależ. od wszechmocno. bożej. (Mill). Też. zaś zaw. były wiadomo. i nau. pozytyw. (w znacze. Comt.) to nie było nigd. takie. epo. teolog. jakoś on sob. wymarz.

Ale ta pierw. epo. niby teolo: ma takż. mnós. wiadomo. i nauk metafizy. Twierdz. że metafi. zaczy. panow. od XIV stul. naszej ery, jest dziwacz. paradoks. W Grec. starożyt. metafizy. więc. dale. wszyst. narodo. znacze. niż w nas. nowoży. Twierdz. zaś, że po XIV wie. obumar. teolo. jest takż. paradok. bo Suarez, Banez, Baronius, Bellarmin, Petavius żyli w XVII, a nie domyśl. się wszy: że naw. przez nich uprawia. obumie. We Fran: Pascal, Tillemont, Bossuet, Mabillon, Fenelon są niewątpl. teolog. a żyli w XVII wie. Teolo. zaś protes. (cała

w

później od w. XIV. A dziś katol. i protest. teol. kryty. w następ.
Na odwrót nie było teolo. żadn. w starożyt. aż do Chrz. Chryst. z wyjąt. Indyi, ale te w rachu. tut. nie wchodz. Grecy i Rzym. nie mie. żadn. teol. mieli tylko mitolo; a Żyd. teł. jej nie mieli; choć mieli wzn. relig. i na niej opar. prawodaw. Nawet sam Com. niechcąc. przypomo. że starożyt. nia i metafizy. skoro jej zasłu. być mian., że polityk. grec. i rzym. przemien. się w monote. katol. Zat. pokazu. się, że pierw. epo. niby teol: ma: 1º dużo wiedz. i nauk pozyty.; 2º mnóstwo czysto. metafizy; 3º w ostatk. mnóstwo wr.: aż do Chrz. nie ma. żadn. teol.;[x] Ale czego więc nie ma [pierwsz.] zwać teologicz.? a dru. metafizy.?

Podział tych epok jest tak. zupeł. dowol. Każ. epo. musi się opierać na nowych. fakt., musi obejmo. nowych. jakiś stan ludzko. Że Com. tworzą epo. zaś od nich. przebry. nie bo to samo woli. St. Simon, Quinet, Michelet, Lamennais, Hegel, Schelling i t. d. u nas zaś Cieszkow. Mickiew. Krasiń. Czy mieli racyę, osąd. kied. potomno. Ale pierw. dziś epo. były jej stronę: Tyl. zat. wolno, na jak. podst.: [Com.] jedn. woli do Kolorel. drug. bo od począ. śred. aż do XIV wie. po Chr. a drug. dając tyl. trzech. trzech lub czter. wiek. bo do rewolu. fran.?
Na to odpow: że nigd. nikt nie zrob. równ. potwornego podzia. Wszys. myśli: cywilizjów. śred. nawet że wystap. Chrz. na ziem. przeszło dwie i na dwie, zupeł. się potoczy. Naw. Renan uwa. chrześ.: za fakt kapital. w dziej. śred. za rewolu. największ. przez którą „cywi

[x] 4º było i jest niezmier. wiele teolo. w drug. epoc.: tak zwa. metafizy.

najszlachet. ludzko. od dawn. relig; objęt. nazw. nieokreślo. paganiz. przeszły na relig. oparta na Jedno. Boż. na Trój. i na Wciel. Syna Boż." Wszy. histor. wierzą. i niewierz. zgadz. się na jedn. że Chry. przysz: in plenitudine temporis, wtedy. kied. przeżył się inne. stwór.

Zamia: tego natural. podzia. wołał konieczn. podzie. drugi. ludzko. postaci. jed. sługa przesłon. w XIV wie. po Chr. a drug. przy rob. Skut. tego złemu: wiel. rozwój Kości. Ktoż może: połącz. z tysią. lat czysto. przedchrze. w miniaturze: potwór. cały. A więc. nas nau: obyczaj: że cała ta olbrzy. tego: jest teolo. nata? Czyż to ma być nie przewodn. Trzeba. piramid. Cheop: świąty. Salomo. Partenon Fidiasza Ateńczy. Plato. Palaty. Ceza. Amort Konstan. przewodem. Justynia. Chwi. Karola W. wojny krzyżo? Bez porządzenie się histor. stwor. konsekwentny. chaos.

Okazu. się, że ten olbrzy: przeciąg wcze. nie jest teologi: ale nie jest też militarn. Pomied. że od począt. świa. do Karola Luxembur. lub do Kazim. W. panow. militaryzm, a pod. zwrot. się industr. i handel: jest równ. fałszy. jak twierdz: że od Adama do Wiklefa i Hussa panowa: powsze. teolo: a pod. zaczę. się metafi. i krytyk. Militaryzm. rzeczywi: ustrój państwa. oparty na armii zorganiz. gotow. zaw. do boju a stała. i lepsi rzekom. panujące. Taki militar. istn. za Ceza: rzymsk. istni. też i w Azji. w tak. zwan. tyraniach greck. Ale Egipt, Palesty. Indy. nawet. rzyms: nie zna: militar. właściwy: pospoli. rusze. obywatel: Średn. wieki także nie zna: military; zaczyn. się za Ludw. XIV + i trwa do rewolu. francusk. Dzisiej. militaryzm nie ma znacz. nie wspól. i dlatego niewłaściw. tak się nazy. Obecn. obron. kraju powszech. jest wszyst. obywat: a że wszy. ludzko. stoi pod bron: to przecież nie jest militaryzm. w znacze. właściw! —

Po tych uwag. musi. całe prawo drugie. Com. i oparte. na niem rozwój społecz. budzko. uwaz. za niezgod. z rzeczywisto. historyi; zat. ze urojon. Comt. wymyśl. je a priori aby dosic. potrze. swej. filoz: i usprawiedl. zerwan: z relig. chrześc. i z wszel. filozo. jaka była przed nim. Sprawiedl. wyma: wyznać, że w 5^{ym}. 6^{ym} tom. jest dużo piękn. ustęp; dużo trafn. głębo. pomysł. N.p. uwa. o kolon. greckich, o rozwo. panst. rzyms., o wznies. wieków średn. są prawdz. i nowe. Są piękn. traf. ustęp. o piękno. katolicy.; o zasług. papież. i o pracy zgodniej. Kościo.; o wielko. wiek. śred. Zasług. te ustę. nie tem wyż. wyzna. im mniej. były znane. i rozumie. przedtem chrześc. zwłasz. średniów. w Fran. podów kied. Com. pisyw. dwa ostat. tomy. Jedna. dobre te strę: nie mog. ratow. całe.

Wypo. taki sąd o cał. dzie: Pierw. tom ped. zalet, drugi i trze. nie mają prav. cał. warto. nauko; czwar. według Mill'a jest bez. słab. a dwa. tex ren cało: o świąt. i zwró. wyra. się pochlebniej, niż o czwar. to jedn.: powinno uwielb. Do Com. wyd. sąd taki, że wszy. co zrob. Com. w socyol. powin. być zrob. na nowo i lepiej.

Grzb. Com. nie był nic więc. nepis. prócz „Kursu filozo. pozyty.“ mało b. o nim mówio; również b. nie zaszczyt. wzmiank. i to nie zbyt dł. w histo. matem. i mechani. jak to zwr. uczyn. Dühring (Krit. Geschichte der allgem. Prinzipien der Mechanik. p. 490); o jego historyozofii wspomin. b. przy St Simonie, Fourierze, Leroux i t. p. utopistach.

u nas zaś [illegible]. się nim nie zajmow. Ale Comt. utwo. relig. nową i chciał. wedł. now. zasad etyczn. odrodz. i gruntu społeczn. ludz. To mu dało wiel. stanow. jak każ działal. społecz. i polity. najpierw char. relig. Przypatrz. się now. relig: i nowe. zakono. społecz.

§ 6. ~~Polity~~ Religia pozytyw.

„Kurs filozo. pozyty." jest właściw. krytyc. przeszło. i przygotow now. syste. Wyłoż. on w czter. tom. pod wspól. tyt. „System polity. pozyty." a pomi. być uważ. że sam zdo i zatyt. wytłomacz. myśli autor.

Tom I moży. pomin. bo jest po więk. częś. powtórze. tego, co wyłoż. w dawniej. dziele, a w częś. przygotow. jest tego, co przyjdz.

Na wstęp. II° tom. spotyka. się z defin. relig. Jest ona dla Comt. harmon. częś. zgodn. w jed. stroju organi. człow. ma relig. gdy ciało i dusze, serce i roz. zgodz. dział. a społecz. ja podo. gdy zgod. i regular. funkcyo. wszy. stkich i organi. tegoż.

Ta defin. organi. bar. niedokład. ~~bo [illegible]~~ bo określa relig. przez skut. jak. wywoła. czy w życ. człow. czy w życ. całe. społecz. Relig. jest raczej więc. jeno. to ści. określ. stosun. człow. do jakiejś wyż. potę: ~~Comt.~~ Comte to wie dla tego on także wyraż. człow. z taką potę. wyż: „Religia, tak mówi, pomi. nas przede wszyst. podd. pod potę. zewn. o któr. nieprzer. przeważ. jesteś jeno przeświadcze:"

Ta potę. zewn: (wedle Comt.) jest dla każd. organiz. otoczen. wśród. któr. żyje i ~~[illegible]~~ od którego ma swoj. siły i pokarm. Każ. rośl. każ. zwie. zabi

jest od zewn. warun. bytu, od jaki. milieu. Takie
niby podsta. niewzru. daje Bom. now. relig. swoj.
Człow. żyje w społecz. i od nie. jest zależ; jest
wystaw. na jego dział. i usiłu. być z niem w por. swoj.
zgod. moraln. i umysło. Zgod. moral. z społecz.
jest wynik. miło. bliźni. czy. uczuć altruisty-czn.
zgo. umysło. z społecz. jest pozwa. praw, rządz.
społeczeń. nad rozumow. pojedyń. człow. Tak
więc serce i rozu; miło. i wia. schodz. się na części
religijną otoczenia społeczne. czy. owe jestes. ustrój,
od któr. zale. istnie. jednost. Ludzko. jest tem
jestest. nieskończ. sympatyczn. tym W. Bytem.
Grand-Etre. Ludzko. należ. się wszel. wdzięcz.
nawza. że nieustaj. dobrodz. na nas spływa.

Może b. zarzu: że ludzko. skła. się prze-cież
z jednost. niezbyt zaw. doskona: że więc ich. że i cała
nie będz. doskona: i nie będz. zasług. na cześć bezwzgl.
Na to odpie. Bom. że gdyb. nie. było jakieś wyżs.
Opatrzno: Stwórczyni ziemi i ludzko. to i tak
całe wdzięcz: od nawza. nale. się ludzko. bo bezpośr.
od niej wszyst. mamy; i ale Opatrzno. nie ma
stanu. Bom. i powinniś. nie. powstrzym. się od
badań metafiz. nad Jej istnie. bo to od celu
nas odwod. Celem naszy. jest polepsz. nasze. bytu
a to potrafi. tyl. przez ludzko.

Z rozumow. tego wid. że Bom jak wspom.
tworz. sys. swego, tak zw. obiekty: tak i w drug.
któr. nazy. sys. swego ostatn. subjekty. zatra-
cając. swoim szukać przyczyn. pierw. a tem
sam. zrywa wszel. związ. międ. duszą lud. a Bog:
Tak odwracając się od Bo: prowad. zaw. jak pisar.
starożytno. do bałwochwal. Cześć bezwzględ.
oddaw. ludzko: jest bałwochwal: a raz wszedł.
na tę drog: powin. był Bom. skończ. na ubóstw.
ziemi, powietrz. wody, bo i te zjawis. trzymaj: nas w zależno. często nie bar. przyjem.

Bom. nie ozfu. się new. przed tą niedorzeczn. jak
pośm. robacy.

Jak poznaw. Bo. wzbronio. tak i modl. się
do Nie: Gdyb. duše: nowa udziecz. zwróc. do Bo:
byłab. to grub. niewdzięcz. dla ludzko. (Stum. nam
Bom.) a odzwałoby to nas od ozi bezpośred.
która wznieś. ludzko. i któr. jedne odpow. nowy.
prawdz. potrzeb. uczuciu. – „Rządy dotych. czasowe
(t. j. dzień.) powiz. Bom. które za dni nasz.
się koncz. aż nadto uwydowani. to wiel. nieberp.
skoro większo. dziękczynień, składan. istocie
nwojon. (t. j. Bo.) były dzyliż akt. niewdzięczno
dla ludzko.; jedyn. sprawczyni istoty. dobrodz.
należących."

Nowa więc relig. zachow. cdowa: ale dla
stworz. Wymyśl. Bom. nowy panteon, do któr. każ.
może dost. się po śmier. Kto ze życ. dobrz. zasłuż.
się ludzko. Człow. bow. ma istnie. podwój; jedno
objektyw. do czasu, drug. subjek. na zaw. w pamię.
przyszł. pokol. Pierw. życ. jest czas. pracy i
próby, drug. życ.: jest to życ. jako narzędz. W. Bytu,
gdy ktoś wchod. do społeczno. umarł. Kto ze
życ. nie pracu. dla bliź. ten po śmier. nie do-
stap. subjektyw. nieśmiertel. w pamię. pokol.
przysz. „Ludzko. powi. Longchampt, uczeń Bom. to nie rodz.
ludz. to nie suma wszyst. ludzi i Ludzko. to pamię
umarł. wiodąc. przez natchnie. swo. żyjących, co żyją.
to cało. wszyst. myśli wzniosł., wszystk. uczuć
szlachetn., wszystk. czynów. wielk.; ogarniaj.
jakob. dusza do jedn. i tworzaca jedność. któr.
członk. ogrom. są wszysc. ludzie żyjący." Ustęp
ten objaśn. wybornie owe słowa Bom. w liśc. do
ojca. Mikoł.: „Żywymi istotami i oraz band.
rządz. umarli.

Ludzkość zat. to wielość ludz. (soz) Ośrodek za życ. uosobien. W. Byt. a po śmier. dostępn. Kult. Wi. stano. część istot. relig. nowej. „Oddaję[my] adora. i cześć tym, któr. najbar. kochali i kocha[ją]. Nasze bogi to wiel. ludz. Długi ciąg wiek. mieści. dostar. każd. z nas przełożonych, wzory i nauki." (Celestyn de Blignières, ulubion. uczeń Com.)

Panteon pozytyw. napełnią nie tyl. ludź. lecz i bestya: W. Byt bywa niekompl. gdyż do niego nie należą wszyst. rzeczy, któr. umieją żyć dla drug. t. j. które mają uczu. altruistyczne. To też pozyt. sob. pozyty. że nie mad. sta. się wiel. do W. Bytu „dobrowolnych" aż nierozum. pomocni. rodzaju zwierz. a wykluczy niegod. ludzi pasorzy. A jak Ludzko. cała postęp. tak myś. z nią doskona. się i postęp. zwierz. Te któr. karm. się roślin. będą z czas. podnies. do godno. męczen. a wted. staną się bardziej czyn. rozum. i pomnożą się i staną się bardz. podobn. do ludzi czy. do sług bezpośredn. Ludzko. Mają zwierz. tak. osobn. świę. w Kalend. pozyty. obchodzo. w pierw. czwar. środn. mies. na pamiąt. przymie. ludz. z zwierz. Główn. zaś ich typa. są pies, koń i wół, przyczem nie zawad. przypom. że w 1845 doradz. Com. sołotm. jako wkrót. relig. dzyb. dla przów. dobr. będz. a ter. przy i Kow. staw. na ołtarz. ludzko. Zauważ. Mill, że w drug. epo. swego życi. obrzuc. się w Com. zwróca. stało. do fetyszy. i wszyst. utrzymyw. że fetyszy. pod wiel. względa. wyższ. od monotei. jakob. dawa. wszyst. pole wolnej. uczuciow.

§ 7. Budowa społecz.

Com. w/ten różni się od inn. socyalist. że uwa. własno. prywat. za niezbęd. podsta. gmach. społe. Im więc. ktoś. ma mająt. tem więc. wyrab. się wszyst. władz. jego duszy, bo gdy będz. (nie zmusz.) do pracy nad każd. codzien. chleb, przyjdź. napr. nam. egoizm i pół. intelligen. może poświ. badan. nauko. a wyłącz. oddać się spekulac. estetycz. nareszcie energia woli i zamia. trawić się na ~~zbier.~~ zarobkow. będ. mog. być obróc. na zabaw. i obchody relig. ~~pracy ob~~ z niego ~~na opca~~ skorzyst. mógł. zmow. bliźn. Wtedy dla ludzko. zacz. się miła sielan. żeb. zaś nastąp. mogła, na to potrze. kapit. do które. zalicz. auto. tak. własno. ziemi. bo bez kapit. nie podob. wprowadz. podzia. pracy a bez podzia. pracy nie podob. znale. czas potrzeb. do kształc. ser. i umysł. Cały wyd. 2i tom. II śpiew. hymn. pochwaln. kapit. jak. z niego wykwi. wszy. domo. i społe. cnot. prywat. i publi.

W teor. Com. troch. jest prawd. a dużo błęd. Prawd. jest, że bez pewn. dobroby. nie może być w społeczeń. ani oświa. ani moralno. bo nędza materya. jest źródłem wiel. złego. Błęd. zaś jest twierd. i jakob. dobrob. był to sam. co kapit. Com. nie znał ekono. polity. a raczej jego ignorowa. ją tak. z wiel. pogar. Ekono. polity. dowod. że dobrob. kraju stoi w odwrot. stosun. do wielko. jego kapit. (Zob. Schäffle, Kapitalismus und Socialismus. Tübing. 70) Kapit. bow. dorasta. do pewn. wielko. zjad. wszy. małe majęt. a w koń. całe prowin. przechod. w posiad. kil. kapitalis. Stan ówczes. najgor.

bo wytwarza obok niezliczonego przebog[actwa] plutokracyi niezmiern[ą] ilo[ść] nędz[y] i cierpień społeczn[ych] i prywat[nych]. Także filoz[ofia] która nie lub[i] mat[eryalnego] własności przypomn[i] że ze wzrost[em] wielk[ich] fortun, czy w kapit[ale], czy w rozległ[ych] obszar[ach] ziemi, przych[odzi] przewa[ga] miło[ści] nad egoiz[mem]; cnót nad zepsu[ciem]; estety[ki] nad zatyt[ość] ... religii nad używan[iem]. to histor[ia] wodz[i] ludz[kość] wszęd[zie] przez Kartagi[nę], Rzym, Ateny, Palesty[nę] Egypt, kwitł[y] dopó[ki] własno[ść] ziemi była w posiad[aniu] wiel[kiej] liczb[y] chłop[ów] i szlach[ty]; upad[ły] zaś, w mia[rę] jak grunta przechodz[iły] w ręce kilkunast[u] możny[ch] kapitalis[tów] i kupców.

Aby temu zaradz[ić] także filoz[ofia] wychowy[wała] bogat[ych] do pracy i mając stwor[zyć] rodz[aj] brac[twa] poświęc[ić] się ulżeni[u] biedn[ych] i chor[ych] ale jeże[li] to nie udał[o] się w Star[ym] i Now[ym] Zakon[ie]: choć przemaw[iano] w imię Boga, to mniej jeszcze uda się w imię filozo[fii] w nic nie wierzącej. Gdzie nie ma Bo[ga] ani nieśmiert[elności] duszy, tam niepodob[na] powstrzym[ać] ludz[i] od używa[nia] ani zagrzew[ać] ich do poświę[cenia].

Społecz[ność] Com[unistyczna] ma się składać z mał[ej] licz[by] kapitalis[tów] i wiel[kiej] liczb[y] proletar[yatu] który nie ma stanu średn[iego]. Proletar[yat] jest najlep[szy] bo kapitał dawna 19 dow[ody] im zrob[ił] a ten nigd[y] nie może być niezr[…] od zwykł[ych] potrzeb codzienn[ych]. Te potrz[eby] oblicz[a] Com[unizm] bar[dzo] hojn[ie]. Każd[y] robot[nik] będz[ie] miał mieszkan[ie] złożon[e] z czter[ech] ubikacyi (jest to jedn[ak] więcej, którą posiad[a] mog[ący] proletar[yusz]) z wolej[…] umeblow[ane]; społecz[eństwo] zaś mieć pamięć o wychow[aniu] dzie[ci] o doktor[ach] lekars[twach] i t. d. Zarob[ek] podwój[ny]: jeden stały, wynoszą[cy] najmn[iej] 100 fr. mięsię[cznie]; drugi dzienn[y] który w przecię[ciu] powin[ien] wynos[ić] 7 fr. Otem wszystk[o] ... pamięć boga: czy przedsięb[…] a nadto mają wspier[ać] chor[ych] kale[ki] star[ców] sieroty;

Tow. na zgłu. piękn. na gmach. publi. na kult publicz. i nie wiedz. sią co jeszcz. A grozi mu więcdaj. niebezpieq. że robotn. mogą przenie przeciw niem. się zmowi. aby wymó. na nim piędziesię. płacy. A za te wszyst. kłopo. i trud. nie ma boga. żadn. namacal. lub z pewnego. bez. pańszcz.: Kong: Nie ma boga. żadn. przywil. żadn. sposo.: korzysta z bogac. celem dogodz. jakiejś starej ambicy.; nawet nie ma pewno. że zostaw dziec. majątk.: zawodno.: Bo jeżel. w sumien. przekona: że oni nie zasług. na to (a jego sumien. powin. być bard. delikat.) wtedy powin. ich wydziedzicz. W takim razie dzie. zpadn.: do rzęd. proletar. i nie odróżn. go od proletari. może przez donac. lub publi. zabezp. lub inn. sposo. dostać majątk.: i przejść do rzęd. boga. wyż. przedsiębiorc. Moja poważnie wy bardzo pokorny: się proletary: wobec tych czter. wrogów ne powiedaj. Chyb. że go po- ciągn.: Dwa przywile. zachow. wyłączn. dla bogat.: jed. posiadł.: gdyż może dost. się do tłum. innych, drugi za życ. to może dosta. się do władzy.

Wład. państwa. urzędo. i bom. na ory- ginal. podst. Ponieważ nie lub zarów. monar. jak nawet. odda. najwyż. władz. trzem bankie. któr. gdy jed. umrz. uzupełn. przez kooptac. luke, powsta. w swoj. koleg. Tak samo wszys. urzędn. miana. swoi. następ. a podda.: wy boga. wy proletar. mają tyl. przywil. ślep. posłusz. W państ. bom (słow. nie ma praw, lecz obowiąz. a najwyż. i najśw. z obowiąz. posłusz. Stuar. Mill: jest się przeciwn. gdy się rozwa. obraz

poddanist. i niewo., zaleceni. jako ostat. i najlep. wynik rozwo. ludzko."

Dwa są środ. które Comt utrzym. władz. państ.: jedn. śmiecr. drug. okrop.

Środ. śmiesz. ten jest: podda. mają najzupeł. swobo. którą może mówi. pis. drukow. co im się podo. o nad postano. rząd. powin. ogłasz. ~~dzik~~ dość wcześ. aby mogły być dyskutow. przez wszyst. i aby mógł pozn. opin. ludu. Owym dysku. te nie przedst. żadn. pożyt. bo podd. do żadn. udzia. w rządach nie przypuszcz. nie znaj. się na rzeczy. a rząd. ~~dyskt~~ opini ich nie obowią. rządzą. Jest więc bezpożyte. dyskus., jest i bez celu. a może tylko wywoł. niezadow. i bunty, bo społecz. ~~ktore~~ uprzedz. będz. się skład. z samo. malkont. Władz. nad tylko. umiejęt. do represj. i zamkn. usta wszyst.

Drugi środ. jest okrop. Na przeciw władz. świeck. postawić duchow., aby swiecką trzyma. na wodzy. W. Kapła. rezydu. w Paryż. i wyda. rozka. swoj. do Kler. całe. świa. Kler, bez Boga, wykłu. tyl. przed. pozytyw.; a udziel. sakram. któr. za wszyt. ludzk. ceremoni., zat. bez żadn. powa. nadprzyrodz. i bez żadn. Łask z nieb. Kler nie piastu. żadn. urzęd. i żyje w ubóst. z skromn. pens.: ale ma oddan. sob. wychow. i kult publi. W. Kapł. jakob. minist. świeck. na czele rodz. ludz. Ma władz. nieograni. nad Kler.; może zmien. podwład. przenos. karać nawet wdegrad. A że Kler prowad. wszyst. szko. i pracu. w nauk. i literz. przeto W. Kapł. będz. nieograni. władz. umysłowo. ludzkiej.

Podob. władz. duchow. nigdy nie miał żad. ~~śmiert.~~ smiertel. Naw. Papieże w obec niej są bledni.

A władz. ta olbrzy. przeznacz. nie na rozw. lecz

na całkowic. wszelk. przesz. Żyw. pojęcia nie jest
wiar. panuj. należ. wiary wszyst. wład. duch.
bo one są potrzeb. do wal. przeciw syst. i relig.
istniej. ale gdy pojęcia wszystk. zawsze nie
powin. rozwij. się dal. W. Kapit. będz. zawsze
ned rzą: aby się nie buntow. przeciw wład.
i relig. pojęcia. Wszys. niewolni. Bo. t.j.
katol. protest. i dziś. potrzeb. wiel. praw.
Każd. filoz. i literat uważ. za anarchis. Naj-
gorsz. zaś los spotk. wszys. specjalis. Tych W.
Kapit. ma w szczegól. ohydnie; wszak oni sprzeciw.
tego niewoli: nie dopuści. go do kated. w szko.
politech. Każd. spekul. niepotrze. zabron.
ostatecz. zaczęte się w tajni. przyr.; w porz.
ządk. i przeznacz. Wszyst. akad. zniesio.
bo marnu. czas. pienią. i siły na niepotrze.
badan. Władz. duch. najpiękn. wszyst.:
tego rodza. spekul. jako niemor. i każe
spali. wszyst. książ. z wyjąt. 150 tom. zatw.
przez W. Kapit. z ogromn. litera. europ.
i dzen; bez porząd. i bez kryter. W spis.
tych 150 tom. który Bom. ułoż. nie masz
żadn. słow. pisa.; z niem. litera. tyl. Goethe
ocalo.; nie mieś. dla niej. skor. Bom. porzeczn.
nie znała; z grecki.: skazani za na zatrace.
Euryp. Plat. Arystot. i wszys. history.
ale ocalo. roman. Dafnis i Chloe. Filozofo.
i teologo. średniow. pominęł. ale zachow.
bajki Tysiąc i jedn. nocy. Filozo. nowożyt.
wszys. będ. popale: ale zacho. dzieło autor.
niesz. nie nieznan.: Jest to wybor. Mas…
do hasł: pod który Bom. ogłasz. swoj. ~~filoz~~ relig:
że jej zasa. będ. miło; jej podsta. porząd. a
jej cel postęp. Taki sąd niższe. ogrom.
powier. prosto: że bez autorów każe tępi.

niewin. miesz. i wsi i. jest nie za wzro. przydat. ostawie. Tyt. Kong. dosc. nie rozstrzyg. o warto. kaid. czynu lub jest; o zacno. kaid. wied. dny, o piękno. kaid. pomoz. zev. I tak nad społeczen. zaw. niewol. strzeżesz. od tyran. Nebukadne: od nisz. Dioklecyja. A ten wersk bedz. wykonywa: nad zatem swat: trzeb tankie. nad Sekwz. i W. kapit. porzyty. Żeb. zas Tatw. przeprowad. ten wersk., musiaz być powierzo. wszyst. ludy, bez wzgled. na ich przeszł. ich praw. historyi. ich zastug. lub potrze. Fran. wsiemiertow. na siedmnas. kanton. a Paryż osmesty będz. oddan. na stoli. W. kapit. Anglia i Niem. oddan. na kot. osmet. Los Pols. zna. z histo. od cesa. Mikol. Rosya jed. do ~~[illegible]~~ cesa. porosto. ogrom. i niepodziel. ~~Ale~~ Każdy ~~[illegible]~~ zawid. zniwo. od niej.

Na koń. sprawdzi się, co na wszyst. inn. dowieś. tej, która ich w im post. ~~[illegible]~~ nad nami: nowy syst. filoz. i nowy porząd. życ. ustam. swoje - haste syst. kom. nie zna ani postę. i nie zyt. porząd. ale to porząd cmentar.

§8 Kult i ceremonie

To umier. mistr. mazyk. jego przy ul. Monsieur le Prince. przekształco. w pierw. świąty. ludzko. Vaucher. Zofia Bliot porost. przy niej jako pierw. westal: a Laffitte, najznalem. z uczniów Com., nie bez wal. ogłos. się W. kapł. To relig. i unadz. społecz. trzeb. przystr. w odpowied. ceremon. i obrzęd., które stworzy. za

w IV tom. „Syst. polity. pozytyw."

Władz. świec. i duch. oddzielo. od duchown. a wzgl. tej przeprowadz. w rodzin. Ojciec przedsta. władz. świec. a mat. ducho. Ojc. zarząd. majątk. a mat. wychow. dzie. do 14° rok.; nadto pozn. więcej. męża, wyrabiaj. w nim stron. uczucio. Kob. nie powin. pracow. bez wyłącz. zajmo. się obow. domow. Nie ma ona pra. do majątk; nie zajmuje. się gospodar; nie prowad. interes; nie występ. na widown. polity: czego przeciw. duch pozytyw. angiel. i o co bom. długą prowadz. korespond. polity. z Millem. Ale że to matk. jest kapła. i piastun. życia uczuciow; wyrab. (to, co bom. nazy: la vie affective.

Pod wpływ. miłosz. wspomn: nieboszcz. Klotyld. de Vaux, zaszedł bom. tak dale. w ubóstw. kob: że z postęp. ~~ludzko~~. oświe: przypuszcz. jako kiedyś będ. rodzić bez udzia. mężczyzn. Zdaw. się bom. że to będz. zupeł niezależno. kobie. Doda. wszakże ostroż. że nie umie powied. kiedy lub jak urzeczywistn. post. tę swą zuchwał. hypot.

Pomi. że wyno. tak. wyso. kobie. uważ. jedn. za potrzeb. postaw. obok nich kler osob. Ten kler wykła. dogmaty, przewodni. uroczysto; udzie. sakram. Kult publicz. główn. w oddaw. czci W. Byto. Ponieważ bom. gdz. może, naślad. niewolni. lub zacz. małpu. relig. katol. doda. do W. Bytu, jeszcze dwa inne bóst. aby mieć coś podobn. do Trój. św. Ziem. dziś. ~~ludzko~~ i karm. ludzkość, ma zat. praw. do osobn. kul: jako W. Fetysz a obok niej przestrzeń niezmierzo, dziedzi. i nieb[illegible] praw. świa. tak. wyniesio. do godno. bóstw. jako W. Ośrodek (Grand Milieu). Te trzy bóst. tworzą Tryumwirat religii: ziem. czyli W. Fetysz, przestrz. czyli W. Ośrodek, ludzko. czyli W. Byt."

Czci. tę trójkę nazy: „Trójcą pozyty." Najwyż-
miej. w tej Troj. zajmu. ludzko. czyl. W. Byt
le Grand-Être, który cały wszystk. się w miło.
(Pomeliś. wszy. tę miło!) Dla tego symbol. ludzko.
kobie. trzydziestolet. z dzieck. na ręku; trzydziestol.
bo tyle mie. pani de Vaux.

Cały zewn. kult jest wstrzęs. odzwier.
mięszani. praktyk. pogans. i obrzęd. katolick;
umartwi. zabobon. fetyszyzmu, pietyz. i wielk:
niedorzeczno. Jest to wasza. położo. z meto.
jak mówi Polonius w Hamlecie; wasza: matema:
która zmusi. z nieb. wszyst. pęta wszy.

Wiele pozytywis. przyję. bez wahan.
ten kult, wyłożon. w IV Tom. „Polityki pozyty."
pod tytuł: Obraz ogól. istnien. normalnego czyli
ostatecz. usystematyzowanie kultu pozyty."
W mieszkan. Com. czy. pierw. uczty. ludzko. odtąd
pod przewodnic. W. Kapła. Laffitte odbyw. się nabożeń.
pozyty: pot. założo. kapli. w Londy. Dubli.
Newcastle, Birmingham, Liverpool; następ.
w róż. miejscow. Szwec. Stan. Zjedno. Brazyl.
Zob. o tem L'évolution religieuse contem-
poraine chez les Anglais, les Americains
et les Hindous par le Cte Goblet d'Alviella.
Paris-Bruxelles 1884.
W wszystk. tych kapli. kult ludzko. obchodzo. ściśl.
wedł. przepis. Com. Na ścia. każd. kapli. wypisa.
kalend. o 13 miesią: pod imiona: tylu geniusz:
Mojże; Homer; Arystotel; Archimed; Cezara,
św. Paw.; Karola W.; Dante, Guttenber;
Szekspi; Dekarta, Fryderyk II i Bichata. Do
Fryde. II miał Com. szczegól. nabożeń; nazyw. go „niezrówna."
Świę. jego obcho. się w ostat. dwu. 9° mies.

Kal. mies. liczy 24 dni a z tych każ. ma swego patro: n.p. Herkul; św. Teresę, Haruna-al-Raszyda, Józefa de Maistre, Innocen. III. Numę, Likur; Romulu; i t. d. Jedne Chryz. nie imion. wpis. do tego kalend: bo nie w. przy. widoz. zdan. się być ziemi więc. nie dobrocz. ludzko. –

Trdz. liczy 7 dni, nazyw. się w następ: porząd. Maridi (=poniedz.) Patridi, Filidi, Fratridi Domidi, Matridi, wreszcie Humanidi (= niedz.)
W niedz. zbier. się adep. na litur. skład. się z kazan. śpiew. i modli. Litur. utwor. angli. Congreve z frazes. wyjęt. z Naślad. Chrys. lub z litur. kościel.

Modli. wstęp: tak brzmi: O Potęgo najwyż. któraś do tej chwi. pod inne. imiona mi prowadz. dzieci twoje, ale któraś w tem pokole. objawiłaś się we wszem. osob., dałaś pozn. wszyst. wiekom przyszł. przez sług. twe. Auguste Comte, chwali. Cieb. i t. d.

Modli. do św. Fran. z Assyż: W innym czas. i za inn. wiary, my, któr. w dzień dzisiej. pamię. tego szlachet. święt. którego kult. św. Fran. z Assyż. modli. się, aby przykła. jego nie zginął dla nas, lecz miło. jego serafi. zaprawi. nas podobn. miło. dla Ludzko. cierpią. i nędznej, chwali. Cieb. i t. d.

Jest tak. dziew. sakram: 1° prezenta: dla nowonarodz.; 2° inicyacye w 14 tym rok. 3° admisya w 21 ro.; 4° destynacy. w 28 ro. 5° małżeń. pozw. od ro. 29° dla męż. a od 21° dla kob. 6° matura w ro. 42 im; 7° odpoczyn. (retraite) w 63 im ro. 8° trans-

formacya przy śmierć; 9° inkorporacya w 7 lat
po śmierć; rodz. sądu pogrobow. nad umar. Koniecz.
się tego reprobacya lub kanonizac.

Kult ten oczywi. wstręt. niektórych, bo zwrac.
się do czegoś, co więc. nie jest, bo żywie po śmierć.
wedł. nau. pozytywiz. mają tylk. istnie. subjekty.
wny. w ludz. pamięć. Jest to resztka liturgii po
za któr. nic się nie ukryw.; jest to katolicyzm
bez chrześcijań. jak traf. powiedz. Huxley.

Aby wytłum. ten objaw dziwacz. nie należ.
uciek. się do chorob. umysłów. jak rob. niektó.
bo wszystko. twór. nie był bardz. chory na umys.
w drug. epo. życi. niż w pierw.; pod. wzgl. prac.
nie porząd. jego adept. o wiarę. zwykł. W Angl.
n. p. pozytywiz. nie są bard. liczn. ale ci, co przyłącz.
nie należą: są to ludz. znani w nauk. i litera.:
jak Bridges, Congreve, Harrison, Beesly,
Cotter, Morison i t. d. Ludz. ci nie wierz. w
Bo. ani w nieśmier. duszy, ale jedn. takoż
potrzeb. relig. i kult. ze zwolą nawet śmierć. i bezboż.
od żądz. Ta racya tak. popchnęła twórc. do utwor.
now. relig. W młodo. źródła się z St Simona
i jego uczni. że niby założyć. nowe. relig. i ducho.
zajmow. się nau. matem. i przyrodn. nie czuł
potrzeb. relig. i kult. ale w mia. jak poznaw.
i zgłębia. dzieje ludz. nabra. przekon. że relig.
jest tajn. sprężyn. dziej. ludzk. i że ludz. społecz.
bez niej istn. nie może. Tyl. bow. relig. może
nad. sankcy. potrzeb. moralno. a że tej sank.
być nie może, bez jakie. bóst. zad się zniewol.
utwor. tak. Bóstw.: i jako tak. ~~~~ ogłos. ludzko..
A że relig. nie może istn. bez kult. i bez duchow.:
utwor. komplet. ludz.: kościół. bo jak gdzie

mówi „żad. społecz. nie może ani stać ani rozwij.
się bez stanu kapłan.:" Podobn. przed nim Wolt.
tę sam. praw. dał. wyraz: bez relig. ani jedn. miasteczk.
rząd. się może" a jak pojm. zobacz. Herbert
Spencer czuł się zaciężwolon. tę sam prawd. postaw.
na końc. swe. syst. Ta praw. zjaw. koniecz.
szczegół. kongt.: skłoni. do założ. kapli. i pozyty.
i do odprawia. w nich nabożeń. kongt. w zewn.
praktyk. i lep. od inn. Europ. zrozj. potrze. zewn.
kultu.

Nie wszys. uczniow. Kom. przyję. jego relig.
Jedni, jak Littré, mówi. że owale: i tem motywow.
swoj. odstęp. od now. relig. ale rozsąd. krytyk.
jak Lewes i Mill starzu. przypom. że pierw.
dzie: Kom. rozt. napis. po cięż. chorob. umysł.
a jed. przypomn. jest przez wszyst. pozytyw.
Sam opraw. nie przyję: relig. pozyt. ale
starzu. utrzymu. że międ. filozo. pozyt. a relig.
pozyty: żadn. jest powinowac. Moj. zdan.
dzieła z drug. epo. mistr. lekceważ. nie godz.
się, bo choć. wiel. w nich niepozyty. niedorzecz.
to są tak. liczn. myśl. głębo. i piękn. a
zwła. „Syst. polity. pozyty." co do ścisł. naukow.
łączy. jest od „Kurs. filozo. pozyty." Zresztą
w najdrob. już pism. Kom. dosz. metafiz. do
wystaw. późniejs. budo. społecz. i relig.
Jedn. pozn. uczni pozyty. upier. się przy tem,
że należ. odrzuc. relig. pozyty. a przyjmow.
jedyn. filoz. pozyt. W niej tkwi według nich
czyst. idea pozytyw. i tę usiłow. rozwij.
niezależ. od jego teolog. pogląd. Najwięc.
zasług. w tym kier. położ. Littré, najsłynn.
i najzdoln. z uczn. Kom. On stąd się głosi. dzieł.
wszyst. którzy dział. pozytyw. bez relig. pozyty. +

+ Który przyjm. dzieła z pierw. epo.
szcz. objektyw. a odrzuc. wszyst. co międ.
napis. w drug. epo. subjekt. Do Littr.
wypa. nam przejść, do jego szko:
a przy tej okaz. powie. jeszcz. o głów.
idei pozyty. i o wpływ. jej na now.
literatu. i nauk. francusk. —

§ 9. Emil Littré
i jego szkoła.

Emil Littré jest niezwykł. postac. w dziej. literc. Choć ~~stic~~ odznacza się ani oryginalno. pogląd: ani wielko. intuicy. ani świet. stylu, zdob. sob. jedn. pierwszo. stanowis. wśród uczo. tamże. stule: naprzód wielkiej erudycji: pod niezmordow. pracowito. nareś. ~~bogact.~~ siła nadzwycz. produktyw. Był lekar. przyrodn.; history; filolog; literat; a w każd. z tych zajęć, stał. od siebie. różn. zdob. sob. sław. wiel. i prawdz. A gdy w połow. we. życ. już więcej. znaczen. zastanów. w Franc. i za grani. przerzuc. się na filozofią, to nie każde. się wydar. i przystaw. do wielkości mił. osoby twego. bom. otacz. go miłoś. i tak: o więcz. osob. zapomina: jak nad. napotyk. w życi. stanow. ludzi uniżon. w filozo. porządk. pozost. jej wiern. do końc. a chociaż niektórz. ptacz. im niewdzięczno. pot. obojętno. nawet odepch: nie znaleźg szlif u mózg, ale jego ~~pra~~ wzgzg: Aż do śmier. swej. pracow. nad powiększen. sławy bom. ised utrzym. jego nauki. On też wszystk. przyczy. się, że pozytywizm, stał się kierun. naukow. który przez dwa. lata kierował. myśl. przyrodn. w Franc. Opin. Littré'go są pod niewzględ. ostat. błędn., ale jego charak: powołan. piękn. wzor. miłości, zaprzen. się i szlachetn. bezinteresowno.

Emil Littré ur. się 1. lut. 1801 w Pary: z średn. rodz. Ojci. był marynar. z Normand. i w młodo. bił się z Anglikam. po różn. morz.

matka, będ. jeno. panną, dawc. wielk. odwa-
dze podcz. rewol. wiel: Po ojcu Em. L.
odziedz. atletycz. siłę, po matce gorą. serce,
po obu razem. nadzwycz. prawo. charak. i miło.
zasad republi. Miękkość ciągł. przy wdzi.
zachow. czysto. serca a stud. gimnazyal.
ukoń. świet. w Koleg. Louis-le-Grand.
Ojciec ze star. marynark. przeniesi. do administr.
~~fina~~ skarbow. wszyst. woln. chwil. poświęc.
swoje. własn. wykształc. i zagrzewan.
syna do pracy. Ojciec sam się uczył. w star.
po greck. i sanskryt.: a syn w 18-tu rok.
życ. kied. kończ. Koleg. nie był. umiał
wyborn. po łaci. i grec.: tez uczył się
takżeniem. angiel. i włos. języ.

Obrać zamyśl. wstąp. do szko. politech.
ale choro. zatrzym. go w dom. Dopiero w 1821
zapis. się na wydz. medycz. i był. na tem
polu wyb. świet. kary: gdyb. w 1827
kied. miał przystąp. do egzam. śmierć ojca
nie zmusi. go obrać inn. zawo.

Zmuszon. pamięt. o matce i młod. braci,
daw. zaraz lekc. prywat., pot. przyjęty do dzien.
National (pod redak. słynn. Carrel), pot.
sam zost. jedn. z redakt. w 1835. W ciągu tej
epoki przełoż. głoś. rozpr. John Herschell'a
o studyowan. filozo. przyrodnicz. „Mają-
mięt. ~~dobo~~ Dochody odrzw. się ~~znow~~ znowu ulubio. medycy.
i przez sześ. let pod stenn. Rayer'em pracow.
w szpita. la Charité. Jego pra. O cholerze,
O wielk. epidemiach i t.p. zjedn. mu uznan.
ludzi fachow. Od 1837-46 wydaw. czasopis. medyczn.
L'expérience, późn. w 1857 przeloż. „Podręczn.

fizyolo" Müllera w 2 tom. Raz. z Karol. Robin'em w 1837 przerob. i wyd. na nowo Dykcyon. medycyny i chirurg. Piotra Nysten'a. Takq miał siłę produkcyj: że artyk. „o senu" w tym dykcyon. podyktow. w jedn. nocy

~~[illegible]~~ Skorona prac jego literacko-medycz: porostan. wyda. i przekł. dzieł Hippokrat. Już w 1834 księg. Baillière zachęc. go do tej prac. ale pierw. tom ukaz. się dopie. w 1839 a dzies. ostat. dopie. w 1862 Praca ta, słusz. podziw. ~~da~~ jaką której mógł być zebra: się ~~pi~~ narowny, będąc. równocześ. lekar. i helenis., porostan. niezater. pomnik: jego pracowit. Wogół. co ołow. jed. rob. mógł w tak trud. przedsięwz. energii i umiej. zpeł.

Po ukazan. się pierw. tomu, wybra. go Akadem. Napisów i Literatu: (des Inscriptions et Belles Lettres) swoim człon. Otwarło się wted. przed nim nowe pole pracy. Zaliczon. do komis: układaj. „Histor. literac. Fran." (Histoire de littéraire de la France) pisy dział sprawozd. i notat. do trzech tom. XXI–XXIII olbrzymie. wydawnic. Opracow. medycy. średniowie; glosaryusze, poezye Starofran. — a tak rozszer. świat. i literatur: dawnej Fran. O tych zem. przedmiot. pisyw. do Revue des deux mondes i przetłumacz. jedn. pieśn. Hom. i całe „piekło" Dante na francuszczy. XIV stul. ~~[illegible]~~ Poezya zresz. bard. lub. W młodo. zem pisyw. wiersz, i wiersz. przekład. poez. Szylle. Tak. też bard. doskonał. w sob. gust do formy piękn. i poczuw. techni. języ. Miał wogó. niepohamow. zapęd do tłumacz. i aż do śmier. czyn. ów tłumac.

W tym zem. ro. w któr. wszedł do Akad. przełoż. „Żywo. Jezu." dokto. Strausse, a była to praca

równ. trud. jak wiedzię. W 1848 w zbiorz. Tacii.
Klassyk. Nisarda przełoż. cało „Histor. natural."
Pliniusza - która to praca stoi dale. niż. od przekł.
Hippokrat. ale też nie mógł jej poświę. 25 lat
Od r. 1852 pisyw. art. do Journal des Débats
a od 1856 był stał. współpracown. [stynn.] Journal des
Savants, pisz. w nim artyk. filologi. lub
historyg. treści. A jak gdyb. nie było dosyć
tych prac, myśl. o nim. jenn. wszyk. Już
od 1840 dowodz. potrzeb. nowe słowni. [język.] francus.
bo tak. zwan. Dictionnaire de l'Académie
nie odpowia. już potrzeb. cza. Nareszc. pod nalegan.
księga. Hachette podpis. 1856 kontra.
i rozpocz. kolosal. pracę. Był znakomi. przy-
gotow. i miał zebran. bogat. matery. a znajom.
niem. [badań] filolog. dozwala. mu postępow. według.
now. metod. Zaczę. drukow. pierw. arku. Dykcyon.
27 wrześ. 1859 a 4. lip. 1872 odbito ostat.
Druk olbrzym. dzieł. trwał lat trzyna:
z jedy. przerwą dwu. podcz. najazd. prusk.
i oblężen. stoli. kraju. Wtedy umykł auto.
był z żoną a skrzyn. z kartkami zwożyw.
w piwni. księgar. Hachette. Dykcyon. język.
francusk." składa się z 2 ogrom. tom. a 4
częś. in 4to. Pierw. tom, oprócz przedmo.
(str. LIX) ma stron 2080, drugi 2628 - każ.
stro. zawie. drob. druk.: 3 kolum. które wzię.
od sieb. doda. miały b. długo. 37 kilom.

W zajmują. pogadan.: „Jak zrobi. mój słown.
języka francusk.?" opowia. autor. swój spos.
życ. który przez długi szereg lat zaw. był
ten sam mniej więcej. Codzień od 4-6 g.
po połud. siedz. nad tą pracą, potem od 7 g.
wieczo. do 3 ciej [nad ranem] ~~w nocy~~. Poniew. wstaw. o 8 g.

a z wyjątk. krótk. święt. pracow. nad inne. przedmiot. lub nad korektą do 3ciej, wynika, że aut. ~~pracow~~ codzień. obraca. na pracę 16 godzin [ubierania się] następnie. i przechadzk. mniej więc. 3½ godz. na spacer. 5 godz. Z 16 godz. pracy dzienn. przypada. na słown. 10 godz. w przecię: Olbrzy: nie moż. się dziw. kolosaln: rezulta. przy tak olbrzym. pracy. Przerw doznaw. tyl.: wtedy przew. gdy odwiedz. go przyjaciel: lub gdy posiedzen: akadem. lub senat. wyrywa. go z zacisz. domowego. a jed. miesią. w roku regularn. nie odm. sob. gdy bawił w kąpiel. morsk.

Gdy wdow. po Aug. Com. domag. się usiln. aby napis. żywo. jej męż. uczyn. zado. jej prośb: ~~odczyw~~ zabiera: codzień dwie godzi: z oraz: poświęcz. na pisan. słown. (od półno. do 3ciej zrana) W ciąg. roku była ~~gotowa~~ [obszerna] ~~gruntow~~ monograf: „Aug. Com. i filozo pozytyw."

Littré był już staru. ~~[illegible]~~ uczon. kied. zacz. zajmow. się filozo. Popchn. go do niej wiel. wewnę. niepokój, ukoryj. na mistrz. wszys. dusz. przy wid. uczono. a domagaj. się jakichś zasad ogóln: na który. by oparł pogląd swój na świat. L. nie odebr. żadn. wychow. religijn. Ojciec jego w nic nie wierz: chociaż nie lub: żartow. z relig. à la Voltaire. Mat. była protest: ale nigd. o relig. nie mówił. był. zas. w wielk. kłopot. domow. kar. się żywo. modl. Instynkt. i przez obcowan. z kolega. młodo. wyrob. sob. Litt. pewn. bled. dość ogólnikow. wiar. w Boga i nieśmiert. duszy. Ale był studen. gdy zostan. się nad tą swoją wiar: zaprzt. ją porzuc. Trak. wted.

jak. przew. relig. lub filozof. i przetrum. w tym
celu „żyw. od Jezusa" przez Strausse, która to
książ. oczysz. jemu. początk. jego więźć. W
r. 1840 zacz. czyt. „Kurs filozo. pozyty." Com
i od razu aut się podbił; przekona. że mał.
nacze. przew. której szuk. tak. dług. Miał
wted. lat 39. Wszedł. w blisk. stosun. z mistrz.
swoim i przez szereg lat wiern. przyjm. wybor.
W 1844 wyłoż. treść filoz: pozyty: w dzien.
National, który. był jedn. z redakt. podówcz.
Napis. kilk. inn. rozpr. w obroń. tej nau. do
kilk. czasopis. Po wybu. rewolu. 1848 należ.
do stowarzysz. pozytywist. i wypracow. kilk.
projekt. politycz. któr. pozn. niezmien. się
wszędz. Gdy Com. na posiedz. towarzy. przys.
zasąd czytyw. pierw. części swego Syst. polity.
pozytyw. L. aut się zraził. nowe. pogląd.
religijn. mistrz. któr. nie zdecyd. się poczytyw.
w żad. ścisł. związ. z demokr. teor. Gdy
mistrz po zamach. stanu Napoleo. III przychyl.
się zarzuc. filozo. pozyty. i jawn. sympatyz.
z tym czyn. L. przerzdec. wszystkie. Litt. zaś
go stanow. potęp. pozostał do wyjęd. zamach.
Ale po rozłącz. L. nie przestaw. pracow.
dla sławy mistrz. i skier. skład. aby miał
z czego żyć wygod. i zachow. dla nie: nie-
wzgl. wdzięcz. bo, jak mówi. zawdzięcz. jemu
odrodzen. ducha. i spok. wewnę.

Zwłaszcza. o drug. połow. syste. mistrz: podd.
ją L. gruntow. krytyc. a rezult. jej było podziel.
filozo. Com. na dwie części. wzgl. do sieb. nie podob.
objekty. i subjekty: Druga odrzu: a z pierw.
zachow. to wszyst. co mu się zdaw. być zgodn.
z meto. pozytyw. a nawet tę meto. uważ. za tak ×

† wybor: i wyższ. nad inne: wątpliwo: że w niej
wyczerp. przedst. treść pozytywis. Poniew. wielu
inn. uczn. Com. w Fran. i Angl. za tego zame.
zdan: a cała młod. szko. przychodzi. która do
Litt. się zwróci. tak. meto. uważ. za najgłów.
a subjekty. Wnios. Com. za błęd. nie koniecz. wynikaj.
z pierw. założe. wypad. i nawet przeciw tej meto.

§ 10. Metoda pozytywna.

Litt. postanow. meto. pozyt. ocaPi z wszystk. dodat. subjektyw. i zachow. jako rzecz nader cenną dla wszystk. następ. badań filozoficz. Zapomn. jedn. że syst. Com. porbawio. drug. częś. a wrednikow. od zam. meto. przestaj. być filozo. w ścisłem. znacz. bo nie posia. ani logi. z psychol. ani etyk. metafizy. lub polity. Ale jak Mill, tak. i Litt. uważ. meto. za tak. wzoro. że one mogła zastąp. wszel. inn. filozo. co jest istot. niemożeln. bo meto. prowadz. do filozo. ale nią jeszcze nie jest, a. jeżeli prow. jest, że ~~syst.~~ nau. każd: tyle war. ile warta jej meto. to nie odwro. meto. tyle war ile warte pojęcie. przez nią utworzo. Że zaś idea pozytyw. ściśl. ojednoczo. jest z meto. a przy Com. nie mówi. jeszcz. o głów. idei pozyt. wydaje mi się rzeczą dogodn. jedn. i drug. tut. rozebr.

Meto. pozyt: ~~jest~~ nie różni się w grun. od prawa socyologiczn. któr. pozna. przy rozbio. dzieł Com. Są to trzy stany umysłow. przez któr. ludzko. przejść musie. w rozwoj. rozwoj. swoj. a każ. jedno. tak. przechodz. musi. Będz. przeto meto. pozyt. ow. praw. socyologiczn. zastosow. do rozwoj. duchow. jedn. osob. Każd. człow w dzieciń. koniecz. jest teolog; w młodo. metafizy. a w wiek. dojrzal. pozytywistą. Że to wyprow. ~~Na to~~ wyjątk. z tego prost. fakt.: że gdyb. tak. praw. istnie. w przyro. nie byłob. wcal. dorosł. teolog. lub filozof; widzi. jedn. przeciw. że najprzed. młodz. stroni od filozof. i teolog. a ludz. dojrza. uprawiaj. jedn. i drug. z wielk. zapał.

Jeżeli zaś prawo socyol. jest błędn.: a sam Litt. je odrzuci: to i meto. zastosow. do rozwoj. jedn. błędn. być musi, i mogłyb. poprzest. na tem, co

wyżej przytoczyt. na większ. tego prac.
Mimo to zastanowi. się dłuż. nad tem praw.
bo młodz. pozytyw. za przykład. Litt. głoszą
wyobrażen. że idea pozytyw. wcześ będz. prze-
nika wszyst. nau. i w koń. odnies. zupeł. zwy-
cięst.

W czasopis. które Litt. wyd. od r. 67 pod
tytu: La philosophie positive, znajdz. się
w pierw. num. artyk. wstęp. Les trois philo-
sophies", w któr. Litt. dowodz: iż tyl. meto.
i idea pozyt. mają przyszło. przed sobą.
Twierd. że teolog. opier. się na objawie; metaf:
na rozumow. a filozo: pozytyw. na doświadcz;
zat. wszyst. trzy zaz. istnie. nie mog. lecz wyklu.
się wzaje. Mog. one wprawd. wszystkow. zgodn.
istn. raz. w tym sam. czas. lub w tej sam. głow.
ale nie mog. wzgl. odnos. się raz. do tej sam.
kwest. Skoro teolo: tłumacz. zjawis. przez
Wolę zaświato; metafi: przez idee pośred.
a filoz. pozytyw. przez praw. nauko. jest
oczywis. (tak sąd. Litt.), że odpowie. metafi:
czyni zbytecz. odpowie. teolog: a odpowie. pozy-
tyw. wszys. jedn. i drug.

W tem programo. twierdz. Litt. jest
mnóst. błęd:
1° nie dowiód. aut. że ~~kadytko~~ ~~wstąp~~ [umysł ludz: musi] zaw.
dochodz. do treście: poglądu. aż. pozyty;
2° nie dowiód. że trzy pogląd. wyklucz. się,
bo w nauk: szczegól. mog. pośiadywa. nau:
jak. mechan. fizy. i t. d. zajmo. się tym
sam. przedmiot; każd. z inn. punk. widze.
I ta cała odpowiedź. nazy. Litt. umysło.
choro. ~~stan każd. w któ~~. jeże. dziś. jeszcz.
ktoś wierz. w teolo. lub metafi. ale to zno.

świad. bez dow.:
Moriab. opowie: z Liard'em, który przez sam bez. zbliżo. do pozytyw. ale jeszcze i aż jest myślicie: „Czyż nie należa. przedtem dowieść że między pozyty. jest wiedz. jedzi. a postępow. nauk. postępowan. jedyn. wiodąc. do odkryć? Gdzież jest dowód?" (La science positive et la métaphysique. Paris 1879. p. 53)

Com. upatru. charz. filozo. pozyty. w tem, że „uważa zjawis. wszyst. jako podlegaj. prawom przyrodzon. niezmienn. a wszystk. jej usiłow. zmierzaj. do tego, aby odkr. te prawa i sprowad. je do liczb. możeb. najmniej." Że między to samo Litt. powta.: niezliczo. razy, a ze Litt. inni pozytyw. minorum gentium. Jednak. taka meto. istnie. od wiek. i a pozytyw. nie zdoła. ani jedn.: przykła.: powszy.: przytocz.: na który. C. okaza. różni. tej meto. now. pozyty.: a dawn. meto. nauko. używan. od niepamię. czas.

Przykł. obarczył lekka[?] który Lewes poda.: aby uwydatn. now. meto.; ~~przykła.~~ jest zupeł. zmien. (Zob. tego Geschich. der Philos. von Thales bis Comte. Tom II. p. 767), i ~~tak samo~~ a bard. nieważny jest drugi przykł. u Robinet'a w dziełku: La philosophie positive - p. 15-17 = przykł. o elektryczno. —

Meto. ~~po~~ nauko: która w nauk. przyrodn. postęp. się indukcyą i dowiadcz. roztr. jasno i dokład. ~~opisa~~ wytoro. przez Arystot. w Analit. Priora Lib. II. c. 23 i w Analit. Posterio. Lib. I. c. 18. Naprzeciw tej meto. prawdzi. i nauko: stoi druga meto: nie teolog. ani metafi: lecz subiekty. i błędn. Wed. meto. prawdzi: Galilei

[illegible]
30

odkry. księży. Jowisza w 1610 – według fałszy.
Kepler, choć dok. i wiel. astron: przeczył temu
odkry: twierdz. a priori, że nie może być więc.
nad siedm planet. Tenże jedn. Kepl. ~~wed.~~
postęp. się prawdzi. meto. odkry. ~~nieregularności~~ obliczy. bieg.
Marsa i odkrył dwa prawa nieśmiert. o ruch.
planet. Galilei znow. przeczy. tym praw.
podł. meto. fałszyw.; tłumacz. błędn. przypły.
i odpływ morza, postaw. fałszy. teor.
komet i t. d.

Tożsam. zat. że teolo. i metaf. mogą
czas. sfałszow. meto. nauk.: ale gdyby
środki owych nauk nie były, nie mniej
innych błęd. przyczyn. się do prawdzi.
meto. nauko. Z ine. strony: raw. obok
meto. nauko. objekty. tkwią meto. błęd.
subjekty. Tak prawdzi. teor. Virchowa
o komórk.: zosta. przeniesio. błęd. do
twor. się świat kosmiczn.: przez tak.
zwan. Weltzellen – a zoologiczn. prawo
Darwina walki o byt zosta.: także przenie.
do astrono.: jako Kampf um's Dasein
am Himmel i t. p. (Zob. Virchow:
Vier Reden über Leben u. Kranksein
Berlin 62. Tegoż: Die Freiheit der
Wissenschaft. Berlin 77. Baumgärtner:
Die Weltzellen. Leipzig 75.
Du Prel: Entwickelungsgeschichte des
Weltalls. Leip. 82.)

Podobn. błędn. kierun. był. teorr. objaw.
się w nauk. przyrodzi.: a pozytywizm nie-
to nie prawdzi., ściśle nie obwiąz. środ. Tak
Beko, pomi. niczego. przechwał. nie ~~odk~~ odkrył co-
~~nalezc~~ żadnego wynalazku. Tak ani bory, ani

Litt. nie wynalazł. lub udoskonalił. metod. naukow. Wprawdz. drugi przyjmuj. pierwsze: słowa że pierw. postaw: umiejęt. teor. hypotez odróżniał. fakt. które dają się sprawd. od fakt. które nie dają ale to twierdz. naped. dowol. Od Arystot. nikt z przyrodn. nie wątp. że hypote: były. wted. jest przedwczesn. lub na rzeczy były, jeśli sprawdza się na fakt. Dzieś. lat przed Com. rozum. to dobrze Galilei, on któr. jest prawdziw. twór. nowszej metod. Com nie był. jej nie ulepsz. lecz właśc. zniwecz: zabijając. ducha ludzk. zapuszcz. się badan. przyczyn i wniosków. po nich o skutk. (Zob. Naville, La Logique de l'Hypothèse Paris 1880. Porówn. tak. dobr. zresztą dzieło: Th. Henri Martin: Galilée, les droits de la science et la méthode des sciences physiques. Paris 1868.)

Zresz: sam Com. zdz. inacz. o tej kwest. i niż uczeń jego. któr. tak. exagerow. Com. powz. wyraź. że tak zw. meto. pozytyw. została. powoł. do życ. przez ~~prace~~ badan. Arystot. i szko. alexand; wzbogaca. póżn. przez Arab. wreszc. przed 200 laty doprowadzo. do dosk.: przez Bako. Dekar. i Galileusza. „Było to chwila, powiad., kiedy duch filozo. pozyty. zacz. afirmow. się w świe., w przeciwieńs. widoczn. do ducha teolog. i metafizy". (Cours de philos. positive. Tome I. p. 19–21) Na zapytan. zaś, dla cze. Com. doma się wła. stawa założyciel. filozof. pozyty; odpowia. on, że pozosta: jedna luka do wypełnie; jedno pole do zajęc. bo, chociaż. meto. pozyty. panow. w astron. fizy. chem. i fizyol. nie wyjaw. jej jeszcz. do

tłumacz. zjawisk społecz. i że on, Bom.;
pierw. to zrob. (Tamże p. 22) Zat. z
własn. słów – Bom. wyni: że nie wynal. żadn.
meto. now. lecz od daw. już używan. zastoso.
do dziej. ludzk.; zamien. je w rodz. fizy.
społecz. Niestety więc, czy on, czy uczniow.; mów.
o metod. pozyty. przez co naraz. czytelni. na
zamie niepororozum. skoro rzecz dawn. i dobrz.
znan: okraszają wyraz. now. i niewłaściw.
~~Gdy~~ Nieporozum. to jeszcz. wzras. gdy ciąg.
czyta się w ich pism. że filozo. pozyty;
duch pozyty; pogląd na świe. pozyty. panu.
już przeszło 200 lat w nauk. przyrod.
Jeżeli to prawd; oczywi: niestety. Bom. że
oni pozyty. uchod; a jeżel. zaś jest nie rzeczy-
wist. wszyscy wielk. poprzedn. nazyw. ich
pozytywis; bo byli oni przedewszyst. chrześcian.
a zaś odkry. wiekopo. robi. oni nie wedł. meto
pozyty: lecz po prost: za pomo. indukc. i doświad.
Jest zło: pozbawio. podstaw. twierdz.
Litt. jakob. dopie. meto. pozyty. przekona. ludz.
o stało. praw przyro. które. zmien. niby nie
moż. przez modlitw! lub przez inn. jakąkol. od-
daw. Bogu. Wtedy każd. wierzą przyrodnik
przeszłb. był uczon. bo używ. b. meto. błędn.
a największ. uczon. byleb. używ. meto. pozyty.
byłb. wielk. uczon.

W stało. praw przyro. wierzo. zaw.
a najbar. wierzy. w nią przyrodni. chrześc. Kwes.
czy Stwór. może rob. cuda, istnie. tyl. dla
tych, któr. wierz. w stało. praw przyro; w
żadn. zaś raz. wiara w cuda wpły. na badan.
naukow. Kepler, Galilei, Dekart, Newton,
Leibnitz wierzy. w cuda, dowodzi. że się możeb.
a modli się w potrzeb. swoi. do Stwór. Nie

przeszkadz. im to wcal. do robien. odkryć wiekopom.
i do podziwia. stało. praw przyro. W dwa
lata po prób. Franklina, Daliborda i Delora
ustaw. pierw. piorunochron w 1754 probosz.
austry: Prokop Diwisz, we wsi Prenditz
pod Znajmem. Nikt prze. nie bedz. go posadz.
o pozyty: Tak samo niesmiert. Secchi dowodz.
że cuda rzą mogęb. i że dzieje się urzeczyw.
a napis. przeświej wiekopo. dzie: L'unità
delle forze fisiche, w któr. dowodzi jedno.
i stało. praw przyro. Pyt. zresz. czy stało.
praw przyrodz. da się pogodz. z wiarą w
Boga rządz. świat. i opiekującego się losami
ludzko: moż. być tyl: ~~rado~~ rozwiąz. przez
teolog. i przez fizykt. Otóż jak teolog. tak
fizycy najsław: Ampère, Fresnel,
Faraday, Tait, Balfour Stewart
odpowiedz. na to pyt: twierdz. twierdz. podczas
gdy Com. i Litt. przeczy temu, wszak
nie byli fizykt. z powołan. Najniesłu-
szniej pozyty. przypisuje sob. jakąś meto.
nową, skoro ona w niczem nie różni się od
meto. używan. od wiek. wiek. przez wszyst
przyrodni. By za pomo. tej meto. można
utwor. pozytywis. ~~syst~~ całokształt świa.
zobaczy. w następ. paragra.

§ 11. Zasada pozytywizmu.

~~Litt.~~ Lukrecyusz w poem. swoj. de natura rerum przypuszcz. że są bogo. ale że zamknięt. w nieb. nie mięszaj. się do rząd. świa.; że świat ~~istnie, więcej że~~ powstał z przypadku: tworzen. się atom. któr. istn. od wiek.; że zwierz. powsta. z mate. nieorgani. przez samorodz. i t. d. Litt. upatru. wyższo. swoj. nad rzymsk. materyalis. w tem, że do co tych czas: wyższej. zupeł. niewiado. Twierd. że nic wiedz. nie możę. o począt. lub koniec świa. polega ze dziedzi. wszelk. wied. ludz: „Przy począt. rzeczy nie byliśmy, tak. mówi, przy końcu nie będzie; nie mamy więc żadn. sposob. aby pozn. ten począt. lub koniec." Pozytyw. (on Comte. za wiel. zasług. że zabron. filozo. zajmow. się tem, czeg. pozn. nie można, czy. tak zw. l'incognoscible ulubion. przedmiot. teolo. i metafizy. Powta. Litt. ciąg. że to, co bezwzględ. nie jest przystęp. dla umys. ludzk. (l'absolu est inaccessible à l'esprit humain), że znamy tyl. prawa, des lois, a nie możę. pozn. przyczyn, des causes; że znam. tyl. to co jest względ. le relatif; że bezwzględ. wiedz. zaw. jest pozbawio. dowod. a względ. zaw. może być udowodn.; zat. ~~nie~~ powin. rzecz. ~~pa~~ pierw. a tyl. uprow. drugą.

Taka zasa. pozytywist. widocz. niweczy możno. jakiejkol. wied.; bo fakt. ścisło. i względ. dzię. wted. staj. się wiedz. gdy za międz. sobą powiąz. pojęć. wyższ. bezwzględ.; ogóln.; Wied. powin. tłumacz. fakt. szczegóło. przez ogóln. przyczyny; zjawis. względ. wartość mające przez pojęć. bezwzględ. i wieczys. „Ten nazy. się mądr. (powia. św. Tomasz)

kto rozwa. przyczy. najgłęb. owe. rodzą, a najmędr. będz. ten, kto rozwa. przyczy. bezwzględ. najgłęb. całe. świa. "a tą jest Bóg." Ten sam. myśl. wyraz. Rafael, obok posta: filozofii wypisaw. dwa słowa: causarum cognitio (w sali tak. zwan. Dysputy, w Watykanie) a przed S. Tom. i przed Rafa: śpiew. już Wirg:

Felix qui potuit rerum cognoscere causas —

Na to zwrac. zaw. zgadz. się wszys. filozof. tak. materyali. jak deiści, panteiś. lub moniści, że nie można. zrozum. zjawisk. świa. nie odnios. ich do jedn. najgłęb. i najogólń. przyczy.

Dopie. Com. i Litt. odsądzi. filozo. od tego prawa. Główn. zaś argum. takim posługu. się Litt. jakob. metafi. nigd. nie zdoła. stwor. stałe, od wszystk. przyjęt. syste. Histo. niby uczy, że od czas. Sokr. aż do Hegla szko. filozo. były w nieustaj. wojn. międ. sob. a każd. syst. musiał po nijak. czas. ustąp. nowe. Wyciąg. stąd wnios. Litt. że metafizy. nie ma twierd. zasad, któr. b. dały się dowieść lub sprawdz. (Fragments de Philosophie positive p. 42) +++

Na ts argum. Litt. która do syta powtarzano przez wrog. filozo. można odpowiedź jak następ:

+++ Jakże inacz. postępu. wedł. Litt. nau: specyal. Gdy raz zdoły. prawd. po- zostaj. one na zaw. W metafiz. każd. nowy syst. zagraż. w sam. podstaw. swoich; w nauk. specyal. każd. prawd. nowa zostaj. na zaw. (Tamże p. 44)

1° Szko. i syste. nie są filozo: lecz tylko chwilo. jej zjawis: Powstaw. w czas. mogą tylko istn. do cza: Zmienio. warun. i nowe potrze: przyprow. je o śmier. a powoła. do życ. inn: syste. odpowied. będz. chwilo: prąd. umysłow.

2° Też mało. dzie. filoz: z wszystk. nauk. specyal: nau. z temi, któr. przy pozytyw. się uważ. za najpewn: W nauk. istn. i przyrod. tak. są szkoły międz. sobą wojujące, i na miejsc. jedn. szko. wznos. się druga. Now. zaś sob.

wydobrać. aby mogł. być miecz; dlatego że wypędz: ~~wyzysk~~ z bad. nauk. wszel. wolnoś. i wszel. indywidu. Świadcz. o tem histor. każd. nau. specyal.

3° Twierd. że z badań metafizy. nigdy nic nie zost. a z nauk. specyal. zaw: pozostaj. każd. praw. odkry. na któr. buduj. dal. następ: opier. się na illuzyi, pochodz. stąd, że z jedn. stron. staw. Lit. syste. i szko. filoz: a z drug: prawdy, odkryt. przez nau. specyal. zam. staw. tak. szko. i syste. nauk specyal. Owszem. prawd. odkryt. w nauk. specyal. zostaj. choć syste. przepad: ale nie dowód. to niczego nie niekorz. filozo. bo i tam zostaj. prawd: choć miesz. syste: Pewn. ogóln. prawd. odkryte ~~wyglosz.~~ przez Plato. Arysto. i nast. filoz: pozost: w logi; ety; metafizy.

4° Do illuzyi pod no. 3 wydobywszy. przycho. jesz. druga, mianowicie źródło ~~korzeń~~ swoje w głębok. różni. dzieła: systemy i szko. filozofi: od syst. i szkół w nauk. specyal. Te ostat. mieszaj: a. kt. prawd przez nie odkryt. przechodz. do ogóln. skarbca wied. ludz: Zdaj. się zat. że tylk: same prawd. nagromadzo. ~~byw~~-sa. przez nau. specyal. W filozo. prawd: cały syst. nazyw: przechow. się z błęd. i prawd. swe: gdy ma wertolitera: a wted. wyd. się, że same błędy produkt. filozo: nie pamięt. się zaś o prawd. które stały się wspóln. własno. wszystk: Platon n. p. dowiódł, że Bóg jest essencyonalnie dobry, że dusze ludz. jest nieśmiert. i t. p. Praw. te, przed Plat. nieznane, za dziś. własta. wszystk: ale gdy o Plat. mowa, nie myśli się o wszyst. prawd. lecz o cał. syst. który jest nie- 94.
błędn.

5° Prawd. często nauko. są to albo gołe fakta, albo oderwane formuł. Któr. łatwo dają się oddziel. od subjekty. dodatk.: szkoły i zyskają wszystk. pokolen. następ. Przeciw. prawd. filozof. tak. są najprzód: ściśle z subjekty. pogląd jedn. pisa. lub now. całe. naro. że oddzielo. od niego, nie mają warto: dopó. znow. nie będ. wcielo. w nowy syst. a ten zaś: ubarwió. now. subjekty. pogląd. Pomija. stąd niebez: że raz. pierw. z syst.: są oderwa. a wcielo. do nowe. wypad. inacz. wygląd. Bóg Plato. inacz. wygląd. niż Arystot. a inacz. niż Kantows. a jedn. to jedn. i to same Bóstwo. Aby to zmien. należałob. wyciągnąć z tworzen. syste: a wtedy. zatrzym. by się ruch umysłow. ludzko: tak. jak. zmitręż. przez: gdyb. nie chcia: już pisać tragedy. lub komed. now.

6° To same widow: Któr. tak nie podo. się Litt. w filozo. nie potyk. w ~~...~~ sztuk. piękn. i w życ. polityczn: Przecie te zas. głów. tema: oderw. sob. od pozyt. istn.: a nierliczo. twory epique, liryczn. dramaty. wreś. romanze są bylam rozwagą: tych zas. termat. być może: że wszyst: te twor. są fałszy. dla tego, że bezustan. zastępu. je nowe? Lub czy nie zdoła. w nich odkr. pewn. stał. zawszys. prawd? pewn: wzniós. ideałów? Zapewn. w każd. twor. poety: jest coś istotn: nieu. błędz: pomiędz. wsz. na sob. cech. doczesno. dla któr. i wśród któr. powst: ale jest w nim tak: cząst. wieczysto. prawdy: któr. będz. po wszyst. czas: źródłem pokarm. dla szlachet. ser. Tak samo każd-z polityczn. system: zawie: w sob. cząst. prawdy, która sprawi. że ludz. ~~do niej lgną~~ ją przyjmu. i zapad. a zawie. obok błęd. a te są przyczy. że po wiejak.

czas. ludz. go rzucą:

7° Tak samo jest pewn. stało. w filozof. poglad. pomimo zmien. się syste: Właściw. dwie zaśkw: walczą międ. sobą od czas. greck: i do nich wszyst: syste: sprowad. się dają: Platonizm i Arystotelizm, i dwie skrajne tychże przesady sceptyz. i materyalizm. Które te formy ludzk. myśl. były i będą panować: nad wszyst. aż do koń. świa: ponieważ odpowiad. wrodzon. skłonno: ~~luda~~ i władzom ducha ludzk.

8° Pozytyw. zapomin. o jed. rzeczy i to najważn. że filozo: opar. jedyn. na rozumi. ludzk. nie może dojść do prawdy bezwzględ. i komplet: jeżel. nie korzysta z światł. objawie. Stąd chrześcijan. nie powin. niepokoi. się zmian. syst: ani wyciąg. z niej błędn. wnios. jakob. więd. do żadn. nie dochodzi. prawdy. To co w syste: było prawdzi. lub na przyszło. okaż. się prawdziw. zostało już lub będz. wciel. do chrześcijań. poglad. na świa: a ten opar. na objawie. boż. pozostan. w główn. składni: zawsze ten sam do koń. świa. Stoi owie w kwesty. przyrodzo: niejed. now. wzbogac. się znajom. lub nie jed. daw. opin. porzuc. jako błęd.

Przytoczyw. argum. na któr. podstaw. odrzuc. Litt. wszel: filozofow. nad przyczy. pierw. i nad końc. ostatn. świa. i wykazaw. bezpodstaw. jego zarzut; ~~przez~~ sobie… metafizyce, możem już z góry zawyrokow. że Litt. według. jak zwan. meto. pozytyw: która nie okaz. się być niczem. inn. jak meto. eksperym. nauk przyrodz; nie potraf: utwor. żadn. syste. filozofi. Należ. jed. rozwiąz: tę rzecz według. więcej, jego zasad. aby lepiej okaz. się bezskutecz. pozytyw.

§. 12. Czy pozytywizm
potrafi być calokształtem wiedz. ludzk.?

Zdawałob. się, że Litt. po tak. komplet.
odrzucen. metafizy. i teolo., potraf. z tatwo. stworz.
wiedz. ogóln., któraby odpowiedz. wszystk. potrzeb:
ducha ludzk.: Jeżeli się ma meto. nieomyl.; jeże.
nadt. ma się niewątpli. prawd.; cóż wted. łatwiej.
jak dźwign. gmach niewzruszo.! Tub. żad. chwiać.
się nie powin. mieć miej.; bo z sume prawd, zdobyt.
przez nau. specyal., będz. filozo. prawdz.. Wiemy,
że taka była myśl pierwo. Com. kied. wytwo.
rzeć nauk. niby główn. w swoj. „Kursie filozo.
pozyty." Tak. zdaj. się, było i przekona. Litt.
skoro gdzieś mówi: ~~Na to~~ „Aby zamien. się
w filozo., nic to pozost. naukom tyl. jedyn. nez
do zrobien.; powinny się uporządko. w syst. Dokonaw.
tej pracy, wszys. zadość wszystk. wymagan. filozo.
t. j. dostarcz. zasad pierwsz., wszystkim pojęc.
nom i uporządkowan. wedł. następst. rzeczywist.
przyrodzon."

Gdyb. to jedn. było rzecz. tak łatw. byłob. niewątpli.
Com. popełnił. ż nie swoj.: „Kurs. filozo. pozyty."
zamiar. dod. do niego jeszcz. relig. i polity.
pozyty.; które nie tylko sprawił. niepoję. i
tylko wywoła. bunt. wśród jego ucz. To też
podob. rozczarow. spotk. Litt. Z zdziwien.
czyta: że nau. fizyk. i przyrodni., pomi. meto.
swoj. potęgi. nie mają żadn. skuteczno. filozoficz.:
aucune efficacité philosophique, bo są pozbaw.
jedności; i a nau. wszyst. nauk. razem (za ten
i rozgolo: po któr. tyl. spodziew. się Litt) za
tyl. materya: który dopie. stać. się filozof.
przez klasyfikac. systematy. i przez wykryc.
zasad najogóln. w każd. nau. zawart.; że jest
potrzeb: jakaś nau. ogóln., wyższej hierarchicznie nau. szczegół. (Fragments de philos. positive p. 3. i 52; oraz w przedmo. do drugi. wyd. „Kursu filozofii pozyty." p. XXXV)

Te twierdz. dowodz. że ani Litt. ani uczniow. jego, ani moje naw. zan. Comt. nie mieli jasn. poję. o prawdz. istocie filozo.; a stąd chwieli się ciąg. międ. illuzy. że z nauk. specyal. da się utworzy. filozof.: a żądan. jak. wiedzy ogól. któraby nauk. specyal. dawa: jedno. jasno. i zupełnę. Że jest zgub. illuz. aby nau. specyal. mogły utwo. się w filozo. każd. widzi od razu.

Najpierw każ. nau. specyal.: żyje jakie. pożyczanem pojęć. Astron. bierz. mnóst. prawd z fizy.; a te znowu z astrono.; fizyolo. z chem. a wszyst. posługu. się matem. Gdyż wszystk. złożyw. się raz. potrzeb. złoży się w nau. ogólną, w któr. one nie będ. pożyczan. nie przyjmow. na dobr. wiary? Pozytyw. że nie; bo dodaw. nau. do nich socyolo.; która dotąd u samy. pozytywis. jest pium desiderium, to te ostat. będ. najbar. zależna. od poprzedzając. swoich; ona nieomal wszel. pojęć od nich przyjm.: na dobr. wiar. a same ani nie przynies. do tamtych nauk. dodaw. wiel. światł. Astrono. i fizy.: nic nie skorzysta. z tego, że pozytywis. w socyol. będ. dowod. jako człow. jest zwierzę. rozwija. się wed. praw mechanicz. nieubłagan.

Powtór. Litt. i wszys. pozytyw.: przyznaw. ~~uznaje~~ mnós. rzeczy, któr. żadn. z owy. nauk, objęt. tworzem Comt. nie potrafi. wytłum. lub dowie. Gdy n.p. Litt. mówi, że ~~n.p. materya i siła~~ świat skła. się z mater. i z sił mater.; z mater. któr. nie zna. począt. ani koń., i z sił, któr. przebyw. w mater. Pozyt. żadn. astron. lub fizyk. nie będ. umiał podpis. tego twierdz.; ani naw. podać defin. mater. lub siły. Ale reszta owych nauk, któr. uprawia. ~~pozy~~ pozyty. jako jedy. prawdz.: tak. tego nie zrob.: Zat. tak. kolosal. twierdz. kursuje wśród pozytywi. bez cienia naw. dowodu.

Cóż dopie. powie. o wyraz: materya, siła, zjawisko, prawo? Każ. z zręcz. nauk, które w rozum. pozyty. skład. wiedz. ludz; używ. tych wyra. w im. znacz. wedł. potrz. swoj; ale żad. nie pow, jakie ich znacz. ogóln; bezwzględ. Siła ~~Da~~ już to moż. być ruch; już to źródł. ruchu; już to przymiot. materyi. Ale żeb. móc siłę nazw. przymio. mater; trzeba wprzód wiedz. co jest mater; a o tej każd. z nauk. wspomn. im. ma wyobraż. A każda szko. filozof. takie coś in. rozum. przez wyraz ten. Jakż. odmien. są pojęc. o materyi n.p. atomistów i dynamistów, ~~lub~~ idealistów lub realistów. To samo powie. o wyra: zjawisko. Dla astrono: zjawis. będz. wsp. zaćmien. księży; w codzienn mowie będz. nim przypływ lub fosforescencya morza, burza nieb; lub wrzen. ukaza. się ducha. Dla Kanta zaś wsz. księż. jak ziem. jak rośli. i wszyst. stworz: przyjęd. pod zmys: są zjawis: zewnętrz; a myśli, uczuc; pragnie; pożądania. będą zjawisk. wewnęt. Pozytyw. zaś mówią, że znamy tylk. zjawis: która wyr. w znacz. Kanta, uczyni. nie wiedz. o tem zapew. Ale czy tylk. to znaczy. dozwolo? wrzak. Platonicyzm który zjawis. w około odmien. znaczy. Który nam powie, jakie znacz. prawdz? Owszem żad. z nauk. wspomn. tego inne jak. pow: któr. nauka nadaremn. w syste. pozyty.

Tak tedy pozyty. używa. mnóst. wyraz: nadaw. im ogól. nazw, nie bacząc: jasn. znacz. ale nie trzyma. nam wcale, nie jak. to sobie pozba. Przypomina. to dowcip. a ignoran. zupełn. im. znaczy; jak strusi, ukrywa. ~~[illegible]~~ głowę pod ~~[illegible]~~ piasek.

Dodatko ważniejsz. zarzu. ten jest, że pozyty. chcąc być syst. czy. cało kształt. wied. ludz; przesta. jedy. na wied. objekty: Astron. Fizy. Chem. i t.d. daje nam niezastąpiln. wied. boga. ale jest to jedyn. wiedz. fakt. zewn. czy. objekty. Jednakże

[illegible] 35.

Każ. wied. ma dwie stro; objekty. i subjekty. a
wcale nie są do sieb. podob. jak wiedo. z psycholo.
i fizyolo. Ton n. p. jest produkt. nasz. subje:
czyli nasz. ja myślac. i czując. podczas gdy
objekty. mater. tonu są wibrac: powietr.
Tak. samo kolor: są do podo. utwor. nasz. subje:
do podo. zmysł. nie zaw. nas jakko ~~szybsz.~~ lub
powolniej. wibracy. eteru. Ale niemniej zjawis.
zmysło. są złożo: z subjektyw. czynni. i z objek.
matery. tak wszyst: inn. wyż. objaw. psycho:
kiedy myśl, jest tak samo dwoch stron. czynni:
dzieł. W tak. jedn. raz. nie wol. powied. że
wied. ścisz: zewn. jest wied. jedy: a brak. wied
wewn: tej wiedz. która nam stanowi. natu.
subjekt. myśląc. i czując. t. j. Logi. i Psycho.
Tej Litt. nigd. utwor. nie chciał. łatwi się,
że samodz. logi. i psycho: goto. popad. w
subjektyw. i stan. cały gmach pozyty.

W r. 1865 ogłos. Mill, sam wielbi:
Com. styn. stud. o jego filozo: Aug. Comte
and Positivism. Litt. odpow. w Revue
des deux mondes z d. 15. sierp. 1866 który
to artyk. przedrukow. w jego Fragmens
de Philosophie positive p. 239–287.
Tak artyk. Mill'a jak odpow. Litt. bar.
są ciekaw: bo wyjaśn. dokon: wszyst. braki
pozyty. które tak są wielk: że dla nich
wszystk. syst. filoz. nazyw. być nie powin.
Mill z uwielbienia. ale sprawiedl. surowo:
[illegible] odrzuca polity. i relig. pozyty. jako twor.
chorobli. i fantastycz.
potem ~~1°~~ 2° w „Kursie filoz: pozyty." który zawar.
że najzwięźlej. obraz pozyty: wyty. dwa grube
niedostatki:

1° brak psycholo;
2° brak socyolo:

§12

Litt. nie bard. wziął do zen: odrzucen: relig. i
polity. pozyty; skor. sam ich nie przyjmow; ale ten
głęb: umiał się dotknięć. dwome ostatn. zarzu.
Bo drug. krzyty. Mill'a wychod. na to, że międ.
pozyty. wprawdz. miłow. stwarz. filozo. nowoz.
ale nie stworz; bo socyol. tedż. trzeb. napis. na
nowo, a bez psycholo: syst. każd. filoz. jest pozbaw.
krytycyz. i naukow. podsta. Litt. stwierdz. odpow. że
każd. z tych dwóch zarzu. (osob. wyster. (godzb. być
wzorow.) do zniweczen. gmach. pozyty; ale dopie.
gdy oba raz są podniesio. Jedn. Litt. stało odpow.
na zarz. Mill'a, a nie nie zrob: żeb. brak. psychol.
uzupełn. wypełn.

W istoc: wiel. i zasadn. istniej. różn. międ.
pozytywis. angiel. a francuz. Ci ostatn: zalicza.
psycholo. do biolo. a logi: do socyol; będ. przekona;
że fizjolo. móz. i nerw. stanowi. dostate. wszyst.
objaś. psychi; a socyolo: wykład. dost. prawa umysłowoś:
czy. logikę. W isto. Com. uważ. psycho. za dodat.
do frenolo; który traktow. przy biolo; logi. zaś;
ideolog. i krytyz. miały należ. do dziej. umia.

Przeciw. pozyty. angiel. twierd. że bez zbadan.
wstępn. umysłowoś. ludzk: nie moż. układ. zasad.
syste; bo umysłowo. jest pierw. i niezbędn. narzędz.
do filozofow. Chcąc. być pewn. skutk: podjęt. prac.
należ. wprzód. rozpozn. narzęd; to zaś nie da się zbad.
inacz. jak przez spostrzeż. wewn; przez analiz.
psycholo. Zarzuc. przeto ~~od ana~~ prac. filozofi. od
analiz. subj; podcz. gdy Francu. uważ. że wystarcz.
analiz. wszelk. objekty. W tym spor. oczywiś. cała
praw. po stron. Angli; bo anali: mózg. i nerw.
nie potrzeb. odsło. nam ~~nic~~ ostatnich czynni. i skład. ludzk. myślen.
i umo: bez tych (co najwięc. najwyż. ~~~~ rozstrz. zmian. materyi
mózgo. i nerwo; jakie towarzy: zmienom i stanom
duszy. Chcąc pozn. same objaw. psychi; należy więc
zaglad. ze wnątrz. należ. wprost zajmow. się wewnętrz.

życia duchowe. Na tej drod. niewątpli: dojdz. do bezpośredn. znajomo. substan: własn. ducha, który od-stan. się nam w świadomo; a znalazł. tem jakąś substan. uzna: twierdz. pozytywis. jako dub bedz. nigd. nie może pozn. subst. żadn; że grub. i dziecin. metafizyka.

W istoc. twierdz. pozytywis. że znamy tylk. zjawis, wychod. właściw. na to, że zna. tyl. wrażen. zmysł. i z nich powstałe obrazy zmysło. czyli fantasmata. Ale fantaz. nie powst. sam z sieb: ani też nie wchodz. gotow. do naszej głow; on jest tworem władzy ducho: która na podsta. odbieranych wraż. zmysłow. układa fantaz. Tę władz. nazyw. wyobraź. ~~Przez~~ Ale mamy drug. władz; rozum. Przez rozum z fantazm: czy. obraz. od zmysłow. tworzy. obrazy umysło. czy. pojęcia, i przez nie poznaj. w rzecz: to, co w nich jest ogóln. i istotn. Poznaj. ich substanc. i przymio: a co ważniej. patrząc w głąb sieb; przypatruj. się zjawisk: duchow: poznaj: naszą ducho. substan; nasze ja, które nam przedsta. się jako substan; jako trwałą podkładkę przemijając. zjawisk i stanów psychologicz. Dla pozytywi. koniecznie. świat zewn. właściw. nie istniej, bo redukuj: się do wrażeń, bo każ. zjawis. jest wraż. Może pozytywis. cofnęli by się przed takim koniecznie. ale żeby jej się zapobiedz; należałob. wyłoż. jasno teor. pozna. a tego. przynajmn. w Fran. uczyn. nie chcie.

Comte chciał to zrob. w drug. połow. życi: swe; chciał badan. objektów zewn. nas, uzup. przez zgłębie. subjek. w nas. W tym celu pracow. nad syntezą subjekty. któr. tom pierw. jak widzieliś, zawie. „Syst. logi. pozyty." czy. „Filozof. matematycz." Nie bez słuszn. odzywa. Litt

pogląd. fantasty. tam wyłoż; bo matem. nie
może zastąp. logi. ani być krytyk. umysłowo.
ludzk.; ale nie pozn.; że ówczesn. między jego
bytu doskona. i że koniecz. należ. stworz. gruntow.
logi. i psycholo.: na fundam. pod filozo. nową,
uznawa. że obie te nau.: tak kolosal. rozwi.
postęp. w Angl. i Niem. za jego czas. Dzięki
zaś temu nie zrobi pozytyw.; nie może on uchodz.
za syst. filozof. w pełn. znacze. ~~Być~~ Jest nim w
dzieł. Com. bo tam złożon. z dwóch części; nie
ber. może do sieb. podobn.; ale tworząc. całość
Pierw. bow. część obejmu. tak. zwa. filoz. pozyty.
która jest jako 6. krytycz. przegląd. i przerob.
wszystk. nauk przyrodn. i ~~sztuk~~ historycz.; a
druga jest polity. i relig. pozyty.; jako wyprod.
dedukc. części pierw. Nareszc. teor. wied. ludz.
miała obejmo. owe syntezę subjekty.-matem.
Można cało. tę nazw. zaloż.; ale nie moż. za-
przecz.; że to cało. a zat. i syst. Litt. się
cało. zburz.; odrzuciw. wszyst. co napis. mistrz
w drug. epo.; nieb. zaś i filoz. pozyty. identyfik.
z „kursem filozo. pozyty." czyli pogląd. Com. z
pierw. epo:

Wykaz. dostatecz.: że ta wiedza 6 tomowa
jest organiz. podstaw. życ. i sposob. do życ.
stworzenia ani „filozo. fundamental." czy
„pierwszej" t. j. metafizy. ani logi. z psychol.
Ale brak w niej także ~~et~~ etyki, bo w 3 tom.
poświęcon. socyolo. jej nie ma. A Mill,
bard. kompet. znaw. i w tym wypad. bezstron.,
uprzedzonych, że nawet nie ma socyol.; jak twierdzi
wyż. W istot. socyol. Com. przez z Litt.
odrzuc. jego polity. i relig. z drug. epo.;
jest syst. krytyc. dwóch dział. ściśle powiązan:

statyki i dynamiki społecz. Dla pierw.
Com. nic nie zrob., skoro nie znał się ani
znać nie chcz. na ekono. polity. a zresztą
zem przyzn. że głów. zasi. dodatecz. już wyłoż.
Arystot. Powod. tyl. dynamika i tę Litt.
pocho: wobec zarzut. Mill'a, jako zastęp.
nieśmiert. Com. ale to odkrycie. Dynamika
jest właściw. poglad. historyc. na dzieje ludz.
wedł. trojst. stanu umystowo. czy. praw.
o trzech epok: teolo. metafizy. i pozyty.
który dodatecz już poznalis. Gdyb. kto
niew. uzn. owo prawo odkrycie. za prawdzi.
to i tak nie będz. miał dynamiki, systematy.
wyłożo. lecz co najwięc. myśl prewodn. do
niej najpierw. Jeżeli zaś tej myśl odrzuci.
jako fałszy. nie zostaj. nic zgo. z
ow. dynamiki. i będz. trzeb. napisa. cało
tę rzecz na nowo. Tak było zdan. Mill'a.
Ile razy zaś Litt. zastanaw. się społecz.
nad tem praw. taki mniem. że należ.
je odrzuc. lub zastąp. lepszy. A zat. nie
co do najważn. ich odkrycia: miast. nie
powied, lub nie wytrw. w jego ślad.—

Litt. tyl. sam ~~przy~~ oświadcz. się że praw. historycz. o trzech epok. ludzko. gdz. tego wymag. agitacyj. lub polemicz. potrzeb.; ale nie mniej był przekon.; że praw. główne Com. utrzym. się nie da i powin. być zastąp. lepsz. Swoj. własn. praw., niby to lepsz.; wyłoż. w 1860 w rozpraw.: Paroles de philosophie positive, a powtórz. w 1863 w dzie.: już kilkakrot. wspomn.: Auguste Comte et la philos. positive. Dowodz. że praw. Com. jest tyl. praw. empirycz. i jedyn. do idei rozwoj. się odnosi; należy przeto uzupełn. je praw. ogólniejsz. obejmuj. wszystk. dziedzi. życ. ludzk., a opart. ~~[illegible]~~ nie na empiryi, lecz na rozumow. Now. praw. Litt. przypisuj. cztery wiek., przez któr. ludzko. przechod.: w pierw. wiek. rozwij. ona pod wpływ. potrzeb.; w drug. pod wpływ. relig. i moralno.; w trzeci. pod wpływ. piękn.; w czwart. pod wpływ. nauki. Czter. więc następ. po sob. wiek. w rozwoj. ludzko.: praemptor.; religijn.; estetycz.; naukowy. Litt. swoj. prawo uważ. za niezrów. lepsz. i szczerz. od formuł.: za pomo. któr. mistrz jego chce streszcz. dzieje ludzko.

Ale dawno przed Litt., bo już w 1808, wyłoż. St. Simon praw. bardz. podob., podzielił. rozwoj. ludzko. i jednost. tkie na cztery wie.: 1) dziecięcy, któr. cech. jest zamiłow. w budowl. i przemys.; 2) młodzień., odbywający się w sztuk. piękn.; 3) męski ory. wojsko.; 4) stary, uprawiaj. nauki. Wprawdz. Litt. utrzymuje że jego prawo jest lepsz. i głębsz.: ale słusz. mów. Flint, prof. w Edynburgu, mówi: że obo praw. jed. są złe, iż tylko trud. stracony, dociec zamysło.: któr. z nich jest lepsz. Przypuśćmy jedn. że prawo Litt. jest trzykrotn. lepsz. od praw. ~~Com~~. St. Simon'a, to niewątpli. jest gorsz. od formuł. Com. Ten bowiem przynajmn. pozor. stwarza jak

jaka jest sprzecz. nowocz. ludzko; podcz. gdy Litt. wcal. nie tłumacz. jak jed. wiek. przechod. w drugi. Obraz ten wiek. przechod. się ogl. u histor. rzymsk. n. p. u Florusa, ale pozbawio. jest myśl. głęb. i filozofij. Zresztą w pism. polemicz. Litt. nigd. tego now. praw. nie użył: lecz, jak wspomnia. postęp. się porząd. Comte. ocen. dowod. że miał do niego wiele. zaufan.

§13. Filozof. Littrégo i jego uczniów

To tem wszyst. co się przekło. bytob. zbyteczn. chcieć wyłoż. filozof. Emila Litt., chyb. że się przez nią rozum. jakiś ogól. pogląd. na świat, zgadzając. się w głów. każd. nowsz. uczon. myśli. Ale ten pogląd. nie jest wcale pozytywistycz. Z pozytywiz. bowi. nie zachow. Litt. dość, aby można z tego ułoż. system; zaw. powiem. że jego pogląd. powin. się nazyw. sensualistycz. materyalizm.

W teor. poznan. jest Litt. niezaprzecz. sensualis. ale najniż. i najgrub. rodzaj. Jeżeli Locke i Kondillak myślel. ludz. sprowadz. do wraż. zmysłow. jako do jedyn. organi. tej ołbrz. wiedzy oraz przyznaw. duszy i Boga. Ale Litt. duszę te przed. odrzu.; idąc w ślad. Cabanisa, który także ograniczył poznan. ludz. do zew. zjawisk. zmysłow. dawno przed Litt. powiedz.: że przyczyn. pierw. na zaw. ukryt. przed nam. będzie. a przyczy. pierw. dla tego pozna. być nie mogą, że są pierw.

W praktyc. Litt. jest kompletn. materyalist. chociaż przez życi. całe protestow. przeciw tej nazwie. Nie mówi: nic ani twierd. ani przecz. o porząd. wszech. rzeczy i o pewno. ich istocie. Ale mimo tego ten jest materyalis. który utrzymu.

wierzysto. materyi, bo to i panteis. wb., lecz rzecz. tem, kto wierzy, że dyskusjest mater: i że objaw. psychicz. sa proces. materyal. A co do tego punkt. Litt. ber. jest inne, bo wstyd. powta: ciąg. że dyst. mater. istnieją i istą w mater. przebywaj. lecz nadto myślen. twarne: jako własno. „części wewnętrz. i wyższ. mózgu"; wrażen. zaś wszyst. wedł. niego tem dyst. różn. się od myśl. że pierw. przebyw. w mater. nerwowej, a drug. w mater. mózgow. które nie układ odmien.

W praktyc. wszyst. co Litt. napis. zwłaszcza w medycy; jest najczyst. materyal. Słown. medycz.-chemiczn. Nysteneo zupeł. przerob. w duchu materyalist. Czasopism. La Philos. positive, któr. założ. w 1867 z Robin'em i Wyrubowem, zawsze stale zasad. materyalist. i ateistyczn. N. p. praca Wiktora Arnould: Tableau d'une histoire sociale de l'Eglise która ciągn. się przez kilk. roczników, napisa. z zasad. zohydze. relig. chrześ., bo dowod. autor wbrew ewiden. fakt. że kośc. katol. zaw. taił się z barbaryi. ze wszys. cywiliz. i że jego najznak. przedstawicie. byli pozbawie. uczuć patryoty. Eugen. Bourdet przerab. wychow. wedł. zasad uko. a w Lettres à une femme pierwsze wykład. ety. niezależ; t. j. nie troszczą. się o sankc. Najgorsz. Pozwodzaw. Wyrubow, Roberty i Danewsk. i jen. kilk. Moke. o bezw. duch. nihilistycz. szerzyło zasad. skrajn. masone: w polityc. etnograf. i histo. filozo.

Taki kit. Polak. pisz. od razu do razu: w tem zaczn. czasopis. i Jak dobrze towarzy: Jed. który podpisyw. artyk. swoj. literą X. drugi rodzi. o postęp. filozo. pozytyw. w Galicji i wystaw. mierz. Kołłątaja i pozytywizm

braci Śniadeck. Panna Clemence Royer,
stara deministka, przerab. estety. wed. zasad
Com; inni piszą o pedago. i estety: jak
Boëns, Arréat, Stupuy, Rigg. Wszystk.
artykuły. które wypełnią 30 tomów od lip. 1867
do grud. 1883 nacecho. są tym sam. duch:
negacyą objawie.; negac. duszy nieśmierć.;
negac. woln. woli; sekularyzacyą wszystk.
dziedz. życia społecz: nauki; sztuk piękn.
i moralno.; wszystk. pod obiedn. maską
indifferentyzm. i pod hasł: niedowierz: że
nic nie wiemy o począt. i koń. wszech. rzeczy
a tylk. jedn. wiem: pozytyw. że jest mate-
ca w niej siły materyal.

Litt. w końcu: tego autychrze-
ścian.: jest kapelmist. i grywa zarz.
pierw. skrzyp. Pisze przyprawiając od reszty
współpraw. i z wyż. nastroj; a nie wszyst. jego prace
są polemicz. natu. Mają przeto trwal. war-
tość. Jedna z jego rozpraw mówi tak, że grozi:
nie nieb. uwag dla innego przykład. Tyt. jej
tcki: „Jak w dwóch tysiącznych dziejowych
Semici ubiegali się z Aryami o panow. nad
świat. i jak oni przegrali." (1879). Pierw.
częśc. tłumacz. wyprad. trzel. powierzch.; przyp. n. p.
ostateczn. przegran. Hannib. w Włoch. przypisuj.
jego miłostk. kapuańsk. Mówi i to za-
razem, że nie korzyst. z Momsena. Dobre
są jego artykuł. polity.: n. p. o geniuszu
wojskow. cesa. Napoleo. I. Daleko więc.
jedn. artykułu: polemiczn. przeciw relig.
chrześ. lub popularyzuj. zasad. pozytyw.
Przeprowadz. n. p. teor. Straussa, że każd. relig.
jest mitolo.: a tyle dobra dla czas. w którym
powsta: Zob. arty.: „O miejsc drzewa życia.

i drzew. wiedzy dobr. i złe. w Genezie 1869.
Porówn. ten myśl, dawniej już wypowied. że
„w obrach historyi rzed. relig. nie jest faktem;
za tyl. relig. niekomplet. który postępu. w czas.
i doskon. się. W 1868 umieścił artyk. o styp.
książki Buckl'a: „Histor. cywiliza. w Angl."
przyp. odnow. tej książ. charakt. pierwsz. pozytyw.
bo cut. zachow. wiar. w Boga i który odrzuc.
pierw. nadprzyrod. w dziej. Artyk.: „Hypotezy
pozytyw. kosmogonii" (1872) wypow. zupeł.
zaprzecz.: co do pozyt. i który ściś. o pierwszy idei
Stwór.: w badan. kosmologicz.

W prakty. zapatrzen. tak. zeszed nie
różni się od materyali. To też młodsi współ-
pracowni. czasopis. i wszystk. lekko, wykazał. na
zasad. pozyc. Litt nawi. stanowis. polow.
i za przykł. Pawła Bert przeszli do obozu
materyalist. Wtedy czasopis. La philos. positive
stracił. swoj. rację bytu i w dwa lata po
śmierć założyc. przestało wychodz.; „wobec powszech.
obojętno." jak oświadcz. Robin i Wyrubow
w ostatn. odezw. Porówn. był. przy życ. owa
część komtystów, który przyjęł. wszyst. zasa. mistrz.
nawet jego relig.; ci zaś, którzy zrazu trzymal.
z Littr. zwolnili się ~~przeszli do~~ ateista.: zaczęty. a wted.
pokaz. się to, co był. razy powtórzy. się w dziej.
ludzko.; że łatwiej znaleźć zwolenn. dla najobrzeniejsz.
relig.: niż dla filozof. i poważnie. etyk. i
wielk. religij. poglad. —

§14 Nawrócen. i śmierć Emila Littré.

Filoz. odznacz. się charakt. bard. skromn., nie lubiąc żadn. oznak lub godno. W 1840 chciał Wikt. Cousin, podówcz. min. oświecen., utwor. dla niego Katedr. Histor. Medycyn. ale odmów. W 1848 nie chciał równ. korzyst. z ~~fortuny~~ sprzyjając. republikan. i porzuc. skrom. redakt. National'a. Tyl. urząd radzc. miejsk. przyjął, bo bezpłat. Za cesar: był w cieniu; nie dopuszcz. go nawet do Akad. uczen.

Po upad. Napoleo. III przyszł urzędow. z ręki Gambetty, potem mandat posel: narodo. w 1871 godno. senato. Akad. czterdziest. wypędzał. dawna kryjów.; wybra. go atoli w 1874. Wtedy bisk. Dupanloup, co niegd. przedt. nie wydany się w rozgryt. Akade.: złożył tą zam. godno; niechcąc kolegow. z Litt.

W r. 1875 Litt. dał się ~~przyjmow~~ wpisać do masonerj. i z wiel. okazałd. ~~przyjęcie~~ odbyło się to urzyst. w W. Wschodzie paryzk. Była to z obu stron nie godn. komed: bo Litt. zaraz we wstęp. oświad. że nie wierzy w żad. dogm. masońsk. a mimo to przyrzek. wypełn. obowiąz. wszyst. dobr~~ego~~ masona. Składał: naw. odrzucił. przysięg. któr. obowiąz. się masoni do bezwzględ. posłuszeń. względ. swoich przełożon; wszyscy nierówn.

Była to wiel. demonstr. polity. przeciw ~~rządow~~ Mac Mahon~~owi~~ — a dyb. to mniemi. Litt. że zupeł. nie zna masonerji. Dla tego też w now. swoj. ~~urzęd~~ stanie ~~tolerancyi~~. masonów, to było bezwzgl. a smutn. wsi; gdy się pomyśli, że w pierw. rzędz. zapisan. gorsi niż. wszyscy nieprzyjac. Kościo. —

Ostat. lata życ. szczeg. mało ukazyw. się
w świe. Do senat. praw. nigdy nie chodz.; do Akad.
nad. z tem szczęśl. rzadz. nie bywa, wyjątk.:
Bossueta. Siły jego wyczerp. upada:
wcześ. obiad, który dziat umysł. zabraniają
wiel. Dyskusje z nim przy. franc.: nigdy nie
dał, odkąd. go z koncem rok. Ale w domu
rozmow. ciągłe o sprawach nauk. i bieg. polity.
W 1878 bronił zakonu, któr. chcia. wykluczyć
od nauczan. Ale równocz. czasopis. La
philos. positive, które prawie pod jego
wyłącznie redak.: widać z pism. wciąż ne
Kości. i wiar. katol. Mówi o nim powszechn.
że głow. miał pogan.; a serc. katolickie.

Aby zrozum. to, co zaszło, należy wspom.
że Littr. był żonat. W 1835 pojął zatowarzysz.
życia dobr. i zacną kobietę; któr. nie wyznaje.
wiele. Małżeń. było szczęśli. i wzoro.; pom.
wszel. różni. przekon. Mąż był protestan.;
żona gorąca katoliczk.; on w nic nie wierz. Jednak
pożyc. było pogod. i szczęśliw. bo szczęście
kocha. świąt. jak w domu Corn. gdzie panow.
w ostatn. lat. przeszło pięćd. Wiele do życ.
szczęśliw. przyczyn. się ten Littr który nikomu nie
narzucał swoich opin.: a żona wiel. jest zacna
żony, która przez życ. całe modli się o nawró.
męża; ale nigdy nie wszczyna. dyskus. relig.
mogąc. zaszkodz. pożyciu wspóln. pożyc. Filoz.
był tak. niezmiernie delikatno. Gdy im się
urodzi. córka, pozwol. jej żonie chow. po katoli. Gdy
podros.; dawał jej lekcye, ale nigdy nie mów.
o rzecz. relig. Raz tylk. miał gwałtow. potrz.
kaz. jej wybr. międ. swoj. filozo. a relig.
matki, ale pomyślaw: nie rozdzier. serca,
które by to sprawił i mat. i cór. przed. wszel.
polka. „Niech strzeż ateizmu mnie potęp...

ale próba ta nie wezwała ler, które gotowe w-
byz." Tch. zawod. nadzieł. myśli.

Kil. miesię. przed śmier. napis. stałego.
jeż ręka ostatn. prac: Pour la dernière fois
dla swej. rękopis. (Ukazał się w lip. 1881)
Wspomi. tam o przygod. któr. miała p.
Augustowa Craven w zamk. Palmerstona
z Karol. Greville, który ój przyz. księż.
pełn. wzorzy. przeciw. relig. a pózn. jej przepr.
serdecz. Do tej. tek. dod. uwag. że nikt nie
powin. mącić pokoju duszy tych, któr. posiad.
relig. — Sam Litt. przy pożyc. z kobi. żoną
oraz córk. uważ. się z ich. chrześcija. a
otacz. dzienny. jej w wszyst. miłością. wzgl.
Od listop. 80 słuchał. rek. X. Huvelin'a, wikar.
przy kość. S. Augustyn. Póź. te więc. przybr.
form. regularn. konferen. w któr. kapł. wykład.
filozofo: głów. nauk. chrześcijańs. który nie
znał wcale. Kilk razy się spowiad. Litt. ale
nie sakramental. (~~[illegible]~~.) aby się
do tego przygotow. któr. ~~[illegible]~~ wątpił. nie otrzym.
Huvelin opowi. że Litt. był jak najlepsz.
usposob. ale wstrzymyw. go jakaś bojaźń. przed
przyjęc. sakram. ołtarz.

Tak nadeszła wiosna r. 1882. Litt.
wybier. się znow. na wieś, ~~do [illegible]~~ kied. nagł.
umarł 2 czerw. gdy wszyst. było gotow. do wyjaz.
Zaraz rozeszła się wiadom. że rod. ochrzcił.
przed śmier. a wtedy. oburzen. niezm. nie
znało granic. W niegod. sposób, wbrew protest.
wdowy: przeszk. pogrzeb i odgraż. się
zemstą. To jedn. nie zmien. prawd. faktu
że rod. ochrzcon. przy pełn. świadomo. a
szczegół. tego zdarzenia. zawier. rob w
sprawozd. mojej o nim w Przegl. Pol. (Lip. 1883)

§ 15. John Stuart Mill

W Angl. bardz. rych. i życzliw. przyjś. filozo. Com. Wprawdz. popularn. wykła. jego nauk przez p. Henryettę Martineau ukaz. się drukie. w 1853 (The positive philosophy of Auguste Comte. 2 voll. London 1853) a „relig. ludzko." jenn. późn. zorg. miew. swoje kapli. i zwolił wyznaw.; ale już w 1838 styn. fizyk. Brewster ogłos. kryty. gruntow. pierw. dwóch tomów „Kursu filozo. pozyty." w Edinburgh Review. Najpierw. jedn. wzgląd. zawdzięcz. Com. styn. logikowi angiel.: John Stuart Mill który w swoim „Syst. Logiki" nazyw. go wielk. od John'a Herschell'a i od Whewel'a, w wszyst. Angli. jest orygin. pracę. Nazw. tak. dzieło Com. „najważ. z wszystk., jak się dot. ukaza. się na polu filozo. naukow." w tylko jest prze[illegible]. Ale to przesadź. postawe: zjedn. Com. dużo czytelni. w Angl. i Niemcz. gdz. bard. ceniono Logi. Mill'a. Odtąd tak.: ustali. się nazw. pozyty. angielsk.: do który. zalicz. oprócz Mill'a jeszcz. Lewes'a i Herbert'a Spencera, że poprzest. na stowniej. Później. przekona. się, że ci rzekomi pozytywi. mają mało wspólne. z Com. i niesłuszn. za uważ. za odszcz. szkoły pozyty. francus.: +

+ Sam Com. powiedz. o Millu, że nie jest zwolenni. pozytywiz. lecz krytyk. a wedł. Courtney'a, chyb. o tyl. Mill uchodz. może za pozytywis. o ile odmaw. dochodzeń pierw. przyczyn i ostatn. celów w badan. naukowo. Miał zat. Mill jedn. wiele wspóln. z pozytywis. francus. t. j. burzen. wszystk. tradycji. naukow. dawn. W wszystk. inn. rzeczach zupełn. z nimi się rozchod.

Najwięc. wiadomo. o życi. Mill'a znale. można w jego „Autobiografii", ogłoszonej w Lond. 1873 po angiel.: (drugi raz w 1885) a w 1874 w Sztutgardzie w niem. tłumacz. Karola Kolb'a. Z niezliczon. artykuł. i rozpraw. i książ. o jego filozo.: wymien. tyl. dziełko Henryka H. Taine: Le positivisme anglais. Etude sur Stuart Mill. Paris 1864 (Bobo:

powierzchow. dając. ledwo wyobraż. o kilku punkt. Logiki)

Philosophie de Stuart Mill par Henri Lauret. Paris 1886 (Wykł. cał. filozo. Mill'a, z krytyk. głów. jego zasad i rozb. Prze bardzo słabe, bo pokazuj zem nie miał jasn. sted. zasad.

Bard. gruntow. i rozumn. napisa. jest obszer. dzieło: An Examination of Mill's Philosophy by James M. Cosh. London 1886 2e wyd.; ma jedn. tę niedo. godno. że napisa. głów. w obron. filozofii Hamiltona, któr. zasad. przeciw. był Mill.

Pilu. opracow. ale rozwlekł. i bez jasn. konkl. jest ostatnio dzieło Dr. Raciborskiego, Podstawy teoryi poznania w Systemie Logiki dedukcyjnej i indukcyjnej Milla. Lwów 1886. (Zresztą wedł. założen. ograni. się autor na zbijan. kardynal. zasad logiki Milla.)

Nale. także porówn. odnośn. rozdz. w historyach filozo: zwłaszc. Dühringa, i niektó. celniej. artykuł po czasopis. filoz. o któr. zwł. wymien. uwag. traktow. nowy

John Stuart Mill ur. się 20. maj. 1806 w Lond. Chow. bard. oryginal. bo już w trzecim ro. życi. musiał się uczy. greck. wyra. na pam. W ósm. roku już znał Herod. Xenof.; Diogen. z Laerty, Lucyana i Tetryg. dyalo. Plat. Ta greczyzn. wchodzi. z studio. od jego głow; bo ojc. wnyd. go wedł. złego syste; a lekarze i arytm. któr. mu dawał ojc. zostawi. mu równ. nieprzyje. wrażen. W chwil. woln. musiał przeczyt. mnóst. angiel.

książ. i wdaw. znał. sprow. opór na przeciwk. - wszyst. to dział razem. go aż do ósme. roku. Tak przeczy. Robertsona, Huma, Gibbona i wiele inn. więź. warsz. książ.

Gdy miał lat 8, zacz. uczy. się po łacin. a nie wol. mu było zaniedb. greczyz. bo ojc. zaw. żąd. maximum tego, co rob. mógł. Od 8-12 r. przeczyt. Hora. Wirg. Fedra. Liw. Sallust.; dużo z Owidyu. Terencyu; Lukrecie; Cycero; tak. cała Iliad. i Odys., wiel. mnóst z Sofok. Eurypid. Arystofan.; cało. Tucyd.; prawie całe. Demost. i wszyst. mów. ateńs. Przyt. uczy. się matem. i czyt. książ. angiel.; ekscerpow. retory. Arystot. i ćwicz. się w pisan. wiersz.; nawet tragęd. tłum. na Pegaz. bardz. źle wydział. Całe te metoda wychow. się jemu później przeciwst. głupst.

W dwunast. rok. życ. przedłoż. Logi. po łaci. i przerab. niezłożo. sylogiz. - przez położyt. fundam. pod swoje później. wiadomo. na ten pole; w dwynast. ro. uczył się ekonom. polity. wedł. Ricarda, z któr. ojcz. jego Tąży. przyjaź. Zrent. ojc. jego napis. Histor. angiels. Indyi i był. urzędnik. w zarząd. indyjsk. Kompanii; interes. się przeto nadzwycz. ekonomi. kwest. Przy tak. syst. edukacyi z młod. Mill wszedł w któr. zwykł. młodz. wchodz. do wyższ. klas gimnaz. znał całą literat. greck. i łaciń.; a nadto Logi. i Ekono. polity. bard. dobr.

Ten syst., szkodliw. z wiele względ.: bo pozbaw. chłop. towarzyst. rówieśnik. a co gorsz. nie pozwal. rozwi. się samodziel.; bo ciąg. ustaw. pod obcych. opiek. surow. dyalekty; pozaw. się jemu. Jem, że matk. nie miał. żadn. wpływ. na jego wychow. a jak dowiadyw. się, ojc. dla tego nazw. wpływ mat. szpet., że chcia. syna

wychow. w zupeł. niewie. Ojciec międz. uczył się
teolog. w Edynb. i nawet został predykant. ale
porzucił ten zawód, tak. wielk. wiary się wyrzekł.
Utworz. sob. materyaliz. osobliw. a bard. płask.
skleyon. z empiryz. Locke'go, z polity. Malthusa
i z ety. Benthama; zat. była to najgorsz. kom-
binac; jaka pomyśl. może. Pod jego faktycz.
dyrek: syn wzrósł bez jakiejkolw. relig: (jak
sam opowiada.) Ojc. mu od dzieciń. ciąg. mów.
że o począt. świat. nic. wiedz. nie można. Chłop.
jeśli przen. w kołeb. był sceptyk. à la Comte.
Każd. relig. wydaw. mu się wstręt. a następ.
jemu manichejzm, bo tak. było zdan. ojc.
Moralność jego była opar. na podziwianiu wielk. charakt. starożyt: np. Sokrat. Her-
kule. lub apoteozy sprawiedliw. w nauczyc.
Plató. Ale te wzor. miały dla niej. mniej.
skuteczn. niż dla pogan, bo oczywiście wiary
w nieśmiertel. duszy i nadziei. obcow. z bogie.
Stary Mill był dziw. mieszani. z epikurejczyzmu,
stoicyzm. i cyni zmu, jak syn go określ. a w zas.
praktyk. utylitarysta. Uważ. to za dobr. co
sprawi. przyjem; a to za złe, co pociąg. za
sob. nieprzyjem. Przy tem uczy. syna
hypokryz. zabrania. mu mów. o swoi. relig.
z ludź. nieznan. lub którzyby mogli mu szkod.
I tak młod. Mill był rzadk. w Angl. człow. który nigd.
nie wyrzekł się z relig: bo nigd. jej nie miał,
a wielka relig: spółczes. wydaw. się jemu równ.
obca i obojęt. jak relig. lud. o któr. pis.
Herod. Taki człow. zamierz. być reformat.
swego narod; nie mając wyobraż. o relig. któr.
naród ten stworzyła. —
Piętnast. rok. życ. przepędz. młod. Mill
daleko od domu rodziciel. w połudn. Fran.
u jen. Sam. Benthama, brata słynn. filoz.

Tam naucz. się dobr. po francus. i uczęszcz. w Mont-
pellier przez zim. na wykład. wydz. filozof. Poznał
dość Francy. i w domu jene.. i przejeździ. przez
Sazy: a wówczas. znacz. swój korzys. dzieło:

W lip. 1821 powró. do ojcz. i oddał się
znow. pod dozo. ojca, przy pomo. repetytor. filozo.
wedł. Benthama i Kondillaka, a pra.
rzymsk. wedł. Heinecyusza. Jedn. zwłasz. dzieła
zwróc. na siebie uwag. i stanow. wraż: Traktat
o prawodawst. cywiln. i karn: Jerem. Benthama.
Benth. był to zasad. prawni i wiel. położ. zasłu.
w swoj. ojczyź. przez refor. sądownic, ale
był filoz. jednostr. umys. Wychow. w zasadach
prawie. stale: a wedł. wykształ: ideami
Kalwinist. przez Dumont'a, któr. ogłosz.
pra. jego po franc, dosz: do porządku zasad:
że wszyst. przyjemno. a wszyst. bolesn. jest
pobud. jedyn. postępow. a cel. najwyż. życ.
ludzk. Na tej zasad. oper. swoj: teor. prawodaw:
jakob. słuszno; sprawiedliw; dobroć i moralno.
czyn. ludzkich zależ. jedyn. od ich pożyteczno.
Ten utylitaryzm. oper. na przesłan. bez duszy
i bez metafiz. bez Boga wydaw. się Millowi
młodzień. tak doskon: rzecz. że odt. zapał.
go sob. przyjmo: jakob. now. relig. Wola
now. ów uniesień: że najwięk. zmian doskon. by
możn. w położ. ludzko. przez te nau; Widocz.
zamykn. oczu na skut, jak. utylitar. wywarł
w świe. greck. i rzymsk.

W 1823 wszedł do India House
t.j. do zarząd. Kompan. indyjs. i tam
był urzęd. czyn. przez lat 35 – t.j. do r. 1858
kied. dominium Kompan: przeszło pod bezpośred.
zarząd Korony angiel. Nalez. podnieś: że

tak jego ojc. jak on sam. należ. do najlepsz.
i najwykształc. urzędn. Kompanii i w ciągu
dług. swego urzędowan. przeprowadz. wiele pożytec.
reform w Indy. angielsk. ~~przeżgangeso~~: Teraz biuro-
zostawił. ma dużo czas. do pisan. książ.
a nie krępowa. jego ~~swod~~ swobod. słowa.
ubolewał tyl. nad krótko. wakacyj. któr.
wk roczn. zwykł. niedz. wynos. tyl. jeden
mies. w lecie. Ten mies. zwyczaj. przezn.
wycieczk. pieszy. po lad. stał. Wybrzeż.
Fran. Niem. Belgii. Dwa razy w ciągu
lat 35 otrzym. kilkamies. urlop dla pora-
tow. zdrow.; wtedy zwied. Szwajc. Tyrol (Włoch.)

§ 16. Rozwój nauko. i literac. John'a Stuart'a Mill'a

Mill pisyw. napr. do dzienni. radykaln.;
pot. w 1823 wraz z ojc. do świeżo
założon. Westminster Review, organu
Benthem'a, poświęcon. propagand. idej
utylitaryz. Raz. z Mill'ami pracow. tam
Ricardo (ekonomist.); bracia Austinowie
(prawnicy), Grote (histor.) lord Brougham
(polit.), Burdett i Cobbett (ekonomiści
i statyści). Stronnict. to liter. pod
przewodnict. ~~głów.~~ Benthem'a walczy. przeciw wszelk.
konserwatyzmo: na polu moralności, kościoła,
zadawnion. i wytwor. polityczn. Filozof. tego
stronnict.: ~~walczącej~~ złożon. była z etyk.
Benthama, metafizy. Hartleya i ~~st~~ statystyki
Malthusa, a chciało za pomo. głoszon. pozna-
nej prawdy i wyzwol. przeżyt. wszystk. instytu.
polityk kraju. Dyskutow. dużo po klubach:
rozu. wreszcie założy. sob. osob. Klub (Benthamistów)

Któr. żyw. dyskus. opis. Disraeli w ostatn. romans. swoim, "Endymionie". Także dzio uczył się języka nowożyt. młody Mill, a w ciąg. ro. 1825 przejrz. i przygot. do druku styczn. dzieło Benthama Rationale of Judicial Evidence w 5 tom: czy: Podręczn. dowodzen. w postępowan. sądowem. Była to prac. olbrzym. bo mus. Mill zredagow. dzieło z trzech róż. manuskrypt. Zbier. także materyę do histor. rewolu. fran, któr. potem odstąp. Carlyle'owi przy pisan. swoj. dzie: The French Revolution. Na wios. 1828 wyszedł. się "Przegl. Westminsterski" w rzęd. intere: a że bez wied. obu Millów, ojca i syna, odmienio. redak: ci usunęli się od dalsz. współpracowni: Opanowało wted. młodzie. Mill'a dziwn. ostabie. nerwo; które odbier. mu wszel. ochot. do pra: i wszel. wiarę w zasad. któr. dot. wyznaw. Odcą ten trwał więcej niż. rok. cały, po czem uspokoiw. się, postano. wedł. now. teor. urządz. życi. i dzielan. swoj. Róż. międ. dawniej. jego teor. a nowsz. może wedł. jego własn. zeznań tak określ. że przed atak. nerwow. który do grun. wstrząsn. jego duszą, pokład. szczęś. swoj. w postęp. i uszlachetnian. ludzkości. Po ~~atak~~ przejś. chorobliw. stanu postano. pracow. tak samo, jak dawn. dla tej sam. idei, ale nie szuk. w niej szczęści. Jeśli pierwsza teor. nie była dobr; to drug. była niewątpl. ~~jeszcze~~ daleko gorsza: bo wedł. pierw. pokładał Mill szczęś. swoj. w jak. ideały, w któr. wierzył; wedł. drug. zaś pracow. dla idea: w która nie wierzył ~~w przeciw~~. Żek. w pierw. epo. życi. pracow: wedł. przekon. pleni, w drug. wedł. ze instynkt: nie wierząc aby mogł. mu zapew. kiedy. szczęście jego.

Jeśli. druga teor. była zła, to meto. nowsz., za pomo.
któr. star. się ją unieszkodl., była dość dobra. Przestał
uważ. wspomn. oderwan. za jedyn. uwagi [illegible].
a star. się dok. wewn. zasw. Kultura uczuć
stała się jedn. z główn. artykuł. jego wia. ety-
czn. i filozoficzn. Zaczął upraw. poez. i szta.
piękn., now. muzy. Namiętn. uczęszcz. na opery
Mozarta i Webera, a jedn. był. trwoga naiwna
mąciła jego myśli, że wszystk. kombinac. tonów
już wyczerpa: i że nie usłysz. melodyj nowej.
Nie przypuszcz. wted. że powstan. nowa muzy.
tak zw. muzy. przyszł.; w utwor. Wagnera.
Poetów czytyw. całemi dnia: aby ~~zupeł.~~ napraw. dawn.
zaniedban. na tem polu, najbard. zaś Words-
wortha.

W r. 1830 pozn. panią Taylor, żon.
bogat. bankie.; i od razu. poczuł. jej przyjaźń
któr. później, gdy mąż jej od umarł, zamieni. się
w małżeń. Pani Taylor była rozum. i wykształc.
ale nie miała żadn. relig. ani nie czuła jej
potrzeby. Mill także żadn. nie miał, i to
właśnie, a po ucz. trochę zbliżen. się tych
osób do sieb. Póki żył mąż pani Taylor,
był ten stosun.: zupeł. niewinny, szlachet.
przyjaź. o któr. Dla tego wspominam, że Mill
tej przyjaź. przypis. wiel. wpływ na później.
działa. swoje. Ożywił. wewn. jego ducha:
(miał ~~wtedy~~ lat 24, gdy pozn. przyszł.
swoj. żonę), były. odby. się w zupeł. inn.
kierun. gdzie. w niej znal.: uczuc. religij.
ale przy brak. zupeł. tychże, musiał duch
jego zwróc. się jednostron.; jedyn. pod wpływ.
dwoj. materyalisty. i utylitarn. filantropji
po nad któr. najwyż. ten filoz. nie wzbił się wcale.

Mill wspom. w swoj. Autobiograf. że wpływ pani
Teylor na jego dzie. był ogrom: Powia. że w
„Zasad. Ekonom. polityczn." rozdz. najciekaw. „o prawdopodob.
przyszło. klas robotn." cały do niej należy; że
tak samo w inn. rozdzia. wiele poglad. szczeg.
i orygin. od niej pochod. Jest to też prawdopod.
że Mill, jak wspom., nie był orygin. myśli, lecz
był obr. myśli powstan. w now. formie, popular.
i praktycz. Rozpraw: „o wolności" dwa razy
opracow; pod. kier. idei z nią rozważ. i krytycz.
przechodz. Now. sucha Logi. dzię jej zawdzię.
pod względ. stylu (tak zaręcz.) a drug. pierw.
myśl do „Poddaństwa Kobiet" nie wyszła
od niej; umieć. jedn. drugi. wiel. ~~ogu~~ liczb. spostrzeż.
głębok. O wszystk. częś. prac. swoi. powiad. Mill,
że najpiękniejsze w nich idee i myśli od niej wyszły,
że do nich nie ma ~~swo.~~ większ. prawa, jak do inn.
myśli obcych i że przy niej najczęś. pełn.
rolę tłumacz. i pośredni; którato rolę uważ.
od dzieciń. za najwłaściw. dla nieb. Ewrop.
Musie. być pani Teylor osob. geniał. skor.
Mill także jej oddał pochwał: i nadto że to
w dziej. filozo. współpracownictwo przedsta. się nam
jako warsztat, (w którym powstał) drugie. rzeczy, ciekaw. głębok.
a nawet ogr.: odznaczając. nowością poglądów prac.
Najmn. jedn. tego wpływ. było w najdoskonalsz.
i najświetniejsz. z dzieł Mill'a, w Logice. Od
niej zaczynam przegl. pism Mill'a.

§ 17. Logika.

„System Logiki" był gotow. w 1841, ale ukaz.
się dopie. w 1843, nakład. Parkera. Tytuł
~~komplet~~: dzie: taki:

A System of Logic, ratiocinative
and inductive i t. d. London 1843.

Francuski przekład ogłos. Louis Peisse:
Système de logique deductive et induc-
tive. Paris

Niem. przekł: wyd: Schiel pod tyt:
System der deductiven und inductiven
Logik. Braunschweig 1862 2 Bde.
a potym kilkakrot. nowe ukazo. się wyd.
tego przekła.

~~Ani~~ Księg.arz ani aut. nie spodziew. się dla
książ. wielkie powodze. W owych czas. kilka-
tomo. Logika mogła liczy. jedy. na małą liczb.
czytel. Ale stał. się przeciw. Za kil. lat okaza.
się potrze. nowe. wyd; za niem poszło 3ie, 4ie
i następ: a także w inn. języ. ukaza. się
przekła; dziwie wszechstronny. Powodze. książ.
tłuma. się głów. tem, że w szkoł. nie uwz.
żadn. logi. odpowiadaj. potrzeb. czas. W
Niemcz. logi. heglow: chyli. się do upad;
w Fran: Kondillak tracił coraz więc. grun;
w zakład. katol. lub anglikani. uczo. logi.
perypatet: ale pamiętano tyl. o stosow. jej
do potrzeb teolo: Nie uwzgl. więc przeto prawie
żadn. względu, na świat. nasz. z drug. stro.
przyrodnicy wygląd. jakiej logi. któraby
wykładała prawa badań doświadczalnych a ze książ.
Milla obficie uwzględ. nau. przyrodnicz; nie-

druga, że pierw. naturaliści, i to tak. znakomi.
jak Liebig, wystawia. jej stan. Oprócz tego
zresztą dzieło Mill'a stan. swoję niezaprzecz. wartości.
Pod względ. stylu, rozkła. i treści wszyst. w niej
gruntow. i starann. opracow.; niektó. jej częś.
porosła. nie zaw. wzoro. jasn. dykcji i ścisł.
argumentacyi, a histor. wiedzy logi. będz. zaw.
liczy. się z nią, jako z niepospoli. utwor.

Obok jej warto. dodatn. są także błęd.
razą, zwłaszcza w pierw. dwóch księg. i w ostatniej,
zresztą, co gorsza po przez całe dzie.: biegnie
nuta fałszy; pochodzą stąd, że aut. opart
dzie. swoj. nie będz. przetoło. Te nuta fałszy
nie zw. dodatniejszości. Dzieła wiel. czyni.

Dzie. rozpa. się na 6 księg.: pierw.
o nazwisk. i sąd.; drug. o sylogiz.; trzec. i czwar.
o induk. i działan. pomocnicz.; piąt. o sofizmat.;
szóst. o logi. nauk historycz. i moraln. Uderz.
niezmier. że objęt. ksiąg bard. różne. W dawn.
logice teorya sylogizm. zabier. dużo miejsc.
a tyl. kil. rozdz. poświęc. indukc.; u Mill'a przeciw.
3a i 4a ks. zaj. blisko cztery razy tyle miej. stron.
zamierz. 2do drug. która obejmi. sylogi. traktow.
treść. po macosze, a induk. z prawdzi. rozrzut. hojno.
Ta dysproporc. pochodz. z wielk. lekceważ. jak.
ma dla sylogiz. aut. Dowieść usiłu. mniem. że bez
sylogiz. czy z mało: ani dowieść prawd. nie
można; że wiec. każd. meto. nauko. przeważ.
na sylogi. się opie: Mill inne. zapat. jest
zdan., bo wedł. nie. sylo. niczego nie dowod. skoro
z gór. przypuszcz. to, czego nie dowieść. Takie Mill'a zapatryw. wynik. i bystr. nad niem się za-
stanaw.: bo kwest. przez niego poruszo.: dowód o tylko lub niebyt. meto. nauko. Chodzi o to,
czy rozumow. może dojść do jak. prawd. bezwzględ. czy tyl. do względ. prawdopodob.; innemi słowy:
czy sylog. może odkryw. prawd. nowe, nieznane: czy tyl. wyjaśni. lub przypomi. te, któr. już są znane

§ 18. Teor. sylogiz.

Pierw. Arystot. odkr. i wyłoż. teor. prawdzi. sylogizm. Skła. się z trzech zdań, z któr. dwie poprzedz. ący. premissy, zaś trzec. ący. wniosek.

Wszys. ludz. są śmiertel.
Sokrat. jest człow.
zatem: Sokr. jest śmiertel.

To rozumow. wydawa. się zaw. zupełn. prawd. Mill jedn. jemu zarzu. że nas niczego nowe. nie naucz. lecz tylk. powta. to, cośm. wiedz. z góry. Jeżeli wiem. że wszys. ludz. są śmiert. to wie. także że Sokr. jest śmiert; nic co więc dowód. śmiertelno. Sokr. za pomo. śmiertelno. wszyst. ludzi.

Ten zarzu. jedn. jest dziecin.; bo przyp. że cóż do Milla nie wiedzie. o tem, że śmiertel. wszystk. ludzi, zawie. śmiertelno. wszyst. ludzi. Ale zarzut ten, robio. już w starożytno. przez Sext. za Empiryka, nie przeszkod. wiel. że wszyst. wiel. filozof. i matem. razem z Leibnitzem, uważ. sylogi. za najwspan. i najważn. odkry. ducha ludzk; za rodz. matem. powszech. który dziwnym nie jest drugi znany. (Leibnitz, Nouveaux Essais sur l'entendement humain. Liv. IV. Chap. 17.). Na zarzut zaś powyż. nie odpowiadano wcale, bo odpowie: leży na dłoni:)

Twierdz: „wszys. ludz. są śmiertel" może mieć zna. dwoj.: albo ten, że Piotr, Paw. i t. d. są śmiertel; albo: że natu. ludz. jest śmiert. W pierw. razie mamy sum. nieśliczon. faktów; w drug. zaś prawd. ogólną. Otóż pierw. premisse w sylogizm. jest zwykł. brana w znacze. drug. Gdy mówi. że każd. koń ma kopyt. nie myśl. o wszyst. jednostk. rodz. końsk: lecz o natu. konia, która w każd. jedno. wyrażon. powta. się,

ale któr. może być pozna. bez pozna. poprzed. wszystk.
jednost. aktual. istniej. Różni. międz. jedn. znaczą c
drug. widocz. c jest ogrom. Bo jeśli. praw. ogól.
jest tylk. sumą wszystk. pojedyncz. fakt. toby.
nigd. nie mogli twier. że wszys. któr. mają kopy.
ł. tylk. te, któr. sami poznali; lub któr. pozna.
aż do nasz. czas. Mill twier; że prawda ogól. jest
zaw. tylk. agregat. prawd. pojedyncz; jest wyrażeniem
obrzem, za pomo. któr. afirmuj. lub negują
nieokreślo. sum. fakt. pojedyncz. Wted. prawda
ogól. może tylk. być, (jak mówi) formud. mnemoniczn.
za pomo. któr. wyraża. nieraz tysiąc. fakt, któr. nie
sposób wymien. wszyst. po kolei.

Jakaż wted. mamy pewno; że prawda ogól.
jest bezwzględ. prawdzi.? Najzupełniej: odpow. Mill,
bo wiedząc. p. z doświadcz. że pewna liczb. ludzi
pomar, mogę wnosi. że tak samo ~~umrze~~ umarł.
Wellington. Aby to afirmow: potrzeb. tylk. wiedz.
że Jan, Tom. Piotr i t. d. pomar. Jeśli jednak
dochodz. formuł. ogól; że wszys. lud. są śmiertel.
to nie to nie wykaz. ale też nie ~~dowodz~~ pomaga bo
wszyst. pewno: ~~(rozumowanie~~ nie przybywa Wszak. że śmiertelno. Welling.
nie opie. się na śmiertel. wszyst. ludzi (której
nie moż. było sprawdzi.) lecz na śmiertel: Jana,
Tom. Piotr. i t. d. wyłącznie na wszystk. ~~wypad~~ sprawdzon.
Wniosk. zat. o fak. pojedyncz. za pomo.
prawd. ogóln. jest niepotrzeb. i jest wadli. wedł. Milla
bo mogę o prawdzie nowego faktu sadz. nie
podstaw. kil. fakt. pojedyncz. Więc wniosk.
idzie od szczegół. do szczegółow.

Teor. ta Milla jest zupeł. błęd: bo niszczy
samą możn. dowodz. Jeśli nie ma prawd ogóln: nie
moż: nic na pewno twierdz. Wielu. figur. sylogiz
dałab. się popular. tak wyłoż: Kto twier. że Sokr.
jest śmiert: musi ~~być~~ mieć powód, dla któr. tak tw.
te pojęć: Powod. tym może być albo bezpośred. induk:
albo jakieś inn. pojęc: Pierw. nie można: bo przez induk:

mozy. wiedz. że Sokr. chodz. ale nie mozy. wiedz. że
jest śmiertel. bo to może przyszło. dopie. okaz:
Zat. drugie. Ale jak. będz. to pojęc. wow. dla któ:
tączy: Sokr: i śmiertelny? Oczywiś. musi to
być pojęc: ogól. któ. zawie. pierw, jak drug.
może być przypisywa: Takie pojęc: jest człow:
bo Sokr: jest człow: a człow: jest śmiertel:
Zdan. zaś: Człow. jest śmiert. musi być zdan:
ogól: = wszys. ludz. są śmiertel: bo gdyb. niem
nie było, nie drugi. 6. ani na konyu śmiertelno.
Sokr: ~~Wszys.~~ Zdan. zaś „Wszys. ludz. są śmiertel:" ma moc.
dowodz: albo: wszystk. jednost. rodz. ludzk: jak.
dot. byli, pomarły, albo: że natu. ludz. posta.
rzeczy. w każd. jedn: jest śmiertel: W tem
drug. razie: twierdz: zdan: Wszy. ludz. są śmiert.
gdy nie wiem jeszcze: śmiertelno. Sokr: Twierdz.
zaś tego ogól. twierdz. nie dowodz. przez dodaw.
do sieb. wszystk. poszczegól. wypad. lecz przez
gruntow. analiz. człowieka. –

Z uwag powyż: wyni. tak. że sylogi. mogą
odkryw. nowe prawdy. Sprawę. każd. sylogiz. jest
tak zwan: termin średnio: który wedł. Arystot.
wyra: przyczy: dla niego w konkluz: łączy:
termin mniej. z termin. większy: Gdy n. p.
Leverrier przez obliczen: ~~obrotu~~ obiegu ~~[illegible]~~ Uranusa
doszedł do wniosku: że za Uranu. musi krążyć
inny plane. nieznan: będący sprawc. nieregular.
w obieg. Uranusa, mógł z całą stanowczo. twierd.
że ten nieznan. plane: podle. wszystk. własnoś.
inn. planet. Tak samo istnie: ciemn: ciał
niebies. krążąc: na około Syryu: Algola,
Procyona, jest dla Astrono. niewątpli: choć
widzi ich nie widz. Cała matematy; etyka,
prawodawst. są dedukcyą: oparte. na ogóln.
prawd: z któr. wyprowadz. się prawd. szczegóło.
i. t. d. Więcej szczegół. o błędn. teor sylogiz.
jaką M. wygłos. znajdzi. się w moich odczyt. o
Logi: i w rozpraw. mojej: w Przegl. Pol. Luty 86.

§. 19. Aksyomy i ~~prawd~~ pewniki ogólne

Każ. dowodz. opier. się na jakimś ostatn. pewni. które dalej dowodz. nie można. Jest oczywis. że musi dowod. zatrzym. się przy jak. prawdz. powszech. uznan. jeżel. nie ma się pozna. wszystkiego. ~~W~~ Matem. wyszła stanie na czele swoich dedukc. np. taki pewni: część mniej. od cało; linia prosta najkrót. drogą międ. dwoma punkt; dwie linie równoleg. nigd. się nie schod. O tych prawd. nikt nie powątp; wszys. mają je za najpewniej.

Te prawd. nie były za najpewn; lecz tak. mają ten przym. że nigd. prawd. być nie przesta. Są ogóln. i wieczy. Gdyb. wymien. ~~pewni~~ matem. mogły kied. okaz. się fałszyw. runęłab. cała matem., nawet cała myśl. ludz. Są jedn. inne prawd. o któr. tego powiedz. nie można. Dziś wiemy, że ziem. wiruj. na około osi swoj; że raz. z księż. obrac. się na około słoń., że słoń. raz. z planet. i księżyca. ~~prad~~ posuw. się napr. ku konstella. Herkul., że gwiaz. stałe są słońc. które stoj. na z tych sam. chemicz. pierwias. co ciała nasz. syst. słonecz. i t. d. Przez tys. lat myśli. ludz. o tych sam. rzecz. wręcz przeciw. Może zat. kiedy nasza teor. kosmicz. ulegnie temuż same losowi i ~~moż~~ że kied. ludz. z tem sam. politow. będą. ~~pat~~ naszę księgi astronom. jak my czyta. Timeusza Plato: lub Arysto. de ~~celo~~ caelo. Tego jedn. przypuś. nie moż. o pierw. zasad. matem. logiczn. etycz; one pozost. zaw. te same. Nie można sob. wyobr. ludzi, którzyb. kied. uważ. część za większ. od całość; dobr. za równoznacz. z złem; dwie lin. prost. za wystar. aby nie mi

zamku. przeszk. Gdybyś wyobrazy. sob. świat o zupeł. inn. praw. mechaniki; chemii i biologii, to i w tak. świe. nigd. lin. równol. nie będ. się mogł. przeci.; nigd. ta sama rzecz nie będ. mogł. być i nieb. zaraz; nigd. żaden skut. nie będz. bez przyczy.

Ta niemożn. bezwzględ. pomyślen. inn. praw logiki; metafizy; matem., które były. nega. tych, któr. nas obowiązu. pochodz. stąd, że są konieczn. czy. że nie mogą nie być, i że nie mogą być inacz. jak są. Kant. praw. posiad. dwa te przymio. nazy. się koniecz. wszystk. niezmienn.; podcz. gdy praw. tych przymiot. pozbawio. będz. przypadko. dowoln. zmienn. Dwa te rodz. prawd tak są odmien., tak ugruntow. w istoc. nasz. umysł. że przyjmow. były przez wszyst. filoz. wszyst. szkoły. Spiera. się tylko o to, czy praw. któr. należ. do pierw. lub do drug. kateg. ale o prawdziwo. podzia. nie powątpiew.

M. nie przyjm. jedn. żadn. prawd bezwzględ. bo wszyst. wypro. z doświadcz. zmysłów a te nigd. nie mog. dostar. prawd bezwzględ. lub konieczn. Za pomo. zmysł. mogę się dowied. o istnie: statystycz. łabęd. białych ale że łab. mus. być białym, wszyst. niczyj. nie dowod. tego nawet. zwyczaj. skoro w Austral. znalezio. łabę. czarn. Zwierz. ssące wszyst. rodz. żyw. urod.: ale nie jest wyklucz.: można że jedn. lub drug. rozmnaża się przez jaja. Przeciwn. przekona. się przed kil. laty, że dziobaki austral. mnożą się przez jaja. Sądzo. do niedaw. że bieg księżyców na około planet odbyw. się w tym sam. kierun. co obieg planet naoko. słońca. Teraz przekona. się, że księży. Uranusa i Neptuna obra. się w kierun. przeciwn.

Tak zd. twierd. opar. tyl. na doświad. przyp.
nie ma cechy bezwzględ. ogólności, która zaw.
mog. być wyjąt. Gdyb. zat. pewn. matem. i logi.
polega. na doświadcze. i z nięg. brały całą moc
swoj. nie miałyb. bardz. ogóln. znaczen. od inn.
prawd empiry. a jak. Kurk. brat. lub Łabędź czarn.
mogłab. kied. zjaw. się pewn linii równoleg. przecinaj.
się po pewn. przedłuż. Jeżeli zaś umysł tego
nie przypu. to dla tego, że widz. to być niemożeb.
Do tego zaś przekon. nie dochod. za pomoc. doświad.
ogr. postawion. bez przer. ciągłe. pozn. i które
pewn. ów matem. lub logicz. się stała. Umysł
ma wrodz. władz. poznaw. prawd ogóln.

M. jedyn. posług. się argum. aby obal. prawd. konieczn. bezwzględ. Powia. że nieudolno.
pojmowa. czegoś nie jest wystarcz. racyą,
aby nią uważ. za niemożeb. Cytuj. dawn. ludzi,
którzy uważ. istnie. antypod. za niemożeb. ponieważ
pojąć się nie daje; który odrzuca. grawita:
ponieważ wyobr. sob. nie mogą, aby ciało działało
na w. tem, gdz. nie istnieje. i t. d.

Ten argum. dowod. jed. tyl. że ludz.
dawn. niektór. prawd. mylnie uważ. za konieczn.
nie dowod. wcal; że prawd konieczn. nie ma.
Powin. być wyjaśn. M. fakt, że ludz. od najdawn.
czas. uważ. zaw. jedn. praw. za bezwzględ.
pewn; inne za przypadko. Usiłu. fakt ten
M. wytłum: w ten spos: że negac. praw.
uważ. za możeb: gdy jest do tego podsta. w
doświadcze. Możem. n. p. (tak M.) wyobraz. sob.
że stoł. lub księż. spadaj. bo widzi. ogr. że
ciało, będ. w ruchu, spad. na ziem, ale nie możem.
pomyśl. kwa. czas. lub przestrze. bo nigd.
nie doznaliś. wrażen. ostatn; nigd. nie widzieliś.
przedmio. ostatn. Podobn. ma się rzecz (według M.)

z prawd. matem. Lin. geometr. są to jakob. fotogr. linii narysow. a nie widz. nigd. na ziemi, aby linie równoleg. schodzi. się, twierdzi. to samo o geometr. ich wizerunk. i tkwiąc. w nasz. umyśl. Na zie. linie równole. zaw. się tworząc — widz. że się nigdy nie schodz. twierd. że tak zaw. być musi, bo doświad. nie daje nam żadn. podsta. do twierd. przeciwn. Asso-cyacya dwóch idei, linie i równoległ. tychże, tak skojarzo. w nasz. umyśl. niezliczo. obser-wac. że robią się nierozłączal. a stąd ich negac. jest dla nas niepodob. Ten argum. M. jest zupeł. mocno.

Prawd. matem. wyrab. się niewątpl. w nasz. umysł. pod wpływ. doświadcz. zmysło. jak wiemy od czas. Arystotel. aż do nas, bo jak mawi. Scholasty: nihil est in intellectu, quod non fuerit in sensu. Bez wraż. odbier. od świat. zewn. nie może umysł rozwij. się ani ani żadn. nie utworz. nau. Ale ogrom. dzieli mimo to prze-paść każd. pojęc. od wraż. zmysł. Pojęc. jest utwor. ducha a jakkolw. obejmu. rzeczy zewnętrz. materyal. nie jest przecież do nich podob. a nawet najczęściej nie ma ekwiwalen. w świe. zewn. N. p. punkt matem. ani podobn. nie jest do punk. materyal. ani w świe. zewn. nigd. nie istn. W świe. zewn. istni. niewątpl. niektó. figu. geomet. n. p. koła, równobo. sześciokąty, ale nie istn. tam ani pojęc. ani prawd. matem. Gdyb. pierw. nawet nie było, nie mniej istnia. b. drug. w nasz. umysł. i byłyb. nie mniej pewne, niezmien., koniecz., wszys. Gdyb. nawet w świe. zewn. nie byłob. żadn. koła materyal.

byłaby jedn. formud. 2 r π prawdą nieuzyw. Koło materyaln. jest zjawis. przypadk. które moż. być lub nie być, ale poję: koła jest zjawis. konieczne: a dlatego prawd. wynalezion. przez umys. ludzk. jest prawdz. prawd. wieczys. Istniałab. ideal. zjaw. nawet gdyb. nie było rodzaj. ludzk.: a istnieją nadto jako żyw. rozumiejs. w umys. bożym, nieprzyjw. To poję. nie jest fotogr. materyaln. przedmio. jak chce Mill, bo umysł ludz. nawet gdyb. nigdy nie widz. koła rozumiejs. mógłb. poję: to utworz. a raz utworzyw. je, wynajdz. bez trudno. że powierzch. takieg. idealn. ciała $= 4\pi r^2$ a wielko: $= \frac{4\pi r^3}{3}$ Te formud. będą wieczy. prawdz. Tak samo można wyobraz. sob. wielościan z miliard. boków i krawędz. a choć. tak. ciał. nigd. nie było ani nie będz. na ziemi. możn. z niego dokładn. oznacz. wszyst. jego stereometry. własności.

Gdyb. M. miał racyą, polega. b. niezmylno prawd matemat. na tej jedyn. podsta: że świat zewn: nie daje żadn. powod. do zaprzecza. im. Każd. widzi, że to byłab. dziw. kruche podstaw. nie dając. żadn. pewno: Wszy. każd. pewnik matema. jest twierdz. analityc. które orzecz. mieści się w podmio. a negow. takie. twierdz. nie możn. bez zniwecz. [?] prawa kontradyk: które opiew. że ta sama rzecz nie może raz. być, i nie być. Bez tego prawa byłob. ludz. myślen. niemożeb. a każd. prawda, którą negac. pociąg. b. ze sobą zniweczen. tego prawa musi eo ipso być niewzruszal. [?] konieczną, niezmienną, wszyst. M. gdy raz zniósł meetk. [?] zasadn. różni. pomięd. prawd. koniecz. a przypadko. nie mógł matem. prawdom przyznać wyższ. pewno. od innych. Dla tego mówi, że char. konieczno. przypisyw.

prawd. matem. i wszystk. nie pewno. zaś ściślejsz.
Ale wted. zachowa. jest pewno. ludzk. myślen.
Każd. twierdz. może kied. okaz. się fałszyw.
Jeśli. mamy tyl. pewno. empiryc. że dwie lin.
równoleg. nigd. zejść się nie potraf. to może
kied. się okaże, że potraf. a wted. nie tyl. matem.
lecz i logi: ~~mogą~~ będą wywrócon. Te konsekw.
pokazu. nam jak: paradoks. twierdz. oprz.
się wiel. wynikow. M; istot. niezaprzecz. jest
walka jego przeciw przesądzon. sylogiz. i
aksyomatów.

§ 20. Definicye.

Myślen. ludzk. skrystalizow. jest w defin.
Defin. każd. jest pewn. zbiór cech, po któr.
pozn. moż. istot. rzeczy i odróżn. ją od inn.
Defin. musi być krót. i zupeł. Gdyb. wszys.
cechy podać chcie. byłab. za długą; gdyb. poda
ich za mało, byłab. niedostat. Zat. od niepam.
czas. przyszł. zasad. że defin. powin. zawiér. rodz.
do które. rzecz należ. i jej specyfic. różni.
dla któr. nie należ. do inn. rzeczy, wchodz.
do tego sam. rodz. Mów. że orzeł jest ptak.
drapież.: oznacz. najpierw. rodz. ogól. t. j.
pewn. grom. zwierz. kręgow. a pot. różni.
dla któr. orły raz. z sokoła. sępa. sow.
stanow. osobn. rodz. ptak. zwan. drapież.
Pojęcie stworzen. stanow. pewn. grona
mniej lub więc. podob. do sieb. jestestw. drugie
jest oznacz. grup. więk. a wśród niej drugiej
mniejsz. aby oznacz. mniej: które przypa.
rzeczy definiów. w klasyfikac. ogóln. stworz.
Że zaś klasyfik. ta opier. się na znamion.
istotn. porusz. nie tyl. hierarchię mniej. zejścia
przez stworzen.: w porząd. ściśl. lecz także pogo
isto. [illegible] natu. W tem jest główn. [illegible] defin.

Bo najwięk. mądro. w tem jest, aby umie. każd.
rzecz jasno definiow, a tego nikt nie potraf.
kto nie zna isto. rzeczy. A potr. defin. wedle
myślen. ludzk. konsystenc. i pewno. bo wyra.
isto. rzeczy, czyli to, co jest stał. w jednost. któr.
ciąg. zmien. się i przemij. Bez defin. ani mowa
ludz. ani myśle. nie miał. by żadn. punkt. oper.
M. jedn. tego uznać nie chciał. Dla tego prowad.
tę zem. zawzięt. walk. przeciw defin. co przeciw
sylogizm; pewnośc. i prawd. ogóln. M. nie może
nic zierp. cob. stał. było lub niezmien.
lub bezwzględ. pewn. A nie lubi defin. bo
nie przypuszcz. aby nam zna. było isto. którejkol.
rzeczy. Dla tego mówi, że żadn. defin. nie wyłusz.
natur. wewnę. rzeczy, lecz tylk. ozna. jej nazw.
nic więc. Wszyst. defin. są wedł. nie. defin.
nazw czyli słowne. Tak pojaw. defin. bywają
zewnę. i wewnę. zarazem.

Aż do M. dzieło. wszystk. defin. na
słowne i rzeczowe, pierw. wyjaśn. etymol.
nazwy, drug. określ. cechy charakteryst. rzeczy.
Roślina jest to, co rośnie; oto defin. słown.
pastuch jest ten, który pasie, oto druga
defin. tak. słown. Ale człow. jest zwierz.
rozumn.; ziem. jest płaska; Plat. jest filoz.;
oto defin. rzeczo. Ten podział, acz do M. powszech.
zachowyw.; jemu wyd. się być pozbaw. podsta. Wedł.
nieg. każ. defin. określ. tyl. nazw. rzeczy, nigd.
rzeczy sam. Jedy. różni. międz. defin. ta być ma,
że jedn. odnoszą się do rzeczy istniej.; drug. do czegoś,
co nie istn. W takim raz. defin. Centaur. byłab. tyl.
słow. bo Centaur. nigd. nie istn.: ale defin. trójkąt.
tak. słown. będz. z tą tyl. różni. że ozna. rzecz
istniej. To zapatryw. nie wytrzymuj. żadn. krytyk. rozwij.
M. w ośm. rozdz. I Ks.

Łatw. dostrz. że różni. międ. defin. nie w tem jest, czy odnosz. się do rzeczy istniej. lub nie istniej. lecz czy dyt. ~~okre~~ trzyma. znaczen. etymolog. wyra: czy też isto. rzeczy, którą wyr. ozna. W drug. raz. będ. defin. rzeczo: chociażb. mowa była o rzecz. nie istniej.

Jeże. defin. Centau. wyraż. jego natu. jest niewątp. rzeczo. a pod tym wzgląd. nie różn. się od defin. megatheru, choć ten istn. w czas. przedpotop. Gdy pyta. się: co to Centaur? co to megatherium? nie chce: dowiedz. się, co znaczą etymologi. dwa te razy, lecz jak. oznacz. bestye. To w isto. wyraż. gdy odpow: Centaur ~~było~~ jest to jestest: złożon. z człow. i konia. Tak. mów. wyraż. jego natu: pół ludzk. pół zwierzęc. Przeciw temu podno. M. zarzut, że natu. rzeczy międ. pozn. nie moż: ergo ani definiu. Na ten zarzu. odpowie. w następ. paragr.

§ 21. Słowa i rzeczy

M. tak samo, jak filoz. średniowiecz. zaczy. logi. od rozbio. i podzia. słów. Sko myśle. skła. się z zad. a każd. zad jest zdan. a każ. zdan. złożo. z słów, musi logi. zaczy. od rozbio. słów. W podzia. słów nie dod. M. nic now. do dawn. szematu, ale inacz. zapatr. się na podz. rzeczy. Każd. sło. jest nazw. czegoś i musi więc anali. słów prowad. do anali. rzeczy. Klasyfikę: rzeczy najdawn. mamy u Arystot. w dziełku: o kategoryach. Aryst. mnie: że dosyć jest rozgatunkow. wszystk. możeb. orzeczen. w zdan; aby znale. odpowied. podz. rzeczy. Mogę. o kimś powiedz. że jest człow; że jest 5 stóp wyso; że siedz. lub chodzi, że wczoraj lub dziś. był na rynk;

i t. d. Takich możeln. orzecz. przyj: Arystot. 10
a wedł. nich wszyst. co jest (i co może zgadzać się
predyk. w zdan.) podzieł. na 10 kategor. Są to
stynn. kategor: substanc; ilości; jakości; relacyi;
czasu; ~~[illegible]~~ miejsca; i t. d. W nowsz. czas
niktor. zbrw. ten podz: ale nie zdoła wymyśl lepsz.
M. odrzu. kategor. Aryst: jako niedosc: zarzuc.
ten ~~[illegible]~~ zarzut podwój:
a) że pomija wiel. przedmiot;
b) że porzta: ~~te~~ sam. rzeczy w kil. rzeczy:
Porówn. katego. Aryst. do podzia. zwierz: na
ludzi, jeśli. czworonog; konie, osły i ponowsz.
Ten zarzu: jest niesłusz. Dla sławy wielk.
myśli. jak. był Aryst. z dwa zaczn. któr.
uły. popar: się bez wnel. podst:
Co do a) twierd. że Aryst: żad. rzeczy, nie pomin. któraby
mogła być predyk. w zdan. bo jeże M
pyta się naiwn: gdz. pomieści wraz. uczyto.
lub inn. rzecz. i stany duchu nasze: n. p. nadzię;
radość, boja i t. d. odpow. Tatu. że Aryst.
mieści je pod kategor: czynno: (ποιεῖν)
i bierno. (πάσχειν) do pierw. należ. czyn.:
myśleć, mówić, zamierz; do drug: gniew. się,
smuci i radow. się i t. d.

Co do b), jakob. rzecz. należ. do jedn.
katego: powtarz. się tak. w drug: odpow:
że zadan: jak. sob. Aryst. w Książcz. „o
kategor." założ. był przedewsz. logiczn.
i gramaty. a uwzględn. potrzeb. dydaktycz.
wracał się filoz: Dla tego w tej Książcz.
jest 10 katego: wyczerpuj: wszyst. gramatycz.
możeln: stanowcz. predyk. w zdaniu. W
pism. logiczn. (n. p. w Analit. drugiej, ks. I. p. 83)
zredukow. je do ośmiu, a w metafiz: gdz.
tyl. o rzeczy i rzecz. stosun. mu chodzi,
a nie o logicz. lub gram. wzglę: sprowadz. je

w trzech: substan: trzmo. i relacya, czy: οὐσίαι, πάθη, τὰ πρός τι (Met. XIV. c. 2. p. 1089). –

Po tej uwadz. Takie czad: czy M. podał lepsz. podz. kategor: Nasamiew. się do woli z Aryst: staw. w miej. jego 10 kateg: tyl. trzy: uczu. substan. i przymiot. Porówny. te trzy kateg: z trzema, przez Aryst. w Metaf. wyzwan: widz: rzeczywiśc. że są, z pozorn przyczyn; zupeł. te same. Bo uczucie u Milla odpowia: temu, co Aryst. nazy. πάθη, subst. równa: się istotom (οὐσίαι), nareszcie przymio: = τὰ πρός τι. Zat. kłaść było niepotrzeb: Ale pozorn. tyl. M. naślad: trzy kategor: ~~[illegible]~~ metafizy. Aryst: bo w grunc: rzeczy: tyl: przymnoż. uczuc: skoro, jak zobaczy. niebawem: substan. u niego: ulatnia się w ~~subst.~~ przymiot: a te znów w przymio: Przypatrz. się bliż: trzem kategor:

§. 22. Trzy kategor. Milla.

Subst. wedł. M. albo ~~du~~ ciało jest, albo duch. Ciało ma być przyczy: zewn. wraż. nasz. „Wraż. są wszystk. (pow. M.), co ducho. bezpośredn. do świadomo. moj; ale uważ. je za wywoła. przez coś, co nietyl. istniej. niezależn. od woli mojej; lecz także. zewn., organ. moich cielesn. i ducha mojego. To zewn. coś nazy. ciałem!" Ta defin. jest niekomple: i zamien. ciało w zum. wraż. subjektyw. Jest niekompl; bo ciało: nie tyl. jest przyczy: nasz. wraż. lecz jeszcz. czemś więc: Jest substan: istniej: niezależn. od wrażliwo. nasz: Ta defin. powoło. niszcz. istnie. samodziel. ciał, bo

a) sprowad. ciało do sam. przymiot. a te znów. do sam. wraż. Twierd. bow. M. że przymiot. jest zawsz. wrażen. subiektu czując. a po odciągn.,

przymio. niu z nięg. nie zostaj. Jest przeto cześć.
dla nie: to samo, co suma wraż.

b) Poniew. pewna suma wraż. może powst. w nas bez cześć. zewn. nas, n.p. we śnie, w halucyna. i t. p. nie mamy jedn. kryter. odróżnien. cześć od obraz. senn. lub od obraz. na jaw. ukazuj. się nasz. wyobra. wizjonerskiej.

c) Berkeley, negując istnien. cześć, tak. przyjmow. zewn. nas przyczy. nasz. wraż. wszystko. Te przyczy. upatryw. w Bogu a przyzn. należ. że ta ~~przyczyny~~ dale: pełniej i niezależ. od nieznan. *, do/której. istnie. sam M. nie powiedz. nic umie. W każd. raz. i B. i Ker. ina idealis. były. się zgodz. na defin. M.

~~Po zmianie: mater. i cześć zewn. nas~~
Ale substanc: nie były za cześciami u M. za tak. duchami. Po zmianie. pierw. można się obaw. że czy drug. nie pozost. cale. Wprawd. Berk. ogłosi. pierw. za illuzy. zupełn.; ale zachow. drug. jako najzupeł. niezależ. Bóg jest duch: a wszyst. dusze ludz. za tak. ducha: któremu zdaje się, że za ~~stan~~ przyobleczo. w cześć. i otoczo. świat. zewn. bo tak. sądzę w nich Bóg wywołał. Ale M. daleko mniej niezależno. przypis. duchom. Dla nieg. duch każd. jest subjekt. (podmio.) uczuć:

„Tak cz. (tak on mówi) są przyczy. nieznajomą, do któr. odnosi. pewn. część nasz. uczuć, tak mój. ducha uważ. za podmio. uczuć. ze subjekt, któr. je ma i doznaj. Ale wedł. najlepsz. dziś przyjęt. nauk; z natu. ciał. i ducha nic nie znamy, prócz uczuć, któr. wywołał. pierwsze, a drugi odbie." Będz. więc duch swojem subjekt. uczuć, poza któr. ukry. się moż. jak. tajemni. *, ale któr. bliż. pozn. nigd. nie jesteś. w stan.

* (Analysis of the Phenomena of the human mind by James Mill 2 vol. London 869)

Drug. Kategor. u M. są przymiot. Twierdzi M. że niesłusznie odróżnia. przymiot. od wraż. Bo wszyst. przym. to samo, co wraż. Tyl. wzięte z inn. strony. To sam. zjawis. nazyw. raz wrażen. gdy je rozwaz. wewn. nasz., a przymiot. gdy je mien. ze przyczyny. zewn. naszego. wraże. Substan. więc pomięd. i że substan. tak ducho. jak cielesn. rozwiązu. się u M. w przymiot. a te znow. w wrażen.

Oprócz wszystk. przymiot. któr. zdaj. się nam przebyw. w ciał. są jeszcz. inn. własno. któr. wy- nikaj. z ich stosunk. wzajem. Rzeczy w stosun. do sieb. są bliż. lub dalej; są więk. lub mniejsz. Człow. moż. być pan. lub sług; ojc. lub syn; dużym. lub wszystkie; król. lub poddan. Ludz. mniemaj. że te relac. opierć. się na jakimś wewn: faktycz. węźle, łączą. dwie rzeczy. Fałsz, powie. M. bo jak przymiot. tkwią w wraż. tak. i relac. wzajem. rzeczy nie są czemś rzeczywist; lecz rzeczą wraż. subjekty. Gdy zach. słoń. noc sprowad; gdy księż. stanąw. przed słoń. je zaćmie; gdy ojc. ma syn. wyraż. przez to wzajem. następs. dwóch wraż. w nasz. umyśl. Zewn. nasz. dwie te rzeczy nie mają nic wspól. wedł. M. To samo powie: o związk. wewnę. duch. lub o wpływ. przyczynow. jedn. duch. na drug. Mówi. zat. tak. przymiot. ducha, jak ciał. jak ich rela. do inn. duch. lub ciał, sprow. do pewnych. wraż; do uczuć subjekty.

Wszyst. zat. co jest, będz. wedł. M. albo 1° uczuc. (feeling) t. j. ~~dozn~~ doznania świadomości nasz; albo 2° ~~dusza~~ duch. któr. tego uczu. doświad; albo 3° ciał. któr. to wraż. wywoła; albo 4° pozor. relac. duch. do duch. lub ciał.

do cia; która w gruncie jest tylko stale powtarzającą się lub następstwem lub współistnieniem wrażeń, wzruszeń, myśli subjektyw. Świat zewnętrzny wsiąka się w poglądzie M. w związku wrażeń; świat duchowy w istnieniu wzruszeń; jeden i drugi w ułudę psychologiczną.

§ 23. Assocyacya pojęć.

Tem czem jest dziś M. że czem jest prawo grawitacji dla astronomii; czem własności pierwotne tkanek dla fizyologii; tem są dla psychologii prawa, według których kojarzą się pojęcia. Wyłożył te nauki w kilku rozdziałach Logiki, oprócz tego w przypisach do dzieła swego ojca James'a: Analiza zjawisk ducha ludzkiego + nareszcie w znakomitej książce: Rozbiór filozofii p. William Hamilton'a (An examination of sir William Hamilton's philosophy) Nauka ta jest kluczem do zrozumienia jego systemu: a przedewszystkiem jego teoryi o ~~oradach~~ istnieniu ciał, duchów i przyczynach.

+ (Analysis of the Phænomena of the human mind by James Mill 2 voll. London 1869)

Powstanie pojęć było zawsze problemem zasadniczym filozofii. Myślenie składa się z pojęć, a każde pojęcie jest wykonaniem delikatnem ale i zarazem jestestwem. Skąd biorą się te postacie: lotne w naszym umyśle, te species intelligibiles, jak je nazywano dawniej? U Platona są wrodzone: bo dusza przyniosła je z sobą przedtem; u Epikura są to wypływy cienkie pochodzące od przedmiotów zewnętrznych. U Dekarta są wrodzone; u Arystotelesa: duch je tworzy z grubych obrazów zmysłowych mocą własną uogólniania, która posiada. U M. powstają one wprost z nieliczonych drobnych wrażeń zmysłowych które wrastają się skutkiem kojarzenia się pojęć według prawa assocyacyi.

Za przykładem Hum'a, Hartley'a i ojca swego James'a utrzymuje że dwa wrażenia, czyli:

raz. ~~występuj~~ przedstaw. się, tak się kojarz. że
być. jedn. stanow. wrażen. N. p. kolor przedmio.
i jego kształt są to dwa różn. wrażen. ale
rozłącz. ich nie można, bo od pierw. chwil dzie-
ciństw. otrzym. je zaw. raz. To samo można
powiedz. o twardo. lub miękko. przedmio. któr.
zaw. towarzy. jego rozciągło. i t. d. Są to asso-
cyacye nierozłączalne."

Podobni. tłumacz. M. pojęc. wszystk. świa.
zewn. Nasz. wraż. i wspomnie. tylko następu.
zaw. po sob. w pewn. dan. porząd. Świat zewn.
jest to pewn. liczb. wraż. teraźniej. do któr.
dodaj. wszystk. wraż. przeszłe i wszyst. wraż.
możeb. w przyszło. „Moje wraże. obecne
naprzeciw. mało znaczą, a nadto są zni-
kome. Możno. ich przeżyw. jest trwa. i
posiada. cechę, która głów. odróżn. poję.
substan. lub mater. od poję. wraże.
Ta możno. wraż. ma jeszcz. inną właściwo-
wość: one nie przedstaw. się sposob. oderwan.
lecz tworz. pewne grupy. Mamy poję.
substan. materyaln. lub ciała jakiegoś,
bo albo mieliś. albo wierzy. że w dan.
warunk. mieć możemy nie jed. wraż. lecz
wiel. ich liczb. należąc. do różn. grup.
a tak raz. skojarzonych, że obecno. jednego
z nich objaw. równoczesn. obecno. możeb.
wszystk. inn. Stąd w umyśl. nasz. według.
możno. przedzi. wrażenia przybie. cechę
trwało. lecz więcj. jeszcz., poznaj. wszystk.
inn. należ. do tej sam. grupy, jako możno.
obecna, któr. występ. urzeczywistn. się w tej
sam. chwi. A gdy to po kolei każde wra-
żenie się wyda. z tej grupy, do któr. ono
nale. przedst. się umysło. jako rzecz trwała,

będąc w przeszłości. nietyl. do stan. przeżiwa. własn. obecno. moż; lecz tak. do charakte. charktow. wszystk. wraż; należąc. do tej sam. gru; inn. słowy: tworzy. sob. poję. jakob. podstaw. trwa, jakieś substratum niezmienne, któ. ukry. się pod zjawis. fakt. zmiennych doświadczal. To jest drug. ze znan. głów. poję. substan. lub mater. które ją wyróżn. od wraże."

Oto uczo. M. streszcz. jego własn. słowy, i nie moż. dosyć nadziw. się, że umy. wyż. pogrąż. się w tak. sofizma: któr. doprowa. go do zupeł. niedorzecz. wynik. Jeże. wraże. zmysł. są jedy. drog. wiodą. do pewności: to oczywi. tylk. teraźniej. powin. być uważ. ze kryter. prawd. i pewności. Ale teraźniej. są przemijaj. i ciąg. zmieniaj. się i prawie już nie powró: a przeszłe są tylko: przy. puszcze. któr. moż. nigd. się nie sprawdz. Zamie. przeto substan. materyal. i ducho. zrob. niezgraniczon. podstaw. dla zmieniaj. się ciąg. wraż. zmysło: woła: M. substanc. ogłos. „możności wraż. przyrod.", ogłos. ją poję. subiektyw. które nie odpow. żad. rzeczywisto, a nawet kaź. rzeczywisto. przy tak. defin. substan. przeto: słusz. powiedz. O'Hanlon, że to czysty solipsyzm." Samowied. jaź bedz. u M. tylk. szereg. wraż; będ. w najwięk. pamięci wiąza. wszystkiej wraż. z przeszłe. Ale nicz. więc. u M. być nie może. Samowie. jest tylk. zamęt wraż. obecn; pomnoż. przez możno. wszystk. wraż. przyrod; ale wspólno. nic nie mają, oprócz delikatn. nitki, na któr. je bryn. nanizan. pami. nasz. Bez pamię. nie dosz. bedziemy: ani ja samowiedz.

A to niedorz: bo w syst. M. nie ma nikt. któryb. mógł pamięt. Gdy wraż: zmie pamięć się, jedn. drug.? Zrozt. pam. możeb. tylk. jest w samowied. ja; musi ktoś być, co pamięt. i musi wiedz. o tem.

Zadaje. sob. jeszcz. M. trzy pytan:
1° skąd wiemy, że istnieją inne duchy?
2° jaki dowód mamy na istnie. Boga?
3° co trzym. o nieśmiertel. ducha?

Co do pierw. odpow. M. że za pomo. których wiemy, iż są podobb. ~~isto.~~ do mnie isto: któr. mają. takie. zem. jak ja czuted, a czyna. dowodz; że odbier. wrażen. ze świat, w nich. nie różni. się od moich. To dowodz. jest zupeł. niesłusz: bo skoro świat zew. rozwiąz. się w zmie: wraż. to i podobb. do mnie isto. są tylk. wrażen. niczy. więc: A jeż. do (własn. ducha) żadn. pewno. nabr. nie mogę, to mniej jeszcz. o duch. zewn. mnie.

Co do drug. mnie. ent. że jego fenomenalizm nie znos. istnie. Boga. Isto. Najwyższ. będz. „szereg. myśli boż. i uczuć boż; ... się od wiecz." Dlaczegóż, pyta M. nie wol. przypuszcz. że szereg ten więcej. nieszczęś. jak pasmo moich stan. psycholog.? Dlatego odpow: że w Bog. nie ma żadn. nastęstw: a powodo: że następstw. mego ja w syst. M. zupeł. zasłu. dość. nie potrze. dowie: że we mnie jest oddziel. subst: to mniej jeszcz. tego potrzeb. co do subst. bożej.

Co do treści. wrazi. mnie. ant. że nieśmiert. duszy, poj. jako następs. nowi, jako taśmut fakt. zamonied; przedłuż. się w nieskończo. zgadz. się wytwor. z jego teor. doświ.

Odpow. na to Talwa. Jeżeli może ją jest nież. więc. jak. zresz. wraż. zmysł: to z śmier. może ją zatk.. to nie będ. już przytyw. now. wraż: A pot. możnab. także twierd., że dusza ludz. więd. się nie zaczęł.; ~~dojrz. jest~~ mógł. więc, ~~że~~ pamięt. począt. ale stąd nie wnos. praw. twierdz. że kied. miał. więc. nieistnieć.

§ 24. O indukcyi.

M. nazy. Bakona założyciel: filozo. indukcyi. a sieb. sam. chwali, że „przed nim żad. logik. fachow. nie powiedz. czem właściw. jest indukt. i jakie. rządzi. się prawami". Te samo-chwałd jest dzieci. słów już Aryst. i znaczen. indukt: dokład. określ. i prawe je wyłoż. o ile to możeb. było za jego czas." Niezaprzecz. że M. pilu. opracow. indukt: i za pomo. licz. przykład. objaśni. ale główn. użył indukt. była zna. od dawn: a chociaż nie znano now. formuł. M. praktyczn. już z niedrugiej. pomocą. od kil. wiek. Na przykład. ~~wszy~~ hypotezy Wellsa o tworz. się rosy wyłoż. M. mechanizm tej opera: umysłow: a zaraz: przez swojich metod: zgodności, różnic, współtowarzyszą. odmian, pośred. metod. różnic, i metod. reszty. O warto. tych metod, wyrażon. w bard. ciem. formułk. rozpisa. się dokład. w Przegl. Polsk: v. 86. zeszyt wrześ. str. 465 i nast. Tam także. streśc. teor. Wellsa. Tutej

Przedtem [illegible] zaw. do dwóch ważn. pytań ogólniejsz.:

1º czy [illegible] metod. okryeszcz. M. dał się posł[ugiwać] [illegible] dob. z badań Wellsa?

2º Czy [illegible] metod. te mogą się na co przyda. naturalist. [illegible] w robien. now. odkry. lub roz-wiązywan. now. problem.?

Co do pierwsz. pyt. jest oczywis. że teory. jak. sztuki zwyk. układ. się, gdy ta już dosz. do rozkwi. Tak Arystot. ułoż. teor. sztu. dramaty. gdy dram. już zacz. upad. W rzeczyw. więks. część robio. odkryć w nauk. przyrodz. a był. jed. Galilei wyłoż. jasno metod. badań doświadczaln. Mógł więc i M. ułoż. prawa t. induk. po doświadcz. robion. w ciąg. ostatnich trzech wiek. tak jak Arystot. utwor. deduk.

Jednak. nie to potrzeb. było jasnych praw i formułek. Reguł. zaś M. choć po-mimo ich układ. ścisł. i dosyć niezrozum. mają ten defekt, że nie tłumacz. wewn. istot. ścisł., że tak powie. mechaniz. indukcyj. lecz dają przepisy, jak ściągać indukt. już będą. w ciąg. rob. pewn. sprawdzenia i sprostowan. eksperym.

Nie za to prawa myśle. jak je Arys. nakreśl. przy deduk. lecz co najwięc. dobre rady, bardzo zawiłe sposob. wystarcz. mogąc. przyd. się przy niejed. eksperym. Nie wol. zat. twierdz. że za pomo. owych pięć reguł czy metod, wbrew. M. teor. indukt. co najwięc. dotycz. eksperymentu. Są to przepis. raczej techniczn. niż praw. myślen. które niezależnie od techni. doświad. indukt. za wszystko.

Co do drug. ~~[illegible]~~ nie mog. uwierz. aby te formud. band. były przydat. badaczom, podczas robien. eksperym. Też. przyrodn. chwal. tę część Log. M. która poświęc. jest indukc. to główn. dla tego, że znalez. w niej dużo przykład. z nauk. przyrodz. a częs. wiem. i swoj. prace podda. pochleb. analiz. Ale z tych pochw. nie wyni. aby przyrodn. mieli podziwl. tak. lub niew. ze swoj. uwaz. wszystk. formud. w któr. M. usiłow. ująć bieg indukc. Że tak nie jest, pokazu. sam przegla. owych formud. Sam M. przyzn. że jego regu. częs. żadn. nie dają rezult. a dla teor. rozy, przy któr. on je zwraz. za doprawn. zupeł. niepotrzeb. balast. Zob. o tem szczegó. w wspomnien. moj. rozpra. w Przegl. Pols. A mamy nadto ostrzeże. stycz. od przyrodn. i n.p. Claude Bernard, protestuj. przeciw mniema., jakob. podob. przepisy mogły się na coś przyd. ludziom fachow. a nawet dodaj. stycz. nasz. fizjolog. że przez fałszy. wprowadz. nauki, wprowadz. w błąd tych, któr. rzeczyw. oddaw. się uprawi. nauk. przeszkadza. nawet, obciąża. umys. mnóst. przepis. nieokreślo. lub nie dając. się zastósow.

Dochodz. przeto do wniosk. że stycz. owe meto. lub regu. ani nie pomag. odkryw. prawdz. indukc. ani nie wyjaśni. nawet.

Twierdz. jedn. Angli. n.p. Bain, zapew. przez patryot. że przecie M. wyjaśn. natu. indukc. przez swoj. twierdz. że jednostajno. przyro. stanowi więk. premissę, tkwiąc. na dnie wszelk. wnioskowan. indukcyjn. M. zaś twierd. że logicy aż do jego czas. pomin.

zaped. najważ. pytan: czem jest indukcya i w jak. warun. jest ona prawdz.? Jeżeli to pierw. M. uczyn. będ. nie znałe jego rozw. Pyta. naprzód czy on pierw. nam wyjaśn.: czem jest indukcya? Określ. ją jako odkrywan. i dowodzen. sąd. powszechn. Ta defin. oczyw. zbyt szero. bo sąd powszechn. moż. być takż. owo. bezpośred. intuicyi, n. p. ciało jest miększe od każd. ciężk. swoj; lub też moż. być dedukt. z inn. sąd. powszechn. jak w matem. Przypuśćw. zaś, że induk. odkry. prawdy ogól. to przecież nigd. ich nie dowodz. bo każd. dowodz. musi postępow. się dedukt: Dla tego defin. Arystot. że jest drogą, wiodą: od szczegóło. do ogóln. fakt. jest niezaw. lepsz. od defin. M. a nie jest, żeby przed nim, żad. logik. fachow. nie pozręd. co to jest właściw. indukt.

Powia. M. że nie każ. wyliczn. szczegó. jest indukt: choćb. naw. kończy. się sąd. ogól. Jeżeli n. p. dowiódł. o każd. planec. z osob. że odbie. świat. swoj. od słoń.; lub o każd. z apostoł. z osob: że był z urodze. żyd., twierdz. pot. że wszyst. planec. odbier. swoj. świat. od słoń. i wszys. apostoł. byli żyda. to takie sąd. wedł. M. nie za ogóln. sąd.; ani też drogę, do nich wiodą, nie jest prawdz. induk., bo w obu raz. (wedł. M.) nie nie wystarcz. nowe. lecz powtarza. w ogóln. sąd. tylk. to, co już zawar. było w premiss. szczeg. fakt. szczegóło. Tak. postępo. nie może być żad. wnioskow., żad. odkryw. praw now. Gdy przeciw. (pomocne nas M.) twierdz. że wszy. ludz. są śmiert., mamy sąd prawdz. ogóln., bo z pewn. liczb. zaobser. wyprow. wniosku. że wszys. ludz. są śmiertel.; niedyt. ci, co żyli lecz takż. ci, co się

dopie. narod. Taki sąd ma być ogólno-nato. bo jego
predyk. stosuj. się do nieogranicz. liczb. jednost. istnieją.
lub mogąc. istn. Powia. dal. M. że tej wyż. niby
indukt. nie znali starożyt., lecz tyl. posługiw. się
indukt. zabaczn., wyłączaj. wszystk. fakt., o któr. już
Bakon powied. że to inductio per enume-
rationem simplicem, ubi non reperitur
instantia contradictoria. Tak. indukt. nie ma
podob. żadn. warto. naukow. tem, gdy chodz. o
wynalezie. prawd now. Wedł. tak.: przyczyn.
indukt. mogli mawy: twierd. że wszys. ludz. sąz
czarni, dopó. nie znali białych; lub Europejczy: że
wszyst. łabęd. są biał. dopó. nie przywiezio. z Austr.
czarn. Indukt. wyż. podob. dowo., że dwa te sądy
były fałsz.

W rozumow. M. mieści. się dwa grub.
błęd: 1° że indukt. oper. na zbadanie. wszystk.
fakt. nie jest prawdz. indukt; 2° że ludz. ~~wszyst~~
starożyt. tą jed. się posługiwa: a tem sam.
nie zna: indukt. prawdz.

Co do 1° odpowie. że każd. indukt. opie. się
na pewn. liczb. fakt. sprawdzo. (a będz. tem pewniej. im
więk. jest ich liczb. Jeżeli kto zna ostatn. gatun. ryb,
a twierdzi że wszyst. ryby oddych. skrzela: będz.
sąd jego mniej pewny, niż tego, który obserwow.
dwadzieś. gatun. Najpewniej. będz. gdy oper. na
zbadano. wszystk. gatunk: bo wtedy okaże się wyjąt.:
n.p. protopterus, oddychaj. nie tyl. skrzela.
lecz także pęcherz. pławczym. Tych wyjąt. znać
nie mogąc. dopó. się nie pozna. całej rodzi. ryb.
Tak samo prawda ogól: że wszyst. ssaw.
ssace rodz. żyw. młod. w ostatn. czas. doczeka.
wyjąt: na dziobaku (ornithorhynchus)
który się mnoż. przez jaja. Najlep. więc sprawdz.
wszystk. przyp. zanim ogól. aby na nich oper. prawd.
ogólne.

Najwię: jed. to nie można. Musi poprzest.

na mniej. lub więk. liczb. wypad. lub jednost. a take indukt. zowie się niecałkowi. Ona najzwycz. wystar. bo prz. wrodz. naszą. wszystko, zwłasz. dwa praw. kontradykt. i tożsamo: każą nam wier. że ile razy ten sam fakt powtór. się w tych sam. warun., będ. on posiad. te same istot. znamio. Ta więc take siły, że nigd. nie odmaw. pewno. indukt. niecałkowi. byleb. opier. się na takiej liczb. wypad. lub jednos., która zdol. jest odsłon. warun. isto: tychże

Jeże. tak jest, to niecałkowi. indukt. nie ma żadn. wyższo. nad całkowi., nie jest od niej dos- konalsza. Jeże. pierw. daje moż. prawd. ogól: to drug. jenn. lep. to potrze. Kto zaś, jak M. utrzymu. przeciw., musi dojść do potwor. konklu: że prawd. ogól. opar. na niecałkowi. indukt. być nie przesta. i zamie. się w „pozornoz", gdy z postęp. nau. lub doświad. będ. zna. wszyst. możeb. wypad. lub jednos. lub gatun., nie objęte każ. jedn. indukc., że jeś. zdan.: „wszyst. zwierz. mają nerwy" jest dziś prawd. powszech. chociaż nie zna jenn wszyst. gatun. i ind. zwier., takie nie będz. w przyszł. gdy znajomo. take będ. fakt. dokonc.

Co do 2° wystar. nadmie. że Arystot. znał indukt. niecałkowi.; jak moż. się dowied. z każ. podręcz. logiki. Jeże. jej mniej. przypisyw. warto. od tamtej, to jedyn. w tem znacz.: że mogą się znale. wyjąt. któr. ją wywrac.: jest oczywis. że w wszyst. zamier. zaw. indukt. nie- całkowi. w całkowi.: przy który. ogólnz. prawa tożsamo. lub kontradykt.

Ale M. nie tyl. Arystot. wyjaśni. co to indukt., którą tak. wytłuma. na czem jej prawd. się opie. Że indukt. całkowi. dochod. do praw. o tem nigd. nie wątpił. Będ. to prawd. niewiarygo.

(jak M.: naiwn. twier.) ale będ. praw. Jakoż zaś warto. nie praw. wypalez. że pomo. induk. nieatkko.?
Odpow. M. że podst. każd. tak. praw. jest wia: że bieg natu. jest jednostaj. „Jest to zasa. pierw. pośred. pewnik. induk.“ jak mówi. Ale spostrzegd. nielogiczne. takie twierdz: (to w tak. rzę. induk. nie będ. wyprzedzyw. praw ogól.; jak utrzym.; lecz będ. od nich zaczyna.) twierdz: że te ogól. zasa. nie jest właściw. podsta. induk. lecz jedn. z jej ostat. wynik. Przypuszcza. podob. inn. pewni. mniej ogól. Przez bieg jednostaj. lub regular. natu. rozumie. zwykł regularno. dostrzegan. w rozmait. zjawis. Bieg natu. jest w ogól. jednostaj.; ponieważ jednostaj. „jest bieg wszystk. zjawis. z osob. z któr. się skła.“ To. za stanow. M. a nie zmierz. orzypis. nic inn. jak. że induk. zależ. od przypuszcz. wielu. pewni. wyżs. prawd przyro.

Nie moż. otworzyć wyżs. bezkrw. induk. bo jeśl. ta opie. się o pewni. ogóln. będz. ona rodz. deduk. a wted. znow. nie praw. jakob. induk. była jedy. drog. do odkrycia. prawd ogól. Rzeczyw. kaź. induk. jest deduk. bo stawia. na zas. [illegible] lub instynktow. dwie zasa. ogól. o któr. wielk nie pozaps: 1° każd. zjawis. mieć musi swoj. przyczy.; 2° te same przycz. w tych sam. działaj. warunk. wyda. te sam. skut. Opierając się na tych dwóch zasad. a widz. że zwierzęta A. B. C. D. i t. d. oddych. płuca. twierdz. że wszystk. inne zwierz. tego sam. gatun. tak. oddych. płuc.; bo skoro za zwierz. oddycha: skoro oddych: musi być jegoż przyczy: a że układ anatomicz. i natura fizyologi. (przyczy. ogólne) w wszystk. tych zwierz. za te same, musi tak. skut. w tych sam. warun. być ten sam, t. j. oddychan. przez płuca.

Zen. tych dwóch ogóln. praw, mówi M. że indukcyj. wyżs. poleg. zas. na przypuszcz.

kiem. regularno. w zjawis. przyro.; przez któ. to regularno. przedstawia się prawo przyro.; ale jak wid. z jego Logi: wyrażen. „prawo przyro.” ma u niego najróżnorodniej. a nie zaw. bard. jasne znacze. Bez identyfikac. praw przyro. z ogólnem prawem przyczynowo. a wted. wytłum. teor. M. na ten zarzu, co nasu.: że indukc. przypr. ogól. zasa. wszyst. ma swoj. przyczy. które jedn. jak wspomn. uważane być musi przez drug. każ. przyczy. w tyl. zasa. wewn. wyd. że zasa. skut.

Że zaś uwag. M. o przyczyno. są dalekonoś. a właściw. to prawo kieruje ludzk. myśle. uważa. poświęc. im osob. paragr.

§. 25. Prawo przyczynowości

Także słusz. mówi, że ~~prawo~~ [pojęci.] przyczyny dzier. w swoj. ton. całą filozofią. To też choc. M. określ. je jak najdokład. Ale tego ~~przyzn~~ [nie umiał] dokon. bo zaraz na wstęp. usun. wszystk. zagad. metafizy. ograniczaj. pojęc. przyczy. do zwykłe. zasad. jak. uzywaj. nie w życ. codzien. Ale pojęc. przyczy. nie moż. być traktow. inacz. jak metafizycz. jeżeli nie ma stracić swego głów. znacze.

M. zarzu. metafi. że międ. przyczy. a skut. upatruj. jakiś węz. tajemni.; jakiś stosun. osobliwszy, polegaj. na tem, że przycz. stwa. skut. Będ. według nich w przyczy. coś, co powoduj. do bytu skut. a w skut. coś, co mu go zależ. od przyczy. Będ. przycz. agens, a skutek będz. patiens. M. mnie. że codzien. doświadcz. (na któr. niby pole. indukc.) nie widz. żadn. powinowactwa. wewn. międ. przycz. a skut. Doświad. codzien. nie być fakt. po sob. następu. a następst. ich niezmien. nazyw. przyczyno.

„To pewn. fakt. (powia. M.) następu. pewn. fakty i będą po nich, tak wiczny. ciąg. następ. Fakt niezmien. poprzedzaj. nazywa. przyczy. a fakt niezmien. nastę. poj. zawsze ~~[illegible]~~ skut., pownechno. zaś przez przyczynow. na tem polega, że każ. fakt nastę. poj. związan. jest z pewnym kol. sposob. z fakt. lub szereg. fakt. poprzedzaj."

Dochod. M. w dalsz. rozumow. do ~~trzech~~ waż. wniosk.: 1° że przyczy. jest cała sumą warunk. dodatn. i ujemn., po któr. gdy zosta. urzeczywistnio. skut. następ.

2° że skut. nie jest niem. biern. jedy. wykł. sob. wyobraż. lecz tak. czynn.

3° że nie dosy. jest aby coś nastęow. po drug. by nazy. się mogło skut., lecz tak. musi towarzy. przekon. że tak być musi koniecz.

Nareszcie stosuj. M. tę swoj. teor. przyczyno. tak. do woli ludzk. Powia. że jest ułudą jakob. wola nie tyl. poprzedza. skut. lecz także go stwarza. Wola nasza (wed. M.) powin. oznacz. nazw. w ten sam spos. jak zimn. jest przyczy. lodu lub iskra przyczy. eksplozy. prochu. Wola jest stan. nasz. ducha i poprzedz.; ruch naszeg. członk. jest coś, co nastęo. Mamy zat. dwa zjawis. a gdy jedn. poprzedz. drug. nastęo., nic z doświed. Cała nareszcie teor. M. da się streści. w tych słow.: mamy tyl. zjawis. i następ. tylko To twierdz. zostaj. w bezp. narz. bo nad pojęci. przyczy. nie ma wszystkiego. Wszyst. w świe. albo jest przyczy. albo skut.; stąd wybiera. stanowisk. wyjąd.: i to pełn. wszystk. obszt. pojęci. przyczy. Przypatrzmy się krytycz. zarzuc.: o jak. M. podkłe. pod to pojęć.

§ 26. Krytyk. teor. przyczynowości.

Powied. M Taine, że odnow. pojęć. przyczy. znacz. to samo, co odnow. ludzk. myślen. Zobacz. w jak. duchu i kierun. odnow. M. to pojęć. Aż do M. a właściw. aż do Huma panowa. teor. Arystot. i średn. wiek. Rozróżn. przyczy. odróżniaj. trzy rodz. przycz. istnienia, powstan. i poznan. lub, jak mówi. zasad. istnien.; Seins-grund, principium essendi; zased. powstan. der Grund des Werdens, princip. fiendi; wreszc. zasad. poznan. princip. cognoscendi, Erkenntnissgrund. Ta ostatn. przyczy. poznaj. może być wieloraka bo albo za pomo. zmysł. poznaj. rzecz, albo przez intuicyą albo przez indukc. albo wreszcie przez dedukc..

Aby określ. bliż. pojęcie ~~przy~~ przyczy. należy trzy przyt. rodza. przyczy. porówn. i zob. czy mają co wspóln. W przyczy. istnien.: n. p. dla czego trójka. o równ. bok. mają także równ. kąty, przyczy. jest istnien. pewn. warunk. z które. współistniej. pewn. relacye, n. p. gdy dane są pewn. figur. lub części. figur, istniej. zaw. zarazem z niemi pewn. inne figur. lub częś. figur lub relacye tychże. Jest zat. pewn. zależn. jedn. stosunk. od innych gdy te drug. nazyw. przyczy. mogą. pierwsz. nazyw. skutka. bynajm. pamięt. że nie ma następst. w czas. lecz zależno. wzaje. obopólna

W przyczy. ~~nast~~. powstan. mamy wprawd. następst. w czas. ale to następst. jest drugorzęd. a pierwszorzęd. jest zależno. genetycz. skut. od przyczy. Gdy linia prosta obraca się na około jedn. z swoich końców, powsta. koło, ale to koło nie tyl. następu. po ruchu linii prost. na około jedn. z dwóch punkt. końcow. lecz jest tegoż ruchu wytworem; tak samo roślina jest skut. ziarna, wrzuc. w ziem. nie dlatego, że po niem następu. lecz że z niem związa. jest wewnętrz. jako jego płód, który zawie. w sob.

in actu, urzeczywistnione; co w zjawisk. mieści się in potentia, jako możno. Mamy zat. w obu rodzaj. przycz: istnien. i powstan: jako główn. czynnik zależno: który coś wytwa; w pierw. rodz. nie mamy wcale następ. w czas; w drug. jest ono podporządkow. pod pojęc: genetyczn. zależno.

Treść rodz. przycz: t. j. poznaw. tak samo się przedsta. Pozna: uzasadn. przez sylogizm, do któr. nawet indukt. sprowadz. się daje, a w sylogizm. nie się wnios. lub konklus: do premiss czy przesłanek, jako skut. do przycz. Wnios. nie dla tego prawdz. jest, że następ. po premissach, lecz że termin środko: znachodz. się w obu premiss. zamyk. w sob. przycz: dla któr. w konklus: termin ~~jest~~ mniejsz. subj: a termin więk. przynależ. jemu predyk. Gdy mówi: że wszys. ludz. się mylą,

lekarze są ludźmi,

zatem lekarze się mylą,

racyą, dla któr. twierdz. że lekar. się mylą. jest w tem, że są ludźmi. Stwierd: więc powied. Arystot. że poję. środko. zaw. powin. być przyczy. Mamy więc, w tym treścio rodz. przycz: zależno. genety. Następ. w czas. jest czemś zupeł. podrzęd.

Kto chce znale. prawdz. poję. przyczy. nie powin. ograniczy. się do analizy fakt. zewn: bo ~~z~~ wnosi. do nich zew. poję. przyczy. jakie wyrobiliś. sob. na podstaw. fakt. wewn. psychologii: Mamy. zapew. wyobraż. sob. zjawis. świa. zewn: jako ruch atom. z których każ: może porusz. drugi, więc być na przemiany jest to przyczy. jest skutk. Taki jedn. pogląd na ~~[illegible]~~ przyczynowo. jest powierzcho. i nie wyczerpu. prawdz. znaczen. pozycyjny. Nie wyczerpu. bo gdyb. niew. każ. atom może po kolei być agens, patiens, może jeszcze zapyt. się, skąd są atomy? dla czego takie mają kształt, nie inny? i. t. d: a na te pytan. nie daje nam odpowied. ich

następ. po sobie. A przypuśćm. nawet: że każ. atom istnieje bez początk. (co jest niedorzeczn.) i że każd. atom mógł wszyst. inne w ruch wprawić to i tak uderzen. jedn. atomu o drugi, będzie czemś więc. niż prost. następs. Gdy atom A popchnie atom B, nie dość jest powiedz.: że mamy najpierw ruch atomu A, po któr. następ. ruch atomu B lecz mamy coś więc. Atom bow. pierw. musi uderz. o drugi, aby go w ruch wpraw. ale ten ruch nowy, nadany atomowi B jest czemś nowem; ~~któr~~ nie następ. tyl. po ruchu ato. A, lecz zost. przezeń wywołany; powst. z niego, a dla tego właśc. nazyw. go skutk. ruchu pierw. Każd. widzi, że międz. następ. dwóch ruch. po sob. a powst. jedn. ruchu z drug. jest olbrzym. różn., taka, jaka zachodz. międz. pros. sukcessyą w czas. a genetycz. wytwarzan. Następ. to, co już jest i powsta. to, czego przedt. nie było

Wynik. stąd, że teor. M. nie mogłaby nawet być ścierpia. w dziedz. zwykłd. mechanicz. zjawisk; mniej jeszcz. okaz. się możeb. w chem. a zupeł. fałszywą w biolo. gdy chce. tłumacz. przyczy. życi. w rośli. lub zwierz. Rośli. lub zwie. się rodzą. to rodz. się nie jest następs. lecz zjawien. się nowe. jestest. z nasien. rośli. lub zwierz.: a tłumacz. ten tajemnicz. związ. biologicz. jako prost. następs. dwóch zjawisk, nie mając. nic ze sob. wspól. a dla tego były przez nas Tworz. ze wszech. co wszys. po sob. następ. obraż. w tak wysok. stopn. zdrow. rozsąd. że nie dowierz. dziś zastanow. się nad tą niedorzeczno. Pytaj. o pochodz. dziecka nie chce. dowiedz. się, po kim lub po czem następu. lecz od kogo ma zaczą. bytu swego, począt. istnien. sweg. i życia.

Auto. zaś ant tak dale: instynkto. że przy. wyraż. potrzeb. i w polemi. przeciw Hamiltonowi powie.: „Czyż nie dla tego przypisuj. niczem przyczy. że zdarz. istnieć? Samo słowo, za pomo. któr. wyraż. pewnik. przyczynowo. nic inn. nie znaczy, jak to, że wszyst. co istn. zacz. mieć musi przyczy." Zaś przeciw M. w Logi. oświad. iż był przyczy. fizykal. przyjmu. to jest zjawis. przyczy. a każ. przyczy. wykonaw. lub twórcz. (causa efficiens) odrzu. po któr. nie był. nastęs. skut. lecz z któr. niczym się wydz. to sam z sieb. jest w niczego. Wszak przycz. wykonaw. która wydz. skut. jest w najpierw. znacz. przyczyn; ona jedn. jak aut. piśze, odpowiada zwykłe. znacze. przycz. i przyczyn, w jak. słowo. mowy. wyraz ten bierz. Odmawi. więc tej wol. przycz. tem sam. winny M. sam przyczynow.

Po dalsz. uwag.: o błęd. pojmow. przycz. przez M. odsył. do wypra. moj. w Przegl. Pol: z r. 1886 - wrześ. str. 493 i nast. Dalej przestaj. na zapisan. fakt.: że po zmianie przyczy: indukt. M. do żadn. rezult. nauko. doprowad. nie może. Przekonaliś. się, że regu. dowiadcz: przez M. podane za niepraktycz. a rozkład na przyczynowo. zaped. fałszy. Indukt. taka jaką M. wyobraż. sob. jest zgoła niemoż. Zaś sylogi. wedł. M. jest wnioskowa: poruszającymi się od szczegół. do szczegół. to indukt. sob. niby to samo, wszak nie wraz. się od nie; uważał. nie było. więc. do prawd ogóln. ani za pomo. sylogi. ani przez indukt. Tylk. bow. przez sylogi. może dochodz. indukt. do uogólnie. swoich spostrzeż.

M. nie był. fałszy. na pojęc. tak o sylogi. jak o indukt., lecz nadto jest niekonsekw. bo wskaz. oprze. indukt: na „jednostaj. biegu przyro." lub na „powszechn. prawo. przyczynowo." a nast. twierdz. że każ. indukt. może być wyst. w form.

sylogi. Ci którz. to twierdz. przypisu. M. jako wsl.
zasłu. oryginal. nie wiedz. że wszys. logicy, od czas. scholastyk.
dale. lepiej to samo sylogiz. omawiają. dokład. w
czem indukt. podobn. jest do sylogi. a w czem nie
jest podobn. Wte. jedn. polemi. cała M. przeciw
sylogi. nie ma żad. podst. ani celu, a jeże.
indukt. takż. jest rodzaj. sylogi; jeże. ona tak.
musi opier. się na przesł. koniecz. aby dochodz. mog.
do wniosk. ogóln. nie będz. ona owoc. same. doświad.
lecz jak Taine dobr. powiedz. będ. ona tryumf.
abstrakcyi t. j. odemn. uogólnian. —

§. 27. ~~§. 27.~~ ~~Sąd~~ Co twierdz. Stanley Jevons o zasług. Mill'a w Logi.

Stanley Jevons, jed. z najdziel. ~~logi~~ myślici.
angiels. i znakomit. dzieł o logi. i ~~podst.~~ potrzeb. nauk.
ścisł. auto. ogłosi. w czasopis. Contemporary
Review z r. 77 (grudz.) i z r. 78 (styczn. i kwie.)
gruntow. rozbió. niektór. twierdz. M. Opowi.
że przez lat 20 czytyw. M a przez 10 lat
wedł. jego książ. musia. wykład filoz. w uniw.
londyńsk. (liberaln. autoramentu), nareszc. doszed-
do przekon. że powaga. M. wyrząd. niesłych.
szkod. i filozof. sam. i duchow. rozwojo. Anglik.
Powia. dosłown.: „nie mog. dłuż. ścierp. ~~aby~~
zmory złej logi. i złej filozof. która gniotła
nas dzieła M. Pisze. o każd. przedmio. mając.
znacz. społecz.: o religii, etyce, polityc. gospodars.
społecz. metafizy. logice wypowie. ~~sądy~~
z wielk. pewno. sieb. sądy, przyjmowa. przez jego
wielbici. jako wyrocznia. ducha zapad. mądr.
i logiczn. (Siła jego stylu, przekonywaj. potęga
jego słow, zręczność jego rozumowań lub bezwarun.
nieuczciwość jego intencji: gdyby do jego imie. wielk.
przymio. jeszcze przydany się były rzetelność logiczna.

Nikt nie podaje ani podaw. nie powin. w wątpliwo. je[...]

bytył. dzie. jego stały się źródł. świat. Lecz umys. M. rozbił się, mniej. o to, z jakie przyg. wy dla niemi tośćm. plano, wspł.: którego wyż. wapdow. jego delikat. młodo. wy skutk. wżam. nitowai. któr. prolowad przez życ. ord. filozof. Coleśn. dróżnicjeo. przyg. z precis. prawd. Duch jego był na wskroś uelogi. Zapew. sofistyke jego głów. ziet tak pomiKte. że potrz. nieznat. wyższe. ducha, aby śledz.. za jego błęd.

Stanley Jevons jest przekon. że z pomięd. ważniejsz. twierd. M. nie masz ani jedn. któregob. nie był sam. zbij. dostat., że w wielu raz. nie mozn. wcal. oznacz. czego wścieś. Znaczy, skoro dwie, trzy, nie. ozn. teor. wielk. mięszaj ze sobą; że w niektór. waż. punkt. n. p. w nau. o wolu. woli i o utylitaryzmie jego ~~wł~~ nasz. pis. zdan. wręcz przeciw. temu, któr. a afirma. A w logi. jesz. gorz:

„Mniem. M. (tak ciąg. dal. Stanley Jevons) że pozbyć się raz ne zaw. wszystk. ogóln. prawd w myślen. co by znaczyło: wszelk. nauki i wszelkiej logiki, ale w niezgodn. prze. w każd. zdan. swoj. ciąg. przypomn. z góry prawdy ogóln. Odrzuc. sylogiz. obwiniw. go o petitio principii ale zaraz pred. przywrócił go jako kam. probier. słuszn. myślen. Określ. Logi. jako nauk. o dowodzen. a polec. pot: lużny sposób wniosków. od szczegół. do szczegó. wyznaw. jedn. że ta droga pozbawio. siły argumentacyjn. Twierdz. że nie. dowodz. nie może. Ta lub. jedn. forma wniosków, ponie. nie może dopr. do jedn. konklu. zwolił ze podst. wniosków. Pot. zno. oparł indukcyą na prze. przyczynow. chociaż wyzn. równocześ twierdz. że do pra. przyczynow. dochodzi drogą indukt.

Jak. więcej. wyobraź. sob. to prawo, iż (nie zbola) pośred. Afirmacj. i negacj. wielości przyczyn, naszy kauzalne następs. raz bezwzględ. niezmiennem, drugi raz warunkowo, mówi zwykł. o praw. przyczynow. jako o praw. powszech. i bezwzgl. ważn. a na inn. miej. (w rozd. 26 ym ks. III pod kon.) wyraź. przyznaje mniem. wyklucz. inną. to któr. wywraca całą jego teor. o induk. pozost. w wszystk. wyd. jego książ. W tak. fundamental. kwest. jak znacz. zdań, istota gatunków, nauka przedmiotu podobieńst. myli się, jeśli nie jest zam z sob. w otwar. niezgo. ~~Sam~~ Stow. nie znaj krest. której b. się nie dotyk. a żad. nie dotk. której by nie było pomieszn."

Stanley Jevons ograniczy. wyszczeg. wspomn. do trzech waż. punkt. syste. M. naw. jego o charakt. indukcyjnym geometr. a traktowan. stosunk. podobieńst. i w ogóle metod. badan. doświadczal. w stosun. do prawa przyczynowo. Te trzy punkt. podd. Stanley Jevons gruntow. niemiłos. ale ścisłej krytyc. i więcej z dzie. stan. M. jako myśliciela i jako teoretyka logiki zniweczy. na zaw.

Dobr. tych przytocz. ten sąd o M. niektórzy ~~[illegible]~~ myśliciel. angiel., ponieważ u nas prezencj. M. a pols. przekład. Logiki Baina, według M. jest drugi wspomnik: M. jest wymow. dowód. jak mocn. cała gener. ~~[illegible]~~ niej zatrzym. w rozwoj. tej zasad.: jeśli ~~się~~ nie dopuszcze się do dawn. dobr. książ. a wychowa się wedł. now. książ. filozof. któr. o dawn. dziej. tych. wyraż. karykatural. wyobraż. a w miej. dawn. jasn. teor. stawi. mgł. i fałszy.

§ 28. Ekono.-poli. Szyzne.

Po Logi: drug. i bardz. jenn. szczyga. dzie: M. jest jego Ekono. polity. Zwazy wsi. się z myśl. napisa: teor. moralno: lub ethologii, jak ją nazyw. Wszelkie myśl. zasadn. o niej wyłoż. w ostatn. księd. swoj. Logi. Ale też zam. do skład. nie dojed. Tak samo inny, napisa. Socyolo; dla której owe Ety: miał być podst. i kamien. węgiel. ~~Ety drug.~~ ug. + Nie mamy nadzie. (może), aby Statystke społeczn. dała się ułoż. dopó. prawa ludzk. charakt. nie będą lepiej opracow. Nie dziwn.: że porzucił: Etholo.: zamiar. tak: Socyolo: która miała być tamtej uwieńcza. Po dług. chwiej. się zwróc. się do Ekono.-polity: zwłaszcza w niej niektó. pomys: do Ety: które już to wyłoż. w Logi. już to miał goto. w głow.

Zacz. ją pisa: w lecie 1845 ale widocz. miał ją goto. w głow. Trzeb. wyzn.: że nikt nie był tak dobr. przygotow. do podobn. pracy.+ W lut. 1846 była już skończ. ugu. napisć: a w Autobiograf. twier. że z wszystk. dzieł mówił jej najszybciej ~~najpręd~~. napis. Przerw. swoją. prac. n. p. recenzyą pierw. tomów „historyi Grecyi" Grotego lub artykułu: o stosunk. irlandzk. z powo. wielk. głodu podcz. zimy 46/47 (na wyspie panują: ~~podcz. zimy~~ ~~48/49~~, ~~Agrar.~~ skończyon. została Ekono. Polity. w mar. 1847 a ogłoszo. na pocz. 48, przed wybuch. rewolu. lutow. w Paryżu ~~w Paryż~~. Książka miał. w Anglii swoj. ogromn. powodzen. jak świadcz.: liczn. edycye, w któr. następn. wyjęd: wazn. zapomnij. M. już to zmien. już do popraw: a za grani: także. wszy się do tej chwi: Taka publiczno; to znaczna. w swo. czasy dłużne: wybitnie się rozprzedawa: Świeże edyc: angiel. z r. 69 uchodz. za tekst następn: i ustalo:

\+ Już w najwcześn. wiek życ. przystąp. do tej pracy, pracując. Adama Smitha, póź. Ricarda a w domowym wzrastał wśród rozmów z ekonomist.

wszyst. następ. edyc.: jego doskon. powtórz.

Dzieło rozpa. się na 5 ksiąg. Pierw. zajmu. się produkcyą t. j. praca i kapitał. oraz prawa. wedł. któr. pierw. i drugi wzrast. Druga ks.: mająt. i jego podziałem, oraz podział. dochodów, odeń między właśnci. ziemi, dzierżawcami, chałupnikami, i t. p. zarobkiem roboników, dochod. kapitału, renta ziemska. Trzecia ks. traktu. o zamianie, t. j. o warto.: i wszelu. jej objaw. i stosunk.: do targu, własno. ziemi. i t. p. o wartości pieniędzy, walucie, bimetalizmie, kredycie, o wpływ. kredytu na ceny, o monecie papiero., o handlu międzynarod., o warto. międzynaro., o stopie procentów. i wszyst. com. tu odnosi. kwestyi. Czwar. ks. zajmu. się wpływ. postępu społecz. na produk. i podzia. mająt. i docho. narodu. Piąt. ks.: wpływem rządu na dobrobyt społeczny. Trzy pierw. ks. wykład. tak zw. statykę gospodars. społecz.: t. j. jego części składo.: prawa i warun. dopełnienia w niezmienno. stan. Czwar. zaś i piąt. ks. rozważ.: dynamikę gospodars. społecz.: gdy przedstaw. się w rozwoju i szereg. następuj. po sob. zmian. (tak zw. dystrybucyą)

Nie jest nasz. zadan. rozbiór. tego dzie.: któr. w dziej. ekono. polity.: na drug. zachow. pewn. wybitn. stanowis. Podnosi. tylk. te punk. któr. mają szerze, ogólnoludz. znacze. a dodać. kilk. uwag o jego znacze. filozofi. i moralu.

Ludz. facho. od dawn. orzekli: co M. zrozu. zem ciąg. powtó.: że opie. się przeważ.: na wielk. dziele Ricarda, któr. moż. uważ. za jedn. z twór. nowożytn. ekono. polity. Jedn. M. zachowa.: głów. pojęci.: Rica. zastoso. je do pamięt.: za jego cza.: stosunk.; społecz.

lecz: że dodawsz. ~~[illegible]~~ ogrom: bogact. własn.
sposobie: a skutk. tego musia: niew. idee mistrz.
zmodyfikow: jak to zwykł. się zdarz. gdy teor. oderw:
sprowadz. na bogat. materj. rzeczywist. wypad.
Część. więc M. rozprow: i wrzypełn. myśl.
Rica. ale często. tak. od nich odstęp. Rica. wyp.
nie wierz: że położ. mass robotn. lecz: moż.
kied: znaczn. i istotn. być polepszo. Wierz. że
~~płac~~ zarobek zaw. będz. wynos. minimum tego,
czego potrzeb. robotn. do utrzyman. siebie: i rodz.
swoj: a każ. podwyższe. płacy uważ. za chwilow:
któr. po wzroś. ludzno: znow. musi spaść do pierwotn.
minimum. M. na tym punk. był przeciwn.
zdan: wierz. że dobrob. społeczn. zat. i klassy
robotn. ciąg. będz. się wzmag: i że minimum
zarob: nie będz: fizyczn. minimum, lecz moraln.
tj. odpowiedn: pewn. sumie wygód, bez któr.
robotn. nie będz. chcie. żyć. ~~Chociaż~~ Pogląd ~~ten~~ M.
streszcz: w styczn. rozdz. ostatn. prawd. ks:
O przewidywan. przyszło. klass robotnicz.

Jedn. ten mniemany przyszły dobrob.
robotni: opie. M. na zupeł. niemoral. podsta.
na tak zw. Malthuzjanizm: krótk. zmodyfik:
Malthus (1766-1834)
pastor anglikańs. i prof. ekonom.
polity. ogłosi. bezimien. w 1798 ~~[illegible]~~ rozpraw:
„O zasadach wzrostu ludności" która w następn.
edycj: urosła w 3 tomo. dzie: i ogrom. sprawi.
wra: Myśl zasadn: Malthusa ta jest, że
ludno. szybciej się mnoż. aniż: środki utrzyman:
Ten olbrzym. wzrost zaludn. czyła pien: gdzb:
Bóg nie uciąg. treść poteżn. środk: wojny,
chorób, nędzy do tamow: przyrost. Praktycz.
konsekwen: wyciąg. stąd aut: takie: 1° że należy
zmień. zwal: pomoc dla ubog: aby niepotrzeb.
czyń ludno: gęstą; 2° robotni. powin. się tylko

wtedy żen: jeśli ma pewno że będz: mógł utrzyma
ć i dzieci, a i tę pewno- mieć dopie- może
w późn- ~~...~~ wieku, powin- się późno żen. Tę
niemoral. zasad- przejął M. U., aby na niej
oprzeć polepsze: dobrobytu klass robocz: Każe
robotn: naetko się żen. a ogranicz. liczb. dzieci
przez dobrowol. absteg: aby tym sposob- zmniejsza
swoj. liczb: i otrzymywa: wyższ. płacę dla
braku konkurencji: Nad niemoral. i niechrześć.
cechą tej rady nie warto się rozwodz: Wystar.
uwaga, że ekonom. polity: M: jest wszelk.
rzeczy: tylk: spopularyzow. i zastosowan: do
potrzeb swe: czasu dawnych teory: ekonomi:
starszy: o jakie 30 lat, Ricarda i Mal-
thusa, który w głów. pomysł. swoi. za
niewątpl. faktu. ~~Bo...~~ do Ricarda, to
z wyjątk. kilk. szczegół. drugorzęd. M. nie tylk.
nie poczyn. dal. jego syste: lecz znaczn. ostab. ~~...~~
sprowadził. błędy, zast. niezgrab. nawet kopią
a czas. nawi: nie pojął doniosło. niektór. twierdz.
swego mistrz. Poniew. teorya Ricarda dziś
jest przestarz. i tylk. historyczn. ma znacze. nie
warto wdaw. się w szczegół. rozb. książ. jego
ucznia i naśladow. a to tem bardz. że auto.
sam swoj. książ. przyzn. tylk. wartość chwilo.
a przewidy. czasu, kied. nastan. nowy porząd.
rzeczy, w któr. nie potrzeb. do gospodarst. społecz.
któremu hołdow. jedyn. po czę. kied. układ. swoj.
książ. Powia. w swoj. Autobiogr. (str. 192
niem. wyd.) iż kied. pis: swoj. zasady ekono:
polity: był jeszc. był demokrat. i uważ. majątk.
prywat. i prawo spadku za ostatn. słowo usta
Chociaż tylk. przez zniesien. majorat. i fideikomiss.
zmniej: nierówno. towarzysk. każde. majątku
prywat. Uważ. nawet za utopią pokusze. się

o zupeł. zniesien. owej niesprawiedliw. aby mała liczb. ludzi rodzi. się bogate: a dale. wsk. ogół przeznaczo. był do ubóst. Mniem. wtc. że rozwielenia i dobrowol. ograniczę. liczby ludno. potraf. zwol. zmniejsz. położ. ubog. Jednak. pod wpły. żony doszedł do zupełn. socyaliz. i uważ. że ideał gospodarst. społeczn. takie urządzen. stosunk. na ziemi, aby nie był więc. próżniak. ołok. pracujących; aby podział produkt. pracy ludzk. nie zależ. od przypad. urodzen. lecz od jednomyśln. ustawod. lub od (stosownego) porozum. przyjęt. zasad, według któr. nie byłob. niemożeb niespr. ~~dzisiejszo~~ że ~~aby~~ ludz. usiłuje pracow. będą (nad wytwarzan. dobrodziejstw, które nie tylko (na nich spływają (maja (też (takie (na społeczens. całe. Twierdz. takie ustrój społeczno. w przyszł. że każ. będz. miał prawo do wszystk. surow. materyał. ziemi (oczywi. także do gruntów) a każd. będz. miał udzia. w ~~pracy~~ dobrodziejst. pracy wspólu. bez ograniczę. (podział (rozdziel. 3 niedopuszc. wolno.

To wyznan. Ml. daje niedwuznacz. odpow. na pyt. czy był socyalis. Każd. kto uważa utopię iż ziemi z wszystk. swoj. zasoba. będz. należ. do wszystk. razem: a każd. będz. miał równ. udział w produkt. ludzk. pracy jest niewątpli. socyalis. Ale mamy dale. jaśniej. odpowiedź. już te wspomni. pism. mię. z 1861 a 1870. na któr. się wywoł. i a jest więc manifest partyi radykaln. ogłoszo. w 1871.

§29. Socyalizm Milla

Henri Lauret w swoj. mniej niż mierna. Księg. Philosophie de Stuart Mill. Paris 86 (str. 440) na pytan. czy M był socyalis: odpow: że nim nie był w tem pojęc: jakob: przez gwałto. środ. chciał zburz: niedogodn. prawa, lecz że drogą legaln: chciał wprowadz. do swoj. kraju niektó.

zasa: francusk. socyalist. Podob. rozwiązan: zaczem. tyl: sprzw. które ją wyjaśni. bo sąd: które. ktoś chce urzeczywistn. swoj. teor: nie stanow. przecież o jej charakt. wartości. Czy kto główn. powszechn. czy zbioro. rozumie: wyrażn. nieprzypo. ały na jej miej. zaprowadz. jedynowładz. dziedzic. będz. w obu raz. monarchistą, podob. o socyaliz. nie decydu: rodz: środk: używan. do jego urzeczywistn.

Co do socyaliz. M. mamy dokum: publicz. jego podpisem. na zwrotk; jest nim progra. przedwyborczy ogłoszo. w 1871 przez angiels. stowarzy: reformy własno. ziemsk: (the Land Tenure Reform Association) Stowarzysz. to, założo. pod auspicyami sam. M. żąda w pamflecie swoj. im: przedewszystk. domaga się: 1° Wyzwolen. ziemi z pod przywilejo. rodzin, posiadaj. majoraty i fideikomisy.

„Prawa agrarne, powie. M. pochodz. z czas: kiedy pana: ziemi ci byli, którzy ją zdobyli; nie może więc dziw. się, że wymag. refor; celem stowarzysz. jest wypowiedz. wojn. wszystk. ślad. feudalności." Należ. by zmień prawo starszeńst: i rozdziel. w równ. spos. ziem. międz. spadkobierc. jak każd. inn. majątk.

Jednak: stowarzysz. żąd. jeszcz. nieco więc. W wielu kraj. porządko. majora: naprzem. z wielk. szkod: równowa: społeczn: ale nie narusza: własno. Ziem: stałą się, jak w Fran: n.p: towar. przechodz. z rąk do rąk, ale kto ją trzyma, mógłby z niej wydoby: cały dochód jak z inn. rzeczy posiad: nie wstrzymano. Chciano uruchomi: ziem: i rozdrabn: ale nie myśla: ograniczy: używan: ziemi. Stowarzy. przeciw. żąd.

2° podat. szczegól. któryb. na przyszłość ograniczał wzrost ~~renty~~ intraty z ziemi." Niewtajemnic. w sofisty: wyrażen. M. mógłb. uwierz: że chodzi:

jedyn.: o zwiększ. podatk. gruntow. lub dochodow.
Rzeczyw. Pod ~~eufemizm~~ eufemizmem nowe. podat. szło o ~~nic~~ mniej nie więcej
~~mniej~~, jak ~~o~~ zniesien. własno. ziems. prywat.
a przeniesien. jej na rzecz państ.

Podat. ten miał ~~równ.~~ się każdorazow. ~~przyrosto~~:
nadwyżki, których nie pochodz. z pracy lub wkład.
właścici: lecz ze zwiększeni potrzeb konsumcyi,
ze wzrost. ogóln. bogact. i t. d. Właścic.: nie zgadzaj.
się na ten podat. byłb. mianow. i zpred. majątk.
państ. a to powierzyłob. go stowarzyszen. kooperacyjn.
(spółkom robotn.) które zgodzi. się oddaw.
państ.: owa nadwyżk. (oprócz zwykł. czynszu)
Te spółki byłyb. więc wszyst. dzierżaw. a
państ. byłob. głów. właściciel. zabieraj. na swój
~~Korzy~~ rachun: wszystk. to, co pobier. dawn. lord ~~ziemsk~~.

Tych niedorzecz. projekt. nie będz. rozbier:
to dość przypatrz. się ich skutk. ztworzo. aby przekon.
się, że doprowadz. b. do ruiny wszystk. dobroby. narodow.
prd. do zabic. wszelk. wolno. indywidual. Ani dawni
właściciel ani nowi dzierżaw. ani spółk. robot. któreb.
brały w entrepryzę uprawę roli, pozbawi. wszelk.
znacz. części dochod. przez nowy podat. musiałyb.
albo zbankrutow. albo porzuc. niewdzięcz. pracę
W końc. byłob. państ. zmusz. przyjść na własn.
rachun. exploatacyę ziemi. Pomijaw. że takie
nadz. administra. wyleb. kosztów. a mało przynosi,
okrywałab. się powierzch. kraj. zastęp. praw.
niezliczo. urzędni: który zależ. od nadz. a wielkiej
się do wszystk. zniszczyłob. wszelk. inicyatyw. prywat.
i wszelk. dobrob. ~~Kraj~~ Narod ubogi i pozbawi.
wolno: byłb. doprowadz. do rozpaczy. Zapew.
przez ironię obiecu. M. w swym pamfle. że
państ.: ocali piękno przyrod: jak gdyb. mogły
ją nam. kogo zachwycić po zniszcz. indywidual. majątk.
i wszystk. wspomn. osobist. przywiąz. do własno.

ziems. Przyrz. M. w imien. swego radykalu. oświadczeń. że gdy. najzn. żyzne kraju, zwłaszcz. w sąsiedzt. gęsto zamieszkał. miejscow.; będą pozostaw. dzięki pięknoś. przyrod. Wtedy wszys. mogliby przebyw. się po tych park. i wilkorz. od czas. do czas. w łon. natury. Tak samo zabiorą b. państ. wszystk. pomni. ni[illegible] dzieje nenka lub ustr. Za konfiskatą wszystk. obszar. ziemi na rzecz państ. posłużyć by. inne monopole wszystk. fabry. i przemysło. zakład. mianowicie z czas. tak. stać się gdy wdarno. Bo nie tyl. do ziemi, lecz do wszystk. materyał. surow. mają prawo robotni. wedł. M, a że dostanie im tylko. przez kapitalist. będą zaw. narażeni ex eksploat: ubogi, nie posost. nic inn. jak wziąć: materyał. surow. a nieksp. i dochody z wspólnej pracy rozdziel. przez państ. Wtedy będzie ideał państw. socyalist. urzeczywistn. Pod ostrożn. zał. formą, pod przykryw. ścisłą formuł. zdąża M. do tego same. celu, co wszys. inni socyalis. a że praktyc. środ. łagod.; legaln.; że przyp. przez rozszerzen. oświe. i ogóln. prawo wybor. dal. mężczyzn. jak kob. przeprowadz. swoj. zamiar. nie zmien. ich charakt. socyalisty, czy nie znosi ich, antyspołecz. skut. zaiste płynąc:

A całe ta utop. oper. na dwóch niezmiern. kruch. podstaw. jak wszyst. prawie socyalisty. będąc. więc nie rozbudz. nam niezmierne. ni przekonyw. rozumo.: chodzi drug. to co tyl. M. niby miał nie ok. Podstaw. te są: dwa twierdzen:

1º że ziem. należy w zasad. do wszystk. mieszkan." lub „że ziem. jest naturaln. własnością ludzko."

Poniew. nigdy w swoich dział. ani w wspomn.

monfei: M. tego twierdz. nie dowódł, wyglos. je
chyb: intuicyjnie, przypuśc. że wszys. je przyjm.
z ślep. wiarą. To zdan. może mieć sens podwój:
albo że ziem. tak. należ. do wsz. ludzk. jak.
powietrz. i woda, poniew. dane jemu za przez Boga
jako warunki dozes. istnie: ~~albo że~~ a wtedy
nie wykluczo. jest własno. ziemi. prywat. - albo
też znacz: że nikt nie może posiad. cząstecz. ziemi
na swoj. własno: ponieważ. też, cała ziemia do
wszystk. ludzi raz. należy. O pierw. sens.
mówić nie będzie: bo jest jasn. i prawdz:
zem. przez się. Drugi sens nieu… fałszy.
bo ten co pierw: ~~uczą~~ w posiad. grunt nieuprzw.
i zamien. w role orną, posiad. go na podstaw.
prawa przyrodz: ponieważ. włoży w nią
swoj. pracę. Jak łuk wystrugany z drzew.
obrob. galery, lub skóra zabit. zwierzę. należą
do myśliw. tak samo grunt, zaorany i zasian.
Dodajm. że to prawo przyrodz. zostało uświęco.
przez. historyą i pozyty: bo nasze: nie jednost.
lub jakie rodz: lecz całe plem. osiedl. w
jak. okoli. i rozdzieli grun: ~~nie~~ sprawiedl. między
sieb: teraz zaś prawo: plem. jak: zabiera
grun. już uprawi. posiad. je praw. zdoby:
tego praw. przyrodz. i historyą: należy. naprzód
przez okupacyą, pot. przez ciąg: wkład. własn.
pracy nie może. prawa odbier. właścicie. w imię
jakieś: ogólniku, który nie ma żadn. żadn:
organ. podstawy.

2) Druga podpor: socyalistycz. teor.
M. jest fikcya, jakob. ~~grunt~~ ziemia nie należy
od pracy ludzk. dawa. jakiś przychód. Tę fikcyą
przejął M. od swe. mistrz. Ricarda. Ten w
drug. rozdz. główn. swego. dzieła: O zasadach
ekono. polity. i opodatkowania

Ricardo mniem. że przychód z ziemi upraw. tyl. w części ~~[illegible]~~ jest owoc: pracy ludzk. w nią włożo. i kapita: potrzeb. do uprawy, w częś. zaś jest skutk. ~~tego, co nazw.~~: „pierwotnych i niezniszczal. sił gruntu". Tę część nazw. Ric. „rentą gruntową" (Niemcy nazyw. to Bodenrente). Renta zatem gruntowa w rozumien. Ricarda nie jest to ziemia, ni przychód z ziemi, lecz tylko część tegoż. Powstan. tej renty tłumacz. sob. R. w ten sposób: Jeżeli dwa pola mają różn. glebę, to urodzajniejsze z mniejsz. nakład. wyda więk. ilość ziarn. aniżeli mniej urodzajne. Przypuśćmy, że zboże z obu pól sprzedan. po tej sam. cenie, to a zysk z mniej urodzajn. pola ~~równa~~ się ~~[illegible]~~: włożo. ~~[illegible]~~ kapita. z jakimś skromn. procent. (w przeciw. bow. razie nie zostałb. tego pole właściciel uprawione) to z więcej urodzajn. pola nie tyl. odzysk. włożo. kapit. z przynależ. procent. lecz jeszcz. jakąś nadwyżk. Tę nadwyżkę, którą wyraża właściw. różnic. urodzajności obu pól uważ. Ri. za rentę gruntu: która więc wypływ. do kieszeni właściciela bez żadn. z jego stron. przyczynie. się, jedyn. dlatego że gleba jego ~~jest lepsz. gatun.~~ gleby ~~jest~~ lepsza.

Wyobraż. sob. Ri.: że z począt. upraw. tyl. najlepsz. grun.: Ponieważ wtedy każd. mógł uprawi. kawał. dobr. grun., nie było żadn. renty bo ziem. każde wynagrad. tyl. wkład. kapit. Późn. z przybyw. ludno. a wzrastają. potrzeb. pokar: uprawia. także gorszą glebę. Wtenczas tej drug. klasy gruntów jedn. wyzysk. zysk jakiś ponosi więk. nakład.: ponieważ większy już był popyt o zboże, a ten zaś wyż. ceny+. Późn. dla tych sam. powod. uprawia. coraz gorsze grunta z coraz więk. nakład. Oczywi. najpóźn. uprawia. i najgorszy grunt nie przynosi żadn.

+ Tak powsta. pierw. renta.

renty, lepsze dawa: (wiel. renta) większ. rentę, naylepsz. i najwięcej uprawn. grunt daw. większ. rentę. Im bardz. wzrasta ludno. i potrzeb. pokarm: tem szyb. wznosi się renta naylepsz. grunt. w ręce właści. żeb. nie miał renty. Teoryą tą zwiększ. M. w ten sposób dla swoj. agitacy: rolnej, że ową rentę, pobieran. przez właści: ten jego przy znaleźć. musiał przenieść na państ. czy tak isto. krzyw: bogacen. się kosz. społeczno. z właścicie: tyb. tyl. zostaw: przychód, odpowiedz. jego kapitał. obrotowe: i pracy osobist.

Jedna. teor. Ric: pomi. pozorn. logi jest komplet. fikcyą, bo

a) nie oparł jej na żadn. pewn. statystycz. danych, któr. ze jego czas. być pewn. nie mogło. Nal. zatob. zebr. bajecz. materyj: z wszystk. kraj. aby mógł ~~od~~ sprawdz. ~~dzia~~ wytyczen: większ. lub mniej: oczyt. sił w ton. ziemi zawart: ~~to~~ nie tworzen. rzeczy. przyto.

b) oprócz dobr. gleby potrzeb. jesz. mnóst. inn. warunk: do zbieran. dobr. plonu i korzystn. sprzedan. go. Tych warun. ~~za tak~~ Ricar. nie brał wcale w rachun... a jedn. za one wiel. daleko ważniej. czynni. od sam. urodzajno. gruntu.

c) Podwyżkę. cen zboża pociąg. ze sob. podwyż. płacy robotni. a ten zam. wszk. wydat: na uprawę. Ricar. jedn. przypuszcz. że płacę robotn. zostają. te same, pomi. wzrasta: cen zboża.

d) Klimatologi: warun: lub roz: niebezpiecz: groz. jedn. lub drug: gatunk.: płod. rolnicz: aż nadto zrównoważ. zbył. ~~rozni~~. urodzaj. gleby

e) W wszystk. dziedzi. ludzk. pracy jednost. faworyzowan. jest przez zbieg usiłow. społeczn. stosunk: gdyb: chcia: właścicie. dobr. gleb. ze względ. powyższ. korzystan z tylko wiele: b. tak. samo dochód z ~~dom~~ domów miejsk. i z nowości, kunszt. nauk i t. d. poddaw.

podobn. inkwizytorsk. wexacye, jak. M. zaprowa-
dzić. Ale dobrob. z robot. Warto. dom. w mieś. o
oyczyz mieszk. wszys bez różn. widzą wrażliwie.
jedn. [illegible] dzielen. faktor. społeczn. wsp. dla wzros.
bogactw; dla otwier. nowe. komunik; dla przeprowadz.
now. ulic. Ale tak samo wszyst. fabryki,
nemiros: nów. najidealniej. zajść. ustaw.
ogi: przedstaw. wedrzyć nie zostaną w dochod.
Nalor. 6. to wszyst. obrazy podob. podat. lub
to na jedn. wycho. skazująco ~~tak~~ same zmierza. Wład
powszech. ~~same~~ ~~tak~~ iż że utopie M. oparte na fikcji
któr. o rentcie gruntowej, jest równ. niebezpie
i równiej. antycypatorskie co wszyst. inne
społeczn. utop. a tem gorsze, że opar. na
zimn. rachunk. i zaped. niezrozum. history.
i moraln. warunk. wśród któr. wzrost. ule
wzród ku; tem więcej szkodliw: że pozba.
wszelkiej wyższej ety; wszelk. idealizt. chmeu.

§ 30. O wolności.

Po Ekon. polity. przez dłuż. czas M. nie
pracow. nad większ. dziel. Dopie. w 1854, w
trzy lata po ślub. z panią Taylor powziął
myśl pierw. do now. pracy, i miała nią być
rozpraw. o Wolności. Opowiada: że gdy w 1835
wchodz. na Kapitol, przyszł. mu ochot. myśli
twór. nowsz. moder. prawd. rozwin. w książ.
Zaczy. że żad. z moich pism nie złoży. tak
starann. ani tyl. poprawi. Spisaw. ją dwa
razy i czytyw. ją ciągl. z żon. i krytykow. zdan.
po zdan. Wreszcie. był prawie ukończ. 1856 jedna
niespodzie. w jesień 1858. Uznam. niezwykł. był
niezbęd. do pracy przez czas dłuż; dopie. w rok-
roku wyd. to dzieł. zaraz. z ostatn. wspomnień.

żon. której przypisuje wiel. nauk. przeważ. w tem dziele. Jej też pamięci je poświęci.

Dziełko dostąpi. wielk. sławy, po części dla starann. stylu, a bard. dla liberaln. myśli, obszerniej. przekonan. wielk. liczb. ówczes. Angielk. Powiada w Autobiogr.: że z wyjątk. „Logiki” rozpraw. „o Wolno.” przeżyje może wszyst. co napisa. ponieważ przez współ. pracę jego z żoną stała się ona jakob. klasyczn. filozofią podręcznik. dla jedn. prawdy, która, podczas zmian, dokonywuj. się w ludzk. społeczeńs. bardz. a bard. się uwydat. t. j. ważnoś. dla człow. i dla społeczeń. faktu, że charakt. także są różn. a przy to ludzk. natu. dana jest pełna swobo. rozwijan. się w niezliczon. i przeciwn. sob. kierunk.

W O pierw. Wrażenie rozpa. się na pięć rozdzia. wstęp. rozd. oznajm. aut. że nie będz. zajmow. się wolno. filozoficzn. lecz obywatels. lub społeczn. t. j. o granicy władzy jako porząd. społeczeńs. nad każd. jednost. Tem. taki, powiad. M. nie jest nowy, bo od niepamięt. czas. toczy. się walka pomięd. wolno. a powagą lub władzą: tylko tem: że odnieś. nabr. nowej form: W starożytno. i w średn. wiek. rozumiano przez wolno. ograniczen. władzy panujący; oznacza. niego nie było wol. sob. panując.: bez gwarancji jego obowiąz.; pojm. zaś jego atrybucji wolnej zależy od zezwole. jakiejś korporacji, która broniła interes. podda.: Naresz. poznali się podda. dalej i zgodzili panujący w świat. mandataryusz. których mogli składać lub powoływ. do odpowiedzialno. W tej trzeciej formie nie wydawało się potrzeb. ograniczać władzy, ponieważ ona była jedn. uspołecznieniem i była wypływem jego woli. Wszak jedn. wedł. M. jeszcze jest dal. i zaszczyt. czy prawd. że naród, który sam nad sobą władzę nie potrzeb.: pewn. granic, których przekroczyć mu nie wolno.

Otóż panow. ludu, wg. zdan. M.: jest panow. jedn. częśc. która moż. narzuc. drugiej, narzucaj. swą swoj. wolę, a oprócz możeb. tyran. urzędow. może być tyran. całego społeczeńs. nad jednost. Nie dość jest, ponz. M. być zabezpiecz. od tyran. władzy, trzeb. także umieć zabezpiecz. się od tyran. panując. opin.; od skłonno. społeczeńs. narzuc. swego sposob. istnie. i myślen. wszystk. tym, którzy od tego dnia ~~się~~ odstępow. Jest, wedł. M. granic. gdzie kończ. się wdzieran. się opin. publiczn. w zakres indywidual. wolno. i tę granic. chce oznacz. M. w swoj. rozpr. Wid. z tego, że nie chodzi jemu o wolno. polityczn. w monarch. absolut. lub w monarch. parlament. lub w demokratycz. samorządz. lecz o niezależno. jednost. od kontroli społeczeńs.

Teraz zaś, któr. M. chce bron. określ. bliż. w tych słow.: Jedyn. celem, usprawiedliw. ograniczen. wolno. innych, może być tyl. obrona własna; jedyn. zamiarem, w któr. wol. wyw. przemoc: przeciw jednost. należąc. do cywilizowan. społeczno; może być zabezpiecz. innych od złego. Własn. dobro jednost.: czy fizycz. czy moraln. nie jest wystarcz. do tego powod. Wolno ~~nie~~ i wob. uwagi, wolno daw. rady, ale nie wolno: wyw. przeciw jednost. przymus. lub kar. Każd. odpowiedz. za działan. swoj. tyl. o tyle, o ile ono dotyka inn.; we wszystk. co jego obcho. niezależno. jego jest prawnie nieograniczo.: Każd. jest samowładn. co do siebie; co do swego ciała i ducha.

Dodaj. M. że stosuj. tę nau. swoj. tyl. do jestes. ludzk. w pełn. dojrzało; że nie mówi o dzieci. lub niedorośl. młodzież. lub o takich społeczeńst. które jesz. nie doszł. pełnoletn. i potrzebu. silnej nadzo.

W drug. rozd. mówi aut. o wolno. myślen. i mówien. Twierdzi, że gdyb. rząd, choćby wyraż. najzupeł. wolę ludu, miał pra: ograniczać wolno. prasy. - Gdyb. całe ludzko. miało jedno zdan. a jed. tyl. miał zdan. przeciw. nie miałab. ludzko. wszelk: praw. nakazać mu milcz. więc. on, gdyb. miał władz. nakaz. milcz. całej ludzko. Każd. gwałt zdan. opin. jest rozboj. wykonan. na ród. całej ludzko: teraźniej. i przyszł. bo albo ta opin. jest prawdzi. a wted. ludzko. traci sposob: zamien: swoj: błędnych zdan. na prawdzi.- albo też opin. jest fałszyw, a wted. ludzko. traci możebno. zrozumie. lepiej prawd. która jej przec. Zdławien. zat. jakiejś opin. zaw. jest złem.

Może opin. którą gwałt chce: przygłusz.; być prawdzi. Żadna pewno. nie gwałt. lub zaw. społeczno: że jakaś opin. nowa, rożn. od powszechn. przyj: jest fałszy. zedr. bo społeczno. nie jest nieomyl. Dowodz. tego aut. na trzech przykła: Sokr. Chrystu. Mark Aurele. Pierw. zost: skaza. na śmier. ponieważ nie wierzy. w bogi ojczys. i drugi tak. samo, jakoby bluźn. Bogu, a trzeci prześlad. chrześ. uważ. ich relig. za szkodli. i nieprawdzi. W wszyst. trzech raz. władz. tyle oszczerczo. następu. uczen:

Naprzec. zaś tym, któr. jak Dr. Johnson utrzymu. że dobr. rzecz jest prześladow. bo praw. nic na tem nie traci, bo wytrzym. się i ostoj. a tyl. fałsz. przepa; przypomi. aut. że wiele prawd zbawien. przepad. lub opóźnion. zosta. skutk. prześlad.; że chrześcijańs: byłob. zost. wytępio. gdyb. cesar. byli je prześladow. stanow. i ciąg.; że reforme wybuch. dwadzieś. razy przed Lutr. a zost. zgnieciona, jak świad. przykł: Arnold. z Brescyi, Fra Dolcino, Sawanoroli; Albigensów, Waldensów, Hussa i t. d.

złow. prześlad. było zaw. rzeczą z wyjąt. tych przyp. gdz. Kwest. już było zbyt silną, że nawet i w Angl. nowszych. prześlad. tych, które odmawi przysięgi, i t.d. zat. złego prześlad. jest w dręcz ludzk. a potem. z przekon. że panuj. opin. lub więc. jest prawdz. i niewzrusz. a to kosz. publi. opin. o sob. mniem. • (1749. del. aut.)

Jeś. więc nowa opin. jest prawdą, to prześladuj ją, jakoby fałszywą wyrządza. wiel. krzywd. ludzkości. bo wiele zdoln. ludzi z obaw. przed oskarżen. o kwest. lub prześlad. boi się samodziel. rozwij. swoj. myśl. Traci. zaś wszy. zyska nawet przez błędy sumienn badając umysł. przez prawdz. mniem. tych, którzy nie śmieją zdaw. sob. z nich spra.

Jeżeli zaś panują. opin. w ogól. jest prawdą, to i wted. dobr. wedł. auto. aby nowa opin. fałszy. się zjawia: bo mniej. prawdz. opin. do bronie. się i lepsze i wytrwałszy. swoi. dowod. Wszyst. wiary relig. i opin. moral. z począt. za peł. życ. dopó. mają wrog. i dyskutu. ale gdy zacz. panow. upadaj. niedługo. już do wol. słowa inno myśląc. Jako nam. życia może stać się mart. liter. pokaz. obecn. stan chrześcij. Wszys. wyznaw. chrz. dziś. mają umieję więc. to, co jest w star. i now. testam. ale nie uważ. prawdz. ich, nie prakty. ją i postęp. wedł. swego upodob.

Tak więc czy opin. nowa a przeciw. panuj. jest prawd. czy fałszy. zaw: jest niekorzyst. ją zdusić, ale aut. zach. że jest jeszcze trzecia możn. nie panuj. ani nowa opin. nie potrzeb. być prawd., ani nie ma, lecz prawd. jest pośród. tak że w now. i star. mieszą się części praw. Wtedy wolno. słowa tem potrzebniej. aby dojść do prawdy kompletn. Przypomi: aut. że zbyt. uwielbian

oświa. pod Kon. przeszłe. stul. było błędn. i wyzwolo.
równie błędn. reak: Rousseau, wed. któr. każ. oświa.
jest zgub. że jedn. ta reakc. była zbawien. bo w niej
była część praw. i sprowadz. nas do rozsądniej.
pojęć na oświa. aniże. mieli ludz. w przeszł.
wiek..

Przypomi. tak. aut. że w polityce dwie stronnic.
za potrzeb. aby każd. racz. pospoli: stronnic. konserw.
i postępo: Gdyb. obie stronnic. nie zdoła. swobod.
wypowiad. swoich przekon. wielkie szkodow. by
ponie. a praw. cała nie mieści się ani w jedn.
ani w drug. stronnic. lecz jest w pośród.

Nied. wiele nie pow. (wag. dal. aut.)
że to nie tycz. się prawd religii. Błędz. ci, w
mniem. że etyka chrześ. jest prawd. komple.
lub że w in. systen. moral. nie mają żad. prawd.
którab. przyd. się mogła chrześ. Zauwa. aut.
że Now. Test. nie zawie. komplet. syste. moral.
bo uprzed. tyl. moralno. Star. Test; że syst.
moraln. teol. rozt. utwor. przez św. Paw. i
pier. kości. w ciąg. pierw. pięc. wiek. i że ten
syst. z wiel. modyfik. tak. przed. do wyzna.
protest. Ten syst. zaś nie jest komple. bo
jest reak. przeciw pogańs. zat. ma ideał ujem.
racz. bierm. niż czyn. racz. unikan. złe. niż
zapał do dobr. Najwię. przepisu. czego nie wol.
racz. powin. co nale. czyn. W reak. przeciw
zmysłowo. pogańs. ~~[illegible]~~ podnos. zbyt. askezę
poniżę zupeł. obowiąz. wzgled. państ. Że pod
tym wzgled. koran wyż. od Now. Test. skoro mówi:
że panuj. który powie. urząd człowieko. innej
zdoln. mając pod ręką więc. zdoln. grzeszy przeciw
Bo. i państ. Nie nale. zat. wed. aut. szuk.
komple. syste. moralno. w Now. Test. bo tego
nie zamierz. wcal. dziś założy. chrześcijańs.; że

obow. moralne. chrześcijań. powinno. być jenn. druga moralno. która się. z chrześcijań. dokon. odrodzeniu ludzko.

Winkler. aut. w dny. rozd. te za:

1° że opin. nowa, która chce. zgnieść, może być prawdz.;

2° że nowe opin. zgniecio. nawet gdy jest błęd. może zawier. część prawd. a walka z niej może ułatwić przyjęcie prawdz. panującą;

3° że panując. opin. nawet gdy jest prawdz.: będzie być ślep. przesąd. bez wal. z błęd.

4° że opin. panuj. prawdz.: obumie. w życiu. codzien. jeś. nie ma wal. zmuszaj. ją do lepsz. ustalen. swoich podst. rozumow.

Godzi. się wszys. która twierd. iż wolno.: słowa jest pożąda.: ale powin. być używa. w granic. umiarko. i poszanow. bezdow. to nie jest naszą powinn. lub społeczeń. (wedł. auto.) sądz. o nadużyw.: wolno. słowa, a trzeby. to uczynić. po stron. opin. panuj.; wówcz wszys. występ. sławem: i bojaźliw. i dopie. wszyst. stają. przez zasięp. panując. doktryny.

§ 31. Dalszy rozbiór książki „o wolności"

Zanim pójdz. dalej w rozbio. książ. należ. już teraz zrob. kil. uwag krytyc. co do samego założe. i co do pojęc. wolno.: Założe. jest niedostate.: bo nie miał M. prawa zaniech. rozbio. metafizy. wolno. Zapew. nie było obowiąz. traktow. o woln. woli, bo tę przy podobn. rozpraw. można z góry przyjąć albo nie przyjąć, ale metafizy. wolno. nie jest ogółem zawar. w kwesty. woln. woli. Jest oprócz tego strona woli ludzk. lub ogólnie wogóle do Bo. strona: decyzyj: o granicy jego wolno.: Wolno było M. przyjąć lub nie przyjąć Bo. ale nie było mu

woln. pomin. tę sprw: milczen. poniew. od niej zależ. wszystk: pytan: w jakk. zostaj. stosun: jednost. do społeczeńs. M. powia. że społeczeńs. nie ma prawa nic mięsz: do osob. jednost: mając. nie celu tylko jego same: ale skąd on wie, że społecz. nie ma tego prawa? Powia. tak. że pełna autonom. jednost: nie może być udział. czy to nieb. nierozumiej. czy niew. całych społecz: mało jeszcz. posunięt. na drodz. postęp. Ale skąd wie M. że niew. najwyższ: stojąc: społeczeńs. a w nich znowu najdoskonal. jednost. niezdolneb. takie. pewn. opie: pewn. dozoru, w niektór. wypad. życ.

Pod. M. wskaz. pomin: że od czas Chrys. P. istniej. obok społeczno: polityczn: także społeczno. religij: obok państ. istn. Kościo. Z tego poniemiec. wyprow. całą nerwy sofism: a ten największ: że jeżeli nie było wolno: wol: niegdyś społeczno. poganisk. które b. tylk. państ: nie woln. tego rob. niew. w społeczno. chrześ. które prócz jest Kościół. Boży ustanowion. od Chrys. niedoprzyrodzo. społeczno: które przez swych nie śmierny wiedz. praw. przystępuj. państwu pogańsk: bez wiedz. żadno: i przynależ. nader. jej przez Bo. samo.

Jest także. grub. sofism. że żadn. opin. panuj. nie jest prawdz. bez że prawd: jest wszyst. w pośród. wiedz: panując: opin: a przeciw. opin. nowej. Przykł. któr. M. poje. swoj niepiły. jak najgorz: wybran: to że dwa stronnict. polityc. walczą: o wład. nie da w prawd. komplet. dobr. kairnier. ale coż stąd wynik: na korzy. tery, które nie zajmuj. się przecież polityczn. opiniami, lecz prawdami filozofij. i religii. Jeżeli: jedn. z nich jest prawdz. to przeciw. musi być fałszy. A jeżeli mowa o relig. objawio. chrześ. Ja nie mog. nie być komplet. praw. jeżeli ma być prawd. objawion.

Nareszc. twierdz. że chrześcijań. nie ma

komplet. kodeksu moralno. nie opiera się na żadn. argum. porządn.: bo jest tylko urywk. z dzieł, będ. wierz. na serio, aby który jest regu. wstępno; miał być udoskonalon. lub prostej pojrzenia moralno. chrześcijańsk.

O krytyce chrześc. moralno. w książ. M. powiedz. starczy. jego nawy wielbic.: Bain, że każd. argum. jego może być łatw. zwalczon. i że cały ten przedmio. i właśc. nie należąc. do treści rozpraw. zam. poprzed. jej uważa. zam. ostab. udoskonalo. jedn. moralno. sądzo. być musi po jej skutk. społecz. a te pod wpływ. moralno. chrześcijańs. tak były ogrom.: że z niem. żadn. działan. inn. systé. religijn. w porówn. iść nie mogą. Jeśli nieprzyja. chrześcijańst. to tysiąc razy przyzn.: Tych rezult. ostab. nie mogą wyciągn. grzech. jakich dopuszcza. się w rozn. czas. chrześcijan. Tak. grzechy działy się od pierw. lat chrześcijańs., a nie pomoży w niej. ani wzmoż. ewangel. ani zbaczan. działa. jego na tworzen. się lud. now.

Jeśli nasi. auto. chce dowieś. że chrześcijańs. nie wol.: prześladow.: to czyni rzecz zbytec.: chrześc. miedzy. to z ust sam. Chry. który kaz. koch. nieprzyjac. Dodatk. zaś M. nie chrześcijań. czyteln. nie mogą zrob. pożądan. wraż.: bo

1° oni nie są sektą filozoficz., która dyskutu. otwarc. proble. i wygląd. od przyjęto. lepsze. ich rozwiązan. Kościół jest społeczeńst. samodziel. a każd. społeczeńs. może bron. się od nieprzyja. powsta. wychowyw. swoich członk.;

2° chrześcijan. wiedzą że Kościół posiad. wszystk. przed. potrzeb. dla jego zbawien. a więc spodziew. się nie mogą w tym kierun. od nowator. występuj. przeciw Kościoł.

M. nie potrzeb. wierz. w te dow. faktu, ale był powin. je brać w rachub.: i zestawić chrześcijańsk. ocen. czy społeczno. nie prawo

wypier: przyjdzk: nad jednostk: i dział. na nie wedł. wego przeznacz. i swoich obowiąz. Ale o tem jeszcze pojn. ode. kil. uwag, teraz przechodzi do dalsze. wzbro. książce. – § 31.

Trzeci rozd. zajmu. się indywidualno. i usiłuj. dowie: że ona jest jedn. z organiz. uwagi. Twierd. aut. że jeżeli każde wolne wolno. myśl. i mów. jakkolwiek mu się podo: może tak: dział. słowo. do swoich przekon. Musza być pew. grani. ale dopóki działan. słow. nie szko. bliźn. wolno. nie powstaw. największ. wolno. powin. jest rozmaito. opin. tak i różnorodno. charakte. jest zadatk. wielk. uwagi. dla społeczeńst. Gdy w działan. nie postępuj. wedł. własn. charakt. lecz wedł. przekazan. zwyczaj, tem brakn. istotn. warun. ludzk. uwagi. i społeczn. postęp. –

Główn. trudno. w przeprowadz. tej zasady stanowi wedł. auto. okoliczność, że ogół masz, aby przyzn. jednost. samodzielno. w swoi. postępow: a również wiel. jest niechęć reformatorów społeczeńs. którzy nie tak. jednost. działaj. wedł. swoi. własn. przekon. Auto. przeciw. się temu idei że tylko najwyż. rozwój indywidualno. może wytworz. ludzi komplet. i że oryginalno. tak. ceną jest rzecz w życi ludz. że żadn. miar. nie należ. jej zaniedb. Potrze. owszem now. ludzi, nietylk. do odkryw. prawd nieznan. lub do wykazan: że dawn. prawd. przesta. być prawd. lecz tak. do rozpoczyn. now. zwycz. i dawan. przykład: oświecon. postępow; lepsze. gustu i doskonalsz. rozu.

Wszyst. te uwa. auto. są niewątpli. prawdz. ale niepraktyk; bo np. mówia zaw. genialno: z oryginalno; pozato. nie widz. że zbyt. wielk. oryginalno: może być szkodliw. dla społeczeń; potrze: nie zadaj. nam. zob. pytan: czy dla ona jednost: nie jest lep: aby była wtłoczo. w pewn. ogól. i od dawn. przyję. formy; po owszem. nie widzi;

że istotn. jego demokraty. zasa. sprzeciwia. się wyrab. oryginalno.; po pierw. dla niezna. relig. chrześc. nie rozum.: że najpierw. rozwój indywidualno. zależy od ~~zupełn.~~ łaski Boż.: a zat. od zupełn. poddan. się woli i zakono. Bóstwa. Naprzeć. twierdzeń. M. stawia: następuj. zasa:

1° Genialno.: ducha jest tak rzadk.: objaw. że nie moż. stać się celem lub normą dla uporządk. społeczno. Oryginalno.: może być bez genialno.: a siła indywidualno.: moż. być bez jedn. i drug.: Jedno.: nie ma praw.: do genialno.; ani do oryginalno.: lecz do wolno.: a jeśli ta jest, to będ. i pełn. indywidualno. równieś. jednost. woli: i myśle.: jak inni ludz.

2° Rozwój ~~oryginalno.~~ ~~może~~ jest szkodli.: dla społeczeńs. poniew. ta trzym. nie zaw. przez pewn. uważaj. trudne. i pra. Zbyt. oryginalno. prowad. do ich burzen.: ze szko. społeczno.

3° Więk. część jedno.: nie moż. ani nie pragn.: wznieś. się. oryginalno.: przez M. zalecan. bo nie maj. do tego ani sił ani popęd. One chcą być wysiłków. a ten wysiłkow. stoi na przeszko. oryginalno.

4° Więk. część demokraty. a tem. demokr. jak M. przyznaj. sprowad. wszyst. jednostko. siły, pragnien. i zamia. do jedn. poziom.: Nie moż. być sprzeci. demokra.: (jak M.) a chcieć przyj. zachow. oryginalno. Ta jest możeb. w arystokra. a nawet. pod monarch.; w demokr. prowad. ona regular. do anarch.: jak dowod. histo.: grecka, rzyms. włos. polska.

5° Prawdz. rozwój indywidualno. jest tyl.: możeb. w chrześcijańs. które obok chwiejn. zmien. form rządu świeck. (ściśle: stały), niezmien. organiza. duchown. społeczno. Jednost. należąc do dwóch społeczeńs. jest wystaw. na grę dwóch czyn.: jedn. niezmienn. i stałe. a drugie. zmien.

i pełn. rozko. Gra tych czynn. i wzajem. ścieran. się zapewn. jednost. wszystk. możn. rozwoj. Ale nie tylk. w polityc. życ. lecz w wszystk. dziedzin. duchow. pracy wspomniaw. gra dwóch czynnik. jest warunk. postęp. i rozwoj. tak całych społecz. jak pojedyn. jednost. W filozo. i umiejętno; w sztuk. i literatu. elem. teologi. i elem. przyrodzo: ścierał. wzaj. na się wpływ: pchaj. jedno: do cor. więk. rozwoj. do coraz lepsz. doskonał. swoj. indywidualno, bez wzlęd. jego sam. i całe. społeczeń. To nam tłuma: dla czego zachód od Konst. W. wyd. tyl. geniusz. tyl. orygin. myśli i święt. podcz. gdy wschód gdz. Kościo. jest tylk. instytu. państwo; zatarł raz z wolno. wszel. indywidual.

Nawet niestusz. za naszej. W. nie brak indywidualno. w nasz. wieku dziewiętn: jak w dbl. tak w tym kierun: pełn. ich się rozwija, w nauk. i sztuk. Jeżeli przypatrzy. się sztuk. piękn. to w malarst: znajdz. i odmien. szko. i wśród nich wybit. indywidualno. Dosyć wspomn. u nas Matejkę i Siemiradzkiego, którz tak różn: a tak samodziel. artyst. W Niemcz: dla zarna szkół w ciąg. nasze. stule: może równ. poruszy. się Overbeckiem, Korneliuszem, Kaulbachem, Makartem, Lenbachem i tylu inn. z któr. każd. miał lub ma swoj. odrębn. indywidualno. nie tylk. w duszy, lecz tak. na płótn. Muzy. prawdziwie roi się od drobn. indywidualizow. geniusz. Jeżeli Rossini, Verdi, Meyerbeer jeszcze dawn. podtrzym.: formy, to obok nich lub po nich zjawi. się Chopin, Schumann, Saint-Saens, Wagner, Gounod, Liszt i tylu inn. tak iż nowożytn. rozwój tej sztu: racz. na zbyt. indywidualno. niż na brak tychże. wskazuj. się pozw.

To samo dotob. się pomiędz. o wszystk. umiej.
sztu; o literatur. i nauk: a dowodz. to, że
pomi. niwelacyi umysł. w duchu demokrat.
i rozlew. się oświat. w coraz szersz. koła:
w zwykł. porząd. ze sob: jej obniżen., tudzie
indywidualno. potrafi. zachow. dot. swoj.
niepodległ. A tak zaw. będz. w narod.
cierpi. się potrzeb: szerok wolno. politycz.

Drugi wzgl. zajmuj. się granic. władzy
i powa: jakiej porząd. społeczno. nad jednost.
Wygła. M. tak. zdan. zasadz: że (indywidualno
ma należ. ta część życi. która przeważ. obejm.
intere. jednost. a do społeczeńst. ta częś: która
obchodz. przeważ. społecz. Podstaw. społecz. jest
aby jednost. nie szkodzi. sob. na wzaj. w intere.
swoi. a każd. jednost: miał. odpowie. udział
w trud. i ofiar, potrzebn. do obron. społeczno.
Czyny jednost. który nie szko. intere. drugich,
powin. używ. najkomplet. prawn. i społecz.
wolno ʃ Ani jednos. (pow. M.) ani grono
jednost. nie ma praw: zabran. człowie. który
doszedł do ~~lat~~ pełnoletno. by sob. z życi.
swoj. co ma czyn. się podob. Ne zaprze. że
mogą być czyn. szkodli. dla jednost: tem
sam. szkodli. dla społecz. odpow. cał. że
społeczeń. błęd powin. wychow. dbać. o swą
jednost. a pot. dowod. że mieszan. się społecz.
do czyn: przynosi: w pierw. lin. szkod.
tylk. jednost. już dla tego jest niewłaściwe
że najczęś. będz. wychodzi. z fałszyw. pobud.
Cytu. cał. szereg. antypat. religii, który mogą
ułatwia. tyraniz. jedno: pot. występ. przec.
zakazo: sprzedaw. gorąc. trunk.; przeciw przymus.
+

+ święce. niedziel; przeciw prześladow. Mormonów
i kończ. uwag. że czytelni. który mani bronić się
ze powo. prześlado. inn. wiar lub zwyczaj. nie
zostan. aby ścisłą.

Naresz. w piąt. rozdz. mówi M. o aplika:
zasad teor. Główn. zasa. jego taka: żadn. jednost.
nie jest wobec społeczeń. odpowiedzial. za czyn.
które nie dotycz. inter. drug. osób. Społecz. wolno
tyl. używ. rady, nauk., perswazyi, unikan. w takich
razach gdy czyn. jedn. jemu się nie podob. Druga
zaś zasa: jednost. odpowiedzial. za takie czyn.
któr. szkodz. inter. drug. a może być wted. pociąg.
do kary. Rozwij. zat. obszer. teor. swoj. o wolno.
handlu, przeciw. się zakazo. sprzedaż. wódki
lub opium, przy sprzedaży trucizn. żąd. tyl.
rewersu od kupujący. pozwa. jedn. na ~~…~~ ściąg. pewn.
prewencyjn. przeciw pijak. lub gwałtow. dobr.
obyczaj.; wyraż. się bardzo ostrożn. nawet chwiejn.
o wypad. gry hazard. i ~~…~~ nawet do rozpus.
pozwal. na dozór policyj. w szynk. i lokal.
publicz. zaba. W oznaczen. nad wychow. dzieci
żąda publicz. egzamin. którymb. poddawa. wszyst.
dzieci a przeciw ogóln. mieszan. się państ. do
spraw jednost. staw. trzy obiek.:

1° że najczęści. jednost. będz. pozosta. od
państ. i wszystk. ma inter. aby dobrz. załatw.
swoj. inter.

2° że w razach gdzie jednost. nie zastęp. załatw.
pewn. inter.: (n. p. w zarząd. przysięgł.) lepiej im
pozost. jedn. te inter. bo służ. do ich wychowan.
i wyrobien. się:

3° że każd. niepotrzeb. powiększ.: siły ~~państ.~~ rządu
jest szkodli. dla rozwoj. jednost.

Kończy na tem moje streszcze. rozpra.
M. o wolno: jakkolw. nie da się zaprzecz. że w
dzisiej. ostatn. rozdz. jest wiel. uwag dobr. należ.
jedn. zaraz przec. uważ. że ścisłość; w częś.: dla
czynnik. więk. wyborów. a w częś.: dla uwag następ.

M. nie uwzględn. zupełn. że pisze dla
społeczeńst. chrześc. w któr. dwie obok siebie istnieją
władz. duchown. i ~~pol.~~ świecka. Obie mają prawo
bronić się a ~~trudno.~~ dopiero zaczyn. się przy określe.
granic międ. jedn. władz. a drug. Chrześcija.
rodzi się nie tylk. ~~człow~~ obywat. narod. u. p.
angielsk. lecz także: obywat. ~~społecz.~~ Kościo:
t. j. społeczno. nadprzyrodzo. ustanowio. przez
Chrys: W zasadz. Kościół nikog. nie prześladu.
ani do wyzn. religii nie zmusz. ale w obron.
swoj. egzysten. musi używ. Kar, używ. wszyst.
~~praw~~ środk: prewencyjn. lub represyjn.
a te, gdy za wykonaw. przez władz. świec.
mogą przybr. rozmiar: kompletn. nawet okrut.
prześladow. Ale gdyby nawet państ. nie dawa.
żadn. pomoc: władzy duchown. to i używaj:
swoich właściw. Kar, które rozporządz. narzu.
ze się: nie zrobi prześladow. mianowic. u.
p. swoich wyznawc. do chow. dzieci po chrześc:
do uczęszczan. do sakram. i t. d. Odmów.
Kościoło. prawa do karan. znaczy ~~odmo~~ uniemożliwi.
jego egzysten. a to byłob. największ. wykrocz.
przeciw wolno. jak. pomyśl. może.

Jednost. jest woln. gdy jest zależ.
od Bog. a niezależ. od złego, a tak pierw.
jak drug. nie może być zachow: bez społe-
czno. samodziel., opatrzn. w praw. karan.
Kwest. zat. czy woln: sprzedaw: niedorost.
napoj: gorz: lub romans. do rozpust. ~~jest~~ należ.
przedewszystk. do kompeten: władz. duchown.
bo ona jest najwyżs. stróżą moralnoś. w
państw. chrześc. Jeżel. zaś żadn. nie zachodz.
Kwest. w tym razie dopó. mowa o niedorostk.
bo takie dorosłi mogą znaleźć się na tak.
nisk. stopn. moraln. rozwoj. lub w takz. +

† zależno. od grzeszn. nałog. że ich nie można
z niedorostk. traktow. należ. M. zaś wszyst.
tu odnosi. Kwest. rozstrzyg. jak gdyby chodz.
o społeczeń. jak. pogańs. któr. nie posiad.
w łon. swoj. żadn. władz. duchown. Dla tego
rozwiąz. kwest. ~~tt~~ wolno. przez M. jest jedno-
stron: a nawet błędn. i odwrot. wsze. z jedn.
stro: swawoli jednost. z drug. stro: samo-
woli rząd., którem. M. każe się mieszać. do
wychowan. domow. dzieci. do czego on najmn.
jest kompet. A potem kwest. to będą inacz.
rozwiąz: gdy przed oczam: ma się przeznacz. człow.
do wieczn. życia; inacz. znow. gdy się zupełn.
nie przyjmu: egzysten: wieczn. dla duszy ludzk.
Bez teolo. i metafiz. nie odgadn. nawet nie rozwiąż.
nie da się o tych rzecz. wypowied.

§ 33. Utylitaryzm.

z/ (Dzieło i czas: [wartk./powst.] łącz. się z rozpra. „o wolno." najbliż. Książecz. „o Utylitaryzmie". Napis. ją aut. w 1854, ukaz. się na pocz. 1861 w czasop. Fraser's Magazine, jako trzy artyk. pojedyn. złożo. w osobn. dziełko. Wykłada w niem M. swoj. etyczn. zasad; które uważ. bez. wiel. społem. Jak sam pis. M. tak i to dziełko nie zadowol. ani przyjació ani przeciwni: pierwszych, że odsuw. się zbyt wielk. od. koncess. idealizmo., tych zaś: że zbyt siln. afirmow. pierw.: dawn. pojęć: moralno: wprowadzo: do ety. przez Benthame. Cz. stano. zobaczy: po krótk. rozbiór.

W pierw. rozd. aut. wyjaśn. stanowis. moralist. utylitarn. W drug. wykła: ich zasady. Streszcz. ją w tych słow: że czyn. ludz. o tyle są dobre, o ile zmierzaj. do wzmaga. szczęśliwo. [o tyle] niedobr: gdy zmierzaj. do tego, co sprzeciw. się szczęśliwo. Szczęśliwo. nazyw. aut. przyjemno. i nieobecno. cierpie; nieszczęśliwo. zaś cierpie. i nieobecn. przyjemno.

Wyjaśn. potem przeciw [zarzut] jakoby epikurejczy. ogran. się tylk. na niższ. uciech, bo mieć. konsekw. i inne: nie ma być wzgl. największ. szczęśliwo działającego, lecz największ. sumę szczęśliwo. w ogóle. Cel. bowiem największ. szczęśliwo. jest egzystenc. wolna od cierp. a bogata w użycia tak pod względ. ilo. jak jakości; przez: ostatn. norma moralno. będz. zapewnie. podob. egzyst.: największ. liczbie ludzi.

Zbij. zarzut a) jakob. szczęśliwo. nie była osiągalna. dolej. ludzk; bo szczęśliwo. składa się z drob. chwil: spokoj. i ruchu a pew. udziału w jedn. i drugim. Dla każd. człow. jest możeb. Zbij. tak. zarzu. b) jakob. etyka utylitar. nie była zdol. pociąg.

[Marginal note, faded: ...]

i abnega. przyg. Chry. głosi najdoskonal. przedstaw. fak. etyki.

Chry. zarz: c) jakob. ety. utylitar. robi ludzi zimn. i obojętny. a uczy. ich tyl. obrachunk. skut. zasad etyc: trzeci zarz: d) jakob. ety. ta była bezbożn. lub e) niemoral. Nareszcie przedst. dwa inn. zarzu: f) jakob. tej ety. nie zna zaad. zasad gotow. aby w każ. chwi. mogły być źródł twórcz dodatkow (narzu. g) jakob. obarcz: egoizm. jednost. rob. norm. ogól. postępow. –

Trzeci rozd. porusz: kwest: na jak. + sank. opi polega utylitaryzm? Odpow: że wszyst. zewnęt. pobud. i sank: oprócz moraln. + które mi przy dają się stosow. tak. do utylitaryz. w zaś do sankcji wewnętrz. która jest najpierw: jest ona głos sumienia czyli subjekt. głos poczucie: a to wszystk. system. zaw. to samo. Podstawa zaś wzrostu. ety. utylitar. jest przyrodzo. poczu: społeczno. któr. nas pcha do pragnie: abyś jedno były z inn. ludź.

+ którymi posługu. się inn. teor. moralno.

Czwar. rozd. rozbie: wart. dowod. na któr. opie się teor. utylitaryz. Wnie. aut że jedyn. dowod. jest następ: pragnie. szczęśliwo. wszystk. ludz. Wszyst. czego lud. pragn. jest albo szczęśliw. albo środ. do niej względ: nie pragn. zaś nigd. nicz. żadn. dla niej sam.

Piąt. rozd. odpow. na pyt: w jak. zostaj. związ: sprawiedliw. i korzyść? Sprawiedl. według autor. zawie. w sob. dwa składni: a) chęć ukarania osoby, któr wyrządz. szkod; b) przekonan. że kon. istni. konkret. osoba wyrządzo. Chęć: wymierzon. kary składa się znowu z dwóch uczuć: instynkt zachowan. i uczuć sympat. a dwa te uczu: są wyraz. ogólne korzy: społeczeństwa broni każd. jednost. w porząd. praw swoich

poniew. ogóln. korzy. tego wym. Tak sob. Hume.
M. zależno. sprawiedliwo. od korzy: a nie przyjmu.
aby sprawiedliwo. była sama dla sieb. normą w
ludzk. postępow. Usiłuj. na kil. przykład. dowie:
że ostatecz. zaw. korzy. ogóln. rozstrzy. czy jaki czyn
jest sprawiedl. lub niesprawiedl.; że sprawiedliwo.
obejmu. pewn. wymagan. moraln. które wyż. stoją
na drabin. społeczn. korzyści a dla tego więc. od inn.
obowiązuj. „Sprawiedliwo. pozostaj. stosown. nazwą
dla pewn. społeczn. korzyści."

Aby ocen. sprawiedl. teor. moral. M.
należ. baczyć należ. bacz. na dwa punk:
1° od + jakich poprzedn. jest zależ.?
2° przeciw komu polemiz.?
Dwa te pyt. należ. staw. przy rozbior. krytycz.
każd. syst: bo dzięk. wyjaśn. i genez. jego i cel ostatn.
Co do pierw. niewątpl. M. opie. się na Benthamie.
Wie: z pamięt. jego jaki przeczyt. wszyst. we nim
wypiór. ten wyjaśn. Sam opow: że przez cały młodo.
swoj. zostaw. pod jego wpływ.; i że dale. póź. zmodyfik.
jego poglą. moraln.
Bentham uchod. za twórcę moralno.sci utylitarn.
Istnia. ona już przed nim, od czas. Epikur. ale te
zasad. różni. że poprzedn. Benth. stawia: za cel
ostatn. czyn. moraln. interes. osobis. podcz. gdy B.
karze dla tego uwzgl. zaw. interes. ogólni. poniew.
ten jest zarazm. inter. i szczę. wszystk.
„Inter. każd. człow. (powia. B.) powin. w jego
ocz. już przed inter. wszystk. inn. a w ten nic
nie ma, coby się sprzeciwia. cnocie lub szczę.
bo i jaki osięg. on szczę. wszystk. w najwyż. mierze
możebn. jeśli nie pod warunk: że każd. otrzym.
dla sieb. największ. ilo. możebn.? Z czeg. wyni. się
suma szczęś. całego, jeśli nie z jednost. indywidualn.?"
To też w zgod. z swoj. zasa. twierd. B. że moje
szczę: „mierz. to samo, co „największ. szczę: największ. liczby"

lub co na jed. wychod: „maxymizacya szczęścia"
Trzy te formuł. są dla niego jednoznacz.

<u>Mill</u> rozmaw. formuł. <u>B</u>. mówiąc że szczęśc: wszystkich jest najwyż. cel. moralno.

<u>Drugi punkt</u> tycz: się pięciu. który <u>M</u>. ma na względ. w części polemi. swoj. rozpraw. Ciągnie wyobraż. sob. że nie było do czyn. z Stoikami: jak ongi Epikt. Stoi: mówi: że „cnota przedewszyst." bo cnota sama w sob. jest jedyn. szczęś. człow.
<u>M</u>. przeciw. twierd. że cno. jest dobr. rzecz. ale że nie jest jedyn. składni. szczę: bo oprócz cno. może być wiel. inn. rzeczy, potrzeb. do szczęśliwo rodzaj. ludz. Jest oczywi: że ta polemi. może być prawdzi: ale nie jest komple: bo oprócz Stoik. są inn. syst. moral: przedewszyst. zaś chrześcijańs. Których przeciwn. nie może identyfik. z moralno. Stoik.

Należ. tak. wydkr. niewłaściwo. wyra. „utylitaryzm" w teor: <u>M</u>. Może przypa. on do natu. angiel: ale nie odpow. idei, który <u>M</u>. chce. wyraz: Mów. że człow. zdąż. do najwięk. ilo. szczęści. nie będ pomi. szczęśliwo. zasadz. na jedn. gatun. dóbr. Bo szczęśliwo. jest stan którem_u odpowiedz. posiadani jakieg. dobr. Nie może być szczę: bez dobra, czy najwyż. szczęś. bez najwyż. dobr. Otóż filozof. dawni pisali sew. de summo bono, a tytuł. zaś nie odnosi. się nigd. do korzyst: czy człow. nie być szczęśl: bo o tem nikt nie wątp: przy człow. wszystk. lecz o dobro, które posiad. daj. szczę: Trzy zaś gatun. dóbr odróżni: **utile, dulce, honestum.**
Jakkolw. niejedn. dobr. może wszyst. trzy cechy posiad. nie wolno jedn. wszys. jedn. cechy nie ozna. wszystk. ani wszystk. trzech ~~klassy~~ klassę dóbr dowoln: zlew. w jed. klassę. Lekarz: należy do dóbr korzyst: ale nie będ. ani przyjem. ani cnotliw. +

\+ cnota należ: do kategor. dóbr, któr. zow. się honesta, a jakkolw. może być utilis et dulcis, nie wolno. przecież twierd: że cnotę jedyn. dla tego przyjmie. bo jest pożyteczn. lub przyjemn: Powstało stąd zupełn. pomieszan. pojęć. Bóg jako najwyż. dobro niestety: będz. ~~posiad.~~ zawierać dla ludzk: woli wszystk. trzy cechy i posiadan. Bo. i korzyst. jest i przyjem. i cnotli: t. j. daje. najwyż. doskonałości. Jedn. nikt nie wmów. Bo. dla tego, że korzystny. lub przyjem. jest, posiad. Tego i t. d.

§34. Krytyk. Utylitaryzmu i teorji moralno. Millea

Po uwag. poprzedzaj. Tatw. przystęp. do oceny samej teor. moraln: Wedł. niej ma być celem czynnoś. ludzk. ich szczęśliwość, która nie jest niczem inn., jak wolno. od cierpień i obfitow. w przyjemno. Ale jakie przyjemno. wybier. wolno? Wszak mogą być niż. i wyż. Większo. ludzi woli uciech. niż wzniosł. ~~rozrosł~~. M odpow. że o ten rozstrzyg. większo. ludzi doświadczon. i szlachetn. Ależby to było możeb: trzeba jedn. odpowie:

a) jaki areopag ludzki ma wyrok. o rodzaj. przyjemno: potrzeb. do szczę:

b) jaka suma przyjemno. potrzeb: do szczęśliwo?

M. na oba zapyt: dać był. ogólnik. odpow; Tatw. pojmuje, że istot. odpow. niemożeb. bo ~~szczęśliwo~~ i pojęcie areopa. i sumę przyjemno. potrzeb. do szczę: będą się zmien. z każd. wiek. i w każd. kraju: Polegałaby moralno. wtenczas na relatywiz. pojęć i warunk.

Wprawdz. M. staw. jakiś ideał niby bezwzględ: ma nim być szczę: wszystk. Przekon. jest M. że tak najlep. uniemożeb. na zaw. egoizm. Jednak. szczę: wszystk. jest

a) zupełn. nieokreślo. pojęc.

b) szczęś. wszystk: staw. nie raz w opozy. do szczęś. jednost:

c) szczę: wszystk. nie może dać szczęś. jednostce.

Też. nareszcie M. woli Chryst. głowę etyk. utylitarz: i na swoi. Kony. Stune. idzie: Kochaj bliźn. jak siebie sam, to zupełn. i dosył.

jest tak. twierdz. Albow: Chrys:

a) każe koch. Boga nadewszyst: a
bliźn. jak sieb. sam:

b) nie głosi tych praw, jako now:
lecz powta: je z Star. Zakon.

Z tych dwóch ~~przyk.~~ naszych uwag wyni: że M.
nie ma żadn. prawa przykaz. Chrys: bez
tych powś: nazw. Star. Zak. jako źród.
obu praw morali: a powt. tych prawi.
cytow. je raz. w komple. bo jedn. bez drug.
jest niekompled: W isto: uważliwo.
nie może być bez dobra najwyż. a tem
dla etyk. Star. Zakon. jest Bóg.

Stwierdz. Bo. jako ideał najwyż:
który mamy koch. z wszystk. sił nasz: ~~jest~~
mamy także norm: miło: sieb. samych.
Ona musi być podporządkow. pod miło.
Bog; ona bez Boga jest niemoż: a
znow: tak jest zapewnio: przy miło.
Bo. że gdzyb. człow. o sob. nie myśl. a
wszystk. siły wytęż. na miło. Boga. już
by tem sam: był uważliw. Zresz. nie
zachod. żadn. obaw. aby ~~...~~ za mało ko
sieb. koch. według tego zako: skoro Bóg
jako najwyż. prawodaw. określ. jasno
obowiąz. człow. względ. sieb. sam; określ.
tak. obowiąz. względ. bliźn. [Stąd wyni:
że miło. bliźn. ma miar. w miło: nas
sam: a ta znow w miło. Boga. Gdy
przeciw. ktoś pierw. przykaz. opuści a
tyl. drug. zacho. pozbaw. się wszel. mierz.
wielk: ideału a staw: chcący niechcący
na czele moralno: subjektywizm.

Jest taki. okłep. prawd. że zew. dobr. stworzo.
nie są zdoln. wypełn. duszy ludzk. lub dać jej zupeł.
szczęśc. Na to potrzeb. Boga, czyli dobr. niestworzo.
a zat. i nieskończo. Otóż cieszen. się cnotą Anioł,
bo taki jest ideał M. jakkol. wzajemn. mogą się
wydaw. różne: jest przecież ściśle. i do dobra
odnos. się dobr. Bo wszystk. stworzo. dobr: albo
w nas są albo zewn. nas. Dobr. w nas albo ciełesn.
natury, jak. zdrow. siła, i t.d. albo ducho: jak.
zdolno. umysł. ~~wiel~~ cnoty i t.d. Dobr. zaś zewn. nas albo mienn.
się w dobr. materyal. fortuny, albo w konsider.:
ludzk. sław. i t.p. Wszystk. zaś są stwo. i skończ.
Dl jak. któryś należ: cieszen. się obecn. większ. z
dobra. dobr zewn: i to jest. Angerzda.
bo cieszyć się obecn. więks. może odr. się, że ktoś
zdrów, ~~bo~~ bogaty, i nollin. i t.d. Jeżeli więc powiedz.
zdan. filozof: bogact. nie mog. dać wiecz. szczęśc.
to może jedn. cieszen. się z tego, że ktoś drugi
boga: Jeżeli więc. tuo: nie staw. aby być
większ. jak. stopn. M. przeciw Stoik. dowod.
to może jedn. cieszen. się z tego, że ktoś drug.
posiad. n. p. w wysok. stopn. cnot. odwa:
miłosierdz. i t.p. Naresz. całe to cieszen.
się z obec. większ. na to wychodz. że A cieszy
się że B wszystk: B cieszy się, że C wszyst:
a wszyst. tak. się cieszą że D wszyst. posiad:
nikt nie potrzeb. być naprawd. wszystk. Jeżeli
takie ma być połozd. najwyższ. naszy. czyn. moral.
to doprowad. jest ono zupeł. fikcyjn. +

Gorszej jesz. ~~ma~~ przedstaw. się rzecz, gdy od połozd. przechodzi.
do sankcji praw. moralno. Tut. bawi się M. w
czysto. sofisty. Powiada że ostat. sankcya prawa
moralno. jest powin. subjektyw. który ~~wyraża~~ objawia się
głos. sumien. Sumien. jedn. nie nadaje żadn. sankcy.
prawu moraln: bez dopie. po czyn. odzyw. się, chociażby

+ George Eliot

++ Naprzeciw zaś filantropij. zasad: że najwyż. uszcz.
przew. dla uszcz. drugich. przypom. słow. S. Pism:
Pisma św. "Quid enim prodest homini, si mundum
universum lucretur, animae vero suae
detrimentum patiatur?" Mat. XVI. 26.

+ nie wyni. że jedno: ma pragn. uszcz. wszystk.
a mniej ~~jasno~~. że to pragn. ma być najwyż.
pobud. ich postępow.

2° ani nie wyni. że uszcz. jedno. jest
najwyż. praw. moralno, ~~Bo~~ ~~istnie~~ pragn. uszcz.
in genere nie jest czyn. moraln., jest natur.
instynkt. i to koniecz. Moralno. zaczyn. się
dopie. przy czyn. woli. t. j. gdy specyfikuj.
dobr. które ma być środ. natur. uszcz. Zwycz.
Który pragn. być uszcz. nie jest to czyn moral.
ani niemoraln. lecz czyn. natural.: gdy pragn.
być uszczęśl. przy pomocą pieniędz. i takie postępow.
to wted. zaczy. dopie. niemoraln. bo obiera.
środ., które ma być środk. do uszcz. (t. porząd.
Bo. i stwierdz. Jemu) w celu ostatn. jest czyn. niemoraln.
Zat. M. nie dowiódł. że szczęśli. się obowiązuj. jest
najwyż. praw. moralno. ++

lub gardzi. Odzyw. się tak: przed czyn. w chwili
wahan. się lub wewnętrz. walk: Odzyw. się jedn. dla
tego, że uważ. prawo moralno za obowiązuj. a
nie miałob. żad. mocy dla nas, gdyb. nie miało
sankcyi żadnej: Nawet Spencer gdzieś powiedz.
że tyl. sankcya boża może nadaw. praw. moral.
moc obowiązuj: Może być sank: także ludz.
gdy chodz. o przekrocze. praw. ludzk. zobowią
spotkan. się z kar. ale wted. tak. najwyż: za
ostatn. źródł. praw ludz. uważ. wolę i sankc.
Najwyż. Bez sank. zaś: boż. wielk. głos
sumien. jest marny: który żadn. nie odpow. najwyż.
Istot. zat: uświęcen. się obr. uszcz. nie być
najwyż. praw. moralno. musi mieć sankcyą
boską: powiem. tę M. uważ. że nie potrzeb. praw
być nie ma żadn. mocy obowiązuj.

Zresz. M. nie dowiódł wcale, że tak.
praw. istn: a jego rozum. dowodz.: jest pysznie:
jak głów. zupeł. niełogicz. może: należ. do
sensu właściwie. M. bow. tak. rozum:

A. Każd. człow. pragn: uszcz. jak
powiada. przypuś. się.

B. Zatem: każd. człow. jest dla niego
dobr. rzeczą)

C. ~~Ergo~~ Szczęś. wszystk. jest dobra
rzeczą dla wszystk.

D. Szczę. uszcz. jest jedn. z celów
natur. postępow. i jedn. z kryter. natur.
moralno.

Każd. widzi, że żaden. A. B. C. nic nie
dowodz. nie tworzy. teraz M. ani nie dowod.
żaden. D. Bo

1° stąd że każ. jedno. dąż. do uszcz. +

§ 35. Pojęcie o parlamentaryzmie i o emancypa. Kob.

W 1860 ogłos. M. swoj. rozpra. o rząd. reprezentacyjn. (Representative Government), rzecz waż. i ciekaw. w któr. dotkn. mnóst. dziś jeszcz. nie rozwiąz. kwest. n. p. jaka najlep. form. rząd; jaki stosun. zachod. międ. porząd. społeczn. a postęp; przyczy. utrzym. że nie moż. zachow. się porząd. w społeczeńs. bez ciąg. postęp. Zbij. zdan. jakob. najlepsz. rząd. była władz. absolut. w dobr. ręk. Rozbie. wszechstr. wśród któr. możeb. jest rząd reprezentacyjn. Zastan. się nad niebezpieczeńst. i trudno. na któr. narażo. jest kaź. demokra. a zajm. ciąg. myśl: aby zabezpiecz. pierwszy. jedno. lecz i mniejszo. przed tyran. większo. ogłasz. projekt Hare'a za najlepsz. naprawę parlamentaryz.

Pomij. rozb. tej ciekaw. i bard. dobrz. napisan. książeczk: aby zastanow. się nad kwest. któr. ściśl. łącz. się z naprzew. rząd. parlament. a w tym zam. czas. Koło 1861 została napis. choć wyszła daleko póź. bo w r. 1869. Jest to kwest. emancyp. kob. M. poświęc. jej książecz. „O poddaństw. kob." (The subjection of women) któr. stał. się jakob. ewang. wszystk. któr. występuj. za równouprawn. polityczn. kob. Powia. M. w swoj. autobio. że najlep. i najdokładniej. ustęp. tej pra. pocho. od jego żon. i że cało. złożo. z myśl. któr. zrodzi. się podcz. wspóln. dyskus. nad tym przedmio. Książecz. zrobi wielk. wraż. na

czytel. bo oprócz mnóst. bzdurn. paradoks.
włoż. w nią auto. dużo częś. Prawie szlachet.
oburzen: na cześć zabr. przez mężczyzn. ~~...~~
Na tem ogóln. tle namalow. aut. silu. kolo:
położen. kob: i mniem. zdolno. jak. mogłyby z
sieb. wydob. gdyb. stał. się wolne.

Podrzęd. stanow. (pow. M) jaki. zajmu.
kobie. od urodz. jest jedyny wyjątkow. w now.
czas. Nie ma im. przykład. żeb. ktoś dla sam.
urodzen. swoj. był wykluczo. od dostęp. urzęd.
i godno. w społeczeń. Jedn. kobie. dla tego, że
kob. nie ma udzia. w życi. polity. To upośledz.
kob. wyd. się M. zabyt. jak. zamierzchł.
barbaryzm. dawn. czas. ~~Valor. ezt.~~ Będzie przeto czem
prędz. usun. te ostatn. reszt. niewo. i udziel.
kobie. wszystk. praw. któr. posiad. now. najniż.
stoj. w hierar. społecz. klas. mężczyz.

Treść głów. argum. pojęć. M szcz. taką:
1° Jest to krzyw: gdy cała ~~cała~~ każdego ludz.
nie moż. ani wybier. ani być wybier. do rad
municypal; do parlam; do urzęd. publi.

2° Ta niesprawiedl. tem bard. oburz. że
pozba. kobie. obro. legal. i skutecz. Parlam.
jest na to, aby kontrolow. postępow. rząd. i
bron. jednost. kaź. Skor. kob. nie mogą zasiad.
w parlam; połow. rod. ludz: pozbaw. jest
niestron. kontro. nad czyn. tych, któr. rząd.
pozbaw. obro. od nadużć. na któr. kaź. kobie.
zawsze naraż.

3° Nie tyl. kob. krzyw. się dziej. lecz
całe. rod. ludzk. Zabron. z góry pewn. osob.
aby były lekarz. adwoka. deputow. wyrząd. niel.
krzyw. tym wszyst. który potrzeb. dobr. leka.

adwok. i deputow. Z jedn. stron. zmniej. się zbawien. konkur.; z drug. ściślej. się grani. wybo. a społecz. nie jest dat. boga. w szkole. ludz. aby mog. posbaw. się usług mnóst. kandyd. któr. za może bar. kompet. Zdaje się zat. M. że część. Anglik. się dziej. ludzko. gdy ją zmusza. do niekorzyst. z mnóst. talent. obiążyw. jedn. ząb. połow. klat. nie mog. któr. ani wybier. ani wybier. być nie może. do pełnie. funk. społecz.

Te argum. mają w sob. dużo siły. pojęcia. auk. ważnych. historyi. Por:

4° że mało było królowych. któr. rządzi. nieszczęś. ale w stosun. do liczb. swoj. okaz. się niezmiern. zdolniejsz. od król. Wymien. auk. cały szer. stan. monarchii od Semiramis. babilońs. aż do petersburgs. „A gdy doda. do nich (por. M.) wszyst. rejentki i wszyst. nadzwyczaj. prowinc. to liczb. kob. któr. rządzi. niekomu; wszak niestety. Zwraca. uwa. że ile raz. w Indy. któr. panstew. ten nasz. jest rządzo. silni. troskliw. i oszczędn. może: przy rządy nie obejr. zabied. się, że kraj. tym rząd. kob. Wnios. stąd wyciąg. że królowe posiad. większ. zdolno. dobier. sob. ministr. a i lepiej kwalifik. się na król. a ten sam. fakt. na godno. prezes. minist. skor. głów. zadan. prezes. minist. nie za rząd. osobi. lecz powierza. departamen. nadaw. ludziom uzdolni."

Zaczyna. od tego ostatn. argum. powie. że jest nie. błyszcza. niż prawdzi. a nawet. dowod. że wielu bo konsekwen. wymaga. nabier. by nam. rzady państ. i tekt ważniej. ministerst. powierz. kobie. Co do przykł. z stosun. indyjs. w któr. M. jako urzędn. kompan. indyjs. oczywiś. miel. miejsc dowiedz.:

należ. nob. uwag: że Królowe indyjsk. któr.
jako wdow. nad. ~~zam~~ w. imien. niepełnoletn.
syn. rz. dla tego dobr. nadz. że dwór zabezp.
tron syno; mają się ze pobud. miło. do
dzieci. Któr. nie zew. mej. Królowie. A pot.
między. fakt. że młodzi Królowie zwykł. gorz.
rezydent. angiel. demoralizow. aby wiod wo-
pusty nie stali się niebezpiecz. podcz. gdy
Królo. wdowy w stron. indyjsk. mniej za na-
rzędz. nie podob. pokr. a rezyden. takiemu
wł. się obawiaj.

Bywa. też moż. nie owar. argum.
odpow. że dla nie nie stwor. na kory. tery,
któr. nikt nie przeczy, że białe głow. czas. lep.
od męż. rządzić lub rządzić potraf. Były
to jedn. wyjąt. a praw. emancypa. nie mó-
na wyjąt. się opier. lecz powsz. stosow. się
do ogół. klasy, dla któr. jest przezn. Otóż
mamy podob. wypad. w stan. ducho. Bisku.
Kardynał; papie. nie raz odznacza. się
wielk. talent. wojskow. a jedn. nie jest to
knyga. dla duchow. ani dla społecz. że stan
duchow. wyklucza. od służ. wojsko. Zapew.
gin. przez to nie jed. zdolno. strategicz;
mógłb. się znale: nowy Albornoz, nowy
Richelieu, nowy Jul. drugi, zdobiąc. kapel.
kardyn. lub tyar. papie. wawrzyn. Bellony.
Ale czyż kto żału. tej strz: czyż przewid.
histor. nie starają się unieważn. każda.
któr. w czas. niezwycz., wiod okoliczno.
wyjątko. umie. wdzięcz. ~~dzica~~ ~~wtład~~ ~~par~~ zbroj.
i zamie. biegowi. wydaw. zorze. rozmaite.
i śmiało. Każd. ony. że to były wyjąt.
usprawied. koniecz. potrzeb.

Podobn. kobie. moż. w stab. rząd.: rząd.
ster rząd. a wyjątko. mog. te rzą. być nów.
berd. siln. Było to w wiel. Konstytu. przewidz.
jako koniecz: a przeciw konieczno. żad. argum.
nie pomo. Pomij. twierdz. autd. że rząd.
kobie. były zaw. lepsz. od panow. mężcz.;
możeb. pokaz. się, że to nie zupeł. prawd.
pomij. tak. Tetu. odpow. który nier. już
dano zwolenn. emancypa. że kobie. dla
tego lep. nadz. od mężczy. poniew. najczęś.
służą. mężcz. gdy przeciw. królow. częst.
oddaw. się pod wpływ. i pantof. kob. Pomij.
takż. pyt. czy nigd. nie zachwia. narod.
gdy były nadz. przez niewieś. a podno. tyl.
fakt, przez M. nie uwzględnio, że kobie.
na tron. z owej konieczno. że musi nadz.
czerp. niezwykł. siłę w ocze. poddan.; podobn.
jak dzieci ukorono. ucho. za symb. wied.
królew. i wyper. osoba: przed niem zginają
kola. Ale jak panow. dzieci. przewidzie.
w Konstytu. nie sprowadz. perturba. w
zdrow. ciele społecz.; tak samo rząd. kob.
opromien. idea władz.; uświęco. tradyc.
narodo.: i poper. konieczno. której nikt
mog. oce: tak. nabr. blas. że przy nich
bledniej. wszys. rządy męskie. –

Na ten pierw. argum. Miller odpow. ad am
uważ, że przy daleko sięgaj. reform. społecz.
celow. wypro. stan. pyta: czy one są możeb.?
Jeżeli tak, jeż. jest nadziej. że Tetu. zapuści
korzeni. w grun. społecz. w tedy. jest obowiąz.
sprowadz. jej i urzeczywist. Jeże. przeciw. okaż.
się, że to niemoże: ani ich żałow. nie warto.

cnie przyznaw. się do winy, że nie zostaw. wpro-
wadz.

Kwest. zat. emancyp. polity. kob. ~~nale~~ powin. być tak postawio: czy jest możeb. i pożąd. w obecn. ustroj. chrześcijańsk. społeczeńs. aby kobie. brały udzia. w parlamentarn.? Na to pytan. tak odpowia:

Praw. wybor. albo przywiąz. do majęt. albo do osoby. W pierw. ~~przypad.~~ razie może. wy-konyw. się zastęp.; w drug. trzeb. staw. osobiś. do urny. Pierw. rodz. głosow. posiad. kobie. od dawn. w wiel. kraj.; z tem jedn. ograniczą-że musz. dać się zastęp. Ile razy korzys-tali z sweg. praw. Doświadcz. wielolet. po-kaz. że pewnie, ~~korzyst~~ powierza. regular. pełno-mocnic. męż. brata. lub dobr. znajom. a nie domag. się wcz. bezpośredn. udzia. wybor. Ani nie słysza. aby mężczy. doznaw. niedogod. z tak. praw. przysługuj. ich żon. siostr. lub córk. Taka jedn. for. głosow. nie zadowal. M. ani jego stronni.; żąd. osobist. udzia. dla kob. a że większo. kraj. posia. głosow. powszech. żądaj. ~~[illegible]~~ go tak. dla kob.

Przypuśćm. że tak pra. będz. przyzna. wszystk. mężatk.: wted. jedn. z dwojga: albo panie będ. poleg. na zdan. męż. braci lub syn.: Rezult. taki, że każd. kandyd. otrzym. dwie: więk. liczb. głoso. bez żadn. dla niej. korzyś. (bo przeciw. tak. ich wcz. mieć będz.) a zwięk. niepotrzeb. zamęt. Albo też mężczy. stan. jako osob. stronnic. z wstecz. progre. a żony ich tak. z osob. M. wprawd. twier. że kobie. jedn. klassy społecz. nie bez. różnić się będ. w opin. polity. od mężczy. tej sam. klas; z wyjąt. może spraw. mając. dla kob. szczegól. interes. Zapomi. M.

że wybor. mog. mieć te sam. opin. polity. a progre.
odmieć. w niejedn. Kwest. społeczn. (jak teraz Whigowie
angiels. ~~wzgląd~~ w Kwest. irlands. lub jak niedaw.
katolicy niem. co do niedmioleca budż. wojska.)
albo też mog. zgodz. się względ. na jed. progr.
a różn. się co do osób, jak wszęd. dziej. się w Wtorr.
Jeżeli. mężat. zdecydu. się na wspól. progr. muszą
mieć praw. porozumien. się na mityng; chodz.
do Klub.; jeźdz. po prowin. Żad. mąż przy pełn.
zmysł. na to się nie zgod., a jeżeli. zabro. żonie
to wszys. rob.; będą. głosow. jej imie. a bez. niezgodno.
komed. które jeno. bed. rodzaj. Kredytu parlamentarny.
w oczach. ludzi rozsądn. To też zwolenni. emancypa.
nie potraf. się dot. zgodz. czy przy. głosow. niedaw.
tyl. Kob. samodziel. żyjąc. czy tak. mężat. ~~Kob.~~

Now. M. prag. aby ~~Kob. tylo~~ mężat.
poty uważ. prowadz. gospodars. i wychowyw.
dziat. za głów. obowiąz. dopó. cel ten nie będz.
osiągn.; chce. aby wyrzek. się wszyst. obowiąz.
nie dają się pogodz. z pełnie. ow. rodz. Mówi,
że wszystko. Kob.: nie b. zabron. rob. Kand. rządow.
zajmow. się spraw. które nie daj. zadatku się
w domu. Utworzeb. się wted. dla społecz. do
wal. nie przyjem. perspekty. że panie w następn.
lat. wcal. matki rodzin i domów, nie miałyb.
udzia. w życ. polit. a tyl. stare. panny i wdowy
byłyb. do nieg. przypuszcz. Czyż na tem wiel.
zyskałyb. parlam.[2]

Gorz. jeno. było. z obsadzen. urzęd.
Nie mówi. przypuszcz. aby wiele. panny obier. zob.
Kariery. urzędnik; pełn. [illegible]; które musia. b.
nie. z drugi. że mąż porz. Stal. mogłyb. służy.
w administr. lub sądownic. tyl. star. wdo. lub tak.

panny. Któr. b. zgór. oświadcz. że nigd. za mąż nie pójd: Nie będ. więc mogł. powierz. ważniej. urzęd. Kobie. choć b. dla tych. odpow. kandyd. bo ~~sta~~. urzędow. będ. najpierw. za 10c. aby roz- pocz. macierz. karyę a pann. nigd. nie będz. moż. zauf. że pozost. w urzęd. Naresz. dla większ. częś. kob. będz. +urzędow. tyl. środ. wyj. aby podbij. serc. mężcz. Natur. kob. wiele nie zmie.

Gdyb. nawet znalez. się dos. odpowied. kandydatek, aby je przyj. do trzygod. biurokrac. to i tak była by to rzecz niepraktycz. Bo urzęd. poci. władz. a każd. władz. pocho. z góry. Panu- jąc. trzy począ. główn. atrybu. władz: jest naj- wyż. wodz. sędz. i rządcą. Te trzy atrybu. zwyk. zlew. w jedn. mię. i w różn. stopn. na urzęd. Otóż sprzeciw. jest przez przyrod. aby się jakkol. z tych trzech władz w normaln. stos. społecz. dostaw. Kobie. Co mi. bow. przypu. Kobie. do rozmaitych. postu. przy poczt. telegr. żelaz. drog. nawet przy izb. obrachunk. (jak w Pruss.) Tego rodz. manipula. najniższ. mechani. daj. Kobie. utrzym. ale nie ~~da~~ ~~żadn.~~ dające żadn. najmniejsz. władz. Ale zrób my kob. prezydent. w radzie minist. lub prezydentk. sądu apellacyjn. lub marszałka. rady powiato. a ukaż. się zaraz zmie. ~~znac~~. położen. w normal. stosunk. Urząd bow. jest władz. przez któr. całe społecz. wy- kony. swoj. funk. żywot. a czy te funk. odbyw. się w celu obrony jednos. czy w celu podporządkow. je pod całe; zaw. do ich wy- konyw. potrze. pewn. siły, fizycz. lub moral. Dla te. w stosun. ~~naturaln.~~ normaln. władz. powierzo. jest tym, któr. faktycz. bron. narazi. od zewn. lub wewn. niebezpiecz. To postanowi. dotąd spełt. +

+ rodz. męż: Dla tego jemu też powierz. urzę. Trybun. do rządz. kraj. i radzen. o jego potrzeb. pośred. przez rodz. męs.: poleg. na podrzęd. praw: historyi: bo od począ. świ. męszcz. zostan. pier- wsz.: oręż. a pot. na przyrodz. bo władz. ich tak dale. jak siła, któr. jest jej dźwignią i wykonawczyn. Stwórz. władz. pierw. ci, któr. w sob. zawiel. jedno. siłę moral. i fizycz. Dopó. obie te siły od mężcz. nie przejd. do kob; dopó. oni rządz. będ. i posiad. wszystk. urzęd. do któr. przywiąz. jakkolw. władza.

§ 26. Ostatn. lata Stuarta Milla.

Przeprowadz. głów. dzie: logicz. i polity. M. któr. ~~...~~ oz: powsta: pod wpływ. pani Teylor, jak wyz. się wcześn. zestawi. głów. fakta z ostatn. lat jego życ. aby uprzed. notat. bibliograf. o pot. zastanowi. się nad któr. pism. pośmiert. mają: wielk. znacze. dla oceny filozofi. rozw. tego myśli. Aż do r. 1857 dzieli. czas swój międ. pracą urzędo: w India house, przyjaźni. pani Teylor a studya: logiczn. i polity: przy któr. jedn. nie. zdoł. drugi. rzecz dy ogłosi. jakoż rozpraw: lub artyk. do czasopis. W r. 1850 owdowiał. p. Teylor, następn. ro: odb. się ślub i zamożn. się na dług. myśli. małżeń. W 1854 przeby. ciężk. choro. po któr. wziął urlop i podróżo. ośm miesię. po Włoch. Sycy. i Grecyi. W 1856 awansow: na naczelni. urz. zwan. Examiner's office, co mu wedzy. wiele przysporz. pracy biuro. W 1857 po zgniece. powstan. indyjs. rząd angiel. postanow. rozwiąz. Kompan. indyjs: czemu nie przeszkodzi. wymow. petycya napisa. przez sam. M. w imien. Kompan. M ~~...~~ po rozwiąz. Komp: nie chciał przyj. stan. radc. które oficero. mu rzecz. pora: w now. radz. indyjs. Uzyskaw. pensya i uwoln. z służ. w r. 1858 chorz: z żon. przepęd. zim. w Włosz. ale straci. ją w drodz. zatrzyma. się w

kwigruz. Tem ją pochow: i co rok do jej grob. wrac. na kil. miesię. Przez rok cały był strasz. przygnęb. pot z nową energ. wziąd się do pió. i mnoż. w zamiejz. stronnic. W 1859 ogłd: dzieł o parlamentarnej refor: i wydał drug. o wolno. W r. 1860 wyd. o rządz. reprezentacyj. W r. 1867 zacz. zajmow. się filozofią Hamiltona, któr. następ. poświęc: grub. książ. W 1865 wszedł do izby niższy jako posed partyi radykal. z Westminst: gdz. jedn. okaz. się stab. mów. a niepraktyc. polity. Głów. popier. wtedy myśl głosow. kobiet i nieprzew. interes: klassy robocz. W 1865 napis. obszern. rozbiór dzieła Grot'a o Platonie – w tym sam. roku obrany rekto. uniwers. w St. Andrews (w Szkocyi) miał mel. 3 godzin. mow. o potrzeb. stud. klassy. Międ. 1867–1869 wyd. obszern. po śmierci dzieło swego ojca: Analysis zjawisk duchow. i t. d.

W tym sam. r. o. przepad. przy now. wybo: nie zadowoliw. żadn. stronni: podcz. swojej karye. parlam.

W 1869 wyd. swoj. dzie: o poddaństwie kobiet – w 1871 strac: wielk. przyja: w osob. stynn. Grot'a a dwa lata pó(j)ź. sam odpocz. w grob. w tym sam. Avignonie gdz. zwykł. kil. miesi. co rok przepęd. Pod wpływem tamtejsz. obrzęd ceremon. pogrzebo: przez któr. niebosz. +

+ był tylko protector. z góry, gdyż ze życi. był już przenośn. W żad. relig. nie wychow. ani nie ochrzczo. uważ. do żad. rel(ig)ijnej. nie należ: z wyjątk. moż. pogrzeb. Grote w Westminsterskiej katedr. Aż do śmier. był przekon. jak zwrot. pokazu. się z jego pism pośmiert., że relig. w obecn. stule. już nie potrzeb. i że moż. zastąp. ją inne. emocyami, mało ludzk. n. p. lub sztuk. piękn.

§ 37. O dział. pism. Milla pośmiertn. a rozpr. o Naturze.

M. um. w 1873 a jego pasierbi. Helene Taylor wyda. z pozosta. papie. trzy rozpra. pod wspóln. tyt. Three Essays on religion - Nature, the utility of religion and Theism - by John Stuart Mill - London 1874 -
Niem. przekład Emila Lehmann'a ukaz. się w 1875 w Berlinie: Ueber Religion. Natur. Die Nützlichkeit der Religion. Theismus.

Wydawczyni objaś. że pierw. dwu z tych rozpr. napis. są obszern. międ. 1830-58, międ. ogłoszen. ekono. polity. a dziełk. o wolno. Trzeci napis. pomię. 1868-70 a nie zostaj. w ścisł. związ. bliż. z poprzedn. Chciał go w 73 przejrz. na nowo i poda. do dru. gdy śmier. go zaskoczy. ~~Wilg~~ Trzymane pasierbi. ogłosi. wszyst. trzy raz.

Pierw. rozpra. o naturze nie jest dosyć wykończ. ani dość gruntow. opracow. a dochodz. do zupeł. negacy. zasad. podstaw moralno. Treść jej po krót. taka:

Z liczn. znaczeń wyra. "natura" dwa są ~~wyraź~~ główne: 1° suma wszystk. przymio. lub praw istniej. w świe.; 2° suma tego, co się dzieje w świe.

bez udzia: lub przyczyn. się ortow. (t. j. w przed-
staw. do sztuki, przemys: i t. d.) Powstaje tu
pytan: w któr. z tych dwóch znacz. bierzy. wyr.
natu. gdy mówimy, że (naśladow. natu. (naturam sequi)
jest ~~uważ. że~~ etc. dobr. lub gdy mówi o praw.
przyrodzo: jako podsta. pra: pozytyw.
Większo. filozo: przyjmow. takie prawo przyrod.
religi. chrześcijańs. miała pewn. wątpliwo.
(tak sądz. aut.) ponieważ ortow. z natu. jest
grzeszny (dodaj. aut: że to jest wiara
wszk. ucz; sekt chrz. ale nie było przekonan.
same (Chrys.) – ale za to wszys. dzisiejsi uważ.
natu. za coś bosk: a jej ~~[illegible]~~ przykazan.
za najwyższ. regułę działan.

~~Zdaj. się zat.~~ Twierdzi auto. że ani w pierw.
ani w drug. znacze: wyr. natu. nie zawie-
ra takie. coby było praw. moraln. Bo moralno
zajmu. się tem, co ma być, a wyra. natu. ozna-
czyt. to, co jest, skor. w pierw. raz. ozna.
wszyst. co jest w ogóle (a w drug. wszyst. co jest, bez
umyśln. ludzk. udzia. Natu. zat. jako zakon
moralno. nie. b. jak. 3cie znacze: a w każ.
raz. pozn. zawier. w sob. jakąś normę tego,
co ma być. Pytan. zat. taka przybie. for:,
czy prawdz: jest nam: wedł. (której natu. ma być ~~[illegible]~~
kamien. probiercz. tego co stwarz. lub nie-
stwarz; dobr. lub złe; – wedł. której ~~lub która~~ jest ~~czyta. że~~
naszym pożąd.. iść za natu; naśladow. ją lub
być jej posłuszn.

Prawo, mówi auto. może mieć podwój.
znacze: albo jest ozna. tego, co jest, albo ozn.
tego, co ma być. W pierw. raz. mamy pra:
fizy. w drug. pra. moral. Do tych ostatn.
zalicz. się pra. przyrodzo. Gdy więc kto mówi,

że nale. stud. natu. rada ta moż. tyl. mieć
ten sens rozrądz. że nale. poznaw. praw przyrody
i do nich stosow. się w działan. Takiejedn. działan.
jest wprawdz. rozum. ale nie podpa: pod owo
znaczen. Który ma zwykł. prawo natu. Wyra-
wie. wyr. „natura" brać w drug. znacze. jako
zumę tego, co się dzieje w świe. bez udział.
człow: (w przeciwstaw. do sztu. i przemys.)
Tak. jedn. znacze: nadan: słow: idź za natu.
byłob. niedorze: bo jakkolw: w działan. stosują
się z jedn. stro. do praw natu, to niemniej
każd. działan. na natu. jest przekracz. owej
rady ~~aby pójść za natu~~. Kto kopie, orze.
buduj. ubie. się, ten wprost sprzeciw. się przykaz:
„aby pójść za natu." Cała cywiliza. dowo.
że należy zwycięż. natu. zam. pójść za nią
Otóż tak. zwycięstw. natu. wiele poprzew.
własn. egzysten: wydawa. się niegd. rzemi ~~...~~
złem i obraźliw. dla Bóst. skoro bieg natu.
jest wyra. Jego woli. Robić zmiana natu.
potrzeb. człowieko. musia. wydaw. się, jakoby
miesza.się (do rząd. istot wyższ. Kapła. wynaleźli
wte. spos: aby pogodz. bezkarno: w przekracz.
praw natu. z uważan. bojaź. przed wdzieran.
się do rząd. boż. Przedstawie. oni każ. wynalaz.
ludz. jako dar lub łas. Boga. Wyrocz.
w starożytno. a późn. Kości. Katol. oznajmia.
o ile ludzk. ~~mięszan.~~ wpływan. się na bieg natu, było
dozwolo. lub zakazan. „Wyobraża. sob.
że wolność" mięszan. się do natu. dana jest
człowie. przez osobn. pozwole. i o ile tego potrzeby
~~dla~~ jego wymag. a każ. próba, aby panować
nad natu. po za pewne dozwolo. granice uważała
była, za bezboż. usiłow. by przywłaszcz. sob.

bo . potę . i t. d. Hora. i jenn. uważ. szta. budow. statk. i żeglu. za vetitum nefas. Od czasów i wczesnej szta. pływa. z tego sam. przekon. Dziś jenn. (tak ubole. aut.) panu. przekon. że plan natu. jest dla nas wzor. godn. naśladowania. że w działa. powinni się rządzić myślą, że natu. jest doskon. dziet. Boż. i t. d.

Auto. przeciw. mnie. że porząd. natu. jest tego rodz. iż nie może pochodz. od Isto. sprawiedliw. i dobr. tym że zosta. chyba z tym zamia. stworzo. aby ludz. ten porząd. doskonali. w duchu miło. i sprawiedliwo. Siły natu. za sprawedl. olbrzym. i napełn. nas zdumien. ale naślad. ich nie powinni. bo 1º siły natu. działa. bez żadn. wzglę. na moralno. bo każdą isto. żyw. porbawiają życi. i to częst. w spos. najokrutniej.

„Natu. wbija ludzi na pal, gruchocze, miaż. dzik. bestyo. na tysp. ; pali ich, kamienuje, morzy głod. zabij. mrozem, zabij. szybko lub wolno działaj. trucizną . morduje wszystkich. a ma w zapas. jeszc. tysiąc inn. okropn. rodzaj. śmier. jakich nieczułe wymyśl. okrutne rafinowa. Nabisza lub Domicyana" i t. d.

W tak. porwa. kolor. male. M. działa. natu. na isto. żywe. Nowi. żadnego porząd. nie ma w działa. przyro.: „Anarchią i terroryzm daleko przewyższa uragan lub zaraza już to niesprawiedliwością, już to zniszczeniem i zniszczeniem".

Niechaj nikt nie pow. że te okropno. służą dobr. i mądr. celom, bo gdyb. nawe. te cele były dobr. to i tak nie powinni.

nastadu. natu. Ale nikt nie wiew. żeby te cele
byty dobr. bo

1° nie wolno by było dziat. przeciw niezm. prawa. przyro;

2° z złych nawy moż. powst. coś dobr. ale nigd: z dobr. powst. coś złe

3° pomi: sofistyczn: dowodzeń powst. prze. że skoro Stwór. wszys. moż. wstrzy. choć złego, bo to istn. A jeśli chce złe: dla dobr. celów, nie osią. tego celu, bo wszk. ludzi nie praktykowano. Nawzaj. wię. w niesmiert. głów. opie. się na tem, że porząd. moral. w tem życi. zaraz.

Powst. więc jedno stanow. według. auto: że pierwiast. boży nie mógł od razu zwycięż. potę. złego fizycz. i moraln. że nie mógł ludzkość. umieści. w świe. w którym. one nie były narażo. na potrze. walk. z etem potęga. Z wszyst. teolog: stanow: ponadto przyro: ta teor: (tak aut.) ani ze sob. nie jest w niezgo. ani z fakt. któ. nie znana. Wte. obow. człow. w tem, aby jako skutecz. pomocni. stan. nieprzer. Istot. doskonał: i ~~dobr~~ życzliw. ta wza: wszyst. swoja mu siły aniż. niepoznawa. i niekonsekw. zaufan. ku Stwór. dobrego, któr. zaraz. jest sprzec. złego,

Oto główn. myśli pisma, któr. jest nieustaj. polemi. przeciw celowo. w natu. a zaraz: pawiku(?). na Boga Anew: przekon. się jedn. że marszałka wydaw. się filozo: najkonsekwent. ienk. Dziedzic.

to przekon. po swoj. oycu.

Ażeb. osadz. sprawiedl. tę pra: M:
nie należ. zapom. iż:

1º że nie miał żadn. jasn. poję ~~ż~~ o
relig: żadn. bo z. ani jej się nie ucz. ani
żadn. nie praktykow. Wyni. to z jego
autobiogr. i z tego, co najbliż: jego
przyj: o nim twierdzi. n. p. Bain.

2º że kwest. odnosz. do któr. istn. zle
na ziem: nie da się rozstrzygn. jedy. ze pomo.
filozo: potrze: tak: postępiw. się objaw.

3º że hypote. jakieś. Bo. któremu ludz.
musza pomag. w zwalczan. złe. jest w form.
przez M. jej nadan. zupeł. niedorzec:

4º że praw natu. w znacze. moraln. nie
znaczy to samo, co bieg natu. lecz pewien
zakon, moraln. dający się pozn: bez objaw: a
dalszej. od praw moralno: ogłaszan. w
Objawien.

5º To prawo naturalne nie mieś. się
w niesozum. przyrod. lecz w natu. człow.
który jed. z stworz. ziemsk. jest isto:
moralna, bo rozumn. osoba, obdarzo: wolna
wolą

6º Prawo natural. nigd. nie istn: samo
~~przez się~~ bez praw. pozytyw. bo wszędzie!
były, były zaw. jak. przewodnic: ale
wszędz. praw moraln. podsta. i norma
było prawo naturaln. M. chociaż. przez
całe życ. zajmow. się logi: ~~złe~~ nielogicz.
kwest. postaw. bo nie o to chod. czy mamy
wskazów. bieg natury w ogó. jako normy
nasze: postępo: lecz raczej o to, czy z+

+ natu. ludzk. bran: niezależn. od społeczeń:
i od historycz. rozwoj. wyni. że ma pierwiast.
jakieg. zako: moralno: lub czy też cała
moralnoś. zaczy. się dopiero od chwili, kied.
ogłosz. został: jak. zakon religii, lub
polity: M zupeł: ten pogląd mieszy
pomiń.

§. 38. O pożyteczno. religji.

Dzi. rozpra. ma napis: the utility of religion = a zatem zajmow. się tąż kwest. Dowod. wedł. M. że ma. religija ostab. bo dopó. ludz. uważ. relig. swoj. za niewątpli. prawdę, nie może im przyjść na myśl, pyt. o jej pożyteczno. Teraz. bowi. wiara religji. jest potrzeb. to należ. ubolew. że argum. na jej korzy. potrzebują pewnego moraln. przekupst: (tak autor) — twier. dal. aut. że przez to powst. w duszy rozerwa., że obawiaj. się spekula: by snać nie stracim. razem wiar. nie stali się niewierząc. a tem samem. złymi lub nieuczciwi.

Ta uwa: M. jedn. niesłuszn. bo od początk. chrześcijań. podnoszo. społeczn. i polity. korzy: now. relig. któr. bynajmn. nie szkodziły jej w oczach wyznaw: przeciwnie dodawały nowej wartości. A jeżel. dziś apologe: tak: zważa. uwagę. na te korzy: to nie czyn. to w celu przekupyw. tych, co nie wierzą, lecz wyznaj. stąd nowych argum. dla uznania jej prawdziwo. Tak samo przy każd. syst. filozofi. wolno się pyt. o jego następs: polity. i społecz.

M. nie zgad. się na zdan. tych, który twier. że odrzucen. fałszyw. relig. zaw. jest rzeczą pożąd: bo może: powie (tak mówi) że „relig. jest moralnie pożyteczn: a duchow. i naukow: bez żadn. podstaw." +

Jest to oczywist. sofiz: bo wiar. relig. traci wszelk. pożyte. od chwi. gdy prze. kon. kto jest o jej fałszywo.

Zaktes: sob: auto. dry rzecz w badan. swoj:

a) czy wiara religijna jest niezbędną potrzebą dla doczesnej dobroby ludzkości: bez względu na to, czy jest prawdziwą lub nieprawdziwą.

b) czy koniecznie wiary religijnej jest wewnętrznie i powszechnie, czy zewnętrznie tylko wiązało i przypadkowo.

c) czy dobrodziejstw wiary religijnej nie dadzą się osięgnąć innemi ~~sposob~~ drogami: na które nie byłoby owych niedogodności i złych następstw, które zawsze towarzyszą nawet (następującym religiom. —

~~Nadto~~ pierwsze pytanie odpowiada M. następującemi uwagami:

1) wiele korzystnych skutków przypisują mylnie religii: ponieważ razem z nią wypracowały się moralne zasady daleko dawniejsze od niej;

2) Religia posługuje się powagą: a tak ma niezmierną potęgę na umysły ludzkie. Ale ta powaga: towarzysząca religii nie dla jej wewnętrznej wartości, lecz że jej zasady były powszechnie mniemane: a ta powszechność powagi działała na ludzkość;

3) Religia posługiwała się wychowaniem a to jest najskuteczniejszym środkiem do przerabiania umysłów ludzkich i panowania nad niemi. Z wyjątkiem Greków prawie wszystkie narody opierały wychowanie swoje na podstawie religijnej, mimo to Grecy przez swe wychowanie bez religii wpajali głęboko w swoich obywateli mnóstwo zasad.

4) Trzecia potęga: która nie pomogła religii przyczyniła jest opinia publiczna a ta, bez religii niewątpliwie potrafi wywierać wpływ ogromny. Wypełnianie obowiązków jest tylko poparte religią jest bezwartością: (przeciwnie bardzo nieraz jest za nim przemawia:

głos publi.

Wnosi stąd aut. że konie. społeczn. relig. jest bar. podrzęd: dopó. dot. o pom. dawanej prawom i policyi; póki zaś potrzeb. ma być relig. do szerzen. i uspo... dobr. zasad moral. to wielk. powstaj. wko. gdy zasad moralno. dają się sankc. niedopuszczo. Także mierz dla cel. społeczn. nie jest potrzeb.

Na drug. pyt. tak odpow. aut: Wiara w bog: nie* pocho. z bojaź. lecz ma szlachetniej. pobud. Rzeczy nale. do Hume: przez instyn.: zer. aby życ. ludz. przypisy. wszystk. przedmiot. i zjawisk. Gdy pózn. lepiej poznan. natu. trwa. jedn. relig. dalej bo wiedz. ludz. ograniczo. a pragn. wied. nieograniczo. Ponieważ. szt. wyobraź. mogą. wtargn. do nieznan. sfer świata jakieg. niedziemy; relig. i poezy. zadowolnią tę potrze. Relig. jest wynik. tęskno. aby dowied. się, czy twor. wyobraź. odpowie. jakiś rzeczywisto. w drug. świe. Dla tego nie da się zaprze.: że relig. miała i ma wielk. warto. dla jednost. jako źród. osobiste. zadowole. i wznios. uczuć

M. jedn. sądzi. się, że na to nie potrze. przekra. granic tego świa.; że idealizow. nasze. ziemsk. życi. i wysok. wyobraź. o tem, coby się dało zrob. z nasze. życi. zdolne są by stworz. poez. a naw. relig. któraby równ. dobrz. jak. wiar. w niewidz. potęg. zdoln. była podnos. uczu. a która, popar. wychow. potrafiłaby jeszcz. lepiej uszlachetn. nasze postępow.

Rozprawa pod. obszern. o wyższ. takie filantropiz. nad szczeg. relig. twierd. M. że było jedn. wiarą w nadprzyrod. wsz.; jedn. był. teor. jest woln. od moraln. sprzeczn. i duchow. kontradykt. Jest to teor. która odrzu. idee wszechpotęż. Stwór. wszech. przyro. i życ. za wynik walki międ. dobro: bosk. a jak. wsporną mater: lub jak. etyc. pierwszeń: jak przyjmowane. Plat. i Manichejczy. Nad tą nam i wielu. wnosi się M. i dod. że tę wiar. wyznaw. przypuszcz. jed. wyk. ształco. i sumien. osob. Domyśl. się że to był jego ojciec, o któr. powiad. że miał upodob. w manichei.

M. przyzn. że relig. nadprzyro. mają jed. korzy: przed relig. ludzko. czy. filantrop: a to. ją wiar. w życ. przyszł. M. się zdaj. że ta wie. stra. swoj. poręg. gdy ludzko. tak będ. wykształt. i przeu. że będ. zadowol. z bytu docze.

Histor. zaś dowod. wedł. M. że ludzko. może doskon. obejść się bez wiar. w nieba. Grecy jej nie mieli a Tatw. wykaz. że ta wsz. zostc. wymyśla. przez prawodaw. aby była podnięt. do dobr. dział. i przestrzeg. praw.

Tak. bieg myśl. w tej rozpraw. Bez. owa pomienko. gdy n. p. ją przyrówn. do książ. Strausza: der alte u. der neue Glaube której te zam. myśli rozwij. z dale. więk. erudy. i wypraw. dyalekt. Jeże. Książ. Strausse przetrwało. bez siła. odrzuc: można

++

++ zpokojn. i rozpraw. M. powstaw. bez odpow: które wymag. b. za nadto obszern. zapuszcz. się w mnóst. dociecz. Jedno powie: że relig. skor. wedł. M. wypły. z powszech. potrze. ludzk. natu. przedstaw. zew. przed: dopo. będ. ludz. a następ. dowod. mied. oszczed. którzy regul. relig. obrzęd. odmienia. albo jakieś zabob. ~~alb~~ przypisow: albo ubóstwia. jak. stwor. Filantrop. która M. dwie podn. do godno. wsz. relig. jest ubóstw. ludzko: (a to pono było. Bóg najmniejszego:) a zastąpi relig. przez pocz. i miary. jak chce Strauss, jest niegod. ubóstwien. twor. ludzk: jest najsmutn. fetyszyzm.

§39 Theism.

Trzecia, obszerniejsz. rozpra. ma napis Theism a jest niewątpliw. wielce ciekaw. choćb. dla tego, że jest wymow. przykład. jak żywy inter. przedstaw. kwest. Bo. nawet dla tych, któr. przez życ. całe w Niego nie wierzyli. M. przez życ. całe stronił od teolog. bo uważ. ją za przeciwstaw. do nauk eksperym. a ten sam nam porbaw. podstaw. indukcyj. i prawdopodob. mimo to ciż do ostatk. lat życ. kwest. Bo. po ostatn. się zajmow. a zajmow. się na serio, aby dowiedz. się, jakie prawdo. nawet. mieć może Istno. Najwyższ. Zabie. się zaś do tych badań z podrzędn. przekon: raz że postęp nauk. przyrodz. doprowadz. do rezult. któr. nie dają się pogodz. z żadnej wiarą religii; powtór. że rozmai. formy religijnych przekon. powsta. i giną wedł. chwilow. potrzeb rozwijaj. się ciąg. ducha ludzk. Są to wedł. nie. owoce czynników: któr. podobn. jak zmiany lub zwierz. minion. epok. geolog. mają tylk. chwilo. warun: bytu, a giną, gdy te się zmienią. – (p. 126–127 angiel. wyd.) Że jedn. umysł ludzk. chociażby nie jest z gruntu przewro. ma kiedy ~~wiara~~ wiara lub opinię: wszyst. rzeczy ludzi coś za sob. a tym. przez to może być zbijany, jeżeli się wykaz. jako nieuzasad. lub możli. przyczyn. dla któr. ona powsta. – (p. 128)

Wiara w wielu bog: (tak zad. M.) jest dale: naturalniejsz. niż wiara w jedn. Stwór. i Rządcę przyro. Ta druga jest już

wyro. sztuk: i skutk. znacznej kultu. umysło. (p. 130) Wia. w jedn. Stwór. i Rząd. mogła dopie. wte. powst. gdy ludz. zacz. pozor. nieład w zjawis. przyrodzo. uważ. za syst. jedno-lit. ~~pod~~ dający się ściśle wedł. jedn. planu. (p. 131)

Przyczy. dla której. monotei. może być uważ. za dokład. wyr. teizmu nie tyl. w tem jest, że monoteizm jest teizm. wszystk. cywilizo. lud. jak racz. w tem, że ~~tyl~~ to jedyny teizm, mogący. rości. pra. do naukow. podsta. Każd. inne teor. rząd. świ. przez istotę nadprzyro. albo sprzeciw. się pojęci. rząd. ~~sprawi~~ sprawowan. w zgodz. z ciągłe. ~~tam~~ szereg. przyrodzon. fakt. wedł. stał. ~~zgodn~~ praw. albo też sprzeciw. się [~~p~~]rzeczywi. zależno. każdego z tych szereg. od wszystk. inn. a to są dwa najogóln. zdoby. nau. (p. 133)

Pytan. na które. teizm daje odpow. jest natur. i wreszcie. w oczywis. potrzeb. ducha ludzk. Ponieważ. wszęd. gdz. był jakiś porzą. pyta. o przyczy. musiał duch ludz. tak. zająć. stanowisk. rozejrz. z tego punkt. widzen. i zapyt. czy przed natu. nie było czegoś, bez czeg. natu. nie byłab. powsta. Na to pyta. tyl. teizm daw. przez dł. czas zadowalnej. odpow. (134)

Po tych wstępn. uwag. rozkłada aut. cały tem. na dwa pytan.:

a) Czy teor. odnosząc. początk. wszyst. zjawis. przyro. do woli Stwór. zgad. się lub nie zgad. się z pewn. wynik. nauki?

b) przypuściw. że ona się zgad. czy

jej dwo. ~~dod.~~ dedz. się stwierdz. i zbad. wedł. ogóln. zasad meto. naukow? (p. 134) +

Dobrze aut. że teżżn. moż. mieć podwójn. form: jedn. nie daj. się pogodz. z ogóln. wynik: nauk przyrodzon: – bytły to Bóg rządz. świat. za pomo. woli zmien; druga przypu. Bo: rządz. świat. wedł. praw niezmien. a takie for. monoteiz. zgadz. się z poje. naukow. nasz. czas: – (p. 135)

Dorzuć. aut. ma rację: że nie. pierw. form. monoteiz. za błęd. bo Bóg nie moż. mieć woli zmien. lub kaprys; drug. form. odrzucał się cykliczn. ~~się~~ cuda i rządy opatrznością. jedn. Bl. dodaj. że nic nas nie zmu. do twierdz. jakob. wola bosk. tylk. raz się objawi: odtąd wyst. świa. zaopatrzy. w siły jemu potrzeb. też że nauka nie sprzeciw. się przypuszcze: jako każd. zjawis. jest wypływ. woli Najwyż. Potę: byleb. ta Potę. w swoich akt. woli działa. zaw. w zgodz. z praw. przez sieb. nadane: (p. 136)

Dorzuć. chrześ. teolo: przypuszcz: że Bóg nie moż. działa. nigd. przeciw temu, co nazy. się ordo universalissimus, a gdy cudow. wpływ. na bieg rzeczy, działa tylk. praeter lub supra ordinem ~~naturalem~~ universalem.

Pierw. wyj: wspra: zapom. się dowód na korzy. istnie. Bo: Z tych dowod. ~~uważ.~~ uważ. za ważn. tyl. aut: tylk. te które opier. się na dowiad. (a posteriori) a ma ~~za~~ ~~pomi~~ jako błęd. te które chcą a priori dowieść istn. Najwyż. Isto. Pomiędz. chrześ. filoz. te drug. takż. uwa

+ Tak. jedn. postęp. ~~pow~~. Kwestj. nie wyczerpu. zad. jej isto. bo zostaj. przecież jej mocno. że Bóg nie może być eksperymental. dowiedzion. a jedn. Konieczn. przypuszcz. być musi dla wytłumaczę. wszech świata. –

za tiedz. od ocz. św. Tom: mog. się zająć wyłącz. dowod. pierw. Kategor:

<u>1° Dowód za istn. pierw. przycz.</u>

Wszyst. rzeczy nam znan. miały począ. zat. tak. świe. mieć musie. pocz. Przeciw temu dowod. tak. argum: auto: mog. tyl. twierdz. że kaz. zmia. w przyro. miała swój pocz. Ale w świe. są dwa czynn. jed. trwa. drugi zmien. O pierw. nie mog. powied. że powst.; tyl. drugi zaczy. się. Gdy nowa rzecz powsta: n. p. woda z połącz. się tlenu i wodoru, oczywiś. powsta. nowa form: ale sama treść mater. jest czemś trwał. o któr. nie mog. twierd. że powst. Poniew. zaś kaz. zjawis. daje się ostatecz. sprowadz. do pewn: ilości siły, moglib. twierdz. że pierw. przycz. wszystk. jest jakaś siła. (p. 145)

Z drug. stro. siła w przyrod. nie ma prawdzi. pocza: widzi. tyl. że jedno zjawis. drugie. przekazu. pewn. ilość siły, ale nigd. nie widzi. pocza. tej siły. tyl. w jedn. raz. widzi. pocza. ruchu, tam gdz. wola dzia: sama z sieb. a tak dochodz. do konklu. że każd. ruch ostatecz. zawdzi. swój począt. woli. dziedz. tej. nie woli ludz. do woli potężn. isto. (p. 146)

Ale dowiad. nowy tak. że wola nie stwa. siły, lecz nią rozporząd: i z jedn. for. w drug. zamien. Ilo. siły rozt. zaw. ta sama w świe. a tyl. rozkłada. jej i form. mogą być inn. Tak dowied. karalob. rzecz.

siłę uważ. za dawniej, ona musi być gotow. zanim wola może nią posługiw. się. Tak więc siła ma wszyst. przymiot. wiecznie. niestworzo. jestes. (p. 147)

Ale na tem nie kon. Człowiecz. wola nie stwarz. siły, według codzien. doświad. to przecież ani siła nie stwarz. woli. Należ. przeto wolę uważ. za równ. starą jak siłę a żeby w świe. każd. przeobraż. siły dokony. się przez wolę, powinniś. wolę uważ. jeże. nie za stwór. to za budowni. świat. lub porząd. w wszechśw. (p. 148)

Powsta. nowa trudno. Wszyst. co może ludzk. wola, potraf. dok. nieświad. siły natu, nawet w wyż. stopn. a co ważniej. same wole ludz. o ile w działan. na zewn. objaw. się, jest wynik. innych sił nieświad. Siła mus[k]u, nerw. i mózg. jest wypi. lub przeobraż. inn. dawniejs. sił. Siła przeto ukaza. się znow. dawniej. od woli a teraz, jeże. opie. się na pozn. pierw. przyczyn, nie znajdz. żadn. podpo. w doświad. (p. 150?)

Powiad. że duch, który niezaprzecz. istn. mógł być powst. przez ducha. Ale przypuściw. że duch jakiś polepsz. stworz. ducha na ludzk. to powst. nowe kwest. kto stworz. pierw. ducha i t. d. (p. 151)

Nareszcie twierdz. że być przez ducha mógł każ. duch powst. wyd. się auto. dość problemat. wobec hypote. darwinisto. wyż. formy mogą powst. z niż. a dal. doktoryz. do konkl. że poz. pierw. przyczy.

nie popie. teizmu, bo siła i mater. nie powsta: a duch, o ile mam. go z doświad. mieć kied. swój początek. Świat tem sam. że istn. nie dowodz. jesz. istnie. Boga. by jedn. w ziemsk. - świa.: za jak. ślady, przemawiają za istnie. Bo. na to odpow. rozbiór innego dow. tak zw. teleologiz. który opie. się na celowo. w przyro. (p. 157 - 154).

Z tego streszcz. wid. że M. uwa. tak zw. dowód kosmologi: polegający na poję. pierw. przyczy. za niedostate. Duch wiecz.: jest hypote. obok któr. wieczno. mater. i siły jest pewno. Tak wracz. do dualiz. platoń. z tą jedn. przemia. na gor: że istn: Boga obok wiecz: mater. jest dla Plato. pewno; dla M. tylk. niepew. hypote.

§40 Krytyka argument. M wymierzon. przeciw dowodo. kosmologicz.

Porów: La philosophie religieuse en Angleterre per L. Carrau. Paris 1888 p. 191 i nast.

Theism by Robert Flint Edinburgh and London 1877 p. 96 i nast.

Z poprzedzaj. dyskus. przyjmuj. z wdzięczno. uzna. M. że monoteizm nie sprzeciw. się wynik. nauk nowożyt. na pyt. zaś, czy te nauki popierają:

tak zw. dowód kosmol. który od czas. Arystot. używ. wciąż znacze. w filoz. odpow. jak następ. –

Najzwycz. pogl: nie zkła. mater: uwa: atomy za nieskończe. małe wiry, odbywaj. się w jak. jednolit. płynie czy. eterze wypełniaj. przestrzeń. Zatem przeto treścią wewn. atomu jest ruch wirowy: a bez tego ruchu zniknąłb. w eterze, nie można tego ruchu uważ. za wieczyst. Zatem przeto hypote. eteru jest prawdzi. a bez niej naturalis. nie zdoła. nie potraf. wytłumacz. w sposób. przyro. – to porząd. lub kon. ruchu w eter. pochodz. od jak. przycz. zewn. – Ta może tylk. być nadprzyrodz. Ale tak prawo przechowyw. się siły prowadz. nas do jak. początk. ruchu.

Nie może ~~wytłum~~ przedstaw. dziejów świata w rzeczywist. pow. Stanley Jevons, opiej. się w przestrz. nieskończo. Formułki dają nam wted. walory niemożeb. a to dowodz. że było jakieś pierwotn. podział. świata, który wedł. praw przyro. znanych, nie mógł być wynik. żadn. dawniejsz. podziału [illegible] zmian. int. przyczyn. gdy. rozpraszan. jak. energ. się rozprasza: prowadz. nas do pewn: granicy, co do dawno. obecn. porząd. rzeczy.

Stwierdz. sobi uwa. Barrau: W świat. ostatn. ogni. składów. rzeczyw. zawsze. ruch, zmian; zat. zaczął się, zat. jest

zjawisk. i ich przyczyn. Usiłow. Stuarta M aby z pod praw. przyczynowa wyj. jąk. mniem. ogl.: nie~~znan~~ poczętk. i wieczys. świata, jest potępio. przez nau. Nowa w ocza. przytyw.istoty, tylko nie zbiera. odrzuc. wszystk. hypotez niew. nieprzez. o ~~kon~~ skąd. materyi; dowo. cyganowa kosmologii nic nie utrac. z swej siły. (p. 194)

Mógłb. jedn. M odpowiedź na powyżs. uwa.: Praw: że mater: jest główn. i przede wszystk. ruch. wedł. teory. atomis. fizycz. Thomson'a; jedn. wtedy potrzeb. pierw. przyczy. do wytłuma. ruchu i powstan. materyi: ale nie potrzeb. do wytłuma. eteru, z któr. wyłoniła się mate: Mógłb. więc eter istn. od począ. obok Bo. jak u Plat. obok demiurga od wiek. istn. siły.

Latwo. jedn. da się odeprz. podobn. uwa.: M: Eter ma być płyn. najzupeł. jednolit. i zadziwiaj. elastyczn. Więc o nim nic nie wiemy; przymiot. praw. żad. nie ma, chyba ten jed. że jest czemś, co wypeł. przestrz. ale ~~nego~~ co pod zmysł. nie podpa. naw. pod najdelikat. Drobno. ato: jest czemś bezcza. wszelk. w obec tej delikat: płynności, rozlan. po przestwo. nieb. Na to słusz. robi uwa: Barrau (p. 195): Byłob. dziwn. żeby istno. tak pozbawio. wszelk. przymiot. miała przedmi przymiot. istnien. przez się i zeb. istno. niedołężn. (wedł. hypote.)

że new. nie może w zwen. ton. jednostajn.
zakreśl. wiry, z któr. ma powst. świat atomisty.
istnoś ~~tak~~ niezdol. do wydan. naw. najdrob.
z zjawis. żeby taka istno. istnieć sama przez się.
Istnie przez się, wszak to ~~jest~~ znacz. posiad.
energ. której nic nie może zniszcz. lub zmien.
A taka energ. wyż dla rozu. nie jest jedn.
rzeczą z przyczyną przyczyn, z przyczy. bezwzględ.?

Taki zresz: eter delikat. nie poma:
wiel: M. który działb. na niег. złoż. wszyst.
niedoskonało. istniej. w świe. Jeśli taka delikat.
istno. była potrzeb. Bo. do stworz. świa. nie
mog. dopraw. stan. jemu pomoc. przeszk.
a jeśli Bo. z takich: (prew. ~~bez~~ materii nie mając. żadn. przymiot;
~~[illegible] w przestrz.~~ żadn. wrodzo. energ. mógł
ułoż. świat olbrzy: zadziwiaj. swoj. wielko.
a w ~~[illegible]~~ najmniejszym. najmister. wykonaniu; dopraw.
nikt nie zrozu. dla czeg. Bóg bezpośrednio
nie mógł tak. mizern. istno. powod. do bytu.

Zreszt. eter, jak. atomistyka i dynamizm
są tylk. hypote: któr. mog. kied. być zastąp.
lepsze: a któr. nam tylk. mało objaśn. o przedm.
isto: stworzen. Dla filozo. jak. M. pomin.
mater. i tylk. siła. zewn. zamien. się przedewsz.
w zensacye (jak np: ośrodk) a też zmia.
wrażeń. w duchu wyjęła; powstaje. wedł. pewn.
stał. praw. Każd. zaś zensac. jest wynik.
czegoś dawniejsz; jedn. tego łańcucha nie mog.
przedłuż. w nieskończo: bo wyzna: dokumen:
że gdy pierw. zacz: się zensac. (lub co
na jedn. wycho: pierw. przedmio. zdoln. ją
wywoł:) już musia. być prawo, wedł. któr.
miał. być porządek następ., prew. zaś tak.
nie moż. wyobraź. sob. bez dawniej. inteligen: porządku.

Jeżeli zaś cały świat stworzony może być uważ. za skutek niewątpl. musiał mieć przyczynę w tedy stawia się pyt. o pierw. przyczynę, czyli argum. kosmolog. zależy całą wartością swoją, bo opiera się na praw. przyczynowości.

Otóż zachodzi nowe pyt.: jaka jest wartość prawa przyczynowości? (lex causalitatis) M. wyraża je w formie następ.: Każde zdarzenie, każde zmiana pochodzi z jakiejś przyczyny. M. jednak sam (podobnie) zauważa, że prawo w tej formie może przedłużać się w nieskończoność (regressus in infinitum), bo doświad. mówi wprawdzie, że każda zmiana mieć musi przyczynę swoją: ale to samo doświad. pokazuje, że ta przyczyna znowu jest zmianą: a ta znowu skutkiem jakiejś dawniejszej zmiany. Nie pozwala przeto prawo przyczynow. nie zatrzymać się przy żadnej przyczynie którabyś ostateczną była.

Jednakże takie rozumowanie jest grubym sofizm. Prawdą (mówi Flint), że prawo przyczynow. rządzi wszystkimi zjawiskami w świecie, ale nie wynika stąd, żeby dało stosować się do przyczyny pierwszej, bo ta należy do innego porządku niż przyczyny drugorzędne: będąc zarazem i skutkiem i przyczyną.

W istocie jeżeli prawo przyczynowe jest warunkiem koniecznym myślenia naukowego jak chce M. to jedno z dwojga: albo nie ma przyczyny pierwszej a wtedy cały szereg zjawisk (tzw. przyczyn drugorzędnych) nie mieści w sobie przyczyny prawdziwej; jeżeli zaś jest pierw. przyczyna: to mógł zacząć się łańcuch przyczyn stworzonych. Otóż pierwsze przypuszczenie jest niemożliwe, pozostaje zatem drugie. Że pierwsze jest niemożliwe można takie wykazać: To samo, że w łańcuchu przyczyn stworzon. zatrzym. +

+ się nie mogą i dowodzą: że musi być jakaś pełna i pierw. przyczyna: (że po przyczynach drugorzęd. Wyni. to z ogólnego prawa przyczynowości, które jest podstawą ludzkiego myślenia: Gdyby zaś chodziło tylko o to, że prawo przyczyn. tylko wartość subjektywną ma, to taka wrodzona podstawa dla myślenia: a tem samem dla krytyków argum. pro lub contra istnienia Boga jest.

Lewes' im. pozytywis. ze szko. angiel:
stosdb. sił. organ. kosmologicz. podstaw.
Sofizm: że przyczy. jest zaw. to samo, co skut.
Jego defini. przyczy: taka: przyczy. jest
sumą skut: Przyczy. dla Lewesa są wszystk.
warun. razem: wśród któr. objaw. się jak skut.
ale gdy warun. wszyst. są obecne, tak. i skut.
jest gotów. Objaśn. to przykład tak: szklan.
puncza różna jest od rumu, wody, cukru,
cytryny, ale żad. z tych poprzednio: osobn.
wzięt. nie jest przyczy. ~~puncza~~. Prawdz. przyczy.
puncz. jest pomieszan. tych. ostatnich substan:
a pomieszan. jest sam puncz. Jest więc
pomieszan. substan. ~~puncz~~ to samo, co skut: czy. puncz, a ten
zaraz. istn: od pierw. chwi. gdy istn. przyczy:
o któr. różni się tylk. w myśleni. oderwan.

Sofizm Lewesa prowad. do zniesien.
wielk. przyczy. Suma stworzeń w świe. byłab.
jedn. wiel. przyczy: a zarazem jed. wielk. skutk. a po
za tem nie wol. wiara w przyczynow. Wted. jed.
wszelkie rzecz. znik: być może. o przyczy.
i skut. Jakiż je odróżn? A jeżeli je odróżn.
to dla tego, że każd. nowa zmian: jest czemś,
co nie było przedt. a co przy jak. dawniej
zmia. było poprzedz. Dopó. przyjmuj. różni.
w czas. i przestrze, będzie zawsze przyjmow
także różni. essencyal. międ. przyczy. a skutk.
Dopó. odwołuje się kto do eksperyen: jak czyn.
pozytyw: będą musie. uważ: ze rzeczywisto:
nie tyl. trwanie i zmiany, lecz tak. wielość
i różnorodno. zjawisk przyro. a wte: nie moż.
nie przyjmow: różni. międ. tem, co poprzed.
a tem, co następ; międ. tem, co dzia. a tem,
co jest działan: czy. międ. przyczy. a skutk.

Carrau (str. 203) zbij: poprz. wzmiank. M. o Lewesa, wolatb. powoł. do dystynk. międ: potentia i actus, wprowadz. do filozo. przez Arysto: Zdaj. się jemu, że ta różni. tłuma: wszyst: tiemn. zagad. powstan. świa: bo jeż. świat moż. (byś uważ. ze skut. lub sumę skutk: - to wedł. p. Carrau może wszyst. skut. istniej. raz. od zawsz. jako potentia czy. możno. (en tant que puissance) ale przejś. od możno. do czynu, czy zmia: nie jest marz. illuzyoz. Twier. nast. Carrau że Bóg, o ile jest przyczy. świa. jest świat w możno. (en puissance) a świat, o ile jest urzeczywist. (en tant qu'effet) jest przyczy. pierw. w czyn (en acte) Twier. dalej Carrau, że przez takie formuł. nie zmniejsza się doskonałość. boż. skor. Bóg jako przyczy. świa. nie jest Bog. całym bo nie wiel. im. przymiot. któr. on świa. nie widzie: i t. d.

Tomiew. tak. nie jest inacej: by krytykow. zdan. p. Carrau, nadmiee. że jego wyw. może: nie jest wiś. teologii. i może zdać się porzad. błęd. pojmow. aktu stworze. Zdan. że Bóg, o ile jest przyczy. świa. jest świat. w możno: jest niedokład: bo wyr. potentia (δύναμις) ma podwój. znacz: 1° ~~jest~~ przeciw staw. się jako możno. (do czynu (actus, energia) a w tem zna. nie ma zastoso. do Bo: bo w Bo: nie ma możno. lecz wszyst. jest aktem, jest actus purus –
2° jest dodatn. potę: która może z nico: +

+ wywod: stworzo. skutki (akty), nie należ. jedn. do tego sam. porząd: co akt twórczy Najwyż. Potę. Tyl. w tem znacze. możn. stosow. wyr. potentia do Boga. Zresztą akt stwórczy nie jest przejś. od możno. do czynu, lecz od nico. do czynu, podczas zmiana rzeczy stworzo. są przejś. od możno. do czynu. –

Poniew. przyry. musi być odpowied: swoim skutk: a te w przyro: odstaneęj: dużo przedsion. rozu. należ. tak. przyzy. pierw. rórz. uważ. ze obdarzo. rozu. Ten wniosk. wyd. się p. Berrau najsłusz: (str. 205) a M. tak: go przyjm. poniew. celowo. w przyrod. za jedy: naukow. argum. uważ. na korzy. istnie. Bo: Nad tym argum. nie będzie. się zastane. dłuż. poniew: wielkó. wyżej: M. przeciw celowości roztraktow. w drug. częś: jego rozpra: i tem należ. o niek. pomów. –

§ 41. M. o przymio. bożych.

Pierw. częś: rozpra: o Teizmie poświę. była dowo: ze istnie: Najprzy. Istno: z któr. opuścił: aprioryczny dow: czy. ontologicz. lub jak. M. wyra. się, dowód bran. z świadomo: t. j. z poję: Boga – (the argument from consciousness); pominą. tak. co mówi przeciw dowodo: ex consensu gentium (argument from the general consent of mankind) – nareszc. pomyś: jego krytyk: dowo: bran. z celowości w przyro: (the argument from marks of design in nature), który to dow. M. uważ. za najlepsz: bo części swoich uwag przeciw. M. do drug. częś: rozpra. Ta drug: częś: zajmu. się bożymi przymiot: (attributes)

M. staw. tak. pytan: Jakie przymiot: mozy. przypisa: ducho. twórczemu, na podsta: dowo. jakie go przyroda dostar: na korzy: tego ducha?

Że potę: jest. nie mądr: ducha twór. musi być niesłycz. wszk: od potę. ludzk. nie potrze. dowodz. wedł. M. Ale odtąd do Wszechpotę. i Wszechwie: dale. droga, dod. M.

Każ. plan w świe. jest dowod. przeciw wszechmo: twórcy tego pla: pow. M. Każd. bow. plan jest stosow. środ. do celu, a gdz. używ. są środ. tam ograniczo. jest potę. Nikt nie uciek. się do środk. jeśl. słowo jedn. wystar. do osiąg. celu. Nie pokazu. się mądro. żad. w wybor. środk. jeśl. ten, który używ. tych środ. mógł swoj. wszechpotę: każ. inn. środ. zrob. stosow. do osiągn. celu. Zat. to samo, pow. M że Stwór. wszechświa. używ. środk. dowod. że musiał. stosow. się do warun: niezależ. od Jego woli, że mus: cel osiąg. przez takie urządzen. na jak. zezwal. warun. I ciągn. M. dal: ta hypot. zged. się wybor. z tem, co się nieład wyj. że dwa wsl. składn. wszechśw: siła i mater. nie ~~mogły~~ zosta. stworz. lecz są odwiecz. Musia. więc Bo. osiąg. cele swoje za pomo. tych. materyał. i stwarz. podziw. więcej że z taka mądro. ułoż. zysko. świat. Ale że do tego potrze. było mądro. dow. że Jego potę. była ograniczo. czyli gdz. mądro. tam i ogranicze. potę. objaw. się. (str. 176–178 ang. wyd. str. 147–149 niem.)

Nigd. nie bawio. się w bardz. zedzisiaj. sofisty: Większo. lud. zaw. utrzymyw. że ~~[illegible]~~ istnie. świa. w cało. i w szczegół. dowo:

wszechpotęż. i wszechmądr. Stwór. M. przeciw.
rozum i potę: przebyję w akta i mąd. świat
uważ. ze dowód, że i potę. i rozum Stwór. mają
pew. grani. po za które nie może dojść.
Sofisty. M. opie. się na dwóch przypuszcz:
1° że mater. i siła istnieją równ. dawn. jak
Stwór. i niezależ. od Nie. Jak mało wszech.
to przypuszcze: widzieliś. wyż.
2° Że to użyj. środ. obrzw. ten zem. ograniczo.
mądr: bo mądr. bez gran. nie potrzeb. użyj.
środk. ani rol. międ. nie. wybo.
To drug. przypuszcze. jest równ. mało wszech.
jak pierw. Do ~~wa~~ stworzen. świa. nie potrzebow.
Bóg środ: Dla tego mówi: że go stworz. z
nicze; ale świat potrzeb. środk. do swej.
istnie: Mógł Bo. stwor. człow. n. p. z nicze.
ale stworzyw. go, nie mógł przysłow. go
bez środk. potrzeb. do jego istnie. Dla czego
Bóg nie mógł tego drug? Bo tyl. Bóg
w. Istot. zupeł. niezależ. środk. nie potrzeb.
ani więc radowol. M. tylk. powin. B.
stwor. nowe. Bo: to jest nonsensem
Isto. stworzo. być zew. isto. zależ: a
gdz. zależno. ten i potrze. środ. do zacho.
Uwa. M. że jeżeli Bóg chciał aby ludz.
wiedz. że oni sami i świat są Jego dzieł.
potrzebował to tyl. chcie. aby to wiedzie: (str.
179 niem. wyd. str. 179 ang.) + Konklud.
ont. że na podstaw. teol. przyrodzo. nie
moż. Stwór. przypis. wszechmocy (str. 180 ang.)
Ale nie moż. nam. twie: że posia: wszechmądro.
lub zdolno. bez granic. bo mnóst. błęd.
w stworzen.
Ciało ludz. n. p. jest jedn. z najdoskon.

+ Tak. nie jest wszechmo. bo
najpierw pomij. fakt upad. Ada;
pot. ignoru. że większo. ludzi
miała niewzruszo. przekon. o istn.
Bo. a potrze. zaznacz. że ani to
który zgrzeszy. nie wątpi. ani
nie wątp. dziś. o istnie Bo. i
wzniośl. Jego przymio. Mimo to
wiedz. ta nie powstrzyma. ich od grzech,
bo wolna wola obdarzo. isto. może
zgrzesz: pomi. wiedzy, że to złe.

dowod. sztuczn. i bystre. urządz. a jedn. godzi się pyt. czy tak skomplikow. maszyny nie moż. być zrob. w spos. trwal. i tak. urządzo. aby nie było wystawio. na tak częs. uszkodze.? Moż. dal. się pyt. dla czeg. musi. rodz. ludz. naprzód przez nierliczo wie. : wieś żyw. mizer. zanim nato jego częst. mogło się podnie. do tej niedoskon. sumy szczę. wsze. i dobr. które my ter. się cieszy. i t. d. (str. 152 niem. 181-182 ang.)

Nie moż. ani. Stwór. przypis. prze widzen. czł. przymiot. a wymienion. więc tak. okrucz. pyta M. ani jak. przeszko. lub grani. niepoł. potę. Stwór.?

Naprzód odrzu. hypote. jakob. djab. jaki. przeszkę: Bo w osiągan. celów a dosko. do rezul: że albo materyał kosmicz. stew. zapor. nieprzeb. y. Stwór. albo też Jego Mądro. i Potę. nie były dosyć wiel. aby zrob. coś lepsz. niż zrob. (str. 153-155 niem. str. 183-186)

Przechodz. pot. M. do moraln. przym. Bo. wg. do pyt. jak. cele kaz. przypo. Stwór. przypis.? Odpow. że w zwier. i rośli. prze. ten cel osiągnię. aby jedno. stwo. czas jakiś, a rodz. czas dłuż. ale w obu raz. czas ograniczo: A cały sześć. słone. takim ma być. istnie. doczes: a jeśliwś. to istnie. jest niezm. dług. w porówn. z egzyst. zwie. i rośl. to jedn. kied. się skończ. A pod. przez tego dług. istn. był. krótki czas istn. będą na niem żyw. organiz.

Konkluz. Jaka: plan w przyr: nie dowo:
zib. jej Stwór. zakład. rob. jakiś cel moral.
nie dowo: szczę: oczyw. jeszcze. lecz trwan.
żyw. i nieżyw. stwor. przez jakiś ciąg
czasu. U wspról. Stwór. wzgląd. stwor.
nie moż. nic rzą. powiedz. (str. 157-158
niem. 189-190 ang.)

Moż. przypusz. że chodzi Stwór.
więc o ~~to ale~~ przyjemn. niż o cierpien.
isto. czują: i woln. stąd wnos: że zjednocz.
jest jedn. z przyczyn. Stwór. ale nie woln.
utrzymy. że jedyn. cel. stworze. było uszczę:
stworzeń. Smut. losy ludzko. dowodz.
że Bo. nie chodzi: o jej szczę: jako o
cel głów: ani też nie znaleźć: w dziej:
żeby Stwór. chodzi: o przeprowadz. sprawiedliwo.
Powie. zat: (Jak. Kon. M. druga cz:
wypra:)

Istnieją Jestest. z wiel. ale ogranicz.
potęg: (jak. lub przez co jest ograniczo: nie
możn. nam. domyśl(. [illegible] się); to Jestes:
posia. wiel: a moż. nieograniczo. ~~mądr~~ rozum
ale moż. tak. więc. ograniczo. niż jego
potę; Jestest. to pragn. szczę. swoich
stwor. i ma jakiś wzgląd na nią
ale waż. się mieć tak. inn. powo. dziedzin.
o które więc. dba. a nie wol. przypusz.
że Jestest. to tyl. dla pozysk. celu stwory.
wszechśw. Takie jest Bóst: wskaza. przez
relig. przyrodz. a każd. inn. bardz. poważnej
poję. o Bo. rodzi się z ludz. pragn.
albo z nauk nieczyst. lub wymysło:
Objawien.

§42. M. o nieśmiertelno. duszy.

Trzecią częś. rozpra. o teizm. poświę. M. sprawie nieśmiertelno. duszy. Dowo. za jéj ~~istnie~~ korzy. rozdzie. M. na dwie klas: na tak: któr. bran. są z natur. duszy, i na drug. któr. opier. się na wierz. w Bo.
Co do pierw. zadz. że nie mają żadn. siły przekonywaj: bo doświadcz. nauko. nic nie wie, ani o samodziel. istn. duszy w ciel; ani o dalsz. jéj istnie. po śmier. cie: Jedn. brak argum. nauko. za istnie. wiecznej duszy, nie dowod. ~~aby~~ : to istnie. było niemożebn. Stąd że dwie rzeczy zawsze są raz. powie. M. nie wyni. aby jedne były częś. drugiéj, ani też stosun. myślen. do mózg. nie jest metafi. konieczno. Wprawd. wszys. nas doświad. że psychi. obja. występ. zaw. w połącz. z zmysłow. wrażen. i modyfika. nerw. ale możn. ~~wo. dotkn.~~ takżé przyj. że te sam. myśli, wrażen. i poruszen. woli trwaj. po śmier. ci: w inn. warun. lub zastąp. są nowe. To ostatn. tem bardz. przypad. do gust. M. że wedł. niég. subst. oznacz. tylk. ciągło. przymio. i gdziekol. jest szereg myśl. połą. czon. ~~przyczyn.~~ jest także substan. myśląc.

Nic nie wié (ciągn. dal. M.) inne. dowo. (naukow.) przec. nieśmiertelno. duszy, oprócz braku takié. dowo. na jéj korzy. A ten dow. ujem. (dodaj.) nie jest tak sil. jak zwykł. dowo. ujem. bo taki dow. ujem. ~~isto~~ mamy tyl. przeciw jéj istnie. na zie. po śmier; ale nie mam. żadn. dowo. żeb. nie mog. istn. gdzieś indz. —

bo do dowod. drug. Klas. nie mogą być bezw.
siln. skor. same mów. w Bo. nie ma bar. siln.
podsta. Mogą - co najwię. pokład. ~~x~~ nadziej.
w dobro. Bo: skoro jedn. mój. M. utrzym.
że Jego potę. moż. być ograniczo. a nawet Jego
mądro. nadzie. ta jest nad. słab. bo przypu.
że Bo. po śmier. dobr. nam życzy, i dziatk.
na dal nasz. duchy zacho: zostaj. zaw. stwierdz.
na zasług. czy potraf. dokaz. tego ismego. przyp.

Pozostałob. jako najsiln. podsta. wia.
w Bo. i nieśmiert. duszy Objaw. Nier. tak.
dzieiacz. sądzi. że argum. nauko. na korzy.
owych prawd są nad. słab. i że należ. pewno.
czto[?] wszy. z wiar. objawio. Jedna tę
pewno. M. zupeł. nam odbie. bo w ostat.
cze. swej pracy krytyk. na hist. kartk.
Objaw. i doszo. do konklu. że cuda
bezwzględ. są nie możeb. zat. Objaw.
nie poleg. na żadn. pewn. kryteri. ani
też słowa Zbaw: nie są przekonyw. dowod.
bo historycz. Zbaw. nie bezwd. znam:
a gdy. mógł być. osob. swoj. wysłow.
przekon: a to nie przekonyw. tych. któr.
nie mają w jego bóst.

Ned ta ost. ostat. nie był. się zatrzym.
bo M. nie był. ani nowe: nie przyt. tez. przeciw
~~Ob~~ wszystkich i potrzeb: Objaw. bez głów.
Lockego argum. powtó: a nadto pokazu.
że zupeł. obr. na ten pole. Nigd. teol.
się nie znajd. ani będą w położe. aby bez.
religii wszys. inn. ludzi. W ogól. ostat.
wyniki (general result) stanow. swoj.
dość ujem. wynik: któr. wycho. na jakiś
bezw. lichy manicheizm z nietylk. problematy.
nieśmierteln. duszy ludzk.

Kil. uwag kryt. doda. do psycholog. pogląd. M.

1° Tego wyznan. jako fakt. zw. nau. nie ma żadn. argum. przeciw nieśmiertel. duszy, jest bezd. ciem. bo malują jego uważo. a nieuzasad. materyalist. dzis. uznan. w ~~[illegible]~~ publiczn. wszystkich, że nauk. dowo.: jako nie ma duszy – Stanow. podob. M., że kolosal. jest różni. międz.: dwoma zdan.: mieć dowo. że coś nie jest, a nie mieć dowod. że coś jest.

2° M. grub. się myli, twierdz. że nie ma dowod. za istnien. duszy. Twierdz. bow. duszy może być stawia. w dwojak. spos.:

a) wychodz. z faktu, że każd. objaw psychicz. występu. w towarzyst.: jakieg.: objaw. materyaln.: n.p. modyfika. masy nerwo. lub mózgo.

b) bior. pod rozwa. osob. f. zjawis. psychi. a osob. zjawis. materyal.

Co do pierw. fakt. jest oczywis. że nie dowodz. niczeg. nic niektor. istnie. samodziel. dusz. bo jak. sprzyje. M. zauważ. koexys.: dwoch rzeczy nie dowo. że jedn. jest przyczy.: lub skutk. drug. W tym znacz. możn. powied. że ~~Co d~~ nauk. nie dostarcz. dowod. przeciw istnie. lub nieśmierteln. duszy.

Co do drug.: rzecz się wcal. inacz. przedsta.: Poniew. każ. zjawis. mieć musi swoj. przy: powst. pytan. czy psychi. zjawis.: są wynik.: zjawi.: cielesn.? Na to nau. stanow. odpow. że nie. Pojęc. n.p. rzeczy jest zjawis. niecieles.: bo nie podpa. pod żad. zmysł. ludz.: Wibra. zaś nerwo.: wyprod.: przez rzecz nerwow. w ~~mózg.~~ nerw. powonie. i widze.: są zaś materyal.; są mch. molekular. odbywaj. +

+ się w czas. i przestrze: Międ. jedn. a drug. nie tylk. jest przepa.: jak twier. fizyolo. a za nimi wszyscy. powtarza. niezaws. materyali. lecz za to dwie rzeczy zupeł. różn. należ. do dwóch odmien. porząd. Pojęc. ma istnie. myśl. i żadn. zmysł. chwyta. być nie może; jest tylk. przystęp. świad. myśląc. subjektu. Ruch nerwo. przeciw. jest czemś ++

++ materyal. i może lub mógłb. podpad. pod zmys.: tego, który go obserwu. Nie mam. przeto żadn. podstaw.; żadn. nawet dalek. analog.: aby tamto zjawis. uważ. za wytwór lub skutk. tego drug.

3° Nasta. moda, ktor. takż. M. hołdo. a za ktor. idą wszys. ktor. wstyd. się być otwart. materyalist: aby nierozłączalno. ducha i ciała. ~~wyraż~~ pojmow: jako dwie stro. jedn. i tej sam. rzeczy. Ponied. że wedła mysąd. jest zjawis. mater. w przestrze. moż. z drug. wewnętr. stro. być zjawis. psychi: Gdy n. p. kto rękę podno. to dla jego zmysł. i dla zmysł. inn: ludzi jest to podniesien. ręki, ale dla jego świadomo. jest to pojęc. ręki podnoszo. Coś podobn. wykład. niegd. Szelling w swoj: Identitäts philos: ktor. była najwięk: niedorzeczno. jaka kiedykol. ~~wy~~powiedz. ludzie.

a) Nie dowiedzio. wcal. że każ. rzecz mieć musi dwie stro: ducho. i cielesn. Jest to dowol. twierdz. nie poparc. żadn. dowod.

b) Dowod. ~~jest~~ przeciw. racy, że pojęć: ręki podnoszo. a podniesie. tejże są dwie różn. rzeczy. Pierw. moż. być bez drug: a drug. musi mieć przyczy: Ta przyczy. moż. być potroj: albo ktoś umyśl. ręk. podno: a wtedy jest to akt woli, poprzedzo: myślą. W tym raz. pojęc: ręki podnosz: ma się do podnies: ręki jak przyczy. do skut. międ. ktor: pośredn. wola wykonaw. Albo ktoś mimowol. ręk. podno: a wtedy będz. to ruch ~~tak~~ bezmyśl: czy reflexyj: ktor. pochod. bezpośred. moż. być albo organ. nerwo. albo też dawniej. postanowie: dobrowol. poziej. gdy o niem nie myśli. do wykon: W tym raz: znow. widocz. że pojęc: ręki podnoszo. nie jest odwrot. stro. same. podnosze, jest raczej. wiem, co po niej następu: gdy późn. spostrzegę. że mimowol. rękę podniosłem. Albo nareszc. ktoś namow rękę. podno: a wtedy jest to, x jak w drug. raz: takoż zewn. podrzed. pod zmys: po ktor. późn. następu. pojęc. o niem.

Kończy. na tych uwag. wykł. o Millu. Pominąd. niektó. jego pism. polity. i litera. mniej zostających. na ~~rozdzior~~ tam, gdzie przez chodzi. o streszcz. i ocenien. jego nauk filozofii. Opuści. także jego „Rozbiór ~~Examen~~ filoz. Hamiltona" (Examination of Sir Hamilton's philosophy) choć gruntow. ta książ. cała poświęco. spraw. filozofii. Ale nie mogąc omów. tej Książ. bez ~~jutro~~ ~~zapoznan.~~ się choćb. pobieżn. z tem. filoz. Hamiltona, na co obecn. brak cza. nie pozwala. Nadto nie wypow. M. w książ. wspomn. żadn. myśl. któraby nie znalazłaby się w jego inn. pism.

Chcąc streśc. sąd nasz o M. pomij. zapęd. jego zasłu. niezapis. czy to w ekono. polity. i w kwest. społeczn.; nareszcie w literatu. Nie uleg. wątpliwo. że to był niepospoli. energiczn. osobisto. choć bez iniczaty. i bez oryginaln. pomys. Gdy zaś kwest. staw. się jedyn. co do jego znacz. w dziej. filozo. w ogólno. a dziej. pozyty. w szczególno., należ. jego ~~[illegible]~~ teory. logiczn. przypis. wartość. rzeczywist. ujemn. że pobudz. do myśl. a wywoła. krytycz. usiłowań. pozanow. teor. lepsz. Pozytyw. wartość. przypis. mu nie podob. bo zarówn. w dedukt. jak indukt. zasadn. M. wszyst. fundam. ludzk. myśle. i towar. drog. zapęd. nieprzyjęt. Specjal. zaś jego stosun. do pozytywizm. Comte'a jest taki, że z jedn. stro. przez swoj. rozpra. niepospol. „Comte i pozytywizm" (Aug. Comte and Positivism) zwróci. uwag. na jego syst. +

+ ale zarazem tyl. wytkn. w nim stron ujemn. że wątpi. się godzi, aby dla niego zdob. choć jedn. zwolenni. Własn. zaś prace teor. Com. nie rozwin. z wyjąt. rozdzia. w Logi. o metod. nauk. moraln. który jedn. pozost. tyl. prób. Kto zaś nie przyjmu. praw. o trzech epok. rozwoj. ludzkości. ani relig. pozytyw. nie jest uczn. Com. Co więc. zawdzięcz. twierdz. że jakoby teizm da się pogodz. z syst. Com. z gruntu. zmienio. jego znacz. i hypotet. owych trzech epo. Nareszcie logi. swoj. (a Com. lub wyraźn. jego zasad. nie przyzna) ani nie wskazał. braku doktryn. w syst. Com.: ani też zasad Com. nie potwierd.; przeciw. kto zaś. przecho. Logi. M. znajdz. w niej mnóstw. twierdz. wyrażnej. całej syst. pozyty. Nie staczy. zat. pozytywi. zaliczać M. do swego obozu.

§. 43. Herbert Spencer.

Filoz. ten nale. jeszcz. do żyjąc: dla tego pomij. jego życ. Dość ołtow. prywat: zajęt. tyl. wydaw. swoich dzieł. Profes. nie był ani roli polityczn. nie odgryw. ale pośredn: wywarł. wpływ na rozwój religii. różnych sekt w Angl. i Stan. Zjednocz. którym zdaj. się, że jego filozo: da najlep. pogodz. się z wymogan: nauki spółczes: a relig. na niej oprz. ~~dokonano~~ naresz. pogodz. komplet. międ. wiar. a wied. To zapew. było powod. że ~~takż~~ zwan. ~~sekt. amerykań.~~ zwan: „wolne. religijn. stowarzyn." (free religious association) obrało sob. tę filozo: za fundam. swoi. religijn. wyzn. a prócz tego dwie sekty, tak. zwan. Kosmizm, założo. przez prof. John Fiske, i przez Potter'a, predykant. w Bedford (Ameryk. półno). oraz „religia ewolucyi" (the religion of evolution) propagow. przez inne. predykan. Minot J. Savage, wyznaj. się wprost z filoz. Spencera, uważaj. ją za „najwięk. dzieło, które dokona: rozum ludz.". A nie stało się to bez woli lub zezwolen. Spencera, bo w liś. z 9. lip. 83 do Savage pisze: Spodziew. się, że Pańskie nau: zbiorą ~~około~~ grono wyraźn. zwolennik. które stan. się zawiąz. now. organiza. Od dawn. wiedzia: wszystk. za chwilę, kied. będ. mogli. zrob. coś podobn. a zdaje mi się, że Pan jest. człow. któr. to zrob. potrafi."

Ruch ten, do któr. tak otwar. przyzna. się Spencer, robi wśród protest. amerykań. wielk. postę. a wiel. predykant. przyłączy. się do nie: choć dokon. wied. jak mówi jed. z nich Beecher, że przyjmowa. prawd. ewolucyi, musi. wyrzec się teolog. panując. Gdy 9. listop. 82 Spencer

baw. w Now. Jorku, na obiedz. dan. na jego cześć, Henr. Beecher w toaście wypow. się nieprodb. pogodz. Spencera z Kalwinem, i że on woli iść za pierw. Wielu predykant. którz. brali udział w ~~angażow.~~ ~~przyj.~~ obiedz. byli tego samego przekon.

Ta propag. religiin. Ame. po części niechęć niektór. filoz. niewierząc. w Niem. Gdy n. p. w Fran. Ribot, znaw. kompet. uważ. go za potężn. myślic. i twór. wspaniał. systematu; w Niemcz. odsądz. go Dühring od wszelk. wyższ. znaczen. zarzucaj. mu niek. i niedokł. pojęć filozof.; wymaw. mu, że obron. niepewn. proble. o pogodz. ~~relig~~ wiar. i wiedz. otwor. na roście wrot. religii i kościoła; że spekul. na uczu. religii. Ameryk. i przyjmuj. od nich w darze stos. zegar. i grub. sum. dolarów, że nawet w jego syst. żad. zdan. zasadnicz. nie jest nauko. udowodnio. lecz pomiesz. nienauko. symbolizm i t. d.

Jaka warto. syste. Spencer. zobaczy. później i czy usprawiedl. są pochwa. lub nagan. okaże rozbiór ~~syste.~~ jego pism, teraz nadmien. tylk. że tych pism dużo a każ. z nich przepełnio. przew. zapcha. rozlicz. nau. Pomijaj. tak. któr. nie należ. wpros. do dzie. filozofi. jak jego książ. o wychow.; jego Statykę społeczn. (Social Statics) nawet jego Socyolog. opisow. (~~Sociology descriptive~~ Descriptive sociology) pomija. tak. jego rozlicz. artyku. o najróżnorodn. przedmio. nauk. zebran.

raz. jako ~~Próby naukowe polityczne~~ – i teorety: + w kil. tom:
to samo. wykłado. swe. zyste. pomię. szereg
gmb. tom: obejmuj. prew. wszyst. czę: filozo.
Naczytem: bo dający: podsta. całemu zyste:
są jego Pierwsze Zasady (First principles) +
Jest to rodz. metafizy: któr. udowodn. i
rozprowadzen. ~~mają być~~ zosta. rozłoż. na
tomy następ: Ukaz. się:

Zasady biologii (The principles of
biology) w 2 tom. ++

Zasady psychologii (The principles
of psychology) tak. w 2 tom. +++

Zasady socyologii (The principles
of sociology) w 4 tom. z któr.
1, 3 i 4 tłum. na fran. przez Cazelles
2i przez Gegoi i Gerschel 1878–86.

Oprócz tego ukaz. się
Wstęp do socyologii (The Study
of Sociology) tłumaczo. tak. na polsk.
Podstawy etyki ewolucyjnej
(The Data of Ethics).

Pisma Spen: rost: choć w czę: przetłoż.
na prew. wszyst. język. europejs. Wiel.
ich odbyt, jak. z jedn. stro. świad. pochleb.
o zamiłow. publiczno. w kwest. filozofi.
tak. z drug. stro. dowod. że książ. filozof.
przepełnio. faktó: (a Spenc: w zestawien.
ich jest nie lada mistrz.) trafią: łatw.
do publiczno. aniż.: te, któr. przeważ.
posługu. się oderwa. rozumowa.

Hist. Pozy.

+ Essays scientific, political
and speculative. 103.

+ tłumacz. na fran. przez Cazelles
w 1871

++ tłumacz. na fran. przez Cazelles
w 1877–78

+++ tłum. na fran. przez Ribot i
Espinas

§ 44. Wiedza a relig.

wedł. Spen.

Pierwsze pięć rozdz. swe: główn. dzie: (Pierw. zasady) poświę: aut: najważn. sprawie: jaka może dusz. ludz. zajmow. się: stosunko. relig. do wiedzy. Tłumacz. nam: co to jest relig. i wiedza! jak. są ostatn. poję: religii i a jakie wiedzy. Tłumac. nam dal. że wszystk. wierzenia lub co na jedn. wych.: wszyst. prawdy są względn.; nareś. na jak. podstaw. może być oparte to, co wszystk. prawdz. uwzn: Jak bar. który do serc., pogodz. relig. z wiedzą. Poniew. te części książ. jest zasy. najciekaw. i najważn. w sys. Spen: zatrzy. się nad niem dłuż. Jeor. Juszyloz. jest więc wszy. Jake;

1. Relig. i wiedza (oz. 1° wed.) Nie mają wen. dwuch. osobn. przyczyn. Któżby nie miał jak. relig.: Ta relig. nie moż. być wymyś: kapłan. jak dem. utrzymywa. W powszechno. poję. relig. ich niezależ. równie u najróż. narod. nas pierwot. ich wiel. żywotno. dowodz że korzeń ich głębo: a nie na wierzch. (str. 14 tłum. Carelles) Nie wol. Jak. tłum. początk. relig. przez instyn. lub wyn. relig: bo wtedy. zno. zapyt. się godz: skąd to wyn. ten instyn.? Tył. podwój. odpow. możeb.: albo wyn.: ktor. wyuły poję. religii jest włoży. w człow. przez Stwór. albo jest pozost. wyrob. przyczyn naturaln.: ~~Jaka~~ Którę kol. wybier.: z tych dwuch rozważeń, zaw.: dojdz. do konklu.: że wsze. religii: zasług. na wiel. ~~sza~~ szacun. (str. 15)

Zasług. zaś tem bard.: że sam. badan. naukowe.

nie moż. zaspoż. wszyst. wszystk. wymag. ducha
ludz. Po każd. odkry. moż. zapyt: cóż potem?
a tych pytań nigd. nie będz. końc. Żed. odpow-
wiedź. nie jest tak zupeł., żeb. nie moż. po niej
staw. now. pyt. Będ. więc zaw. dwa antytetyczn.
zjaw: wysiłe: Umysł ludz. nie był. będz. zupeł.
nie zjawisk. i religię. tylko, lecz tak.
ciemi drug: co mieści się w tych zjaw.
i ich stron: a czeg: nau: wykaz. nie
może. Skoro zat. wiedz. nie moż. monopolizo.
wszystk. ludz; będz. zaw. miej. dla relig.
pomięd. relig. w wszystk. form. swoi. różni
się od wszystk. inn. wiar tem, że przeczu.
ją lecz po za granic. doświadcz. (str. 16)
„Chociby zat. wszyst. wszr. relig: dziś istniej.
nie dały się utrzym; chociżb. niedorzeczno.
wchodz. w ich skład, były najgrubsz; choćb.
dowo: przytacz. w ich obro. były najniedorzecz.
nie zdoł. pozaczyt prawdy tajemnicz. która wszystk. wsz. wielk.
prawdzpo. zawieraj: Bo a) wiary tak
zaw. zasporzechn. nie za pozbaw. podsta:
b) wsz. relig. idą: a jakikol. jego prze:
sam. istnie. swoj. dowod. że nie wiel. znacze.
c) Niewiedza będz. zaw. antyte. wiedzy,
a w tej sfer. wsz. relig. moż. się porusz.
„Możn. więc być pewni, że relig. choćby
jedn. nie była prawdz; ta jedn: niedokł.
obraz. prawdy." (str. 17.)

Z drug. stro. wiedza jest równ. potrzeb.
jak relig. i zastąp. ne równ. zacam. Wiedz
jest objawie: wrodzonia. za pomo. rozu.
ludzk. (str. 20) Międ. relig. a wied. nie
powin. być właściw. antagoniz; bo jest z jedn.

stro. relig. jest zaw. obecn. jako fakt wie-
czys. to z drug. stro: wiedza jest wielk. syst.
fakt. - jeż. więc obie poleg. na rzeczywisto.
musi być międ. niemi grunto. harmo. Nie
mog. być dwa porząd. prawd, w ciąg. i bez-
względ. sprzeczn. (str. 20)

W tem wszystk. Spen. nic nowe. nie twierd;
powtar. tyl: co w kośc. katol. zaw. uczo
a jeż. mówi o klerykaln. deklama: wiedz.
któr. relig. od Bo. pocho. a wiedz. od szat:
to chyb. wśród swoich rodak. angl. kaz.
wyznania mus: je usłysz. (str. 20)

Stwierdz. mówi, że wzgl. położe. pozo.
uważ. wiedz. za część skończ: wszechbytu,
a wzgl. nauko. tak samo relig.
obie stro. powinn. się zrozum. nawzaj. i
przekon. że w obu jest wspóln. pewn. za-
sług. na to, aby był zrozum. a któr. raz
zrozumien. będz. podstaw: zupełn. po-
jednan. (str. 21)

Dodaje aut. że nie szu. kompromisu
bez rzeczywist. i trwał. poko. W tym
rel. chce wsk. ostatn. praw. na któr.
relig. i wiedz. mogłyb. się zgodz. z bez-
względ. szczer. Należ. więc odkry. prawd.
fundam. którą relig. afirmu. z całą
możeb. energ. i bez pomo. wiedzy, a któr.
tak samo wied. afirmu. bez pomo. relig.
a w której obo. wied. i relig. są zjednoczo.
(Porówn. z tem str. 22-24 tego sam. wyd.

2. Ostatn. poję. religii. Taki napis 2°
wyd. - Na pytan. skąd świat się wziął? moż.

w trojak: spos. odpow.: albo siła. istn. przez się,
albo stwar. sam sieb. albo zost. stworz. przez
jak. potęg. zewn. przebyw. Z tych trzech teor.
pierw. niezrozum. a w grun. nic nie znacz.
druga zupeł. niezrozum: bo wedł. niej można.
istnien. musiałab. zamien. się w niejestestwo.
przez jak. wewn. Konieczno. bo albo można.
istnie. (nie) jest moż: a wted. now. pyt. jak. znieś
można coś porzd: albo jest jesz czemś, a wted.
nie rozum. dla czego zamie. się w coś drug.
Pozost. trzecia teor. ~~tej~~ t.j. teistycz: która
mim. wielk. prostot. trudno, bo albo przyjm.
się że Stwór. jest tyl. Budowniczy. wszechśw.
a wted. nie wie. dla czego istni. materya,
równ. stara, jak. On sam, albo też przyjm. się,
że stworz. wszyst. z niczego: a tego zgoła
zrozum. nie można. Bo musia. być przyczyn.
przestrz: ale skąd pocho. taka próż. przestrz.
albo nie było przedt. przestrz: a wted.
żadn. wysilen. duch. nie zdoła wyobr.
sob. nieistnie. przestrz. Jeżeli się nie da
pomyśl: że kied. nie było przestrz. to
tak-nie da się pojąć, że przestrz. została
stworzo.! Pot. może znow. pyt. się, skąd
pochodz. owa Potę. zewn. która wszyst. stworz:
a wted. mówi: że istniej. przez sieb. bez
począt, wpada. w ten sam błąd, który dopuszcz.
się ateis. twierdz. że świat jest bez począ.
i sam przez się istn. Afirmuj. coś, czego
nie możn. jesz. pomyśl. (str. 36)

Jeżeli jedn. wszyst. trzy teor: (ateisty.
panteisty. i teisty.) zawier. począ. niedający
się pomyśl. to rozumujei. zgadz. się na jedn.
że począt. siła. jest czemś niepojęt. (str. 38)

Zanim pójdz. dal. w rozbió. Spen. zrob. następ. uwagi:

a) że przy stworz. z nicze: należy odróż. fakt stworz. od sposo. Nie możemy zrozum: w jaki spos: świat zost. stworzo. z nicze. bo do tego brak. nam doświad. Nie potrafi: żadni nicze. zrob. z nicz. ani nigd. nie podobn. nie widzieliś. To niedorzeczne. jedn. że sam fakt (pomij. Objawien.) może nam wydać się prawdz. i dobr. tłumacz. powstan. świa.

b) Że istnie. świa. całe. lub mater. pierw. bez począt. wyd. nam się niemoż. do poję: to trudno. Ja nie powst. przy istnie. Boga przedświatow. Niesłuszn. Spen. staw. na jedn. lin. oba te poję. Mater: przypisuj. począ. nie dla tego, żeb. wiekuist. istn. bez począt. było kontradykt. jak chce Spen. lecz że dla mater. podob. istn: nie da się pomyśl. Ale Bóg, pełen życi. i siły, dobr. da się pojąć, że istn. sam z siebie; że następ: (wedł. ludzk. sposo. mówie.) stworz. ten świa. a raz. z nim czas i przestrz.

c) Co naresz. Spen. mów. o niepodob: wyobraż. sob. próżn. przestrze. bez świa: lub nawz. niezbędno. takiej przestrze: Łatwo się służ. odróżn. przestrze: o ile jest wyobraż: od przestrze: pełn. Otóż świat i przestrz. pełn. są jedno i to sam. rzecz; przestrz. próżna jest abstrak., któr. nigd. nie istn.

Anto. zdaj. się, że te zasad. trudno. istnieć:
tak. gdy pyta: o isto. świa. Jeżeli. przyjmuj.
pierw. przyczy. to musi być oczyw. niezależ. ze
zewn. i wewn.; musi być jedn. istno. bezwzględ.
Ale Spen: idąc w ślad. Mansel'a (nie
wiedz. dla czego obra. sob. tego właśn. za przedstawi.
teolo.) utrzym. że absolut, który ma być
zaraz. przyczy: a jedn. bezwzględ. jest ogrom.
kontradykt. Tomi. te wywo. po większ. części.
popiera. sofisma; aby strzeż. ostatn. wynik.
drug. wyd: Ateizm, panteizm i teizm
(pow. Spen.) są wszyst. trzy niepod. do pomyśle.
Mówi. b. ceow. przypomn. że nie zawier. w
sob. żadn. praw. ale po głęb. zastanow. się
widzi. że mają. to wspólne, iż dają jak.
tłumacz. świa. *a priori*, co ~~także~~ jest essencyą
każd. wiary religijn. Wszystk. zgadz. się
na dwa punk: 1° że jest coś do wytłum.;
2° że to powinn. być wytłum. tak a nie
inacz:
Jeżeli w drug. punk. relig. się różn; to
w pierw. się zgadz; „Jest zat. elem:
wyznaw. wspól. przez wszyst. wiary. Relig.
najbard. sob. przeciw. w dogm. swoich wzgędem.
zgadz. się jedn. w milcz. uznawan: że
świat ze wszyst. co zawie. i co go otacza,
jest tajemni. któr. domag. się wytłum. Co
do tego punk. przyznajm. panuj. zgo. zupeł."
(Str. 45)

Wątp. aby którakol. relig. była wdzięcz. Spence.
za tak. pokrewień. z ateiz. bo i ten wedł. defin.
Spen. byłb. relig. Rozumo. Spen: jest w
tym wzgl. tak pozbaw. zdrow. rozsąd. że gdy.
nie zważa jego, nie wcz. zastanow. się nad

jego wniosk: Bu w. to meto. ~~...~~ wykazyw. podobień. dwóch rzeczy pod obrazem wszystk. cech dodatn. Atdyt. kto powied. że zwierz. i rośli. maj. to wspóln. że żyj, powiedz.b. coś niedzyt. powied.: ale obraca.b. się zaw. w dzied.: dodatn. fakt: Spen: jedn: w ten odkry. podobień. religii. wiar, że wszyst. przyjmu.ć coś niejasnego. i wielkij. je po mocy sumie.

A to tak ogólnikow. zdan. że prawd. rzeczy jest, wszystkie. treść, jest nadto fałszyw. Bo relig. nie jest, jak chce Spen: wytłum. świa. *a priori*. Zapew. każ. relig. ma jakąś kosmolo: ale ta zaw: rolę podrzę. odgryw: pierw. jest stosun. człow. do Bo. Ponieważ. ten stosun. zrozum. być nie może bez pewn: pojęć o stworz. świa: przeto każ. relig. ma jakieś mniej lub więc. wyrob. syst: kosmologicz: do rzeczy w pol. teisty. relig. przychodz. jeno. luźn. teogonie Ale ensen: relig. nie jest wytłumacz: zagadek kosmologi: lecz stosun. osobis: człow. do Bo. Stąd każ. relig: ma kult i zakon moral: Też. Spen. ten zakon moral. uważ. za coś dodatkow. a o kul. nie wspomi. nawet, dow. tem zaś. że nie zna ensen. relig. i że zna dla niego jest tylko. naukow. spekul. Wszyst. relig. mają to wspól: że maj: ofiarę i kapła: a obie te instytu: nie zmierzaj: do wyjaśnie. tajem. kosmicz. lecz do zadość uczyn. stosun. osobist. w któr. każ. jedno. zostaj. lub zostaw. ma do swe. Stwór.

§ 45. Ciąg dalszy,

o stosun. religii do wiedzy.

W 3im rozd. aut. rozpraw. o pojęci. ostatn. wiedzy
i wykazu. że każ. z nich nacechow. kontradykt.
Któr. nie dozwal. zrob. sob. o niem dokła. wyobraż.
Czas i przestrz. u. p. wedł. jedn. nie są między
wedł. inn. przymiot. rzeczy, wedł. trzecich zaś
rzeczywiste. i pełne. bytami. Odrzuciw. dwa
pierw. przyped. jako niemoż. trzeci równ. wielk.
przedsta. trudno. Bo ani nie możą. przypisyw.
żadn. cech tym bytom, ani granic. jakież wyobraż.
sob. byt rzeczyw. bez gran. i bez cech. Gdyb.
zaś chcz. czas i przestrz. zamien. (jak to
Kant zrob.) na subjekty. for. naszeg umysłow.
to by jeszcz. więk. pokaz. b. się kontradykt.
Wyni. że przestrz. i czas są zupeł. niezrozum.
(str. 49-52)

To samo da się powiedz. o podzielno. materyi.
Jeżeli. przyjm. że daje się dziel. w nieskończ. to
potrzeb. na to nieskończ. długi. czasu; jeżeli przeciw.
ostatn. jej częst. uważ. za niepodziel. to wcale
znow. jest niezrozum. bo częst. są. małych
rozdzial. któr. mają rozciągł. a dzielić się nie
dają nawet w myśli. Czy będz. mater. pojmow.
jako pełn. masę czy jako zbiór punkt. nierozciągł.
będąc. środka. sił zaw. otrzym. pojęć.
pełn. sprzeczno. — (str. 53-57)

To samo nale. powiedz. o ruchu. Jeżeli
go wyobraż. sob. jako względn. ruch, dochodzi.
do nierozwiązal. kontradykt. jeżeli jako bezwzględn.
to powsta. kontradykt. jeszcz. większ. Jako
przykł. na pierw. przyped. mo. postaw.
kapitana, któr. na stat. leżąc przy kotw. idzie

od zacho. ku wschod. Jeżeli stat. zwierz: porusz. się ku zacho: nie moż. właściw. powiedz. że kapit. idzie ku wschod. bo ruch. bezwzg. stat. unosi go ku zacho. Ruch jego na stat. jest zat. względ: Ale ruch stat. także jest względ: bo w tym sam. czas. co stat. płynie ku zacho. ruch rotacyjny ziem. unosi go ku wschod. z szybko. 1000 mil angiel; ale i ten ruch nie jest ~~...~~ bezwzględ. bo środek ziem: pędzi na oko. słońc. z szybko. 67000 mil angiel: na godzi. i to ku zachodowi: A ten ruch zie: nie jest przecież ostat. bo ona raz. z syst. słonecz. ~~obra~~ porusza się ku Konstell: Herkules: a ten ruch nie odby. się ani ku wschod. ani ku zacho: lecz w planie ekliptyki: z więk. lub mniej. szybko: stosow. do pory roku. Stąd wnosi Spen: że ~~co~~ w ruchu jest względ. jest właściw. w stan. spoczyn; co porusz. się w jed. kierun. porusza się właściw. w drug. kierun. z wszel. szybko. i t.d. Wnosi zat. że ruch jest tyl. względ. t.j. odby. się w stosun. do pew. punktu. nieruchomego. Ale ten sam. przyczyn. ruch bezwzględ. ~~Tako pozyt.~~ Ale takiż ~~tako~~ ruchu bezwzględ. nie da się zupeł. pomyśl. bo ruch musi być zmianą miejsca, a miejsca nie ma w przestrz. nieskończonej (str. 58.59)

Takie sam. trudno. dowcody: przejś. ruchu z jedn. ciał. w drug; zamian. jedn. siły w drug; stosun. siły do mater. i t.d. Przez korelacyą sił przyrodzo. można wytłum. że pew. ilość siły żywej zamien. się wedł. pew. stał. praw w ciepło; elektryczność; magnety. lub w ruch ~~mechaniczny~~ lokalny Ale same

Pawlicki Stefan, ks. dr.
Historia pozytywizmu. – –
Materiały do pracy.

 Treść filoz. pozyt. 1.

Pierw: tom zaw. 18 lek: z któr. dwie pierw: zajmu się kwest: ogóln. t. j. idea filoz. pozyt. i hierar. nau: Szczegól. zaś rozwij: trakt: o filoz. matem.

la science des grandeurs

la science qui a pour but la mesure des grandeurs (I. 90)

Wyjaśn. tej defin:

która się wyda: zupełn. nie wystar. 91

l'impossibilité de déterminer, en les mesurant directement, la plupart des grandeurs – 93 –

exemples – 94–96.

bedz. więc matem: la mesure indirecte des grandeurs les unes par les autres, d'après les relations précises qui existent entre elles – 98 –

la définition … n'est autre chose que la définition de toute véritable science quelconque, car chacune n'a-t-elle pas nécessair. pour but de détermi. les phéno. les uns par les autres – 99

Toute science consiste dans la coordination des faits – 99

la science est essentiel. destinée à dispen: … de toute observation directe – 99.

C'est donc par l'étude des mathém. et seulem. par elle, que l'on peut se faire une idée juste et approf. de ce que c'est qu'une science – 99 | Zob. p. 109: L'analyse mathém. etc.

C'est là uniquement etc – 99–100.

la mathém. concrète et la mathém. abstr: 101 –

la mathém. concrète a pour obj. de découvrir les équations des phénomènes – 103

deux catégo. génér. de phénom. = géométr et mécan. 105

géométrie et mécanique rationnelle – 106.

la mathém. abstraite – le calcul 108

l'étendue réelle du domaine des mathém. 111.
sous le point de vue purement logique ... nécessairement et rigoureusement universelle – 111.

Dühring p. 490
Krit. Gesch. d. allgem. Princip. d. Mechan. Berlin 73

Les deux catégo. de Kant, la quantité et la qualité – 112.
la conception fondam. de Desc. ... a prouvé que toutes les idées de qualité étaient réductibles à des idées de quantit.
la physi. organ. et probabl. aussi les parties les plus compliquées de la phys. inorgan. sont nécessair. inaccessibl. par leur nature, a notre analyse mathém. 114.

1/2

Toute idée précise de nomb. fixes est véritabl. déplacée dans les phéno. des corps vivants – 114.
Bichat – sur l'abus de l'esprit mathém. en physiol. 115.
Memo to ucleriq
concevoir, en thèse philos. génér. les phénom. de tous les ordres comme nécessair. soumis par eux-mêmes, à des lois mathém. ..117 –
Il n'y a, en effet, aucune rais. de penser que, sous ce rapp. les phénom. les plus complex. des corps vivants soient essentiell. d'une autre nature spécia. que les phéno. les plus simpl. des corps bruts – 118 –
Sob. Tab. la considération précéd. etc. 118 –
C'est par les mathém. que la philos. posit. a commencé a se former : c'est d'elles que nous vient la méthode 122
W 4.5.6.7.8.9. lect. analiz. mat:
10 lect. Vue géné. de la géom.
11 – la géomé. spécia. ou prélim.
12 – " " génér. ou analyt.
13 – " " " à deux dimens.
14 – " " " à trois dimen.
15 – Considér. philos. sur les principes fondam. de la mécan. rationelle –
16 – Vue génér. de la statique –
17 – Vue géné. de la dyna.
18 – Théorèmes généraux de mécan. rationelle –

Treść filoz. pozyt. 2.

Drugi tom 16 lekt: (XIXe – XXXIVe) – zajmu. się filoz. astro. i fizyk.

Lekt. XIX: ogólne filoz. uwa.: o wied. astro: zob. p. 17. 22

Duch ludz. uwoln. się w astro. od wpływ. wyłą. teol. lub metaf. – określ. pot. jej ograni. – za nim tyl. przystęp.: przez zmysł. oka –

nous ne saurions jamais étudier par aucun moyen leur composition chimique ou leur structure minéralogique etc II. 6.

Zna.: więc tyl. deux seuls phéno. géométr. et mécan. sans pouvoir nullement embrasser les autres recherches physiques – 6 –

Ani w kwestii: lat później (po cut. w wrześ. 34) wynale: anali. spekt. a może kied.: i struk. dowie. się niejedn. dajem.

Aut. bał się że po za wskaz. grani. astron. popadł. dans le vague de recherches nécessairement inabordables – 7 –

jeszcze zastrzeżenie do tych obaw – 8 –

Także samo zabra.: studyo. tempera.: gwiazd – 9 –

Chwiały ograni. stud. astro.: do nat. ciał. gwia. któ. composent le monde dont nous faisons partie – 13

im. gwiaz. więc. podrzęd. uwagę –

une loi philosoph. très-importante et tout à fait inaperçue .. 13

Toute science a pour but la prévoyance – 20.

l'astron. doit être, par sa nature, essentiellement indépendante de toutes les autres sciences naturelles et qu'elle a seulement besoin de s'appuyer sur la scien. mathém. – 21

Les divers phéno. physi. chim. et physio. ne peuv. certain. exercer aucune influen. etc. 22.

Niebiosa nie rozpowie. chwa. Boż. tyl. chwa. Hipp. Kepl. Newt.: – 25 –

Astron. zada.: najsiln. cios. teol.:

wiele zie: a dû détruire le premier fondement réel de cette doctrine – 26

XX L.: méthodes d'observation en astrono:

XXI L.: phéno. géomé. élémen. des corps célestes –

XXII L. mouvem. de la terre –

XXIII. Lois de Kepler –

XXIV – la loi de la gravitation –

XXV – statique céleste

XXVI – dynamique céleste –

XXVII – astro: sidér. et cosmogonie posit.

premier idée storre – 249

organi- de forme: nouv. syst. 252

Wyst. Pozyt.

Przew: w prakty: ogól. filoz. Ct. jest. że zam. budow. dawniej. stosun. nie może być rel. p. 504.

Ct. gehörte zu denen, welche d. Zerstörg als solche nicht zum Gegenst. ihrer Bestrebgen zu mach. vermochten p. 505.

Obie str: filo. prakt. tak teoret. jak prakty. mają nie. def: któ. pono jest wspólt.: w syst. Ct. 505

Die Idee d. Posit. selbst ist es d. neb. d. Vorzügen auch d. schwächst. Punkte d. Ctsch. Philos. einschliesst. 505.

1° Es besitzt keine Begriffskritik

2° keine Metaphysik

3° lässt ein Bereich bestehen: in welch. er keine Bethätigg d. Verstandes anerkennt — univers. Affect u. d. Herz — p. 505

4° kennt nicht d. Verstandesgebr. letzt. Instanz

Ta ~~nam~~ niedokładno: idei pozyt: spowod: liczn. błęd. w pozyt. prakty:

1) Ct. ht. d. Einheitl. in all. geschicht. Formation unberücksichtigt gelassen —

2) ht nicht erkannt, dss dieselb. Begr: aus denen d. metaphys. Superstit. u. d. zugehörig. Charakterzüge d. gesellschaftl. Ordnung hervorgehen, auch diejenig. sind, aus welch. d. wahr. Elemente d. Denkungsarten u. d. Einrichtgen stammen — p. 506.

3) Myśl: że św. zacz. się na nowo od nie: i że będ. się rozwij. na podstaw: now. zasad 506

4) Mimo idei rozwoj. i analiz. wid: wszystk. organiza: polity. i religii ht er dennoch d. wichtigste Ste d. geschichtl. Stetigkt d. Daseins

u. Denkens verkaut u.

5° schliessl. d. unrichtigst. nämt. d. Wirkg. von Nebelgestalt. sich selbst unkla: Gefühle in einer offenbar rückläuf. Weise verherrlicht p. 506.

6° ht nicht eingeseh. dss d. Begriffen welche d. strengste denken gegenwärt. leiten, mit d. rohesten Vorstellgen d. in d. Urzuständen maassgeb. gewesen sind, wirkl. eine gewisse abstracte Form gemeinsam ist u. sein muss – 506.

7° Przypro: życie w rzet. nieb. Zwolenni. jego odrzucz. tę będ. odст. epoki – ale Dühr: mnien: że Ct. był konsekw: naw. w zaprowadz. lit. któ: nie mia: mieć obycizny. skutk. – pozostaw. zat. d. Naturgesetzmässigkt – p. 506.
Za to poddawz. wład. świec. pod ducho: już wyszła: w r. 1826 – w Producteur – 506 –

8° Reakcyj: Cte w krydy. w. XVIII
d. Gefahren einer solch. rückfällig. Verhaltgsart wydoy. się w cał. syst. Ct. 507.
Niesłu. twier. Dühr. p. 507 że prace Ct. z drug. epo: są dla nas obojęt:

9° Nie ma psychol: bo jego meto: zaczyna od obj: nigd. nie docho. do subj. – 507
podobn. Kant nie ma psychol.
Zastug. filoz. Ct. 508 –
Lewes p. 509.
Weizniaków p. 509

111

Krytyka Pozytywizmu.

Dühring (Gesch. d. Phil.)

W drug. epo. życ. swe. Ct nie zupeł. zerwa. z dawniej. sposob. myśle. ucz. gdy z filo. stwo. chce. zrob. rodz. relig. i kult. Er ignorirte jedoch gewisse rationelle Grundlagen i t. d. p. 495.

że Ct. jedn. w swoim upad. miał wer. pozyt. ua świe. od Mill. i Littré p. 495.

O związ. relig. pozyt. z filoz. pozyt. i o umiejętn. Ct. p. 496.

Polit. pozyt. Ct. szere. wyprowa. tyc. któ. już wido. są w filoz. pozyt. p. 496–497.

Synte. subjekt. bardzo sła. p. 497.

Podobień. i różn. między Ofiand. a Ct w pojmowa. fenome. p. 499
" hierar. nauk. – tamże

Treść głów. pozyt. stano.

a) nega. intelekt. dawniej. metafi. p. 500

b) systema. wykł. kilk. nauk., któ. przecież nie są filoz. bo jak wyraźnie wyprowadz. mater. nie. nie wdroża. now. wiedz. formal.

Die Ausführg einer allgem. Uebersicht d. Wissens i t. d. p. 500

Zapew. że uwa. o metod. nauk i systen. ich związ. mają pewn. war. ale powinn. być wyłożo. osob. a nie przeprow. przez całą mater. nauko. p. 500.

Stanow. uwa. Dühring'a o niewłaściw. oprac. encyklop. przez filoz.

Ma Ct oprac. zarzu. że on nad więk. częś. nau. któ. systen. oprac. dass er die von ihm behandelt Wissenszweige entweder ganz fachmässig studirt

od wenigst. in einigen Detail Kennen gelernt hatte.
Sie sind daher von ihm wirkl. durchdacht, nicht aber, wie
etwa v. Hegel durchphantasirt word. p. 501.

Dühr. mnien: że now: w układ. hist. organ. iż Ct.
dni wiew. matery: p. 501.
błęd: nauko: poszło: stąd, że nie wszyst. nau: były
ze jego ner. rozwinięć: p. 501
nierozt posłę. opty: "
bronił syste. Galla "
Zastrz: Cte: w syste: opracow. wszyst. nau:
a/ ominął stwor. wyż. meto. Lagrangeini Laplace - p. 501
b/ jego filos. matem. i mechan. nie wiel. wart.
mimo kil: błędn. zapatry. p. 501
Zrozd. Ct. był znaw: facho. tych nauk p. 501
Jednak: mog. swoj. w dzieg: filos: rzadzię: myśl: orygin:
o wzro: ludzk. myśle. poprzez trzy 1a: ~~teol metaf.~~ wszyst.
teol. met. pozyt. p. 502
O stosun: Cte do St. Sim. rob. Dühringa Ekon.
Düh. stre: pogla: Ct: p. 503
paralel: metaf. i monarch. konstyt. p. 503-504.
Typ treści: paralel: band. mgli. i nieuzasad. Die
Verunreinigungen d. posit. u. letzt. Organisationstyp.
i t. d. 504.

Wären sie schärfer in d. Auge gefasst worden -
to byłyb. się ukaza: od razu wszyst. ujemn. stro. p. 504.
Zrozum. się stać: ten typ. gdy się wzra: w zachw. fakt.
stosc: prze: zwtar. polit. pozyt. p. 504.
Dühr. podno: jako znu. praw: gdyb. ktoś: ktoś się nie
chcia. zgodz. na uprzy: praw. socyol. Ct: ~~w fakt.~~
D. Zusammengehörigkeit einer Denkweise u. eines polit.
Zustandes als Nothwendigkeit. u. als geschicht. Thatsa: p. 504

Historyozoficzne prawo Comte'a.

Za największe odkr. Ang. Ct. uważ. uzn. jego prawo rozwoj: wedł. któr. ludzk. przechodzi przez trzy wcale różn. sta: teolo: metafiz. pozyt. W pierw. tłumacz. wszystk. fenom. przyro: przez działa: Istot nadprzyro: w drug. przez abstrak. poję: n.p. pewne przyczy. i celów: W trzec: uznawsz: ~~wyrze~~ zrywa się wszyst/owskie iluzyą: wyrze: się nadzie: dowiedz. się czegokol. o począt. i koń. wszech rzeczy a trzyma: się ściś. w grani: doświ. ludzk. umysłow: tył: ~~przez doświad~~ tyle. stara się dowiedz. o rzecz. i jej własno. ile ma dowodz. poda:

Cóż jest przez. w tem praw. rozwoj.?

Umysł ludz: nie każd. nim zaspokoi się z trzech punkt. widz.:

a) zjawi: przyro: ~~przez~~ studyu: ~~nie~~ empiryczn. sposob: i sprowadz. je do ~~ostatn. przyczy.~~ ~~b)~~ pewn. statyst. praw — t. j. nauka

b) zjawis: i prawa ich stara się odnieść do ostatni. przyczy: a to jest filoz: (metafiz.)

c) to czego o zjawi: nie może się dowiedz. wyspil: ... stara się komplet. przez wiarę (teol.)

Przykł: Widzi: że ktoś rękę podno:

Gra nauka: która temu towarzy: bądź: przedmio. bada. nauk:

Szuka: ostatn. przyczy: t. j. którą działa: nazwa: i wedle wola. wybo: moty: to przedmio. filoz.

Wreszcie. ustrój ducha i przeciw. pobud: dowiarygo. podnie: ręki pozna: tył. przez ... objaw. i wiarę w takow.

Te trzy sposo: widzę. za natura: ułomne i równ. sta: jak on, ale bynajmn. nie za to trzy sta: po sob. następu. przez któr. ludzk.: koniecz. przecho. w rozwo. swo.

2) Ct: powż: że wszy. ludz. zacz: z relig. i to praw:
ale równo. miał Ich. poglą: filoz. i naukow:
Zaraz od począt. znał mnóst. rzecz i przyrod. ich przymiot.
i pra: a zat: był poglą:
3) Filoz: (Metaf.) także była zaw: uprawia: w jakikol. spos.
Ludz. zaw. mieli pojęc: abstrak: dobre i złe, przyc. siła,
materj: przestr. i t. d.
Praw. u wszystk. naro: pogań. polite: wza: rozw. do
monotei: pierwo. Objaw. a to jest dzie. rozmyśl. metafi.
Ct. sam przyzna. że metafi. rozwi. się raz. z teol.
4) Mogłoby się zdaw. że teol: i metaf. w ciąg: wiek: tra:
coraz więc. na znacze: i w coraz ciaśniej. obraca. się grani.
(Zob. Virchow'a mowę w Monach. r. 1876) ale to zjawis. powta.
się we wszystk. nau: Nic. stąd że teol. lub filoz: znikn.
zupeł. jest wcale niemożeb.
Należy powie: że na począt. wszystk. trzy dzia: wiedz. ludz.
były pomięsz: pot. wydzieli. się a każd. z nich na ten [illegible]
niezmiern.
Rozwój teol: wiele ośw. i wz: now. proble. dostar. filoz:
i nau: ścisł: a tył rozwój wpływa: teol. i filoz. i t. d.
5) Histor: przeciw. jest teor. Cte.
Nauki ścisł. istnia: od same. począt. obok filoz. grec:
dziś. i indyj: po za niemi nauka: pewn: metafiz. lub teol.
tajemn.
Powie: że istnie. prawo Cte dopuszcz. tyle wyjąt: że
zupeł. przesta. być praw. Prawo przyrod. nie powinn. żad.
mieć wyjątk.
Sam Ct. to przyzna: T. IV p. 694 – 1e éd.
Huxley przeciw: (Flint p. 334)
Stu: Mill " ale w ciągł. kontradykc. (p. 335)
Littré przeciw: (p. 335)

ich duszę, że nim prędzej stworzą sobie religię nową, z jasnem niewcześnie wejrzeń. Ale muszą – bo dusza ludzka w gruncie i istocie swojej jest chrześc.: naturaliter christiana, jak Tertull. twierdzi.

Religia pozytywna dotąd szerzy się, jak widać z jej organu, Revue Occidentale. Wymieniłem kilku Anglików znakomitych, którzy ją propagują w ojczyźnie swojej a w Francyi Audiffrent, Robinet i Semerie należą do jej najgorliwszych wyznawców. Nie wszyscy jednak uczniowie Ct. przyjęli religię nową; jeszcze za życia mistrza kilku zatrzymało się w połowie drogi, co on wyrzucał im jako grzeszną opieszałość. Opowiada Littré, że gdy mistrz zaczął czytać w kółku uczniów zaufanych pierwsze rozdz. swojej polityki pozytyw.: od zaraz postanowił nie pójść za nim na takie bezdroża, nie śmiał jednak objawić sądu swego, bo wszelkie objekcye były zabronione. Zresztą wtedy Ct wywierał na nim wpływ tak wielki, że nie mógł zdecydować na zrobienie mu najmniejszej przykrości. W istocie Littré daleko później bo w r. 52 wystąpił z towarzystwa pozytyw. a od owej chwili wypierał się wszelkiej solidarności z polityką i religią mistrza, twierdząc, że prawdziwa nauka jego i metoda zawarta w „Kursie filozofii pozytywnej" a wszystko, co później napisał, już nie jest filozofią pozytywną, lecz subjektywną, czyli mówiąc mniej uczenie, mrzonką, której nie odpowiada żadna rzeczywistość.

Littré był niewątpliwie jednym z największych uczonych naszego wieku, miał łatwość niesłychaną w pisaniu, pamięć olbrzymią a pracowitość. Dzieła, które zostawił są pomnikami zadziwiającej uczoności: jego tłumaczenie Hipokratesa i dwa słowniki, jeden medyczny, drugi gramatyczny pozostaną na długo niedościgniane. Ale przy swoich zdolnościach nadzwyczajnych był umysłem powierzchownym, nie zdolnym do zgłębienia problemów. Ciągle tłumacząc coś z języków nowożytnych albo obsypany karteczkami, z których układał swój słownik olbrzymi, często występujący na arenie polit.

nie miał nigdy czasu, zastanawiać się długo czy nad sobą czy nad zagadkami otaczającemi życie ludzkie. Są umysły, którym Pan Bóg odmówił daru filozofowania a Littré należał do nich, przy nadzwyczajnej zdolnościach literack. i krytycz. nie umiał podciągać faktów pod pojęcia ogólniejsze ani z ogólniejszych pojęć wyprowadzić niższe, jemu dosyć było uchwycić w zjawiskach następstwo i porządek zewnętrzny, o ich wewnętrzną istotę i powiązanie, o ich przyczyny ostatnie nigdy nie pytał.

Otóż Duch ten, któremu wszelka filozofia wyższa była antypatyczną a nawet nieprzystępną, przyłączony do Ct. przez lat wiele był jego głównym apost. A nawet zerwawszy z nim pozostał wiernym jego filozofii a najwięcej przyczynił się do jej rozprzestrzenienia za granicą. Bo jest rzeczą niewątpliwą, że gdyby Littré nie był napisał wielkiego dzieła swego: Aug. Comte et le Positivisme – wiedziano by bardzo mało o jego mistrzu a gdyby nie był założył czasopisma: la philos. posit: i przez lat wiele zasilał pracami i pieniędzmi, nie byłaby filozofia Cta ~~stanęła~~ wywarła ~~jako~~ ~~stołe~~ żadnego wpływu naukow. lecz prawdopod. pozostałaby tylko [illegible] religijnem.

Littré postanowił filozof. mistrz: przywrócić do pierwotn. czystości, wyzwolić od dodatków późniejszych, od wszelkich spekulacyi religijnych. Jeżeli gdzie, to u niego, znajdziemy ideę pozytyw: w całej swej czystości. Jakże sobie L. wyobraża tę ideę: Dawniej powiada, zajmowała się teologia i metafizyka rzeczami których poznać nie można (incognoscible), Ct. pierwszy nas nauczył, że nie warto się tem zajmować. Innemi słowy: wszystkie prawdy teolog. i metafiz: są raz na zawsze nieprzystępne dla naszego umysłu. Czemże więc ma się zajmować filozofia?

Odpowiada L: Wszystk. kwestye absolutne, t.j. te, które zajmują się począt. i końcem stworzenia, są poza kompetencyą wiedzy ludzk: a zatem nie mogą dłużej przyprowadzić ani umysłom

w ich badaniach ani ludziom w ich postępk. ani społecznościom w ich rozwoju.
Nie dożyjemy przy stworzeniu, nie będziemy przy ich ~~powstaniu rzeczy nie nie wiemy, bo wtedy nie byliśmy, o ich~~ końcu,
zatem nic wiedzieć nie możemy ani o ich początku ani o ich końcu.

Powtarza bezustann. że znamy tylko zjawiska i prawa tych zjawisk, ale nie znamy ich przyczyn, nie wiemy, skąd się wzięły a taki nacisk kładą Littré i Ct na naszą rzekomą nieznajomość przyczyn, że cały spór między pozytyw. a filozof. chrześc. sprowadz. się właśc. do jedn. pyta: czy możn. ze skutk. poznać ich przyczy: czy też znamy tyl: same skut: czyli mówiąc z pozytywist: same zjawiska, któr. przyczyny są nam zupełn. niedostęp: Tak postawio. kwestya jest to samo, co ją rozwiązać. Kto zaprzecza duchowi ludzkiemu możność pozna: przyczyn za pomocą ich skutk: niszczy samą możność wiedzy ludzk: bo wiedza jest dochodzen: przyczyn z ich skutk: lub rozumie: skutk. za pomocą ich przyczyn. Obok nieśmiert. figury, którą pędzel nad szkołą ateńską ~~sztuce rafa~~ wyobraża filozofię, położył Rafaël napis: causar cognitio. Nigdy lepiej nie definiowano wiedzy ludzkiej a ile razy ~~gdy~~ zaczęto wątpić o tej definicyi, zwątpiono także o wiedzy. Poidou stanowczo mówi o Kontyzmie, w tej formie, w jakiej świat go zachow. L: że to nie jest filozofia, to raczej negacya filozofii wszelkiej, bo filoz: niczem nie jest, jeśli nie jest szukaniem pierwiast. i przyczyn. Nie mogąc wchodz: w rozbiór szczegół. tej kwest. bo nawet na krótk. traktow: teoryi przyczyn: czas nie pozwa: a z tą teor: pozyty: ściślej. uczą: stoi i upad: wspomn. tylko, że ani Ct ani nawet L: nie zdawali sob. spraw: z kolosaln. rozmiar. tego problemu a pochodziło to stąd nie znali zupełnie tak zwanej logiki wyższej, która od czasów Kanta ciągle zajmowała się tym problemem.

Idee Litt. są niewstając. między: grube: materya: i sceptyc: skrajn. Że dwa takie poglą: nie mogą iść raz. w zgod. tego nigd. nie spostrze.. Powia: że świat skła. się z materyi i sił ale nie wie: czem jest mater: nie wiemy, czem są siły w niej przebyw: Mimo to każe filozof. pozyt. zajmow. się tylk. mater. i siłą. Gotówieś wiers. że on materyą: Nie odpowia: nie jest ani materyal. ani teist. ani ateist. bo ja nic nie wiem o początk. lub natur. wszech rzeczy. Możnaby zapyt. dla czego mówi o materyi lub sił: ~~skoro~~ lub skąd on ~~nie~~ wie że ~~...~~ one są — Wszystkim niefilozof. ~~...~~ wydaje ~~że jest~~ się że materya lub siła jako jest pierw. i główn. rzeczywist: Ale już Mill zauważ: że nie znamy wprost ani materyi ani sił, znamy tylk: nasze wrażen: umysłu a duch nasz jest nieskończ. dawniej. od ~~swoich~~ wraż. a granic. tych wrażeń mamy w naszej świadom: A zat. pierw. i najpewn. rzeczą dla nas jest duch nasz, na drug. miej: dopier: psycho: wrażę: z któr. jedn. przez naszykn. uczyn. mater. czy. siła: Gdyby Litt. był się przejął ~~...~~ temi prost. uwag: wielk. logi: które wywra: wielk. materyaliz: nie byłby powie: że filoz: zna tyl: mater. i siły, był: przedew: zrozum: że filoz: zna ~~przed~~ i przedewn: zna osobist. świadom. siebie: a dopier. za jej pomo: wszystk. możeb. wrażeń: W tak. jedn. razie byłby zaw: filoz: wyj. od psychol. i logi: jako od podstaw: swej niezbędn: ale nie mógłby wznieść się do tej wysok. wolał raz. z mistrz: logik.. i psychol. ignor: Tym sam. musiał ignorow. wszystk. co w Ang. i Niem zrobio. wielk.. w tych dwoch nauk. pierwszorzędn. i pozost. na stano. potocz: które jest raz. sceptycz. raz. materyal:

To stanow. oczyw. nie dało się utrzym: na dłu: Mistrz jego od sceptycyz: dowiódł do zupełn. dogmatyz: w polit. relig. i moraln. Litt. nie zajmu. się specyal. temi nauka. a oraz. zajęt: badan. filolo: nie czuł tej potrzeb. i rozpoczl: bronił swego sceptycyz. w czasopis. la Philoso: posit: która jedn. przeżył go tylk. krót: W ostatn. zeszy: przedst: swe. ostat. redakto: Robin i Wyrubów, że zamykaj. wydawnict. devant l'indifference générale

16

Droga cożyć odmienną rozwijał się pozytywizm angiel: bo też inne są warunki społeczność angiel: inna natura angielsk. ducha. ~~Wyprowadź~~. ~~że religia pozyty: rozwierza się po całej~~. Zaledwo dostały się pierwsze tomy filoz. pozyt: do Anglii, zostały przyjęte z wielk. uznaniem i Ct od razu liczył tam grono szczerych wielb: Jednakże istnia: od razu pewne nieporozu: Ct nazywał filoz. swoj. uzupełnieniem pozytyw. a Anglik przez wyraz „filozofia" rozumie badania przyrodnic: Co my nazyw. filoz: on wyk. nazyw. metafizy: lub wiedz. spekula: Dodat. pozyt: utworzy. ich pewne bardz. w mniem: że chodzi: o matemat. i t. p: poszukiwa: Gdy zaś przekona: się, że Ctowi chodzi o zastąpie: wielk. teol: i filozof: swoj. syst: matem. przyrodn. zeszł: ostrożni. protestów: Wielki fizyk Brewster już w r. 38 ogłosił rozbiór gruntow: poglądów matem. fizykal: przyznając ich wart: ale oświad. zaraz. że jego preten: wyższe. teol. i wiar. w ogóle: nie opiera się wcale na jakiejkol: podstaw. nauko: i musi ~~Wyprowadz~~ zarówno każd: w którym ona się przyjmie, doprowa: do ~~całkow~~ moral. i religii. upadku.

Mill, jeden z najzdoln. ucz. Cta w Angl: przez wiele lat gruntow. studyow. jego dzieł: i w następ. był z nim korespon: ale gdy w r. 62 ogłosił swój stynny rozb: Aug. Ct. i pozyty: musiał tyle rob. restrykt. (pomimo uznan. pochwał) że z idei pozyty: właściw. nic nie pozosta: Nauki religii i polit. swego mistrz: zupełn. odrzucił a o „Kursie filoz. pozyt" ~~tem dziele~~ ~~dochodzi~~ do takiego wniosku: że socyol: (t. j. ostatn. trzy tomy) trzeba zupełn. przerob. na nowo, bo z twierdz. autora żadn. ostoi się nie może a części matem. fizykal: (t. j. pierw. 3 tomy) przyjmu: z należyt. zastrzeżen: dodaw. wreszcie, że z niemi daje się bardzo dobrze pogodz: idea jedn. Boga, który świat stworz: i rządzi nim według praw niezmienn. To oświad. Milla było bardzo źle przyjęte przez Littrè i pozyty. fran: bo ono niweczy samą treść pozyt. odrzuca nie rzeczą byt. Wisto: pozyt: jak. zasz: powstał. Litt. nie może

wiary w Boga a mniej jeszcze w Boga-Stwórcę, bo on nie przypuszcz: żadn. przyczyn. pierw. i ma przekona. że każd. nauka zajmuj. się przyczyn. pierw. jest mrzonką. Pozytyw: nie znosi obok sieb: ani teol. ani metaf. bo obie uważa za fałszywe a całą wiedzę sobie windykuje. W tej exkluzywno: jest jego siła, a kto jak Mill ~~jego wszystkie~~ ją mu odbiera twierdz: że można wierzyć w Boga, uważaj. jego wszystk. bytu, redukuje go do zajmow. się nauką specyal: o którą przeszli nigdy nie wątpio. że w niczem nie przeszkadz. ani teol. ani filoz. Sąd Stuarta Milla jest tem większą wagą, że pochodzi od strony najbardz. kompetent. Słynny Anglik strawił życie swoje na ~~dwóch~~ olbrzymich: logice indukcyjn. i dedukcyj. i ekonom. polit: Wolno potomn. zasług. nadzwyczaj. nauk: (obie też) następnej usposobił. go do sądzenia o problemie pozytyw: - Ale jeszcze skąd inąd sąd Milla zasługu. na uwagę baczną.

Na ustępu tegoż, zwłaszcza we Franc. i w Niemczech: które z ~~Rosyja biorą~~ zaprowadz: swój pokarm duchowy, sądy Anglik: mógłby najgłęb. nie ~~wywiera~~ wielk. mimo. Zbywa: je zarzuc. (uwagą) że Anglik każd. ~~...~~ nawet najradykalniej. wychowany jest w atmosferze teolog: która mu nie pozwa: sądzić bezstronnie o rzeczach. - Zarzut ten możnaby zbić uwagą, że za to inteligen. franc: obraca się w zamyśl przesąd: antyteol: ale nie tyczy się on Stuar. Milla.

Wielki logik i ekonom: opowiada w autobiogr. swojej że wychowa: się w zupełnie negacyi. Ojciec, znany presbyterianin, doszedł do zupełn. negacyi wielk: prawd nadprzyro: i w tej nega: syna wychow: „Jestem jeden z nielicznych owych w Angl: ~~przykład~~ ludzi: powie: Stu. Mill, którzy nie porzucili wiary i religii, bo jej nigdy nie mieli. Wzrostem w stanie zupełn. negacyi". Był więc raczej sympatyczn. usposob. dla twierdz: Ct: że o Bogu nic wiedz. nie można. Ale umysł jego prosty i szczere usiłując prawdy dostrzegł od razu, że pozytyw: nie przynosi żadn: dowod. na swoje

twierdz. świat, i że wyrzecze: nauk specyal: nie wykluczy wiale wiary. Od tego wyjewu ~~rezultatu~~ dowodzi w późniejsz. lat: do bardz. dodatniego. Wydano po śmierci jego trzy rozprawy, których nie zdołał sam ogłosić a z nich pokazu. się, że problem religijny zajmow. go bez ustan: Ciekawe są te trzy Essays, w któr. aut. jak kupiec z kredą w ręku i z wagą, ze skrupulatn. bezstr. przechodz. wszystk. cokolw. da się przytocz: za lub przeciw Bogu i nieśmiert. duszy. Rezult: ostatecz. taki: 1° że nie znajd. żadn. dowo. nauk. przeciw nieśmier. duszy

2° że jest zarazem prawdopod. że Ktoś: rozum. świat stworzy. Dwa te zdania do reszty wyprowa: pozyty. a ścisły badan. za pomocą któr. aut. do nich dowodzi są ciężkie nego: metod. pozyt: któr. zabra. surow: zajmo. się czy natur. duszy czy istnien. Bo: dzisiej.

Mógłbym wykaz. że inny myśliciel niepospoli: Lewes, walczył przez 30 lat w obron. metody pozyt: dowodzi do bardzo podobn. jak Mill rezult: ale że dla braku czasu spieszę do Herberta Spencer zaznacz. tylk. o sam fakt, że Lewes w swojem dziele znakomit: Problems of Life and Mind (r. 74) usiłuje ~~budować~~ na podstawie metafizyki i religii zbudow: nowy panteizm, który jest niewątpl. fałszy: ale jest nie mniej, jak sam aut: oświadcza, wyprzeniem się z pozyty. Wiedz: z zasada: pozyty: nie zgadza się żadn. budowa dogmatycz: nie zgadz. się ~~ani~~ monizm ani dualizm, teizm czy panteizm bo pozyty. ciągle afirmu. że nic nie wiem. o począt. wszech rzeczy, o ich naturze, istoc. i przeznacz.

Wielu zalicza Herb. Spenc. do pozyt. od jednak zaw. protesto: Wiedz: jego pozyt. jest tylko pozorn. i na jedn. słow: wisi, na agnostycyzmie. Wymyśl. ten wyraz Herbert Spen: aby wyrazić że za pomo: badań naukow: nie dojdzie. nigdy do pozna. Absolutu czy Istoty Najwyż. bezwzglę: niezależ. Ale poza tem twierdz. ewolucyonizm, jak się nazy. syst. Spen. nie ma nic wspóln. z teoryą Co

Ch. same pojęc: absolu: wyklucz. ze swoich badań. Spen. powia. że świat danes: nieskończ. się zresztą zjawiło zmysłom. jest nierozum. jeżeli nie ma za sobą lub nad sob. Absolutu jako przyczy. i rzeczy we. istnie: „Duch ludzki, powiada, ma pewność bezwzględn. że znajdu. się wobec energii nieskoń. i wieczn. która jest źródł. wszelk. rzeczy" Tak on defin. absolut w 6ej częś. swoj. Zasad socyol: kto: wkrót. poda do dru: a któr. rozdz. jeden ogłosił niedawno w Revue Philos. Ch: byłby taką defin. absolut. i same przypuszcz. tego pojęc: uważ. za herez: Co więcej, Spen: wyzna: niemożn. aby nauk: dochodz. do zgłębie: absolut: chce jedn. aby relig. odstawia. go dusz ludzk. Religia jest koniecz: choćby dla tego, że bez niej moralno. być nie może. Jest to iluzya powia. we Wstęp. do Socyol. przypuszcz: że za pomo: same. rozumu można ułożyć jakiś kodeks złe. i dobr. Ludzie najmniej. dotąd nie zgodz: się na jed. syst. etyczn: a prawdopod. nigdy się nie zgodz. tem mniej spodziew. się tego można po masach które ani czasu ani zdoln. nie mają do zastan. się nad problem. moraln. a jednak codzień w życiu z nimi się spotyka. Ale gdyby naw. uczeni wszyscy zgodz: się na jeden kodeks postęp: ludzk: to jakież byłoby jego znacze:? prawie żadn. - odpow: bo ten kodeks miałby tylko za x sobą powa. ludzk: a byłby pozbawio. wszelk. sankcyi nadprzyrodz. Ten argum. jest prawie dosłown. ten sam, którym teol: dowod. potrze: objaw:

Rozum ludzk:

A nie dost. dla ustale. moralno. uważa Spen: relig: za niezbęd: Ona tak jest związa. z duszą ludz: dopóki zaged. dla naukhi niezgłęb. ona pozwoli i rozwiąże: dopóki zapiera: i to najwięk. zadowol: że rodz. ludz. zgoła być nie może bez relig: Nie tedy dziwn. że w koła: które utraci: wiarę przeszłą: a przyjęty filoz: Spen: powsta: zaraz nowa relig: usiłują po swoje: ować: stwor. duszy ludzk. do absolu. W Anglii, a bardziej jeszcze w Stan. Zjedno. istnie. już gmin: religii które pod impuls. Williama Frey a w innym kierun. now. pod przewodnict. uczon. Savage wyzna: ~~kult~~ wiarę w absolut. i relig. ewolucyi. Spencer sam popiera. ten ruch wszyst. i pomiędzy z nim się solidaryzo. jak widzi z listu, który w przeszł. roku napis. do swego zwolenni. Savage. Wyraża radość wielkie: że ludzie nie ~~[illegible]~~ są skarani: na sam. negacyą lecz że mają w jego filoz. dość silnych podstaw. aby na niej oprzeć swoje najdroż. przekon. relig. i moral.

Nie zastanaw. się nad wartości. wewnętr. tego ruchu i objaw. jemu podobn. Dla mnie w tej chwi. wystar. że on jest nega. zasad pozyty: i ~~[illegible]~~ wyparc. się jego meto: z pobieżn. naszkicow. obraz angiel. pozyt. ~~[illegible]~~ wskaza: że jego wyzna: albo przyjęli relig. pozyty. albo w dalszym rozwo: doszli do najróżnorod. form teizmu, monizm. panteizm. W jednym i drug. raz: musie: porzu: rdzeń filoz. pozyt: która zabra: zajmo. się zagadk. najwyż: sfery: wnik: jego pierw. przyczy. zastan: się nad celem: życia, naczelnego istoty ludzk. nad Bogu i jego naturą. Sceptycyzm pozyt. musiał ustą: przed afirma: dogma: tego wszystk. o czem on karał powątpić. —

Są jeszcze naturalist. i literaci angiel. jak Huxley i Tyndall, Clifford, Georges Eliot, Leslie Stephen i t. d. którzy mają siebie za pozytywistów, dla tego że w jakiejś nawet specyal: w jakim roman. lub poezyi odrzuca: jedn. lub drug. prawd. nadzmysłowo. sprowadza. wiedzę ludzk. do empiry: a uczuci. ludzk. do wszyst. doczesn. Zawiodłoby nas za daleko chcieć powiedz. o każd. z nich choć kilka słów; zwrócę

21

nie dodali mi nowego do myśli bo a każdy z nich tylko część z nich

wszystko: ~~Skorzy~~ jedn. wspomnieć o nich, nie mogę pominąć milczeniem znakomitego

dzieła: które przed dwoma laty wyszło z pod pióra slynnego Hurrell-Mallocke — Is life worth living

a które jest im wytłumaczeniem pośrednim. Autor, niegdyś sam pozytywista: i odstępca

w wszystkich tajni: nauki, która sam wyznaw: przechodzi wszystkie ich

ideały społeczne (i moraln. polit: twierdz: antropol. i psychol: dowodzi im

z jasno. ~~pod~~ rzucają. a ścisłe. wywody z ich dzieł najsłynn. że pozyt:

w porząd: społecz: jest utopią, w porząd. moraln: anarchią a w

dziedzi: kosmol. antrop. i psycho: stekiem kontradykt: świat.

negac: bez podstaw: nauko: dochodzi naresz. w (treść) ostatni do

konklu: że przyszło: należy wytłumaczy do katolicy: bo on jeden

~~tylko~~ stanowi: w sposób prost. i prawdopod. wszystk. tajemn. nieba

i ziemi, że wszystk: inne sekty zginą przy rozwoj. nieustaj: nauk.

histor. i przyrod. ale kościół katol. nie potrzebu. obaw. się podst:

bo ma tyle w sob. żywotn. że (bezwzględ.) wszystk. nowe zdobycz: wiedzy

dowcz: wcieli w sieb. i zaasymilu. sob. tak jak wiel. dawniej.

korzyst. z tej okazy. aby zwró. uwag. na to dzieło znakom.

tem bardz. że dotąd nie pomyśl. o tem aby je przetł. choć stanowi

tyle nowy. niedoln. A [illegible] to na tem nieg. zważ. że autor

jej nie jest katol: on był przest. być pozytyw: ale kied. będzie

do przew. żywotn. pragnie: ale to w rękach B. i przyszło.

~~Rezultatzykłóniowy~~ dwóch przesły. odkryt. był taki, że pozyty. tak we Fran. jak Angl. albo zamien. się w relig: do czego sam założy najbardz. się przyczyn. albo w dogmat. filozof. czy ~~to~~ zlewszy się z materyali. jak to ~~pozytywiści~~ mieli uczn. Litt. czy to doszedł. do nowy: formacy: duchow: a mniej. o to, czy mają pewny czas. mówiły. czas: kiedy: zawsze to jakiś dogmaty: nie zgadzają. się z pierwotn. ideą czyste: nawet będący jej zaprzecze: ~~Lekcje mój historyi Nie~~ mogąc ~~ła~~ oczyści. wyczerpu. materya. bogat. co w czasi stąd pocho: że czasu zamierzad. traktów. przedmio. w dłuższy. szereg. odczyt. pote. zmuszo. byłem zredukow. go do trzech dyt. ~~Trzeci~~ Ten ostatni z kolei poświęc. pozytywizm. u nas, który nas ~~obchodzi~~ najbliż. obcho: ~~Pozytywizm~~ wyrazem będę rozbierał oraz ~~Nawet: nie mniej waż:~~ jakże jest ideą pozytyw? czyli to powsta: z niego, gdy odrzucim. wszystk. subiektyw. dodatk. nawet jego najlepsz. reprezentant?²

U nas pozytywizm jest bardzo młody, ~~nie ma nawet lat 20~~, a przyczy. tego taka, że się do powsta. ostatn. nasze warunki polity. ~~narod.~~ i społeczne ~~nasze~~: jemu wcale nie sprzyja. Wtedy, kiedy Cte ogłasz. pierw. dzieł. swo. (1830-57) ~~nasze~~ życie ~~ducho. w dwóch odrębn. Kierun: w domu i na emigra:~~ Emigra: nasza prawie ~~cała powsta: po za wpływ: intell.~~ zupełnie o nich nie wiedziała Cta, Z wyjątk: nie wielu tak. który albo pokumali się zupełn. z Francuz. albo (z urodzili ~~matek~~ franc. (~~do ich liczby należy~~ Karol Jundziłł – la philosoph. posit. r. 1850) cyrowa. więk: ~~wielk:~~ emigracyi ~~naszy: przebyw. we Fran:~~ choć mocno. przyjmowz. nowości każd: nie sympatye: jedn. ani z filoz: Cta ani z jego polit. lub relig. ~~[illegible]~~ Nie ~~zająć sprawa polity. nie mogli~~ interesow. się jego filozof: ~~opierają się na fundam:~~ fizykal.-matem: ~~przeciw~~ bo [illegible] i sztuka o. były zwrócone ~~nad sztukami: teatr~~ przewaga. do spraw ~~historyi: nie mogli~~ publiczn; nie lubili jego polity: filozofyi i kosmopolity: bo przewaz: nad sztukaz: Polski histor: nie sympatyzo: z jego relig: bo albo powsta: wierną katolicy.

albo przechodzi. do sekty Towiańsk: lub do Saint-Simonist: [które] więcej odpowiada: [polsk.] ~~ich~~ aspiracy: i religii.

W kraju również nie ~~sprzyja~~ [dla] pozytywy: [nie było korzystn.] warun: społecz. lub polity. O Galicy. nie ma co ~~wspomn~~ [mówić]. bo one w owe. czas. nie dowiad. się sob. przew. żadny. wpływ. filozof. Jeżeli w ~~lat. poprzedz.~~ [krótko] ~~bezpośre~~ [przed] r. 63 ~~jest się~~ [objawia się] jakieś ~~nowe prądy~~ [tendenc. nowe], sprzeczn. z zasada. ~~dawnej~~ [dotychczas.] życ. narod: i religii. to pominąw. pewne w Kraju. opin. polity: które ~~jest bard. trudn.~~ [nie mają nic wspólnego z] ~~zdefiniow:~~ filozofia tendenc ta, [o ile] występ. ~~głów.~~ w Dzienn. Liter. jest [były] wyr. materyalist. nie pozyty. Ta tendencyę wzmocnił także przekład Bukl'a: Histor. cywili. w Angli – przez, mogąc uchodz. za głów. objaw pozyty. w Gali: [jeżeli kto zechce Buk. zalicza do pozyty. o czem wątpię zaś zda.]

Inaczej był stan rzeczy w W. X. Pozn. i [pod rząd. pruss.] ~~w Królestw:~~ Intellig. poznań. kształci. się głów. w Berlin. pod wpływ. ~~niemal~~ wyłącz. Hegla. Póki żył wiel. filoz. potomstwo jego audytor. ~~zapełniało~~ [napełnia.] regular. Polacy a gdy umar. ~~wpływ jego trwał dalej aż przez długie lata profesor. należący do jego szkoły:~~ [Poznań pozostał nadal wierny jego filoz: czy to z dzieł jego nabywa., czy od prof. jego uczniów.] Gagerzi: jak w Niem. tak i w Pozn: hegelianizm. stosowan. do osobist. skłonn. i zdolno: przybier. form. więc. konserwatywnej. czas: radykalnej. ale wszystkie [odcienia szkoły] jak zresztą sam Hegel, chyba: wysoko wstawiając narodo: i ~~byłby~~ wyznawc: zasady, więc przeciw: pozytyw: ~~A~~ Gdy później obok hegeliani: powsta. ruch nowy, silny: ~~przelać~~ do w polit. form: romantyzm Lacordair'a i Montalembert'a zasadę pozyty: ~~znikła, upadła~~ [zmniejszyły się jeszcze bardz.]. W litera: pozna. nie działał on dotąd przew. żadn. objaw: ~~jeżeli~~ [żyjąca] i dawn. nie ~~może~~ [będzie]. Nie twierdzę, że wszyscy Poznaniacy są gorący. lub konsekwen. katolik. i że wśród nich materyali: a więc mogą być i wolteriano. Owszem, ale jeżeli są: to są jak ~~[illegible]~~ incognito, nie odzywa. się publicznie. bo w Pozn: nawet ~~[illegible] nawet~~ ludz. niewierzą.

wrumieć: doskon: że wielki kosmopolit. jest zgubny dla polit. imien. a każd. dusza szczer: dla katolicy. jest także szczer. dla narodu.

W Królest: a bardz. jeszcze w prowin. zabra. o pozyty. mowy być nie mogło przed r. 63. Prowin. te zostawa. pod bezpośred. wpływ. emigra: a ta, jak wspomnia. nie sprzyja. Comtyzmowi. To też przed pamięt. owym rok. nie znajdzi. tam żadn. objaw. pozyty: ani materya: nawet o co było przecież daleko łatwiej. Zresztą powszech. znany jest ideał owczesn. umysło. polsk: i nie potrzeb. nad nim się rozwodz: można zaznacz. ludziom owczesn. ... księgi, nawet egzalt. relig., ale z pewnoś. nie byli pozytyw:

W r. 65 przeniósł. się do Warsz. jako docent przy Szko. Głów. i przypatrywa. się pierwsz. objaw. ducho: reak: Mówio. że trzeba wytrzeźwić: że młodz. powin. zabier. się na serjo do prac obowiązko: mniej zajmow. się polity. a więc: nauką: specyal. Tak wielu z nas mówi. podówcz. i w przekona: że specyalist: lepiej potrafi służyć krajowi niż ludzie z pewną ogład. litera: ale bez nauki grunto: Nie rozumie. jedn. owcz wytrzeźwie. zerwan. z trady. narodo. lub wyparci. się Boga chrześc. To przyszło znacz. póź. Ci co teraz należ. do tak zwan. szko. młodszej: i walcz: przeciw ideom zacofa. starszy: (n. p. Chmieło: Ochorow. Świętochow:) kończy. wte: gimna: lub zaczynali kursa: przed uniwer: a prawdopod. nic jeszcze nie wiedzie. o Comcie i pozyty:

Pozyty: był tak mało znany w Warsz: choć już o nim mówio: że gdy Bibl. Warsz: postanow. ogłosić o nim także artykuł: nie łatwo było go otrzym. Nareszcie podjął się go napis. Krupiński i jego rozprawa o szkole pozytywnej (r. 1868) jest pierw. u nas sprawozda. o nauce nowej i pierw. publ. przystąpie: do niej,

choć z modyfika: poczęści w duchu Mill'a, które nie bardzo licują z głów. myślą Cta.

Już dwa lata przedt. zaczął wychod. Przegląd Tygo: pod redak. Adam. Wiślickiego, któr. skupia. siły młod. ~~podrastaj.~~ stawał się coraz bardz. ich organ. Zrazu dość ogląd. tak że nawt: umiarkow: artykuły Eleono. Ziemięckiej, pomieśc, jak podrasta: pokole. nowe, któr. teraz pozyty. się mieni, przybier. posta: nieprzyjazn. dla przeciwko religii. i narod: Jak ~~wszędz.~~ w Europ. tak i u nas r. 69 w któr. zebra: się Sobór Watyk. stał się kamie. próbier. nowi katol: Przegl. Tygodn. od tego rok: a pod wpływ. dysku. namiętn. któr. [wszczęty po dziennik. europ.] ~~wszędz. się odbywa~~: stawa w obron. wszystk. kierun. antychrześ. [lub niechrześ.] ~~[illegible]~~, umieszcza apoteo: Hussa, pokłada welk: nadzie: w O. Jacku, że zreformuje kościół według wymagań nauki nowożytn: prowadz. wojnę nieustają. z Przegl. katol. organ. kleru warszaw:

A Przegl. Tygodn. nie ~~jest~~ [był] jenne czasop: Przeglądy pism. Nowiny, przyszła Niwa w pierw. epoce sw: przejęta Prawda uczeń: która obra. sob. za cel głów: wyśmiewa: a Zagiel jenne wszystk: wszystk: co [dla ogromn. większo] ~~prawie cało~~ narodu nasze: jest drog. i święt. Nie ucho: w szczegó: bo musiałb: cały wykła: [mieni] ~~[illegible]~~ sięgać. ~~mylić artyku~~: ~~któr. treś.~~ Każdy zresztą łatwo się domyśli ~~z tej~~ [się treść tych artykułów] polemi: któreby nic nas nie nauczy a odwiodł. zupeł. od filoz: Dodam tyl: że tej pras: peryody. towarzy: długi szere: powieści, komed. i dramat: które obraz. sob. za wzór [spaczony] realizm Zolli i ~~[illegible]~~ sceptyc: młodsze. Dumasa, burzą: podstaw. wszel: życia społecz. i moralno. choć ~~nie mogą talent. [illegible] obu pisarz:~~ jedn: i wolą, co mogą, aby proces rozkładu: narodu nasze. przyspiesz. –

Dodam tyl: że te wycieczki nieustają: przeciw relig. i władz: konserwaty. wrażę. Ten przykrej: że obie prasie: ma [illegible] które każd. [illegible] w obron. katoli. lub narodu. albo przeci. niewiast. albo tak obrazy [illegible], że przez. żadn. nie może zrobić wraże. na czytelni.

Ognisko – 1882 –

Byłoby jedna: niesłuszn. za wybory: tej literat: przyrody. i beletrysty: robić odpowiedz: jedyn. idee pozytywi: przypuszcz: że pod jej egid: praca: międz. ponoszni: nie mają: o pozytyw. żadn. wyobraż: ~~przypuszcz takż: ścisłe~~ ~~że nie wszystk. w piśmie lub mów redakt. Prawdy jest pozytyw.~~ niemniej jednak fakt. jest, że cały ten ruch litera: zasila: jest a niew. poczęści prowadzo. jest przez ludzi, którz. głośno mienią się pozytyw: Zresztą nie poprzesta: na samych produk: litera: nietowa - takż. ~~sposob.~~ nauko: pozyty. ~~u nas~~ pielęgnow ~~wszechstronnie~~:

~~W r. 1872.~~ ~~nauko~~: zaczęt. wychodz. bibliot. filoz. pozyty: składająca się z trzech: Były to trzy ~~rozprawy~~: Huxley'a, Langel'a, Kuhn'e poprzedz: ~~pracą~~ ~~autorskią~~ ~~a[?]~~ Ochorowicza: Wstęp i poglad ogólny na filozof. pozyty: Rozpra: ta jest jakoby program partyi ~~pozytyw. u nas~~ i ~~niebo jest charakterystyczne~~ zastępu. na uwag. pod względ. względ. Skrzyszkow. na ~~trzydziestu~~ stronni: wszystk. filozof: dowiej: i to à la Bacon, z niesłychan. lekceważe: dochodzi do Konkl: że było właśnie dwóch dzielni. rozumn. filoz: Jan Śniadecki, który ~~przygot~~ rzucił pierw. myśli pozyty: i Comte który ~~położył~~ niewzruszenie się cały dotychczas. filozofii i trwałe podstaw: pod gmach filozo. przyszł. Na 60 pozostał. stron. rozwija pot. autor system Comte'a odsłow. krótko uwagi własn. dochodz. do wniosku: eklektyz: pozyty: do któr. Śniadec: Comte, Mill, Huxley i Spencer ~~potrzeb~~ dostarczą materya: Czy taki eklekty. będ: budową jakoli. o to autor wcale nie pyta. Oświad. przy końc: że pozytywis: nazyw. każde: kto w twierdze. stanowcz. opiera się na dowod. dających się sprawdz. - kto nie wyrazi się bezwzględn. o rzecz. wątpliw. a nie mówi wcale o niedostępn. Kto wtajemnicz. jest w język. pozyty. nie ści to znaczy ~~to samo~~, co nie zapomn. się nigdy ani Bog. lub jego przymiot. czy dusza lub wolna wola ~~lub p. Charakterya~~ lub życiem przyszłem: Są to, jak autor oświad: rzeczy niedostęp. rozumowi: należą do wiary ~~religii~~ i do kultu.

27

Dodawsz. do tej pracy kilka inn. rozpra: Ochorow: po części psycholo: treści ~~traktujące~~, dodaw: ~~kilka tłumacz~~ książkę Świętochowsk. o powstan. praw moralu: dosyć niezrozumia. ale w tem jasną, że moraln. jest podobno ~~są~~ wcale względn. a zawdzięcza powstan. swoje najniższ. instynkt. (tudzież rodzicielskiemu n.p. Nostradamus) dodaw: broszur. Egera „o zasad. pozyty." Ho powtarz: w bardzo nieudan. formie to samo, co kilka lat przedtem jaśniej i lepiej wyłoży. Krupiń. i Ochorow. dodawszy wreszcie kilka tłumacz. n.p. logiki i pedagogii Bein'a oraz Spencera wstępu do socyol." i książecz. o wychow: które były. w bardz. ogóln. znacz. mogą być zalicz. do literatu. pozytyw: - i oto wszyst. czem raczej wspomnieć: od r. 1868 aż do tej chwi. wcale pisarstw nowe. Wspóln. zaś znamię: tych ~~objaw.~~ utworów wszystk. jest oparcie systemu: w odrzuc. rozmait. od pogardliw. obojętno: do otwart. niechę: a nawet do nienawi. zażarto: przeciw relig. i teolog: przeciw Stoli. Św. i polity. ~~Kościoła~~: przeciw szlachc. i duchow: przeciw wszystk. objaw. życia narodu: które nie dają się podciągn: pod katego. socyol. Comtelego. -

Wrażeń ogóln. dosyć nieprzerwanych wszystkie dawniej przez był nieraz były [illegible]

Powie tu niejed. że sąd ten jest jednostr. a zatem niesprawiedli. bo pozyty. polski nie jest cały przeciw w ~~litera~~ i piśm. wyłącznie: że jest wielu wśród nas znakomit. ~~historyk.~~ przyrodni. matemat. ~~dziennik.~~ publicyst. i literat: którzy uważa. się za pozyty: a ~~bynajmn.~~ najmn. nie identyfiku. się z (zasadami Przeglad.) Tygodn. ~~ponarl.~~ lub Prawdy, z teorią: ~~nie przy~~ Świętochow. lub Ochorow: Że tak jest, temu nie przeczę. Ale czy mają rację, uważa. sieb. za pozyty: to pyta: Szukał. często wspóln. dla nich defini: ale nadaremn. Jedni uważa. się za pozyty. bo nie wierzą w Boga, inni, bo wierzą w Bo. ale nie wierzą w cuda, inni, bo przyjmuj: tyl. mater. i siłę, inni bo dzieje ~~nauk.~~ ~~siwz.~~ tłuma: tyl: z praw przyrod. bez żadn. nad. Opatrzno. a inni dla innych powod. Nawet Heg: nie potrafiłby

ich sprowadz. do jedn. mianown. filozof. To też nie dają się pomieszać na morze mglist. ogóln. mowę za pozytyw. jedyn. tych uważ. którzy w zupełno. przyjmu. defin. Ochorow. Ten twierdz. że ta defin. w esencyi swoj. zgadza się zupełn. z defin. Cta i Litt. Pozytyw.: jest ten, kto za przedmiot wszelk. badań. uważa jedyn. fakta i prawa niemi rządzą: a wszystk. przyczy. tych fakt. i wewnętr. ich treść lub isto:, wszystk. prawdy nadprzyrod. lub objawio., istnie. Bo i żadny badań. uważa za nieprzestęp. dla rozumu:

~~Tutaj wypada nam zastanow. się nad~~ Teraz przypatrzmy się samej idei pozyty:

37

się wszyst. materyali. Francuzi nie lubią się bawić w subtelności: każde połowicz. mięszan. stanowisk: zamieniają niebaw. w jasne, choć jednostr.: To też, wszyst. co pisał, co mówił Litt. obracało się zawsze w kółku nauk. ścisłych materyal. Był w pośrednich więcej: Słownik medyczny: Nysten'a który aż do czas. Litt. drukow. się dziewięć edycyi. W r. 1855 Litt. razem z (Dr. Robin (także pozyt.) ogłosili 10e, przerobione: w duchu materyalist. tak dziwn., że pod względ.: L.i i profess. jemu oddan.: szły najwyżsi. także nauko.: w Paryżu. École de médecine, École polytechnique, École normale przekształciły się niejako: w ognisk. materyali:

Pozyt. w praktyc. może być materyali.

Że zaś w teor.: pozyt.: jest skrajn. sceptycyz.: wykazał. w przeciwn. razie: Nie przyjmuje: żadn. prawdy bezwzględ.: odmaw. rozumo. władzy dowiedz. się czegoś kolwiek: czy o przyczyn. najpierw. świat.: czy o jego przeznacz.: i treści: każda wiedza każd. prawda ma tyl: względ. charakt. Dowodzi ludz.: rozum. pojmowanie: nie mentalną: relatywizm, na porównan. samych fenomen.: a zatem są relatyw. lub fenomenalizm, jeśli nie formą tylko: sceptycyz. [2] możno. sprawa

A pod tym względ. polski pozyty: w niczem nie różni się od zagrani: i mimo restrykcy. swoich, powątpie. o wszystk. Ażeby lepiej to uwydatn. zwróć uwagę na dzieło, które przekład ukazał się niedawno a na (istotę idei pozytyw. w raz będzie jako nie świetło. — wybornie rozświeca

Przed 2 laty ukazał się (w przekład. polsk.) Historya Materyali. przez Lange'go, książ. znakomi. dla stylu i uczono: a chociaż niejeden kto się zgodzi na jej tenden.: to każdy przyzn. musi, że jest to utwór niepospoli: a przekład. jego ceną wzbogaca literat. naszej, tak ubogą w dzieła filozo.: Jest niewątpli. przekład ten najwymowniej. publiku: jaka dotąd wyszła z obozu naszych pozyty: publiku. więcej warta, niż wszystk. ich broszur.: romans. i komed. razem wzięte.

Składa się z książ. z dwóch ~~tomów~~ części bardzo nierówn. wartości: Pierws. ~~[illegible]~~ opowia: dzieje materya: aż do Kanta i czyta się z zajęciem: nadzwyczaj. Styl felieton. zgrabn. ugrupow. poszczeg. biografi: mistrzows. ~~[illegible]~~ zrafowane świat. i cien. sprawia na czytel. wrażen. że materyaliz. jest nau. najrozumniej. i najpewniej. a jego wyzn.: prawdziw. mędr.: Nawet biusty Arystypa, baron. Holbacha i La Mettrie tak są ustawio.: ~~że~~ oświecon. że robią wrażen. bardzo sympaty. To też każdy czytel. tom I w przekona. że auto. jest materyal: Drugi tom robi wrażę: ~~rozczarowania~~ wręcz inne. Autor rozbie: teory. materye: jaka dziś się przedstaw. w wszystk. dziedzin. życia duchow: w nauk. przyrodz: w ekon. polity. w etyce i relig: i usiłuj. wykaz. że ona, pomim. opierając: się na badan. przyrodni. nie może ostać się wobec krytyk. filozofi. Wykazaw. jej nicoś: autor własne stawi. poglą: które są syntez: Kan: ~~zmodyfiko~~ zmienion w jedn ale punk. najważn. Ta synte. jest dosyć ciemna i zawiła: co odbija się na czyt. 2^go tom. ~~Ant~~ Czytel. czyta go z niecierpliwoś. a często nawet nie przeczyt. do końca. A jednak: chodzi autor. głown. o tom II, w nim: wtórzy myśl głów. swego życia: że materya: jest form. myśle: grub: i błędn. który. należy zerdać. chcemy wyższ. i lepsze:

Zapyta: Tp: jaki zwraz ma książ. Lang: z ~~poezyty~~ teory. z poezyty? Nadzwy: bliski, bo ~~pomina~~ najpierw nam. że ~~obie~~ on także jak poezyt umieść. materye za błędn. utwór ducha ~~to~~. jak przekona. się niebaw. a potem jest synte. ~~Kan. forma~~ jego ~~uznanie [illegible] i jak poezytyw. w~~ umiejętn. i filozo: ~~poezyty~~ jakieś: który ani Cte ani Litt. ~~znaleźć~~ nadać mu nie potrafi. ~~Aby to wykaz: należy odpowie: na~~ Tu nasuwa się zaraz pyta: dla czego poezyty: nie przyjęły się w Niem: nad czem ubolewa[ją] ~~[illegible]~~ Cte i Litt. a ubolewa[ją] poezyty. polsk. n. p. Ochorow. Odpowie ~~na~~ to łatwo. Niem. mieli od dawn. syst. daleko doskonal: od poezytyzmu o tyle wyż. ~~nad teor. Cte~~, o ile każda reflekts. świad. wyższ. jest nad grubą empir. Nie dziw tedy, że Niem. nie przyję. poezyty bo kto ma w ogrod. jabł. tyrol. ten nie szedł w nim jabłon. dzik.

Nie jeden zadziwi się, gdy powie: że już 60 lat przed ukazan. się (Wydaje się nieprzyjęt)
„Kursu filoz: pozyty." Kant wygłos. pozyty. w form. ~~daleko~~ najdoskonal.
jaką nadać mu mógł. był o ~~że~~ Ct o tem nie wiedz. Kant w swoj. „Krytyce
czystego rozumu" (Krit. d. rein. Vern.) przeprowadz: konsekwen. zasad.
że cała wied. nasza, zmysło. czy umysło. konkre. czy abstra: ma tyl.
znaczen: ~~tyl:~~ względn. i warun: t.j. dopóki doświad. nasze: obra. się
w grani. czasu i przestrze: Ale gdy chcem. przekrocz. te grani: gdy
chcem. dowiedz. się czegoś o istnoś. które nie podlega: prawom czas.
i przestrze: dajmy na to ~~np.~~ o Bo. ~~tak~~ duszy ~~naszej~~ te i lub o ~~wypadk. które zdarz:~~
~~się przed wszelk.~~ czas: n. p. o stworze. świa: wte: rozum nasz jest
bezsilny: i do żadn. konklu. naukow. nie docho: Powinniś. zatem ogranicz:
się do badan. zjawisk i praw, niemi rządzą: a dać za wygran. wszelk:
dochodz: do treści rzeczy, do tego, co za zjawis: świa. się ukry: co stanowi
ich istot i przyczy. itd: — Krytycyzm —

Każdy widzi, że teory: Kan: ~~jed~~ o relatywnoś: wiedzy ludzk:
i nieudolno: badan: przyczyn pierw. i treści wszech rzeczy, jest dostow.
tą samą, którą później głosili Ct. i Litt. z tą jedn. różni.
Kan: systemat. dowodzi swojej teor: a dwaj pozytywi. francus:
poprzesta: na gotowem. twierdze: Nie mieli ~~wcale~~ nawet potrzeby dowodzić
ich naukow. sposob. nie zdawa. sob. sprawy, że byli przeciw. ~~przed~~
~~utworzen. nowe~~ powszechn. zasad: zarazi jak Kant, od kryty: wzbior/ głównej pojęć
naszemu myśle: Nie wiedzie nawet o tem, że filoz. królew. wiele
lat przed nimi dokona: tego wszystk. grontown. i cierpliw. w
trzech wiekopomn. krytyka swoich (d. rein. Vern: d. prakt. Vern.
d. Urtheilskraft.) W dzieł. pozytyw. francus. nie ma ani jedn.
mięśc. z któr. wyros. można, że czytali te trzy księgi.

Że Ct o nich nie wiedz. dziwić się nie można: nie umia. po
niemie: a od 26° ro. życ. prze. nic nie czyt: W ostatn. tom.

swoj. filoz. pozyty. oświad. że gdy ukoń. dzie. swoje, nawoły się teraz po niem. aby przekon. się czy stanowi filoz. niem. o któr. tyle ma negatyw. zgadza. się z jego pomysła. Tego jedn. nigdy nie zrob:

Rezult. taki, że twórcy ~~filoz.~~ syst. swoj: nie wiedz. o tem że filoz. dziej. ludzk: była od lat wielu ~~traktow.~~ uprawianą: przez Herdera, Szlegla, Hegla a krytyk. pojęć ludzk: ~~upr~~ w ten sposób traktow. przez Kanta, że każdy filoz. następn. koniecz. z nim liczy się ~~musi~~. A mnie; oto że nie umie. po niem. Wszak wiele dzieł Kant. było od dawna przetłó. na jęz. ten i. a now. francusz: Jeno ciekaw. rzeczy do nich zaglad.

Jenne więk. miał związ. z Litt. On umie: po niem. ale czuj: wstręt do niemiec: ciemno. metafory. niem. wolał ich ignoro. Tryktat: dzieł. Kant: Idee zu einer allgem. Gesch. – było tłumacz: analizo: excerpo: 12 razy – on je tłuma: jako w r. 68 complètement inconnu. O drob. dziełk. mógł nie wiedz.

Ale Litt. podobn. jak Ct. i jak wszys. wszys. ciąg. powta: że znamy tyl. fenome: że relatywn. jest charakt. naszej wied. ale nigd. nam nie daje dokład. defin. tych wyraz. Przypuszcza: że każdy rozum. co jest phenomène i co jest phénoménalisme – ale nie dostrze: że ~~fen~~ dwa te wyra: mają histor. swoj. 2tysięcz: i że fenomenalizm wiedzy ~~oto~~ głoszo. przez sofist. starożyt: i ~~nast~~ Pyrrhonistów zost: przez Kanta podniesio: do komplet. syste: wyczerp. wykończo. O ile więc pozyty. jest fenomenal. o tyle jest niedokład. uczn. Kanta i nie wie. więc:

Niedat. Litt. tak pozytywi. nasi ~~nie~~ nie wiedzie. o tem że syst. Cta, który rob. przypisyw: w formie niedoskon. był oddawna gotów ~~w dziele Kan.~~ w formie naukow. i wykońc. Niede: Kanta nie znali a nie znaj. go traktow.: ~~Gdyby je znali, nie byliby now. pomysłe: o Ctcie~~ go z niejedna pogard: (jak n. p. Ochorow. w broszurze ~~wspomniał~~) ~~bo i kto chciałby czuć doskonal~~ zastęp. mniej doskon.: i tej jedyn. niezrozum. przypisa. należy, że filoz. Kant. uważa. za coś zupełn. różne. od filoz. Cta i że ~~Cta~~ świadek. który zupełn. Kanta nie rozum.

U

zroli: poprzedz: Cto: któr. wszyst to samo, co Kant. Ten błąd zdaje się
chcie: napraw. pozytyw. nasi a nie zdobyw. się dotąd na syntez. samodz.
w duchu pozyty: woleli przetłumacz: dzieło Lang: które, bądź co bądź, choć nie
jest syntez. jeno materya. do niej, może jedn. uchodz: za wierny,
naukow. obraz wszystk. myśli i pragn: naszego pozyty:

Sprowadz się zat: polemi. z pozyt. nasz: do kryty. Lang.
a dlaczego nie, do kryty: Kanta? skoro Lang. jest uczn. Kanta
a cały pozytyw. zawarł. jest w Kan. Dla bardzo prost. przyczy:
Kant jest pozytyw. ale i czemś więcej. W ~~p~~ Kryty: czyst. rozum. doszedł
do zupełn. ujemn. lub jak dziś. mówią, pozytyw. rezult: że ~~wiedz~~ rozum
ludzk. ~~jest za pomo. naukow. badań~~ w teoryi niczego dowiedz. się nie może o Bogu, duszy i począt.
świa. ale w prakty. przyjmow. Kan. wszystk. te idee, twierdz: że są nam
podyktowa. przez sumien. Każdy widzi, że ~~pierw. poło.~~ Kanta ~~jest~~ w teor:
~~identy~~ jest pozytyw. ~~druga nie ma racji nie myśl~~ w prakty. jest czemś więcej. Za to Lan:
jest tyl: pozyt: bo zamy. ją ~~przyjm. w teoryi wszyst~~ wiedzę ludzk. zamy.
w grani. doświadcz. i w subjekty. form. a relig: nie uważ. za
głos sumien. lecz za wytwór wyobra: Materyali: uważa on za
formę dzybion. ludzk. myśle: za niewystarcza: do spełnia. żądań
cywiliza:

Wszystk. co dotąd ludzko: zdziała. wielk. i szlachetn. zrobi: to
pod wpływ. ideałów, które przyświeca: jej wyobra: dla tego źle
się przysługu. ludzko: kto gasić chce te idea: A wśród tych ideał:
najwyżs. jest ideał religijn. który najgłęb. porusza dusza i do najwyżs
~~uczuć~~ usposab. poświęceń, to też relig. pozosta. na zaw: choćby
w form. zmienio: owem źródł. niewyczerpa: z któr. ostow. czerpać będą
najznakomit. swoje natchnie. i matery: do największ. utwor. Materya:
przecie: Lan: niedostatecz. w teor: ubogi w natchnie. ~~bezpłodn~~ niepłodn.
dla sztu. i nau: obojętn. lub egoisty. w stosun. z ludź: – tylko
relig. może podnieś: dusze nad rzeczywist: doczes: materya: w ~~ideałm~~

kraiń: wyższ. ideal. uczuć i pojęć, gdzie dusza oczyszcz: od naleciało: ziemsk. żyje ~~sposobem wyż~~ jedynie dla tego, co jest piękn. i dobr.

Takie lub podobn. twierdz: znajdzi. się w naszych pozytyw. oględniej. Pri Taine zamyka: wiedzę ludzk. w granic. doczesno. i wyrzu. z niej każd. pojęć: sięgają. po za czas i przestrz: ale równocześ. wypiera: się materyali: bo ~~tego~~ zarów. jego afirma. jak negacy: wyda. mu się za śmiał. Rozum. pozia: (n. p. Schoro: lub Kempii.) niżej: o Bogu ani o ~~duszy~~ duch życ. przyszł. dowiedz. się nie może, nie powin. zat: niemi się zajmow: Z drug. stron. nie przeczą, że prawdy religii. są wielk. wynal: cywiliza: że ~~stwory~~ odstały wielk. usłu. ludzko: i oddać jeszcze mogą - jedne. domag. się tyl. aby te mniema: praw: nie mia: pretens: wchodzi. do wiedz. ludzk: przyjąć form. nauko: niech będą przedmiot. wiary i przebyw: w sercu. Ten pogląd kiełki pozytyw. naszy: istnia. u nas jeszcze przed ukaza: się pozyty: dwubiegowo. serca i rozum. wiary i wiedz: była jest u nas bardzo popularn. dogma: wyznawa. przez wielu, który z pozyt: wcale nie sympatyzu. Dla nich księgi Lan. jest bardzo porząda. sformułowa. nauko: myśli, któr. mieli od dawn. choć nie zawsze umie. lub śmie. ją wypowiedz.

Czyż poprzestanie. na tym dualiz. do które. daje się sprowa. umiarkowa. pozyty. pol? Czyż prawie: że nawet w tej form. jaką mu nadał Lan: może być życiodaj. teor. wystarczają. nam do spełnie. nasz: zadań narodow?

Naprzód: każdy tego rodza: dualiz. jest sceptyczn: a ze sceptyczn: nie moż. mo twałe. badan. W starożyt: przy chaos. przeciwn. opin. filozof: wiele umysł: zwątpiwsz. o prawdz: ~~wielkie~~ chroniło się do fenomenali: twierdz. że o rzecz: tego świa. mało wiedz. można a o inn. nic zgo: Ale też żad. z nich nie wob. się na program dodatni czy w badan. nauko. czy w życiu prakty: Nie kusili się nawet o to. Gdy zaś w przeszłym wie: Kant na rzecz. podstaw.

odnowi. fenomenali: [stawiających] czyli co na jedn. wycho: relatywno. wiedzy ludzk.
ujnat się zmuszon: gdy przeszedł do zadań życia praktycz: przyjąć
na nowo wszystk. owe prawdy Kantyz: o które. zwątpił w teor.
Przykład ten wymown. dowodz. że sceptyz: nie może być podstaw:
religii. moraln. i społecz. A cały pozytyw. zagranic. oraz dowodz.
jeżeli nie bezskuteczno: usiłow. aby na [podstawie] relatywyz. lub sceptyz:
urządz: ludzk. ~~stos~~ życi. domo. i publicz? Widzieliś. że jego
główni przedstawi: zmuszeni byli przejść od relatywnej. wiedzy do
absolutnej: pewn. pojęć i nauki, która tył: część ducha ludzk.
wypełn. zastąpić religii. która jedna może go uspoko:

Ten sam los spotka naszych pozytyw. jeżeli będą z tą
samą konsekwen: myśle: co ich koled. za grani: Bo że książ.
Lang: nie potrafi być ostatn. wyraz. ich myśle: któż śmiałby
o tem wątpi? Z wyłożo. uwag to jasno, że ona jest zarów.
teorety. jak praktycz. sceptyzy: a choćby ktoś w teory. mógł
zadowoln. się wątpić: w praktyc. jeżeli prawdziw. kocha kraj
swój i bliźn. będz. szukał jakiejś dodatn. teor. ~~która~~ któraby
mu była gwarant. przewodn. A ta praw. dodatn. czyż ona tak
dale: od nas, czyż tak trudn. ją znale?

Dotąd pozyty: [zaczyn. z tem] ~~wychodz.~~ ~~z tego z.~~ [podwójn.] przypuszcz. że rozum ludzk. jest
z natury swej niezdol: dojść do jakiej [pewn. i] prawd. bezwzględn. oraz z
tem drug: że nie mam żadn. prawd. objawio: Czyż pozyty.
zdołał dowieść ~~tych dwoch~~ [pierwszego] przypuszcz: ~~zdania~~ wykaz: że umysł
ludzk. jest w isto: tak bezsiln? Jed. Kant podjął się tego
zadan: w kryty. czyst. rozum. ale [nie udało się jemu, jak pokazu.] (dwie ~~inne~~ kryty: które
ogłos: następ: ~~pokazu. że~~ Cr. i Litt: a za ich przykład:
nasi pozyt. polsc: nie uważa. nawet za potrzeb. stawia. sob.
takie: zadan. Żad. z nich nie napisa. kryty. rozu. ludzk:

A drugie przypuszcz.: że nie było nigdy objawie.? czyż ~~zdoła~~ zdołaj je
poprzeć jakim argum.: któryby nie był zbija.: stokrotn.? Jak uważa.
za zbytecz.: kryty. rozum. tak za zbytecz. uważ.: kryty. prawdziw. Objawie.
a jedn. na tych dwóch przypuszcz.: spory: pozyty. nowoczesn.
i nie może ostać się, ~~jeśli~~ dopóki nie są udowodnio.

Jak z całą przeszło: ~~powin.~~ wiedzy ludzk. przeciw. pozyty: liczyć się
także z Kościoł. który wypowia: zasady jemu wręcz przeciwn. Kościół
naucza. zaw: że rozum o własn. sile może dochodz. do praw: nad.
bezwzględ: że może poznać Boga, choć niedostatecz. sposob: może
pozna. istot. duszę i przeznacz. świa., że nareszc. Bóg objaw.
pewną liczb. praw moraln. i teolog: które złożo. w pism. św.
i tradycy. Kościół. przechowa: się aż do tej chwi: w czystoś.
i pełno. Pojmu. że nie każd. przyjmu. tych twierdz. ale nie pojmu.
że je kto odrzuc. bez kryty: A czyż wśród naszych pozyty. jest
choć jed. (o ~~zagranicz. teraz nie pytam~~) który je podd. kryty.
sumienn. Nie wyszła ~~w literatu. naszej~~ u nas dotąd żad. książ. ~~poważn.~~ która by poddała krytyce
prawdzi: Objawie. chrześ. A wypada jedn: zaczyn. od tej kryty:
bo ~~jeśli~~ dopóki dowieść nie można, że Objawie. jest ludzk. wymysł. cały
pozytyw. jest zawieszo. w powietr: Czyż jest w interes. ~~nasz.~~ jego: budow.
także gmach. ~~powietrz.~~ społeczn. i polit. narodu ~~na przypuszcz. antyczne~~ kiedy cały byt nasz narodo: oparty jest
na podstaw. praw objawio: czyż zburzyw. podsta: narodo:
jedyn: dla tego, że może kiedyś kto dowiedz: że Objawie. z góry
nigdy nie miało miej.? Bo ~~dotąd~~ przecież tego ~~przecież~~ nie dowiódł:
Prawd. że ciąg: słyszy: że to lub owo odkry: nie zgad. się z
Objawie. a że ~~nie mamy roku gdzieby nie robio: jakiegoś odkry:~~
~~w rok nam powtarza: radośn: już się skończy.~~ z Objawie.:
Każd. wielki przyrodn. stawia. jest jako burzycie. Objaw:
Koperni: Keple: Newton. wynoszą bezustann. że niby
wygna: Boga ze świa: a jakoby tych mniemań. zwycięstw.

nie było dosyć, powtarz: to samo o każdy. większ. przyrodz. nowożytn.
Odkryto prawo zachow: energii a zaraz stwierdzo. ucen, że się stosują.
z Objaw: odkryto mniema jedno: sił przyro: i powiedzia. to samo,
To samo przy analiz. spektral. i systе: Darwin:

Nie mogę dzisiaj zadan: stow. w obron. prawdzi. Objawie.
~~Zrobiono to tyle razy~~ Wspomn. tyl. że zarzut nie jest argum:
Jeże. pozyty: wmawz. w sieb. że można ignorow. Objawie:
~~jedyn dla tego, że robio~~. że można urządz. wiedz. i społeczeń. ludzk.
na podstaw. nowoż: ~~jedyn~~ pod pretekst. że Objawie: zrobio. i zrobi nie pytając się zgoła o chrześcijan. a to zew.
można niektór. zarzuty, to takż. postęp: jest ~~rupeł~~: przeciw
metodz: nie nauko: a ~~powinn.~~ tem bardz: że wszyscy wielcy przyrodn:
now: (co do) nie uważa. się za chrześc. w tem się zgodzi, że dotąd żadn. poważn. zarzutu
nie ~~zrobio. żadn. zarzut~~: Objawie: ~~który~~ nie zwalczono by nie zostа. zwycięż.
~~odpart~~ odpar: . Nie mogąc wchodz. w szczegó: przytocz: jedyn. dwa
znakomi. dzie: które nie napisa. wcale w duchu apologet.
wykład. obszern. że owe wszystk. mniema: zatarg. międz: Objawie.
a odkrycia. naukow. są przywidz: O dziele Mallocka
wspomnia. przeszło. razy, dzisiaj dodam, że dwóch znakomit.
fizyk. angiel: nie przyznają się wcale do chrześcij. a wychodz.
z inn. punkt. widzen. niż Mallock, doszło do bardz. podob.
Konklu:

Przed kilku laty dwaj znakomi. fizy: Tait i Balfour
Stewart, zadali sob. pyta: czy odkryc: i dziś
przyjęt. teor. nauk przyrodz. ~~nie~~ w isto: nie zgadza:
się z głown. twierdze: czy religii ~~natur~~: czy relig
objawio. Odpowie na to pyta: ogłosili w książ. wspólo
która już doczekała się kilkun. wydań. Nie napisali jej w
zamiarz apologet. bo jakże wspomnia. nie uważa. się za
chrześc. Chcieli tyl. uwoln. nauki przyrodz. od zarzutu wiąż

The unseen universe. Lond. 76

46

powtarza: ~~og~~ że w żad. sposób nie dają się pog. z wiarą nadprzyrodzą. W tym celu przechodzi w XVII stuleciu nader pouczający ustęp przez fizyk. astrono. fizyol. i t. d. i dochodzi do konkluz. że nauki przyrodz. nie mają żadn. argum. przeciw bóstwu Chrystu. przeciw nieśmiert. duszy, przeciw skuteczno. modlitw i przeciw istnie. ~~samoto~~. a przeciwn. świata doczesn. zupełn. zwrócon. nie można ani wytłuma. jeżeli się nie przyjm. że kiedyś powstał w czasie i ciągle zostaje pod wpływem potęgi niewidzia., do której zmierza w rozwoju swoim i w której znajdzie kiedyś cel swój i koniec. Podnoszę te nowe mimowol. obron. Objaw. i ten zadziwiający przykład angielsk. bezstron. a którą wypada się że i tu się przyznaje: przystępowano bez namiętn. i bez przesąd. do krytyk. Objaśnia dojdź do również bezstron. konkluzyi.

140

Polski Pozyt. 1.

La Philosophie positive. 1875. Juill. Août. p. 52.

Une Étude polonaise sur la philosophie positive

z powo. wzpra. Limanow. – un exposé court, mais clair.

p. 52: le socialisme ... a préparé M. Lim. à devenir un disciple convaincu de l'enseignement d'Aug. Cte, sans en être cependant un admirateur servile et absolu.

Krótka uwag. chętplin. o rozwoju. się filoz. pozyt. w Angl. Fran. Niem. – aut. zaw. konfund: la méthode expérimentale z pozyt.

53. – les précurseurs du posit. en Pol. furent Hugues Koll. et les deux frères Śn.

La robe de lévite ne l'empêche pas d'adopter avec ardeur les idées les plus avancées de Mont. de Vol. et de Rou.

oligar. immorale et dévergondée, préféra s'entendre avec Cath. II et lui vendre la patrie à beaux deniers comptants.

54 La profession de foi de ces trois grands esprits, placés sur la lisière de deux siècles, est nette et précise comme celle des positivistes de nos jours:

Plus la philosophie se perfectionne, dit Koll. – et moins elle s'occupe à deviner l'origine du monde, se bornant à étudier l'ordre du monde dans son état actuel, sans se soucier comment et quand il a commencé –

55. że Koll. zastow. rob. z Kejd. Kosmo: nie mogło mu szko. w Polsce, gdz. drzy nazstem. pratc: Krasicki i Naruszew. kolotow. pierw. zasad. Wolt. drugi Horz. –

55. O zast. Śnia. się mgo. filoz. niem.

Après la mort des Śniadecki, l'idéalisme germ. fit de nouveaux efforts pour s'emparer des intelligences polonaises

56 et rencontra un champion habile dans Tren. Ces tendances énervantes sont repoussées avec énergie par Jos. Sup.

aut. de l'idée géné. de la philos. universelle – Lem. 60. qui
s'est déclaré le disciple de Ct et même au positivisme
la jeunesse d'un pays morcelé en tronçons, mais s'ef-
vivant à vivre d'une vie commune et indivis. par la
pensée. –

56 verb. [illegible] Comd. Lima: – [illegible]

58 – la loi des trois états – [illegible] par Lim.

Cztery

Każd. ~~jedn.~~ i ludzk. cał. musi [wedł. ch.] przecho. koniecz. przez trzy [trzy wspos:] sta: (Duch: ~~teol. met. pozyt.~~

W pierw. cztord. każd. zjaw. przyp. do Bo. lub bog. odno: i za wypł. ich woli uwa: Dla cze: świa: porz. ? bo tak chcie. któr. z bog. Dla cze: ogień pali ? bo ta: mu Hnetu. B. udzie: Dla cze: grzmi: kra. po [przestrze:] ~~nieb~~: bo kier. z woli bogó. lub przez B. pomoce. Świa. ca: zapeł. się bo: każd: feno: ożywi. chemi. lub fizy: jest bog. jakie: dzie: kier. choro: śmierci, urod: wszel: przez bo: któr. nadzyła. Toż duś. że przez tak. wspo: lud. teol. jest wypł. a i co ją stano: [kapłaś] ~~ducho~~: pier. miej. zajmu. Relig. domin. nad [cał.] życ: społe. i ~~polit~~

Musi także przyj: ne ista. i sprze. ludz: wytwo. odpowie: form. polit: wola i potę: nieograni. bog: muszą wciel. się w potęż. instyt. ludz: To też z feno. teol. i kapł: ~~zd~~ zjaw. się instyt. milit. społecz. któ: w Bizan. stero: dorzuci: do wie. resztę, zwa przez wie: ire: Dopó: nie [zacz. wyzysk.] ~~smit~~: ~~potęd~~ się ~~wsze form. społe~~ poczyna. od w. XIV.

Nie od razu jedn. był god. Tysiąc. lat nim się złożył. a olbrzym. zdoby. systel. był jego udzia: Zwa ta epo: zaś: od grub. fetyszy: ubóstw. wszys. ów: rzeczy ciesz. pol. wzno: się do polit. któr. zno: w podzia: kier. się rozwi: być: i jedn. narod. konser. a drug. [wyprze.] postęp: (Gre. i Rzy:) naresz. oba te kier. wzno. się do wszyst. mono: któr. najdosk. wyraz. katoli: i tow: jem lud: społe: feudal. papier:

Tedu: Kościół w XIV wspo: gm. wyzn. się i pęk. ne wszy. stro. Od XIV w. krył. filoz: wstrząs. bur: teol. i porz. papier: ~~a zmie~~ ~~ścieral. polit. zostaw.~~ prawni: podkopu. zaczyn: świe: kośció. szlach. traci coraz wię: przyw: i wpły. ne rzecz monar. absolut. porzą. mile protes: któr. cale naro. odry. od kośció: moner. zamie. się coraz bar. w dykta: świec: któr. wszyst. absorb: ze: : wła. ducho:

Vendanol antimilitaire chez les protest. V - 440

Aut. jest przekon. że nikt przed nim nie myśl. o stworz. tej nauki, nikt nawet nie przypu: że ona jest możebn. (IV. 12)

Narys. jej Fizy: socyal.

Rozw. i postęp. rodz. ludz: w Teh zwan: ewolu. społe. są rzadk. kres: ogólu. postę: który od wiel. wzno: się do zwier: niższy: od tych do wyż: aż nar: w ptac: i ssa: dotąd do przeju: wszyst: a który się w razie dapiera i właś. Rozl. ludz: postęp: dal. też pra: dotąd: więcej będz: wted: umysł: i moral: (na nim połe: wtem: przed: ssaki: zwierzę: nad roślin.) IV. 443 –

cette grande loi – 466

L'inévita: nécessi: d'une telle évolut. intellectu. a pour prem. prin. élément. la tendan. primit. de l'homme à trans. porter involontaire: le sentim. intime de sa propre nature à l'univers: explicat. radica: de tous les phénom. quelconq: 467

la philos. théolog. – 470 –

peut seule alors animer l'homme d'une confiance – 475

o wpły. tej filoz. na budo. społe. 480 –

brutale activité militaire 485

l'époque militaire – zakoń. w Rzy: 570.

l'ascension graduelle de l'esprit industriel 570 {l'ordre positif,

situation intermédiaire = l'état métaph. de l'évolut. intell: 570.

la triple évolut. tempor. 571.

Explorat. histor. – réduite à l'élite ou l'avant-garde de l'huma: – V. 7.

Bossuet – 8

Si ma conception sociol. – 11.

la sociologie dynamique – 17 –

Ma loi fondam. d'évolut. 22 –

l'homme – à la manière des enfan. 29

zwierz: przypis. une sorte de fétich. 30

Tout était dieu, excepté Dieu même 31

point de départ – chimeri. dégéné – 31.

la théocra: égypt: – 33.

ténébr. panthéi. – en Allem. 33.

l'autorité sacerdot: – 41

W r. 66 kiedy przeniósł się do War: był tam przyt. praw. wierna: Wszakże temu się nie dziwi, kto znał owczes: stan umysł. w Królc: Pokolen. któr. było już dojrz: lub dochodzi. do dojrzało. Nie. mocy. ogląd [illegible] wychow: się w warun. nie sprzyjają. poezji: Ono było katol. i poety. Zapew. że katoli. był wię: mniej. niż świadc. wiedz. że poezy: była więcej w wyobraź. niż w charakt: że obie żywio. były wię: być może, że obie żywio. —

Langiego Histor. Materyal: jest niewątpli. dzieł. znakom. a choć pierw. część bywa ~~jest~~ nieraz widoczną stronniczą dla sprawy, której histor. pisze, druga zawiera konkluzy. błędne, połowicz. a nawet niemoraln. autora: wyrosła ~~pod~~ stawa zastarzo: że w czas: naszych, chorują: na zpierzoną i jałową hyperprodukc. literac.: ~~wzniósł~~ się ~~nad~~ i stylem i myślą: nad wszys. poziom. pisarz: a pogląd. swoje, wygłasza z głębo. przekona: opiera na sumienn. i gruntow. badan. Jeżeli zaś doszedł do wniosk. fałszy. a czas. nawet nie moral: to nie ~~z~~ przez złej woli: lecz skutk. meto. błędn. i braku jasn. zasad filoz. i religii. Pomimo to książ. jest utwo. wielce poważn. a jej przyjście ~~naszej liter~~: cenny wzbogacenie naszej liter. fakt. ubogi: w dzie. treści filozo: Niewątpliw. więcej one warte: odniósł wszystk.: prawie oryginal. lub tłumaczo.: na które [illegible] Rozpada się na dwie części. Wartościowe dotąd ubog. się przystęp. nasi [illegible] ostatn. czas. wszystk. ich romans. komed. i artystyk. wstęp. w Prze. i Przegl. Tygodn.

Pierwsz: ~~opowiada~~ wykłada: dzie. materya. od Vicu: najpierw jest szczyt. feli. dono: i właśn: nam wszystk. główn. przedstawi. materyal: w świetl. nej korzystn: naw. kunszt: Arystypa, de la Mettrie i Bar. Holbacha fakt. ~~umiejętn~~ ~~zgrabn~~ zgrabn. ustawio: że ~~sob~~ dzięki ~~dobr~~ umiejętne: oświetle: wolą wraże: sympatyą: kto ich nie zna skądinąd, gotów nawet pokoch. Rezult: tej części tak: że zwolen: ją czyt: z trudno: wyzwoli się z sieci, a kto nie zna filoz: powie, że nie zna rozumu i miło: zaraz myślow: od materya: Druga część ma char: zupełnie odmienn. Aut. już nie w histor. ponad. lecz wedłu. główn. problem. przecho: materya: społecz. a wykazaw. jego niedostatk: ~~skończ.~~ niedost. teory. choć tył. w główn. liniach: które nie zgodziłoby się z [illegible]. Że teor. ta jest bar. pokrew. z pozyty: a prawdopod. wielu ~~nasz~~ ~~nasz~~ pozytyw. naszych ~~naszej~~ trafiej ~~jest~~ ~~ze~~ przekona: ich: nie byliby przyjęli się przez moralne: przetom: 2 tomo. bardzo waż. dzieł: zatrzyma. się nad tym utwo. liter.

144

O polskiej filozofii.

d. gewaltsam unterbundene histor. leben u. d. gebrochene nationalitaet kann in d. philos. einen ersatz finden; d. in ihrer unmittelbaren u. natürlichen lebensäusserung gehemmten kraefte werfen sich mit einer gewissen heftigkeit auf d. intellectuelle gebiet. Zugleich aber kann d. nationale originalitaet nur accidentell zur geltung komen. Man verlässt sogar d. boden d. eigenen sprache u. d. anerkennung d. philos. genius d. deutschen sprache ist nur d. unwillkürliche geständniss d. abhängigkeit auch von d. geiste u. inhalt unserer speculation, wobei d. aus d. poln. charakter entspringende phantast. trübung d. klaren, logischen, wenn auch abstracten denkens d. teutschen zur weiterförderung d. philos. wenig geeignet ist. So hat Cieszkowski in nächster anschluss an Hegel u. etwas selbständiger, dafür aber auch phantastischer u. wilder Trentowski philosophirt u. neuerdings hat bei d. historisch dissoluten zustande d. nation u. d. neigung zu radicaler ~~extremen~~ d. feuerbachsche denkweise mit ihrem unhistor. charakter u. ihrer sinnl. frische einen leichten eingang gefunden.

Haym.